

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ЕКОНОМІКА
ТА
УПРАВЛІННЯ АПК**

Збірник наукових праць

Випуск 10 (102)

Біла Церква
2013

Затверджено вченою
радою університету
(Протокол № 3 від 17.05.2013 р.)

Редакційна колегія:

Даниленко А.С., д-р екон. наук, академік НААН (головний редактор);
Сахнюк В.В., д-р вет. наук (заступник головного редактора);
Свиноус І.В., д-р екон. наук (відповідальний за випуск);
Варченко О.М., д-р екон. наук;
Губенко В.І., д-р екон. наук;
Шубравська О.В., д-р екон. наук;
Шуст О.А., д-р екон. наук;
Шевченко А.О., канд. екон. наук;
Шмітц М., д-р економіки, професор, Університет ім. Юстуса Лібіха, Гіссен (Німеччина);
Борщовецька В.Д., канд. пед. наук;
Сокольська М.О., завідувач РВІКВ (відповідальний секретар).

Економіка та управління АПК: Зб. наук. праць / Білоцерк. нац. аграр. ун-т – Біла Церква, 2013.– Вип. 10 (102).– 204 с.

Збірник наукових праць «Економіка та управління АПК» друкується за рішенням вченої ради університету відповідно до вимог ВАК України щодо тематичної спрямованості фахових видань з певної галузі науки.

Зареєстрований у Міністерстві юстиції України і є виданням, що продовжується замість випуску Вісника Білоцерківського державного аграрного університету з економічних наук.

У цьому випуску збірника висвітлені результати наукових досліджень, проведених ученими навчальних закладів та наукових установ, провідними економістами, фахівцями агробізнесу з актуальних економічних питань розвитку агропромислового виробництва.

**ПОЛОЖЕННЯ
ПРО ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ЗБІРНИКА
НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ АПК»**

Збірник наукових праць є періодичним виданням обсягом 12 умовно-друкованих аркушів, форматом А4 і видається двічі на рік тиражем 300 примірників.

До публікації у збірнику відповідно до встановлених вимог приймаються статті, в яких висвітлюються результати наукових досліджень, що мають наукове і практичне значення та новизну. Стаття має бути написана українською, російською, англійською, німецькою чи французькою мовою.

У кожному номері публікуються 2–3 оглядові статті провідних фахівців у своїй галузі з актуальних питань.

Статті до збірника подаються до 15 березня та 1 жовтня. Випуск збірників передбачається до 1 липня та 1 січня. Додаткові випуски за матеріалами державних і міжнародних наукових конференцій, які проводяться у Білоцерківському національному аграрному університеті, видаються протягом трьох місяців з дня подачі матеріалів у редакційно-видавничий відділ.

Збірник видається на кошти авторів. Вартість збірника визначається за кошторисом.

Орієнтовна вартість публікації – 25 грн за сторінку комп'ютерного тексту, оформленого згідно з вимогами. Вартість публікації не залежить від кількості співавторів статті.

Автори публікують статті за попередньою оплатою.

Порядок подання рукописів

Рукописи статей за підписом авторів, на паперовому та електронному носіях, з рецензіями – внутрішньою і зовнішньою, подаються відповідальному за випуск члену редколегії (призначається за рішенням редколегії), який визначає рецензента або особисто рецензує статті. Статті співробітників БНАУ візують завідувачі кафедр; статті іногородніх авторів супроводжуються листом від організації за підписом керівника.

Рецензент оцінює статтю на відповідність вимогам ВАК і визначає доцільність її опублікування, за необхідності робить конкретні зауваження щодо покращення роботи (допускається рукописна рецензія). Термін рецензування – не більше 7 днів.

Після врахування зауважень рецензента та отримання позитивної рецензії автор подає статтю відповідальному за випуск, який передає всі статті завідувачу редакційно-видавничого відділу.

У разі отримання негативної рецензії (без права доопрацювання) стаття знімається з друку. Після наукового редагування для виправлення технічних помилок стаття направляється автору, після чого виправлений паперовий варіант статті з дискетою повертається відповідальному за випуск на повторне редагування, і лише після цього редактор віддає статтю на верстку у друкарню. Статті іногородніх авторів технічно опрацьовуються технічним редактором.

Оригінал-макет збірника в обов'язковому порядку підписується автором, а статті іногородніх авторів – відповідальним за випуск. Дозвіл до друку надає вчена рада університету.

Вимоги до оформлення статей

Статті, що друкуються у фахових збірниках, повинні мати такі елементи:

1. УДК.
2. Прізвище автора, ініціали, науковий ступінь, повна назва організації, e-mail.
3. Назва статті.
4. Анотація та ключові слова українською, російською та англійською мовами.
5. Постановка проблеми.
6. Аналіз останніх досліджень і публікацій.
7. Мета і завдання дослідження.
8. Матеріал і методика досліджень.
9. Результати досліджень та їх обговорення.
10. Висновки.
11. Список літератури.

Обсяг статті становить 5–8 сторінок через 1,5 інтервали комп'ютерного набору. Кожна сторінка друкується на одному боці стандартного аркуша (210x297 мм, формат А4); при цьому ліве поле – 30 мм, верхнє і нижнє – 20 мм, праве – 10 мм.

Обсяг анотації англійською мовою має становити 1 сторінку, де стисло описано суть статті, що вирізняє її від уже відомих тверджень.

Текст статті набирається в редакторі Microsoft Word, шрифт – Times New Roman Cyr, 14 pt. **ПРИЗВИЩЕ АВТОРА ТА ІНІЦІАЛИ, ЗАГОЛОВОК СТАТТІ, СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ** – з великої літери. Прізвище автора, ініціали, його науковий ступінь, повна назва організації, де працює автор, та e-mail зазначаються перед заголовком статті (див. приклад).

УДК 338.439.5:637.1(477.41)

КОВАЛЬ Н.В., канд. екон. наук
Білоцерківський національний аграрний університет
NadiaKoval@gmail.com

РИНОК МОЛОКА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Використана література подається в кінці статті у порядку згадування джерел у тексті за їх наскрізною нумерацією і зазначенням у тексті посилань у квадратних дужках. Бібліографічний список оформляється за ДСТУ ГОСТ 7.1:2006; шрифт 12 pt.

Іноземні прізвища в тексті подаються мовою оригіналу.

Таблиці мають бути набрані у програмі Microsoft Word або MS Excel; шрифт – Times New Roman Cyr, 12 pt; ширина – не більше 14 см; повне обрамлення; виключка по центру; маленькими літерами. Зразок оформлення таблиці:

Таблиця 1 – Супутня варіація між періодом існування малих переробних підприємств сфери АПК Житомирської області та наявністю стратегічного планування

Період існування	Застосування стратегічного планування (Y)			
	так		ні	
	кількість підприємств (шт.)	у %	кількість підприємств	у %
Всього, одиниць	55	78,6	15	21,4

Формули повинні бути написані у програмі Equation Editor 3.0. (цей редактор є внутрішнім редактором формул у Microsoft Word); змінні математичні величини в тексті відповідно до формул набираються курсивом.

Рисунки (діаграми, фото, малюнки) виконують у редакторі Microsoft Word за допомогою функції «Створити рисунок» в чорно-білому варіанті. Він має бути розташований по центру, ширина – не більше 14 см, без обтікання текстом. У випадку складних креслень їх слід виконувати у редакторі Corel Draw версії не нижче 5.0, за умови, що текстові вкраплення виконані гарнітурою Times New Roman Cyr і розміром 14 пунктів. Фотографії мають бути чорно-білими в окремому файлі «Фото». У самому ж тексті вказується місце для фотографій. Назва рисунка чи фотографії розміщується під ними і набирається шрифтом 12, жирними маленькими літерами, усі підписункові пояснення – світлим шрифтом.

Графіки виконуються у програмі MS Excel, як і рисунки.

Таблиці, рисунки, графіки, формули поміщаються після посилання на них у тексті.

УДК 351: 338.439.02(447)

ДАНИЛЕНКО А.С., академік НААН, д-р екон. наук
Білоцерківський національний аграрний університет

СПОЖИВАННЯ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ ЯК ІНДИКАТОР ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Забезпечення продовольчої безпеки населення є одним з першочергових завдань держави. У вирішенні завдань із продовольчої безпеки головну роль відіграє агропромисловий комплекс. У статті розглядається проблема споживання продуктів харчування як одного з індикаторів продовольчої безпеки країни. Автором проведена оцінка рівня споживання продуктів харчування за видами продуктів, а також дано оцінку рівня доходів населення як основоположного чинника формування платоспроможного попиту на продукти харчування. Проведено аналіз структури витрат населення на продукти харчування з урахуванням рівня доходів. Особлива увага надається дослідженню збалансованості раціону харчування пересічного громадянина України. Запропоновані шляхи щодо підвищення рівня купівельної спроможності населення країни.

Ключові слова: споживання, продовольча безпека, купівельна спроможність, збалансованість.

Постановка проблеми. Право людини на повноцінне збалансоване харчування – один з головних пріоритетів світової політики, проголошених ООН для кожної країни. Проблема, поставлена ООН, має безпосереднє відношення і до України, де внаслідок темпового реформування сільського господарства у поєднанні з лібералізацією цін загострилася проблема виробництва і споживання продовольства на душу населення, його якості і безпеки.

На сучасному етапі поряд зі зростанням кількісних показників складовою, по суті органічною частиною проблеми продовольчої безпеки виступають якість та безпека спожитих продуктів харчування. Без якісного, збалансованого по білках, вуглеводах, жирах, незамінних амінокислотах і вітамінах раціону харчування, Україна не вирішить проблему зростання тривалості життя. Забезпечення продовольчої безпеки та безпеки продуктів харчування носить системний характер, що включає безпосередньо виробництво сільськогосподарської продукції, заготівлю, переробку, зберігання, реалізацію, а також вирішення проблеми фізичної та економічної доступності продуктів харчування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На важливість проблем продовольчої безпеки як пріоритету агропродовольчої політики вказують численні теоретичні дослідження і узагальнення вітчизняних вчених, зокрема праці В.Р. Андрійчука, А.А. Бабенка, В.І. Богачова, В.Ю. Богдановича, О.В. Бужина, О.І. Гойчук, В.А. Ільшешенко, О.В. Кочеткова, Ю.П. Лебединського, О.Ю. Лебединської, І.І. Лукінова, Б.М. Міркіна, О.П. Онищенко, Б.Й. Пасхавера, О.Д. Плеханова, П.Т. Саблука, С.В. Савченка, Н.А. Скідана, В.І. Суперсона, В.Г. Ткаченко, В.П. Щербаня, В.В. Юрчишина та ін.

Серед зарубіжних науковців слід згадати В. Агаєва, П. Абалкіна, І. Богданова, З. Ільїну, А. Калініна, Б. Кумахова, У. Кьостера та ін. Проте дослідження проблем продовольчої безпеки із системних позицій державного управління забезпеченням її достатнього рівня в сучасних економічних умовах не можна вважати вичерпаними.

Мета дослідження – здійснити оцінку рівня споживання продуктів харчування як індикатора продовольчої безпеки та запропонувати шляхи підвищення рівня купівельної спроможності населення.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети застосовувались такі теоретичні та емпіричні методи наукового пізнання: системний підхід з використанням методів порівняльного аналізу, порівняння, синтезу, аналізу ієрархій та прийняття рішень.

Результати дослідження та їх обговорення. Відомо, що показники кінцевого споживання продовольства формують основну групу показників, яка характеризує рівень життя споживачів країни. Зазначене вище дозволяє визначити, що безпосередній вплив на обсяги споживання має стан та тенденції розвитку споживчого ринку, а саме обсяги товарообороту, роздрібні ціни. Доказом цього є висновок експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я, які вважають, що стан здоров'я на 50% залежить від індивідуального способу життя людини, основним фактором якого є харчування [1].

Встановлено, що в останнє десятиріччя різко знизилися енергетичні витрати людей у більшості провідних країн світу, тому потреба в енерговитратах знизилася до їхнього мінімального рівня. Так, фахівці вважають, що енергетичні витрати нині для однієї людини мають становити 230–2400 ккал на добу. Водночас, повноцінне харчування повинне мати не тільки складову енергетичної цінності, а й його якісну сторону. Головним компонентом їжі є білок, який рекомендують вживати у певному співвідношенні з іншими складовими їжі. Найбільш повноцінним є споживання білка у такому співвідношенні: 55% білка тваринного походження (м'ясо, молоко, риба і яйця) і 45% білка рослинного походження (зернові, бобові).

За співвідношенням споживання населенням різних білків тваринного і рослинного походження можна зробити висновок про рівень життя населення певної країни. Наприкінці 90-х років повноцінне харчування одержували 35% жителів планети. Близько 15% споживали достатню кількість калорій, але мали дефіцит білків; 20% мали дефіцит білків тваринного походження; інші 30% жили в умовах кількісної і якісної нестачі їжі [2].

У 2011 р. продуктовий кошик в середньому на 9,7 % складався з хліба та хлібопродуктів, на 1,3 % – з круп, на 8,4 % – з овочів, на 5,1 % – із фруктів, 28,2 % – з м'яса та м'ясопродуктів, 2,3 % займала риба, 1,8 % – олія, 2,5 % – цукор.

У порівнянні з раціональними нормами споживання у 2011 р. кожен громадянин України недоживав 38 % м'яса і м'ясопродуктів, 46 % молока і молочних продуктів, фруктів, ягідної продукції – 42 %. Проте слід відмітити, в порівнянні з 2000 роком, у 2011 році споживання м'яса і м'ясопродуктів збільшилось на 58 %, яєць – 89, молока – 4, ягід та винограду – на 81 %, риби та рибних продуктів – 60 %. Практично незмінним залишилося споживання картоплі і цукру. Зменшилося споживання хліба та хлібопродуктів на 11%. Проте слід відмітити, що по таких видах продовольства, як овочі та баштанні, хлібні продукти, картопля, олія, цукор, яйця у 2011 р. рівень споживання перевищував раціональні норми. Мінімальні норми споживання не досягнуто лише зі споживання молока та плодів і ягід.

Починаючи з 2006 р., в Україні за рахунок більш дешевих продуктів харчування рослинного походження калорійність споживання досягла рівня раціональних норм (табл. 1).

Таблиця 1 – Рівень споживання продуктів харчування на одну особу, кг

Продукти	Норми споживання		Роки					
	раціональні	мінімальні	1990	2000	2008	2009	2010	2011
Хлібні продукти	101	94	141	124,1	115	111,7	111,3	110,4
Картопля	124	96	131	134,5	132	133	128,9	139,3
Овочі та баштанні	161	105	103	101,0	129,2	137,1	143,5	162,8
Плоди і ягоди	90	68	47	29,1	43,5	45,6	48,0	52,6
Олія	13	8	12	9,3	15,0	15,4	14,8	13,7
Цукор	38	32	50	36,5	40,3	37,9	37,1	38,5
М'ясо	83	52	68	32,5	50,6	49,7	52,0	51,2
Молоко	380	341	373	197,7	213,8	212,4	206,4	204,9
Риба і рибні продукти	20	12	18	8,4	17,5	15,1	14,5	13,4
Яйця	290	231	272	164	260	272	290	310

Джерело: Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України»

Аналіз груп населення з різним рівнем середньодушових доходів свідчить про значне зниження частки населення з доходами нижче прожиткового мінімуму. Зокрема, якщо у 2002 р. вона складала 83,3%, то у 2011 р. цей показник був уже 13,7%. Темпи зростання розміру прожиткового мінімуму – 2,7 рази.

Аналіз споживання продовольства міським та сільським населенням свідчить про те, що останнім споживається більше картоплі та хлібних продуктів, овочів, цукру. Така ситуація зумовлюється тим, що більшість сільського населення займається вирощуванням картоплі та зерна на власних присадибних ділянках і земельних частках (паях) з метою самозабезпеченості необхідними продуктами харчування [3]. Незалежно від того, що більшість домогосподарств сільської місцевості тримають корів (часто по 1-2 і більше), споживання молочної продукції значно не відрізняється від рівня споживання у міських поселеннях (18,6 та 19,1 кг). Це пов'язано з тим, що за відсутності доходів сільське населення значну частку молока реалізує.

Рисунок 1. Динаміка частки населення за середньодушовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму

Протягом 2005-2011 рр. розмір сукупного доходу населення збільшився втричі та у 2011 р. склав 1483 грн на місяць в розрахунку на 1 особу. Одним з основних джерел доходів населення України є заробітна плата. Протягом досліджуваного періоду спостерігається збільшення її частки у сукупних доходах, яка у 2011 рік склала 49,3 %. Значну питому вагу також займають пенсії, стипендії та соціальні допомоги, надані готівкою, яка у 2011 р. становила 25,5% та в середньому на 1 особу – 378 грн (рис. 1).

Купівельну спроможність працюючого населення можна оцінити, порівнюючи рівень середньомісячної заробітної плати з величиною прожиткового мінімуму для працездатних осіб – у розрахунку на одну особу в місяць (життєвий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості) [4].

Середньомісячна заробітна плата в цілому по народному господарству за 2011 рік, нарахована на одного штатного працівника, становила 2633 грн, або втричі перевищувала величину прожиткового мінімуму для працездатних на 2011 рік (914 грн).

Спостерігаються значні темпи зростання розміру заробітної плати в Україні, зокрема у 2011 р. порівняно з 2005 р. вони склали 3,3 рази. Найменш оплачуваними залишаються галузі сільського господарства та сфера охорони здоров'я та надання соціальної допомоги. Проте темпи зростання розміру заробітної плати у сільському господарстві вищі, ніж середній рівень – 4,3 рази.

На фоні позитивних тенденцій зростання доходної частини сімейного бюджету пересічного громадянина України у структурі його витратної частини все ще значну частку займають витрати на продукти харчування. Так, протягом 2000-2011 рр. цей показник зменшився на 16,9 відсоткових пункти, проте ще залишається високим, та у 2011 р. склав 51,3%, тоді як у розвинених країнах світу його коливання відбуваються в межах 9-12 %. Збільшилася частка витрат на непродовольчі товари та послуги, яка у 2011 р. становила 35,5%, в основному за рахунок збільшення витрат на житло, воду, електроенергію, газ та транспорт.

У 2011 р. на придбання продуктів харчування пересічний громадянин витрачав протягом місяця 685 грн, що складає 75% від розміру прожиткового мінімуму. Аналіз структури споживчого кошика в розрізі видів продовольства протягом 2005-2011 рр. (табл. 2) свідчить про зменшення частки на придбання м'яса та м'ясопродуктів, що на фоні збільшення їх споживання у натуральному вимірі є досить позитивною тенденцією, також зменшилася частка витрат на придбання олії та цукру. Натомість населення більше стало витрачати на молоко і молокопродукти (в 3 рази) та фрукти (в 3,5 рази) на фоні зростання витрат на придбання всього продовольчого кошика у 2,5 рази.

Критична ситуація з купівельною спроможністю населення України полягає не лише в тім, що по багатьох видах продукції (м'ясо, молоко, плоди, ягоди, риба) не досягнуто раціональних норм споживання, а ще і у великій диференціації споживання продуктів харчування в домогосподарствах, залежно від розміру середньодушових загальних доходів за рік на одну особу [5]. Так, в 2011 р. коливання між споживанням продуктів харчування в групах населення з максимальними і мінімальними доходами становили по м'ясу і м'ясопродуктах – в 3,3 рази, молоку і молокопродуктах – в 6 разів, фруктах і ягодах – в 16 разів, рибі і рибопродуктах – в 7 разів. Лише по хлібу, хлібобулочних виробах і картоплі коливання становлять 1,5-2,5 рази. Порівняно з 2005 р. розрив у споживанні продуктів харчування між цими верствами населення збільшився.

Таблиця 2 – Структура витрат на харчування в Україні в середньому за місяць у розрахунку на одну особу

Показники	2005			2011		
	грн	структура,%		грн	структура,%	
Всього сукупних витрат	471	100	х	1334,4	100	х
в тому числі:						
- продукти харчування та безалкогольні напої	266,6	56,6	100	684,8	51,3	100
в тому числі:						
- хліб і хлібопродукти	34,6	7,4	13,0	94,8	7,1	13,8
- м'ясо м'ясопродукти	72,0	15,3	27,0	162,4	12,2	23,7
- риба і рибопродукти	18,4	3,9	6,9	39,0	2,9	5,7
- молоко і молокопродукти	28,7	6,1	10,8	93,7	7,0	13,7
- яйця	8,2	1,7	3,1	15,1	1,1	2,2
- олія	10,9	2,3	4,1	25,3	1,9	3,7
- фрукти	11,3	2,4	4,2	41,5	3,1	6,1
- овочі	27,0	5,7	10,1	70,9	5,3	10,3
- картопля	13,5	2,9	5,1	35,8	2,7	5,2
- цукор	23,1	4,9	8,7	55,9	4,2	8,2

Протягом останніх років намітилася тенденція скорочення розриву між групами населення з мінімальними та максимальними доходами (табл. 3). Якщо у 2008 р. розрив у доходах між крайніми децильними групами складав 5,8 рази, то у 2011 р. цей показник становив 4,9 рази. Проте, все ще залишається досить високий розрив між цими прошарками населення, зокрема у 2003 р. цей показник склав 4,1 рази.

Таблиця 3 – Диференціація доходів населення України

Рік	По всіх групах населення, грн на 1 особу	Децильні (10%) групи домогосподарств за рівнем середньодушових загальних доходів		Співвідношення вищого і нижчого децилів
		перший (нижчий) дециль (грн на одну особу)	десятий (вищий) дециль (грн на одну особу)	
2003	270,5	144,8	594,3	4,1
2004	348,0	181,2	789,7	4,4
2005	506,3	270,9	1136,5	4,2
2006	619,9	327,6	1432,1	4,4
2007	773,9	346,9	1828,7	5,3
2008	1112,6	479,9	2783,0	5,8
2009	1159,7	518,2	2901,3	5,6
2010	1339,4	615,4	3302,4	5,4
2011	1483,3	709,0	3465,8	4,9

У доповіді Міжнародної організації праці наведено витрати на харчування в 38 країнах світу. Під час аналізу використовувались ціни на 93 різні найменування продуктів та витрати на них родин із найменшими зареєстрованими прибутками.

За даними проведених досліджень, понад 80 % від загальних витрат забирають саме витрати на продукти харчування, зокрема, у таких країнах, як Нігерія та Румунія. До 80 % витрачають деякі країни СНД, зокрема Азербайджан, Вірменія та Молдова. Білоруси витрачають на продукти харчування майже 50 %, приблизно такі ж витрати несуть населення країн Польщі та Ірану.

Слід зауважити, що питома вага витрат на харчування розвинутих країн, у загальних витратах, складають лише від 10 до 30 %, зокрема Швейцарія – 11 %, Норвегія – 14 %, США – 20 %, Франція 23 %, Нідерланди та Данія – лише 10 %.

За даними Служби економічних досліджень Міністерства сільського господарства США, була досліджена структура сукупних витрат домогосподарств понад 80 країн, різних регіонів та країн на різних етапах розвитку, за період 2002-2009 роки [6].

У дослідженні розглядалися дані 30 розвинутих країн, 5 – із перехідною економікою, 8 країн СНД, 28 країн Азії, Близького Сходу та Північної Африки, 13 – Латинської Америки та Карибського басейну, а також, 2-х країн Африки на південь від Сахари.

Дані свідчать, що за досліджуваний період розвинуті країни витрачали на продовольство в середньому 15,2 % сукупних витрат; країни з перехідною економікою – 17,8 %; країни Азії, Близького Сходу та Північної Африки – 21,6 %; Латинської Америки та Карибського басейну – 17,3 %; країни Африки на південь від Сахари – 28,8 % та майже 30 % – витрачалось країнами СНД.

Порівняно з іншими країнами світу, в Україні є низькою купівельна спроможність населення. Як свідчать дані табл. 4, в Україні, за винятком Молдови, найнижчий рівень заробітної плати і купівельної спроможності населення.

Заробітна плата в наведених країнах світу, крім Молдови, проти України вища в 1,4-14,0 разів. В цих країнах на місячну зарплату можуть купити (в перерахунку) хліба в 1,5-5,5 рази більше, відповідно молока – в 1,6-14,4 рази, свинини – в 2,1-14,0 рази, яловичини – в 1,8-13,1, м'яса птиці (тушка) – в 1,2-8,1 рази.

Таблиця 4 – Рівень заробітної плати та купівельної спроможності населення (листопад 2011р.)

	Рівень середньої заробітної плати		Хліб пшеничний	Молоко	Яловичина	Свинина	М'ясо птиці (тушка)
	дол. США на місяць	% до України					
Україна	343,30	100,0	451,71	377,25	54,84	54,84	127,62
У % до України							
Азербайджан	448,90	130,8	79,50	78,28	73,35	83,44	79,04
Білорусь	397,20	115,7	274,79	501,37	-	215,56	114,42
Австрія	3490,0	1016,6	181,37	492,08	657,43	1157,08	323,25
Казахстан	621,30	181,0	233,13	191,50	168,84	225,68	154,06
США	4388,00	1278,2	119,49	478,66	928,24	1476,28	612,89
Словаччина	1088,20	317,0	125,47	285,60	304,34	472,45	218,08
Молдова	268,60	78,2	118,93	178,00	89,05	97,96	87,69
Росія	754,00	219,6	172,08	192,18	183,32	203,09	176,36
Німеччина	4484,00	1306,1	374,59	1042,63	876,36	1979,78	1081,09
Грузія	368,60	107,4	89,67	71,84	146,12	134,70	63,48
Туреччина	872,00	254,0	160,87	210,13	-	-	207,05
Угорщина	685,00	199,5	107,55	165,07	137,26	293,90	173,14
Чехія	1273,00	370,8	231,00	351,50	294,95	436,33	312,69

Висновки. У нинішніх умовах потрібно, відкинувши апріорні ідеологічні установки і догми, з позицій реалізму і розсудливості знайти рішення проблеми виходу з кризи. І не шляхом відмови від економічних реформ, а продовжуючи їх, але розглядаючи реформи не як самоціль, а як засіб підвищення ефективності економіки та покращення життя населення. Для цього необхідна поступова трансформація сформованих форм господарювання та економічних інститутів у напрямку соціально орієнтованої і регульованої ринкової економіки за збереження важливої ролі держави. Основними напрямками підвищення купівельної спроможності є збільшення доходів населення України через розробки програми розвитку промисловості. Стратегії залучення інвестицій в економіку країни станом до 2020 року, крім того, потрібна зважена цільова робота з відсталими, депресивними регіонами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мостенська Т. Л. Особливості формування попиту і пропозиції на ринку харчових продуктів / Т. Л. Мостенська // Економіка АПК. – 2003. – №1. – С. 113–120.
2. Гойчук О. І. Продовольча безпека в Україні і світі / О. І. Гойчук. – К.: Наукметодцентр аграрної освіти, 2003. – 114 с.

3. Басюркіна Н. Й. Продовольча безпека як системна характеристика функціонування агропромислового сектору економіки / Н. Й. Басюркіна // Економіка харчової промисловості. – 2011. – № 2 (10). – С. 5–10.
4. Лука О. Ф. Міжнародна конкурентоспроможність сільськогосподарського виробництва в Україні / О. Ф. Лука // Економіка АПК. – 2004. – № 5. – С. 131–138.
5. Файчук О. М. Стратегічні пріоритети регулювання аграрного ринку України в умовах глобалізації / О. М. Файчук // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2009. – Вип. 142. – Ч. 1. – С. 201–206.
6. OECD-FAO Agricultural Outlook 2011-2016, OECD/FAO 2011.

Потребление продуктов питания как индикатор продовольственной безопасности страны

А.С. Даниленко

Обеспечение продовольственной безопасности населения является одной из первоочередных задач государства. В решении задач по продовольственной безопасности главную роль играет агропромышленный комплекс. В статье рассматривается проблема потребления продуктов питания как одного из индикаторов продовольственной безопасности страны. Автором проведена оценка уровня потребления продуктов питания по видам продуктов, а также дана оценка уровня доходов как основополагающего фактора формирования платежеспособного спроса на продукты питания. Проведен анализ структуры расходов населения на продукты питания с учетом уровня доходов. Особое внимание уделяется исследованию сбалансированности рациона питания рядового гражданина Украины. Предложены пути повышения уровня покупательной способности населения страны.

Ключевые слова: потребление, продовольственная безопасность, покупательная способность, сбалансированность.

Food consumption as an indicator of food security

A. Danilenko

Ensuring food security for the population is one of the priorities of the state. In addressing the challenges of food security plays a key role agriculture. The paper addresses the problem of food consumption as one of the indicators of food security. The author evaluated the level of food consumption by type of product, and assessed the level of income, as a fundamental factor in the formation of effective demand for food. The analysis of the structure of spending on food based revenue income. Particular attention is paid to the study of balanced diet average citizen of Ukraine. The ways to enhance the purchasing power of the population.

Key words: consumption, food safety, purchasing power, balance.

УДК 338.433

ВАРЧЕНКО О.М., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА

У статті узагальнено методологічні підходи щодо дослідження кон'юнктури світового та регіональних ринків сільськогосподарської продукції. Виділено основні чинники, які впливають на кон'юнктуру ринку сільськогосподарської продукції та продовольства. Розглянуто складові комплексного дослідження кон'юнктури ринку: вивчення конкурентного середовища, ринкової інфраструктури та інституціональної структури ринку, оцінку оптимального територіального розміщення суб'єктів ринку, міжгалузевих і міжтериторіальних обмінів, а також дієвість інструментів державного регулювання. Систематизовано методологічні засади комплексного дослідження агропродовольчого ринку та алгоритм виконання дослідницьких операцій.

Ключові слова: аграрний сектор, ринок агропродовольчої продукції, кон'юнктура, ринкова рівновага, державне регулювання.

Постановка проблеми. Україна в останні роки – один із перспективних учасників світового ринку сільськогосподарської продукції та продовольства. Володіючи сприятливим природно-економічним потенціалом, наша країна є великим експортером зернових, рапсу, соняшникової олії. Окрім цього, нині сформовано експортний потенціал цукрової галузі, м'ясного та ячного птахівництва, олієжирового підкомплексу. Водночас на окремих ринках сільськогосподарської продукції, зокрема молока та молокопродукції, продукції м'ясного скотарства спостерігається потреба в імпорті продукції. Саме це робить найбільш актуальним вивчення кон'юнктури світового та регіональних ринків сільськогосподарської продукції і продовольства та вплив її на стан ринкової рівноваги на аграрному ринку України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем формування і розвитку агропродовольчого ринку України, підвищенню конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, визначенню ролі держави в його ефективному функціонуванні при-

свячені наукові праці вітчизняних вчених: В.Г. Андрійчука [1], О.Г. Білоуса [2], П.І. Гайдуцького [3], М.В. Зубця [2], С.М. Кваші [4], В.Я. Месель-Веселяка [5], Б.Й. Пасхавера [6], П.Т. Саблука [7], О.М. Шпичака [8] та ін. Проте на сьогодні практично відсутні дослідження, в яких були б комплексно розглянуті теоретичні та практичні сторони кон'юнктури ринку в умовах специфічних особливостей розвитку економіки України.

Метою дослідження є узагальнення методологічних підходів щодо дослідження кон'юнктури світового та регіональних ринків агропродовольчої продукції та обґрунтування напрямів забезпечення ринкової рівноваги аграрного ринку.

Матеріали та методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували праці зарубіжних та вітчизняних науковців щодо державної підтримки аграрного сектору. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: монографічний, діалектичний, абстрактно-логічний, узагальнення та порівняння, метод структурного аналізу.

Результати досліджень та їх обговорення. Важливим завданням дослідження кон'юнктури агропродовольчого ринку є розробка оперативних управлінських рішень стосовно досягнення ринкової рівноваги. Зазначимо, що ринкова рівновага виступає лише як особливий, «ідеальний» випадок стану економіки, для якого характерна власна логіка взаємозв'язку економічних параметрів і специфічний спосіб відновлення стійкого рівноважного стану між наявними у суспільстві засобами і потребами. Рівновагу називають стійкою, якщо відхилення від неї супроводжується поверненням до початкового стану. При цьому виділяють часткову і загальну рівновагу. Часткова рівновага відповідає стану рівноваги між попитом і пропозицією на окремих локальних ринках. Поняття загальної рівноваги, у свою чергу, відображає збалансоване, узгоджене функціонування усіх ринків.

Поняття загальної економічної рівноваги розроблено Л. Вальрасом, який поклав початок (у другій половині XIX століття) дослідженням зі складання міжсекторних моделей. Модель Л. Вальраса ґрунтується на умові досконалої конкуренції, коли ні окремо взятий споживач (покупець), а ні одиничний товаровиробник (продавець) не можуть безпосередньо впливати на ринкові ціни. За своєю сутністю ця модель є однією із перших економіко-математичних моделей і була викладена її автором на формальній мові, наближеній до сучасної. У найбільш загальному вигляді запропонована автором система рівнянь виражає наступне: загальна пропозиція кінцевих продуктів у грошовому виразі має дорівнювати загальному попиту на них як сумі доходів, які приносять усі фактори виробництва їх власникам.

Незважаючи на те, що модель Вальраса є чисто теоретичною, його ідея істотно вплинула на розвиток моделювання економічних процесів. Так, поняття конкурентної рівноваги становить основу моделі Вальраса, яке надалі трансформувалося у поняття динамічної рівноваги у моделі Неймана. Саме описання виробничого процесу, прийняте у моделі Леонтєва, також бере свій початок у Вальраса. Основним недоліком моделі є, по-перше, те, що на її основі складно зробити розширений висновок про реальний стан економіки (внаслідок складності інтерпретації математичної форми), по-друге, у тому вигляді, в якому вона сформульована, не дозволяє піддати її емпіричній перевірці. Однак важливим висновком, який зроблено на основі моделі, є твердження, що рівновага можлива лише за погоджених рішень усіх товаровиробників і покупців. З одного боку, як стверджував сам Вальрас, подібні узгодження у конкурентній економіці здійснюються за допомогою ринку товарів, де відбувається необхідна ув'язка цін, з іншого – очевидна необхідність існування узгоджувального органу, роль якого бере на себе держава.

Зазначимо, що у цілому виділяють два основні підходи до аналізу поведінки покупців і продавців: гіпотеза Вальраса-Хікса і гіпотеза А. Маршалла. Так, гіпотеза Вальраса-Хікса використовується у тих випадках, коли переважає попит, покупці намагаються збільшити закупівлі, ціна також зростає. За цих умов ринок стабілізується. І навпаки: якщо попит менше пропозиції, то продавці намагаються знизити ціни на товари, внаслідок чого надлишок пропозиції зникає. Гіпотеза А. Маршалла використовується у ситуації, коли ціна, за якою покупці готові заплатити за певну кількість товару, вище ціни, прийнятної для продавця, виробництво розширюється, і навпаки. Рівновага буде стійкою, якщо збільшення обсягів виробництва продукції скорочує розрив між рівнем цін.

Отже, динамічний аналіз стабільності враховує розвиток процесу адаптації попиту і пропозиції на ринку від одного періоду до іншого. Рівновага буде стабільною у тому випадку, якщо про-

тягом певного періоду часу ринкова ціна буде наближатися до ціни рівноваги (гіпотеза Вальраса-Хікса) або кількість товару наближається до рівноважного значення (гіпотеза А. Маршалла). Ці гіпотези враховують відносні зміни величини попиту і пропозиції.

Модель Вальраса була удосконалена Парето, який доповнив її положенням про рівний добробут двох і більше учасників ринкових відносин. Критерій ефективності функціонування економіки, який покладено в основу цієї моделі, дозволяє встановити такий парето-ефективний стан економіки, для якого характерним є те, що ніяке інше досягнення розміщення благ не може підвищити рівень корисності для жодного з індивідів без того, щоб понизити його для когось-небудь іншого. Зазначимо, що парето-оптимальний стан може бути представлений як ринкова рівновага між попитом і пропозицією на усіх ринках, проте забезпечується оптимальне функціонування економічної системи у цілому. При цьому відбувається найбільш повне задоволення потреб усіх членів суспільства і раціональне використання сукупних ресурсів.

Пропорційний розвиток і ефективність економіки за Парето передбачає виконання наступних умов: ефективність в обміні – блага розміщені ефективно, якщо граничні норми заміни між будь-якими двома благами однакові для усіх індивідів; ефективність у виробництві – не можна збільшити випуск одного блага без того, щоб у результаті не скоротився випуск якого-небудь іншого блага; ефективність у структурі випуску – для досягнення повної ефективності в економіці умови ефективності як у виробництві, так і в обміні повинні виконуватися одночасно.

При цьому Парето передбачав, що рівновагу можна охарактеризувати п'ятьма основними умовами: зважені (за цінами) граничні корисності (переваги), рівні для усіх товарів; для будь-якого учасника суми доходів і витрат рівні; кількість усіх благ до і після встановлення рівноваги рівні; ціни готових товарів дорівнюють витратам виробництва; кількість первинних товарів дорівнює кількості товарів, трансформованих у процесі виробництва в інші продукти.

Очевидно, що в реальній практиці такий стан економіки встановити практично неможливо. Незважаючи на це, така модель намітила нові шляхи у вивченні проблеми рівноваги на багато-продуктових ринках. А. Маршалл ввів поняття часткової рівноваги як рівноваги по кожному окремому товару. Основною метою використання цієї моделі є пояснення реакції товаровиробників і споживачів певного товару на їх поведінку відносно один одного і визначення на цій основі ціни та рівня виробництва продукції на певному ринку. Отже, має місце пропозиція про оптимальний варіант поведінки. При цьому визначаються зв'язки галузі з її постачальниками і споживачами через ряд функцій попиту і пропозиції. Коливання у рівнях виробництва галузей, які споживають продукцію певної галузі, або у доходах домашніх господарств виступають як зрушення функцій попиту. Рівним чином зміни у споживанні певної продукції іншими галузями можуть зумовити зрушення у функціях пропозиції для певного сектору економіки.

У процесі вивчення економічної рівноваги, спираючись на теорії В. Парето і А. Маршалла, Дж. Хікс першим вказав на обмеженість і недостатність схем часткової рівноваги. Як основний засіб аналізу Дж. Хікс використовував апарат кривих байдужості. Відмовляючись від використання принципу спадної граничної корисності, він вважав, що для описання ринкової поведінки споживачів достатньо використати менш жорстку передумову – принцип спадної норми заміщення. У точках, де бюджетні лінії торкаються відповідних кривих байдужості, виконуються умови рівноваги – рівність граничної норми заміщення до відношення цін. Дж. Хікс намагався ввести елементи динаміки у свою теорію, але динаміку він розглядав як послідовність стану статистичної рівноваги, при цьому пропозиції відносно динамічних процесів були недостатньо чіткими.

Так, П. Самуельсон критикував саме визначення динамічного процесу, запропоноване Дж. Хіксом. Використовуючи припущення Хікса, Самуельсон побудував відповідну динамічну модель і показав, що запропоновані умови не можуть вважатися ні необхідними, ані достатніми для забезпечення стійкої рівноваги динамічної системи. При цьому економічна рівновага була визначена як стійкий стан економіки, за якого має місце тенденція до саморегуляції відхилень.

Особливий інтерес у спростуванні гіпотези єдиного варіанта рівноважних цін представляє теорія катастроф, яка доцільна для використання до товарів, ціни на які дуже чутливі до деяких факторів (сезону продажу, пропозиції, об'єктивної інформації про ціни у продавців тощо). Сукупна дія певних факторів спроможна призвести до катастрофи у ціноутворенні. Отже, якщо за певної ситуації відбувається швидка зміна цін, то це означає, що рівновага додержується, але вже для іншого рівня рівноважної ціни.

Зазначимо, що практично всі моделі, запропоновані західними економістами, намагаються описати механізм «досконалої конкуренції» (тобто присутність на ринку великої кількості агентів, не здатних впливати самостійно на ринкові ціни). Такі науковці, як В.А. Волконський, А.Г. Гранберг та інші, в основному додержувалися дещо іншої інтерпретації моделей рівноваги. Ці моделі розглядаються як схеми оптимального планування на основі узгодження децентралізованих рішень. При цьому кількість учасників, відносні обсяги їх затрат і випуску не мають принципового значення, оскільки передбачається, що у системі діють певні правила зміни цін і норми поведінки, що забезпечує пошук рівноваги.

Слід зазначити, що комплексне дослідження ринку сільськогосподарської продукції часто ототожнюється з аналізом його кон'юнктури. Безумовно, вони є взаємообумовлені і тісно взаємопов'язані. Проте, на наш погляд, комплексне дослідження хоча і ґрунтується на кон'юнктурному аналізі, є значно ширшим поняттям.

Комплексне дослідження включає збір, аналіз, оцінку та інтерпретацію даних про стан, тенденції і перспективи розвитку сільськогосподарського ринку в цілому та окремих його елементів зокрема, у тому числі й про стан його кон'юнктури. Кон'юнктурний аналіз ринку дає загальну якісну характеристику його стану (сприятлива або несприятлива кон'юнктура) і визначає кількісні параметри його попиту і пропозиції. Окрім цього, комплексне дослідження включає аналіз конкурентного середовища, ринкової інфраструктури та інституціональної структури ринку, оцінку оптимального територіального розміщення суб'єктів ринку, міжгалузевих і міжтериторіальних обмінів, а також оцінку ефективності управлінських рішень повноважних органів відносно розвитку цього ринку.

Важливим методологічним питанням комплексного дослідження сільськогосподарського ринку є визначення його принципів і послідовності виконання дослідницьких операцій. Аналіз підходів різних авторів, що займаються питаннями дослідження ринку, показав, що серед них є деякі відмінності. Так, наприклад, Ю.Н. Мошин і А.Ю. Мошин вважають, що «висока результативність роботи з питань вивчення кон'юнктури, проблем і тенденцій розвитку ринку можлива тільки у разі дотримання принципів ціленаправленості, комплексності, систематичності» [9].

Безумовно, важливість цих класичних принципів безперечна та їх використання у здійсненні комплексного дослідження ринку сільськогосподарської продукції є обов'язковою умовою. Проте, для забезпечення результативності такого дослідження очевидним є використання чинників, які характеризують специфіку галузевого ринку.

Інші науковці до принципів організації кон'юнктурного аналізу ринку відносять такі: науковість; системність; комплексність; оперативність, гнучкість і перспективність, ефективність [10]. Зазначимо, що позитивним моментом у цьому підході, на нашу думку, є розширений перелік принципів, а також розмежування принципів системності та комплексності. При цьому відсутність таких принципів, як цілеспрямованість і систематичність є істотним недоліком цього підходу.

Цікавою є позиція А.С. Новоселова, який виділив як початкові методологічні принципи економічної діагностики ринків такі: системний і динамічний підходи, урахування регіональних особливостей та науково-технічного прогресу в розвитку ринків [11]. Позитивними моментами цього підходу, на нашу думку, є виділення принципів динамічного підходу і урахування регіональних особливостей. Їх використання для здійснення комплексного дослідження сільськогосподарського ринку дозволить більш детально визначити тенденції його розвитку і чинники впливу, що визначаються тимчасовими періодами і територіальними аспектами. Проте, у цьому підході, як і в попередньому, відсутні принципи цілеспрямованості і систематичності, а також принцип системності, який об'єднаний із принципом комплексності. Крім того, виділення принципу інноваційного розвитку, на нашу думку, є зайвим, оскільки він є одним із факторів динамічного підходу, який впливає на розвиток ринку сільськогосподарської продукції.

Отже, узагальнення та оцінка підходів різних авторів є доцільною для використання наступної системи методологічних принципів комплексного дослідження продовольчого ринку: цілеспрямованості, комплексності, системності, систематичності, об'єктивності, динамічності, урахування територіальних особливостей, ефективності.

Принцип цілеспрямованості вказує, що увесь комплекс досліджень має бути спрямований на вирішення конкретних завдань, а виконання цієї умови дозволяє відкидати зайву інформацію. Цілеспрямованість комплексного дослідження ринку сільськогосподарської продукції та продо-

вольства має досить складну структуру. Слід відмітити, що мета дослідження полягає в характеристиці існуючого стану, поясненні причин ситуації, що склалася, або прогнозі майбутнього стану та конкретні його завдання залежать від того, хто є споживачем результатів дослідження. У свою чергу, рівень і склад користувачів інформацією залежать від того, ринок якого рівня досліджується (світовий, національний, регіональний або місцевий).

Зауважимо, що за детального розгляду цілей дослідження світового ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, основними користувачами інформації про тенденції його розвитку можуть виступати міжнародні організації, органи влади окремих країн і транснаціональні агропродовольчі корпорації.

Головною метою дослідження світового ринку сільськогосподарської продукції для міжнародних організацій виступає оцінка продовольчої безпеки у світі. Нині налічується декілька десятків міжнародних організацій, що займаються проблемою продовольчої безпеки. Провідними серед них є: Продовольча і сільськогосподарська організація – ФАО, Світова продовольча програма, Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку, Всесвітня продовольча рада, підзвітна Генеральній Асамблеї через Економічну і соціальну Раду ООН. Усі ці міжнародні організації функціонують під егідою ООН [12].

При цьому організація ФАО, організаційні принципи роботи якої були створені ще у 1943 р. на Міжнародній конференції з питань продовольства в американському місті Хот-Спрінгсі, нині об'єднує понад 190 країн. Метою цієї організації є ліквідація голоду у світі, поліпшення раціону харчування і підвищення життєвого рівня людей, удосконалення виробництва, переробки, збуту і розподілу продуктів харчування, сприяння розвитку світової економіки.

На підставі аналізу світового сільськогосподарського ринку ФАО розробляє та реалізує програми і рішення, які спрямовані на: створення продовольчих резервів – національних, але за координації їх з боку ФАО; надання економічної допомоги у виробництві продовольства і будівництві сховищ в країнах, що розвиваються; встановлення глобальної інформаційної системи з питань виробництва і торгівлі продовольством; забезпечення регулярних міжурядових консультацій з питань світової продовольчої безпеки.

Слід зазначити, що функції спостереження і збору інформації з проблем розвитку світового ринку в цій організації покладені на Комітет із продовольчої безпеки Ради ФАО. Спільно з іншими міжнародними організаціями і фондами ФАО періодично організовує конференції та інші міжнародні наради з питань харчування та продовольства.

Світова продовольча програма, в діяльності якої беруть активну участь ООН і ФАО, починала здійснюватися як трирічний експеримент в 1962 р., а з 1965 р. стала постійнодіючою. Суть цієї програми полягає у формуванні під егідою ООН резервного продовольчого фонду, з якого безоплатно або на пільгових умовах повинна здійснюватися передача продовольства в країни, що відчують гостру продовольчу необхідність [13].

Слід відмітити і таку міжнародну організацію, як Світова організація торгівлі (СОТ), у діяльності якої агропродовольчі питання є пріоритетними [14].

На сучасному етапі утворилася велика кількість міжнародних продовольчих організацій регіонального типу. Так, одним із завдань Ради співпраці держав Персидської затоки є їх самозабезпечення продовольством. Між країнами АСЕАН також підписана угода про регіональну продовольчу безпеку. У Латинській Америці функціонує Міждержавний комітет з регіональної продовольчої безпеки. Держави Карибського басейну, що гостро відчують нестачу продовольства, об'єдналися в продовольче співтовариство КАРІКОМ, створили продовольчу корпорацію і розробили план, що включає узгоджені дії щодо виробництва і розподілу основних видів продовольства [15].

Окрім оцінки продовольчої безпеки у світі, метою дослідження світового ринку сільськогосподарської продукції та продовольства для міжнародних організацій, є також оцінка ефективності міжнародних продовольчих зв'язків для усунення економічного і політичного тиску на уряди малозабезпечених країн.

Відповідно досягнення цілей дослідження світового ринку сільськогосподарської продукції та продовольства зумовлює необхідність вирішення таких завдань: визначення і кількісна оцінка чинників впливу; аналіз ефективності агропродовольчої політики світу і окремих країн, а також виробництва і реалізації окремих видів продовольства тощо.

Безумовно, кон'юнктура світового ринку сільськогосподарської продукції та продовольства і тенденції його розвитку представляють великий інтерес для окремих країн. На основі цієї інформації держави визначають напрями продовольчої експортно-імпоротної політики, а також приймають рішення про державну підтримку або посилення умов виробництва і реалізації окремих видів продуктів харчування.

Отже, основна мета дослідження світового ринку сільськогосподарської продукції та продовольства окремих країн та тенденції, що полягають у визначенні, прогнозі попиту і пропозиції основних видів продовольства, спонукають до визначення його основних завдань: порівняльна оцінка рентабельності виробництва і реалізації окремих видів продовольства у різних країнах; оцінка якості продуктів харчування у різних країнах; оцінка платоспроможного попиту на окремі види сільськогосподарської продукції; аналіз конкурентного середовища на світових ринках сільськогосподарської продукції та продовольства.

Отже, під час дослідження світового ринку сільськогосподарської продукції та продовольства його основними завданнями для транснаціональних продовольчих корпорацій можуть виступати наступні: аналіз цін на сільськогосподарську продукцію у різних країнах; оцінка собівартості виробництва продуктів харчування у різних країнах; оцінка доцільності територіального розміщення підприємств корпорації та оптимальності масштабів виробництва тощо.

Принцип комплексності означає, що дослідження ринку агропродовольчої продукції має бути всебічним, тобто охоплювати усі елементи і чинники, що впливають на його розвиток. При цьому необхідно враховувати, що розвиток сільськогосподарського ринку певної території залежить не лише від внутрішніх, але й від зовнішніх чинників.

Досить близьким за значенням є принцип системності, який крім всебічності, розглядає ринок сільськогосподарської продукції та продовольства як складну сукупність взаємопов'язаних елементів.

Рівень розвитку ринку сільськогосподарської продукції та продовольства тієї або іншої території залежить не лише від наявності цих елементів, але і від вдалого або навпаки їх поєднання, взаємного розміщення, що впливає на ефективність розвитку.

Більше того, принцип системності дослідження сільськогосподарського ринку певної території розглядає його як сукупність ринків нижчого рівня (наприклад, світовий сільськогосподарський ринок складається із зональних і національних ринків, а національний – із регіональних), або складової частини ринку сільськогосподарської продукції та продовольства вищого порядку (наприклад, місцевий сільськогосподарський ринок є елементом регіонального ринку).

Систематичність проведення досліджень ринку агропродовольчої продукції допускає їх безперервність, що дозволяє своєчасно відслідковувати зміни, що відбуваються. Більше того, цей принцип орієнтує на організованість і планомірність проведення досліджень із визначенням основних етапів, часу проведення, відповідальних осіб за окремі види робіт, що дозволяє контролювати процес здійснення дослідження.

Принцип динамічності припускає дослідження сільськогосподарського ринку в його постійному розвитку з урахуванням минулих тенденцій, що сформувалися, і нової економічної ситуації. Дослідження ринку за декілька років дозволяє виявити основні закономірності його розвитку. При цьому необхідно зазначити, що формування ринку сільськогосподарської продукції та продовольства в нашій країні почалося не лише з моменту початку економічних реформ. Він існував завжди, але характеризувався різними станами (із плановим розподілом товарних потоків, дефіцитний, вільний та ін.). Тому ретроспективний аналіз ринку агропродовольчої продукції є однією з необхідних умов його комплексного дослідження.

Крім того, наслідування принципу динамічності під час дослідження агропродовольчого ринку вимагає врахування постійних змін усіх чинників, що впливають на його розвиток, у тому числі і науково-технічного прогресу. Його досягнення скорочують тривалість життєвого циклу товарів, замінюючи їх досконалішими, підвищують вимоги споживачів до якості продукції і процесу продажів, змінюють технології виробництва, упаковки, зберігання, реалізації тощо.

На формування кон'юнктури сільськогосподарської продукції та продовольства в регіонах країни істотний вплив мають такі чинники: природно-географічні особливості; національні і культурні особливості харчування; економічна структура регіону; чисельність населення; рівень доходів населення та ін.

Безперечно, національні та культурні особливості харчування населення тих або інших регіонів зумовлюють особливості формування асортиментної структури ринку. Цей чинник також може впливати на рівень споживання на душу населення за окремими видами продуктів харчування.

Економічна структура регіону, як правило, визначає рівень його розвитку. Слід зазначити, що в економічно розвинених регіонах спостерігається більш інтенсивний розвиток сільськогосподарського ринку. У таких регіонах відзначається вищий економічний потенціал ринкової інфраструктури та рівень споживання продуктів харчування на душу населення. Проте, до таких регіонів найчастіше відносять території, що мають індустріальну орієнтацію і характеризуються низьким рівнем продовольчої самозабезпеченості.

Принцип об'єктивності допускає у ході проведення досліджень ринку сільськогосподарської продукції та продовольства орієнтацію не на минулий досвід та інтуїцію, а на врахування об'єктивних законів розвитку економіки і суспільства в цілому. Згідно з цим принципом, будь-яке дослідження повинно містити об'єктивні чинники, зв'язки і залежності.

Принцип ефективності тісно пов'язаний з усіма попередніми принципами. Якщо реалізація принципу системності пов'язана з аналізом і узагальненням значних інформаційних масивів різної спрямованості, що збільшує витратну складову аналітичних робіт, то принцип цілеспрямованості сприяє раціоналізації таких витрат за рахунок виключення непотрібної інформації. У цілому, наслідування принципу ефективності зорієнтовує на економію витрат ресурсів для проведення досліджень із врахуванням вимог до обсягів та якості інформації.

Висновки. Наведені принципи дослідження ринку агропродовольчої продукції не мають пріоритетів і всі є однаково важливими, додержання яких сприятиме вирішенню наступних завдань: дослідженню світових тенденцій й обґрунтуванню перспектив розвитку ринку сільськогосподарської продукції та продовольства; ідентифікації особливостей функціонування окремих ринків сільськогосподарської продукції та продовольства; узагальненню існуючої практики державного регулювання ринків агропродовольчої продукції та дієвість окремих її інструментів на забезпечення ринкової рівноваги аграрного ринку; розробці рекомендацій щодо забезпечення ринкової рівноваги агропродовольчої продукції через використання важелів державного регулювання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В.Г. Внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції: теоретико-методологічний аспект // Збірник наукових праць. – Луганськ, 2004. – № 38/50. – С. 8-16.
2. Білорус О.Г. Глобальна продовольча безпека: монографія / О.Г. Білорус, М.В. Зубець, П.Т. Саблук, В.І. Власов. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2009. – 486 с.
3. Гайдучський П.І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П.І. Гайдучський // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2005. – С. 85-93.
4. Безуглий М.Д., Кваша С.М. Стан, основні тенденції розвитку сільського господарства України протягом 2011 року та напрями розвитку в 2012 році. – Економіка АПК, 4'2012 (210). – С. 3-14.
5. Месель-Веселяк В.Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві / В.Я. Месель-Веселяк. – К.: Нац. наук. центр «Ін-т аграрної економіки», 2010. – 57 с.
6. Пасхавер Б.Й. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку: наук. вид. / Б.Й. Пасхавер, О.В. Шубравська, Л.В. Молдаван, Д.Ф. Крисанов, С.Л. Ганначенко, Л.І. Дідківська; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2009. – 432 с.
7. Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) // Економіка АПК. – № 12 (182). – 2009. – С. 3-14.
8. Шпичак О.М. Економічні механізми державного регулювання ринків сільськогосподарської продукції та їх проблеми / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 150-155.
9. Мошин Ю.Н. Аналіз кон'юнктури потребителського ринка: Учебное пособие / Ю.Н. Мошин, А.Ю. Мошина. – М.: Изд-во УРАО, 2004. – 168 с.
10. Скопина И.В. Маркетинговый анализ на основе экономико-математических методов: в 7 частях. 4.1. Потребительский рынок, конъюнктура, модели: Учебное пособие / И.В. Скопина, А.Ф. Рогачев. – Киров: Изд-во ВятГУ, 2003. – 180 с.
11. Новоселов А.С. Региональный потребительский рынок. Проблемы теории и практики / А.С. Новоселов / Отв. ред. В.В. Кулешов. – Новосибирск: Сибирское соглашение, 2002. – 364 с.
12. Гойчук О.І. Продовольча безпека: Монографія / О. І. Гойчук. – Житомир: Полісся, 2004. – С. 15.
13. Організація Об'єднаних Націй в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://un.org.ua>
14. Довгань В.М. Право Світової організації торгівлі. Вступ України до СОТ / В. М. Довгань. – К.: КНТ, 2009.
15. Батир Ю.Г., Гримблат С.О. Моніторинг ринку сільськогосподарської продукції / Ю.Г. Батир, С. О. Гримблат // Економічний простір, 2009. – № 22/2. – С. 131-136.

Методологические подходы к исследованию рынка сельскохозяйственной продукции и продовольствия

О.М. Варченко

В статье обобщены методологические подходы к исследованию конъюнктуры мирового и региональных рынков сельскохозяйственной продукции. Выделены основные факторы, влияющие на конъюнктуру рынка сельскохозяйственной продукции и продовольствия. Рассмотрены составляющие комплексного исследования рынка: изучение конкурентной среды, рыночной инфраструктуры и институциональной структуры рынка, оценка оптимального территориального размещения субъектов рынка, межотраслевых и межтерриториальных обменов, а также действенность инструментов государственного регулирования. Систематизированы методологические основы комплексного исследования агропродовольственного рынка и алгоритм выполнения исследовательских операций.

Ключевые слова: аграрный сектор, рынок агропродовольственной продукции, конъюнктура, рыночное равновесие, государственное регулирование.

The methodological approaches to the study of the market for agricultural products and foodstuffs

O. Varchenko

The methodological approaches to the research of the state of affairs of world and regional markets of agricultural produce are generalized in the article. Basic factors, influencing on the state of affairs of market of agricultural produce and food, are selected. The constituents of complex market research is considered: study of competition environment, market infrastructure and institutional structure of market, estimation of the optimum territorial placing of market subjects, interbranch and interterritorial exchanges, and also effectiveness of instruments of governmental control. Methodological bases of complex agroproductive market research and algorithm of implementation of research operations are systematized.

Key words: agrarian sector, market of the agricultural products, state of affairs, market equilibrium, governmental control.

УДК 338.439

КУЦЬ О. І., директор Департаменту продовольства

Міністерство аграрної політики та продовольства України

КУЦЬ Т.В., канд. екон. наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

У статті здійснюється оцінка сучасного стану підприємств харчової промисловості. Розглянуто особливості функціонування українських підприємств харчової промисловості в умовах посилення глобалізаційних процесів у світовій економіці. Особлива увага приділяється контролю якості продуктів харчування в умовах членства в СОТ у відповідності до загальноприйнятих країнами-членами цієї організації стандартів якості. Автором розглянуто особливості функціонування в Україні системи контролю якості продуктів харчування, зокрема продукції тваринництва. Проаналізовано існуючу в Україні систему ветеринарного контролю як на рівні держави, так і на рівні конкретного підприємства-виробника продукції. Запропоновані заходи з відновлення функціонування підприємств харчової промисловості.

Ключові слова: підприємство, харчова промисловість, експорт, біопаливо.

Постановка проблеми. Харчова промисловість – одна з найважливіших складових промислового сектору економіки будь-якої країни. Залежно від ступеня відносної незалежності харчової промисловості можна говорити про потенційну безпеку держави, оскільки саме від розподілу харчових виробництв у країні, від наявності на території країни самостійних ресурсних баз, що забезпечують функціонування харчової промисловості, залежить можливість автономного виживання країни в критичних макроекономічних умовах, або в умовах виникнення форс-мажорних ситуацій.

Харчова промисловість виступає найважливішою ланкою продовольчого комплексу держави, що відіграє провідну роль у вирішенні питання забезпечення населення продуктами харчування в асортименті та обсягах, достатніх для формування збалансованого раціону.

Використовуючи сировину рослинного і тваринного походження, харчова промисловість більше за інші виробництва пов'язана із сільським господарством. Звідси своєрідність розміщення її підприємств, у ряді випадків їх особливий характер роботи (сезонність виробництва та ін.), а також особлива залежність і, у свою чергу, вплив на розвиток інших галузей агропромислового комплексу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням та дослідженням проблем розвитку харчової промисловості України займалися такі науковці: Макаренко І.О., Сичевський М.П., Крисанов Д., Лемішко О.О., Денисенко М.П., Шевчук І.П., Ганич Я.В., Павленко Л.Н. та ін.

У дослідженнях учених аналізувалися різні аспекти становлення харчової промисловості, її підгалузей, а також пропонувалися теоретичні і практичні рекомендації щодо піднесення рівня господарювання у цій провідній галузі господарського комплексу країни.

Мета і завдання дослідження – здійснити оцінку сучасного стану функціонування підприємств харчової промисловості та запропонувати заходи із підвищення їх ефективності функціонування.

Матеріал і методика досліджень. У процесі дослідження використано методи: статистико-економічний – для опрацювання масиву статистичних та емпіричних даних; монографічний – для детального вивчення окремих елементів досліджуваного явища на прикладі конкретних об'єктів; графічний – для наочної ілюстрації досліджуваних явищ, процесів і закономірностей. В Україні промислове виробництво харчових продуктів здійснюють понад 22 тисячі підприємств, на яких працює більше мільйона чоловік.

Результати досліджень та їх обговорення До складу харчової промисловості України входять: харчосмакова, м'ясна, молочна, рибна промисловість. Самостійну групу галузей становить борошномельно-круп'яна та комбікормова промисловість. Харчосмакова промисловість об'єднує групу спеціалізованих підгалузей з виробництва продовольчих товарів переважно із сировини рослинного походження – цукрова, олійно-жирова, хлібопекарна, виноробна, спиртова, лікеро-горілчана, пивобезалкогольна, кондитерська, макаронна, плодоовочева, дріжджова, крохмалепатокова, соляна, парфумерно-косметична, тютюнова, чайна, харчоконцентратна підгалузі та деякі інші виробництва [1].

Харчова та переробна промисловість значною мірою визначає розвиток економіки України, складаючи 5% у структурі валового внутрішнього продукту. Вона міцно утримує провідне місце в структурі промислового виробництва країни – за обсягом реалізованої промислової продукції галузь займає друге місце після металургійного виробництва з часткою майже 17% в загальному обсязі промисловості України.

Харчова індустрія робить вагомий внесок у формування бюджету країни. Так, в обсязі надходжень до Зведеного бюджету від підприємств агропромислового комплексу частка харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів складає більше 87%.

У харчовій промисловості України створені сприятливі умови для іноземних інвестицій. На розвиток галузі залучено понад 3 млрд доларів США, або більше 17% від обсягу прямих іноземних інвестицій у промисловість країни та майже 6% загального обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку України.

З 2000 до 2007 рр. харчова промисловість демонструвала високі темпи приросту виробництва. За ці роки обсяги виробництва галузі зросли в 2,3 рази. В 2008, 2009 роках було відмічено незначне падіння обсягів промислової продукції, проте, починаючи з 2010 року галузь стабільно нарощує обсяги промислової продукції – в 2011 році виробництво зросло на 2,9%, в 2012 році – на 1%, за два місяці 2013 року – на 6,3%.

Тенденція зростання обсягів промислового виробництва забезпечується у більшості галузей харчової та переробної промисловості. Так, за підсумками 2012 року найбільше зростання обсягів промислової продукції у виробництві олії та тваринних жирів – на 14%, переробленні та консервуванні овочів та фруктів – на 10,5%, виробництві молочних продуктів та морозива – на 3,2%, виробництві какао, шоколаду та цукристих кондитерських виробів – на 3, виробництві борошномельно-круп'яної промисловості – на 2,6, виробництві м'яса та м'ясних продуктів – на 2,5, виробництві дистильованих алкогольних напоїв – на 2,3% та інших.

Забезпечується стабільна цінова ситуація на продукти харчування. Індекс споживчих цін на продукти харчування (грудень до грудня попереднього року) в 2011 році становив 101,7%, а в 2012 році індекс споживчих цін склав вже 97,7%.

Зростають обсяги експорту продукції харчової і переробної промисловості. Зокрема, в 2011 році – від 23% (на 1,4 млрд дол. США) до 7,44 млрд дол. США, що становить 56,4 % від експорту продукції АПК. За 2012 рік експорт продукції харчової і переробної промисловості зріс на 18,3%, або від 1,4 до 8,8 млрд дол. США.

Для стимулювання розвитку галузей харчової та переробної промисловості здійснюється ряд заходів. Зокрема, звільняються від сплати ПДВ та мита під час ввезення на митну територію України енергозберігаюче обладнання і матеріали, устаткування, яке працює на відновлюваних

джерелах енергії, засоби вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів [2].

Підприємствам хлібопекарської, цукрової, борошномельно-круп'яної, комбікормової, консервованої, м'ясної, молочної та олійно-жирової галузей надається державна фінансова підтримка через застосування механізму здешевлення кредитів. Підприємствам харчової промисловості надано майже 35 млрд грн кредитів, або 29% кредитів у переробну промисловість в цілому. Серед цукрових заводів в 2011 році обсяг кредитів, які фактично отримали компенсацію, склав 556 млн грн, а обсяг компенсаційних коштів – 11 млн грн. Хлібопекарські підприємства отримали компенсацію на 428 млн грн кредитів, обсяг компенсаційних коштів склав 19 млн грн.

Для розвитку виробництва вітчизняних продуктів дитячого харчування передбачено звільнення виробників від оподаткування прибутку підприємств, звільнення від ПДВ операцій із продажу продуктів дитячого харчування та виплата дотацій виробникам екологічно чистого молока, завдяки чому обсяги виробництва продуктів дитячого харчування у 2012 році зросли у порівнянні до 2011 року майже на 22%.

З метою стимулювання розвитку спиртової галузі, зокрема в частині виробництва біоетанолу на потужностях спиртових підприємств, який оподатковується акцизним податком за нульовою ставкою, виробники біоетанолу до 1 січня 2020 року звільняються від оподаткування прибутку, отриманого від його продажу. Також до 1 січня 2019 року звільняються від сплати податку на додану вартість операції з імпорту техніки, обладнання, устаткування, що використовуються для реконструкції існуючих і будівництва нових підприємств з виробництва біопалива.

Другий рік поспіль обсяги виробництва цукру перевищують потребу внутрішнього ринку і створюють достатній експортний потенціал. Тому основними напрямками розвитку бурякоцукрової галузі є пошук нових ринків збуту та впровадження новітніх технологій для виробництва біопалива на цукрових заводах [3].

Одним зі шляхів підвищення конкурентоспроможності харчової продукції є зменшення енергоємності її виробництва, що може бути досягнуто за рахунок заміни обладнання на більш енергоефективне та переробки відходів на біогаз (добрива, корми).

Для забезпечення покращення якості харчової продукції, що також є вагомим засобом підвищення її конкурентоспроможності, розробляються та запроваджуються технічні регламенти, здійснюється запровадження систем НАССР або аналогічних систем забезпечення безпеки у виробництві харчових продуктів [4].

Підвищення конкурентоспроможності харчової продукції через зниження витрат на її перевезення здійснюється за рахунок забезпечення вагонами своєчасно і в повному обсязі, зменшення тарифів на перевезення, розбудови логістичної інфраструктури.

Основними способами вирішення проблемних питань розвитку харчової та переробної промисловості України є збільшення ємності внутрішнього ринку (за рахунок зростання доходів населення, розвитку виробництва нових видів продукції, імпортозаміщення), пошук нових ринків збуту (особливо стосується цукру, кондитерських виробів, молочної та м'ясної продукції, спирту, біоетанолу), удосконалення державного регулювання та впровадження системи НАССР або аналогічних систем контролю безпечності харчової продукції.

З метою забезпечення прискорення розвитку пріоритетних галузей національної економіки, сприяння позитивним структурним зрушенням в економіці, диверсифікації та зниженню енергоємності виробництва, постановою Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2013 р. № 187 затверджено Державну програму активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки:

- у рамках реалізації Програми передбачено заходи щодо розвитку харчової та переробної промисловості, підтримки національного товаровиробника, організації запровадження на підприємствах харчової промисловості систем аналізу ризиків та контролю (регулювання) у критичних точках;
- введення в дію гармонізованих з міжнародними вимогами технічних регламентів та стандартів на продукти переробки тваринництва;
- будівництво, реконструкція та модернізація промислових хлібопекарських підприємств із впровадженням енергозберігаючого обладнання і технологій;
- підвищення потужностей олійно-екстракційних підприємств;

- створення умов для виробництва продуктів дитячого харчування, в тому числі молочних, м'ясних, рибних та плодово-ягідних продуктів стимулюванням формування спеціальних сировинних зон та розвитком виробництва безпечних та високоякісних продуктів дитячого харчування;
- організація виробництва біоетанолу на потужностях спиртових та цукрових заводів.

З метою формування ефективного і конкурентоспроможного виробництва продуктів харчування, нарощування експорту готових харчових продуктів та оптимального використання для розвитку продовольчого комплексу наявного природно-ресурсного потенціалу, розроблено Концепцію розвитку основних галузей харчової та переробної промисловості.

Концепція визначає основні засади стратегічного розвитку продовольчого ринку, гарантування продовольчої безпеки держави, формування потужного експортного потенціалу, підвищення рівня інвестиційної привабливості підприємств галузі, впровадження інтенсивних ресурсозберігаючих технологій.

В умовах глобалізації ринків і загострення конкуренції все більше уваги в реалізації основних засад державної аграрної політики приділяється питанням якості й безпечності агропродовольчої продукції. Успішне вирішення цього питання пов'язане із формуванням національної системи технічного регулювання в сфері продовольства, яке повинне відповідати вимогам, що висуваються до нього міжнародними та європейськими стандартами. Створення та розбудова інфраструктури якості включає такі основні напрямки: стандартизація, метрологія, оцінювання відповідності, акредитація, ринковий нагляд [5].

Відповідно до законів України "Про безпечність та якість харчових продуктів" та "Про ветеринарну медицину" лабораторні вимірювання, випробування та дослідження харчових продуктів з метою оцінки їх безпечності та якості здійснюються лабораторіями, що підлягають акредитації Національним агентством з акредитації України або органом з акредитації іноземної держави на відповідність вимогам міжнародного стандарту ISO/IEC 17025.

Держветфітослужба має в своєму складі мережу державних лабораторій ветеринарної медицини, які на належному рівні здійснюють періодичний контроль показників безпечності та якості в сировині, продуктах тваринного походження та комбикормах як національного виробництва, так і тих, що імпортуються.

На сьогодні 26 державних лабораторій ветеринарної медицини акредитовані в Національному агентстві з акредитації України на відповідність вимогам міжнародного стандарту ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 "Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій". Для оптимізації кількості акредитованих лабораторій, що здійснюють періодичний контроль показників безпечності в харчових продуктах тваринного походження та комбикормах, необхідно завершити акредитацію всіх державних лабораторій ветеринарної медицини.

Крім того, на сьогодні шість обласних (регіональних) державних лабораторій ветеринарної медицини акредитовані у визнаній на міжнародному рівні Німецькій системі акредитації DAkkS (правонаступник DAP) згідно з міжнародним стандартом DIN ISO/IEC 17025:2005.

Активізовано роботу з впровадження систем управління якістю та безпечністю комбикормів та харчових продуктів якістю HACCP та ISO 9001. Так, станом на 01.01.2011 р. запроваджено системи управління якістю більше ніж у 102 підприємствах харчової галузі. Проводяться підготовчі заходи щодо впровадження таких систем на всіх етапах виробництва.

Станом на 01.01.2011 р. в Україні налічується 3843 підконтрольних потужностей, на яких уведено посади уповноважених (офіційних) лікарів ветеринарної медицини, у тому числі на м'ясопереробних – 1330, молокопереробних – 245, рибпереробних – 374, інших – 1894. На решті підприємств контроль здійснюють закріплені спеціалісти державних установ ветмедицини, а це 7453 суб'єктів господарювання.

На сьогодні в Україні функціонує близько 1556 державних лабораторій ветеринарної медицини щодо контролю харчових продуктів та сировини, які створені на базі територіальних органів Держветфітослужби, з них 1231 державна лабораторія ветеринарно-санітарної експертизи діє на агропродовольчих ринках.

Головний фактор зростання галузі – збільшення доходів населення, адже більша частина продукції споживається домогосподарствами.

Не можна не враховувати того, що близько однієї шостої частини продукції харчової промисловості йде на експорт. На зростання експорту може позитивно вплинути приєднання України до СОТ, однак це призведе і до збільшення імпорту, що загрожуватиме вітчизняним виробникам.

Якщо говорити про основні ризики, то галузь сильно залежить від цін на сировину, що постається сільським господарством, а значить, вона побічно схильна до кліматичних ризиків. Крім того, ціни на багато видів сільськогосподарської продукції будуть неухильно зростати.

Висновки. Сучасна ситуація в галузі харчової промисловості характеризується значною конкуренцією і відносно невисокими темпами зростання споживчих цін. Більшість харчових підприємств змушені нині шукати внутрішні резерви підвищення ефективності своєї діяльності і гнучко реагувати на зміну зовнішнього середовища. У цілому ринковий механізм управління підприємством харчової промисловості можна визначити як системну реалізацію ринкових інструментів його функціонування. Такий механізм характеризується підвищеною інтенсивністю застосування фінансових методів на підприємстві, які переміщують увагу на короткострокові проблеми і вимагають проведення жорстких фінансових заходів.

Вважаємо, що на підприємствах харчової промисловості в умовах фінансової кризи необхідна диверсифікація виробництва, спрямована або орієнтована на виробництво продукції, попит на яку є нееластичним або слабоеластичним у зв'язку з необхідністю товару, що буде сприяти безперервному надходженню «живих грошей» у певний сектор. Використовуючи цю перевагу, підприємства галузі повинні:

- посилити сировинну складову, що сприятиме підтримці аграрного сектору та інших суміжних виробництв (наприклад, виробництво тари та упаковки);
- вдосконалювати матеріально-технічну базу;
- підвищити кваліфікацію кадрів.

Таким чином, підприємствам харчової промисловості слід використовувати всі можливі економічні важелі для технічного переозброєння, зокрема фінансовий лізинг, що в кінцевому рахунку призведе до виробництва кінцевої продукції з найменшими витратами праці. У свою чергу, така обставина буде сприяти підвищенню рівня конкурентоспроможності стосовно аналогічних товарів, що імпортуються в регіон.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Крисанов Д. Інноваційний фактор розвитку харчової промисловості України / Д. Крисанов // Економіка України. – 2007. – №4. – С. 71-82.
2. Макаренко І. О. Сучасні механізми стабілізації діяльності підприємств харчової промисловості / І. О. Макаренко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 2 (56). – С. 93-100.
3. Купчак П. М. Харчова промисловість України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів : монографія / За ред. Л. В. Дейнеко. – К. : Рада з вивч. прод. сил України НАН України, 2009. – 152 с.
4. Якимчук Т. В. Стан і перспективи розвитку підприємств харчової промисловості України / Т. В. Якимчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4(106). – С. 162–168.
5. Серегин С.Н. Переход к новой модели экономического роста – ключ к успеху работы пищевой промышленности в условиях ТС и ВТО / С.Н. Серегин, О.Н. Каширина // Пищевая промышленность. – 2012. – № 5. – С. 8–16.

Современное состояние и проблемы развития предприятий пищевой промышленности Украины

А.И. Куць, Т.В. Куць

В статье проводится оценка современного состояния предприятий пищевой промышленности. Рассмотрены особенности функционирования украинских предприятий пищевой промышленности в условиях усиления глобализационных процессов в мировой экономике. Особое внимание уделяется контролю качества продуктов питания в условиях членства в ВТО в соответствии с общепринятыми странами-членами этой организации стандартами качества. Авторами рассмотрены особенности функционирования в Украине системы контроля качества продуктов питания, в частности продукции животноводства. Проанализирована существующая в Украине система ветеринарного контроля как на уровне государства, так и на уровне конкретного предприятия-изготовителя продукции. Предложены меры по восстановлению функционирования предприятий пищевой промышленности.

Ключевые слова: предприятие, пищевая промышленность, экспорт, биотопливо.

Current status and problems of companies food Ukraine

O. Kuts, T. Kuts

This article assesses the current state of development of the food industry. Peculiarities of functioning of Ukrainian enterprises of the food industry in terms of increased globalization processes in the world economy. Particular attention is paid to quality control of food products under WTO in accordance with generally accepted by Member States of the Organization standards. The author discusses the features of functioning in Ukraine of quality control of food, including animal products. The existing system in Ukraine for veterinary checks at the level of the state, including at the level of the manufacturer of a particular product. Proposed measures to restore the functioning of the food industry.

Key words: business, food processing, export biofuels.

МІЖНАРОДНА ІНТЕГРАЦІЯ ТА УКРАЇНА: МИНУЛЕ І МАЙБУТНЄ

У статті здійснено теоретичне обґрунтування економічної інтеграції України відмінностей від існуючої класичної, просторово обмеженої, побудованої на жорстких принципах, та варіантів руху від класичної моделі до нової, багатовекторної і демократичної. Досліджено проблеми, пов'язані з масштабами і якісними характеристиками входження України у світову економіку та побудовою ефективного механізму зовнішньоекономічних зв'язків; форми та ефективність функціонування регіональних торговельних угод (РТУ): міждержавні економічні простори, що в перспективі у своїй сукупності стануть найбільш динамічною частиною глобальної економіки, пристосованої повною мірою до умов глобалізації, що органічно вписується у швидкозмінні світогосподарські реалії. Проведено аналіз і виявлено тенденції зовнішньоекономічних відносин України і АПК за 2000-2011 рр. в розрізі регіонів світу.

Ключові слова: міжнародна економічна інтеграція, Митний союз, експорт, імпорт, сальдо, повноваження, компенсації, СОТ, регіональні торговельні угоди.

Постановка проблеми. Протягом усіх років незалежності Україна намагається знайти місце на геополітичній карті і визначити свої пріоритети: Росія і Митний союз, чи Захід і ЄС. Здійснити це складно. У першому випадку Україна – заручниця «газової» теми, тому що залежна від російських енергоносіїв і російських ринків. Партнер це відчуває і користується ситуацією. Наприклад, тема минулорічної «сирної» війни, під час якої нашу продукцію відверто відсторонили з російського ринку. В результаті українські виробники, орієнтовані на Росію, опинилися на межі банкрутства. «Газове» питання могло б вирішуватись, якби Україна прийняла умови стосовно повноцінного вступу в Митний союз, але така перспектива Україну насторожує, що нервує росіян, тому Росія буде вести з Україною діалог тільки за умови дотримання Україною її правил гри.

Європейський вектор, між іншим, також важко віднести до перспективних, тому всі намагання України вклинитись в архітектуру західноєвропейського економічного простору закінчуються нічим – з Україною розмовляють тільки мовою обіцянок. Очевидно, що в найближчі роки європейське співтовариство, яке лихоманить від кризи, навряд чи буде зацікавлене у ще одному партнері зі складною економікою. Україні європейські ринки видаються все менш принадливими.

На сьогодні найбільш перспективним спостерігачі називають центрально-азійський сектор зі стрімким розвитком його держав: Китаєм та Індією, а на пострадянському просторі – Казахстаном, приріст ВВП яких складає в останні роки 7-8 %. Нині у цих країнах-мільярдерах за чисельністю населення – «голодні», неохоплені споживчі ринки, і українська експансія на них змогла б принести Україні багатомільярдні обороти. При цьому навряд чи Україні тут ставили б невідповідні умови, як у випадку з Росією, чи годували б обіцянками, як це роблять європейці. Азії необхідно розвиватись тут і зараз, тому вона зацікавлена у партнерах. Плацдармом для української експансії міг би виступити Казахстан, який потрібний не тільки як ринок збуту, але і як постачальник нафти і газу. Це допомогло б Україні вирішити її актуальні питання. Крім того, Казахстан розглядається як міст між Європою і Азією і 1200 км нових залізничних шляхів, що буде Казахстан і закінчить до 2015 р., дасть можливість скоротити терміни поставок вантажів з Китаю в Європу у 3,5 рази порівняно з морськими шляхами. Нині двосторонній оборот України з Казахстаном складає 5 млрд дол. США, перспективи зростання – 10 млрд дол. США.

Протягом багатьох десятиліть регіональна економічна інтеграція є невід'ємним феноменом світового економічного життя, розширюються її масштаби і вдосконалюються форми, зростає кількість країн, які беруть активну участь в цьому процесі. За фактичним охопленням країн і регіонів, галузей і секторів економіки, глибиною впливу на взаємодіючі економіки, регіональна економічна інтеграція перетворюється на глобальне явище, що системно впливає на хід глобалізаційних процесів і заслуговує на увагу. На сьогодні в інтеграційні процеси залучені практично всі країни світу, які беруть участь у низці угод, спрямованих на зближення із зарубіжними партнерами у торгово-економічній сфері. У межах інтеграційних угруповань і угод реалізується понад 60 % міжнародної торгівлі. Наразі, за оцінками до початку 2013 р. понад 80 % всієї торгівлі тільки на Американському континенті здійснюється в безмитному режимі [1].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Системному дослідженню проблем, пов'язаних із процесами інтеграції, присвячені праці багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених: Гріффітса Р.Т., Гальчинського А., Білоруса О.Г., Вишнякова В.Ш., Лук'яненка Д.Г., Оболенського В.П., Поспелова В.А., Власова В.І., Біленького О.Ю., Філіпенка А.С., Грінченка Ю.Л., Мюллера У., Поручника А.М.,

Шишкова Ю.В., Костюніна Г.М., Макогона Ю.В., Бурлай Т.В. Разом з тим, загальна тенденція приховує докорінні зміни у змісті і форматах економічної інтеграції, що принципово важливо для розуміння її сучасної ролі у розвитку національних економік і світового господарства в цілому.

Теоретичний і практичний інтерес до цього питання обумовлений тим, що розгляд проблеми, пов'язаний з масштабами і якісними характеристиками включення України у світову економіку і побудовою ефективних зовнішньоекономічних зв'язків країни, розглянуто начебто всебічно і в різних аспектах. Але, розглядаючи поняття «національні економічні інтереси» і виникаючі у формуванні цих інтересів ускладнення, необхідно відмітити, що центральне становище цих інтересів у системі національних інтересів має визначатись абсолютною пріоритетністю завдання щодо підвищення якості життя населення. Усвідомленням національних економічних інтересів має бути безперервний і заперечливий процес виявлення довготермінових цілей, в яких беруть участь всі громадяни та організації, тому їх неможливо виразити в усій повноті. На їх формування не варто дивитись як на завдання, яке достатньо виконати один раз [2]. Такий діалектичний підхід виявлення національних інтересів допоможе проаналізувати проблеми їх реалізації у зовнішньоекономічній сфері, не впадаючи у крайнощі. Розглядаючи різні групи країн із погляду їх здатності до взаємовигідного інтегрування, можна стверджувати, що для інтеграційних процесів більше визріли розвинуті країни. В аграрних країнах потенціал взаємної торгівлі обмежений, у нафто- та газодобувних – він ще менший [3]. Структура виробництва в таких країнах подібна, у зовнішній торгівлі вони не доповнюють одна одну, а конкурують між собою. Незначні також можливості взаємної торгівлі країн, що виробляють неенергетичні мінеральні ресурси, хоча за рівнем техніко-економічного розвитку вони стоять вище перших двох груп. Масштаби взаємної торгівлі вищі у країнах, в експорті яких значну частину займають готові вироби.

Мета і завдання дослідження. Дати теоретичне обґрунтування багатовекторної тенденції економічної інтеграції України і АПК, показати особливості інтеграції в Митний союз, враховуючи допустимі межі цього процесу. Дослідити: проблеми, пов'язані з масштабами і якісними характеристиками включення України у світову економіку; форми та ефективність функціонування сучасних регіональних торговельних угод та їх відмінність від класичних, жорстких і просторово обмежених до багатовекторних. Здійснити аналіз розвитку ЗЕД України і АПК за 2000-2011 рр. в розрізі регіонів світу та її тенденцію.

Матеріали та методика дослідження. Матеріалами дослідження слугували наукові праці зарубіжних і вітчизняних вчених щодо теоретико-методичних основ світових інтеграційних процесів та тих їх частин, що є найбільш динамічними у глобальній економіці, звіти про стан виробництва та експортно-імпорتنі відносини у міжнародній економіці і Україні за 2000-2011 рр. Для реалізації поставленої мети використовувались історико-логічний метод, методи наукової абстракції, аналіз динамічних рядів, економіко-статистичний.

Результати дослідження та їх обговорення. У сучасних умовах в понятті «регіональна економічна інтеграція» термін «регіональна» стає все менше застосовуваним на практиці. Пік активності формування регіональних торговельних блоків, які ставлять інтеграційну мету, минув у 1980 – 2000 рр. На початку ХХІ століття зареєстровано лише декілька випадків утворення нових регіональних об'єднань. Крім того, інтеграційні та лібералізаційні угоди між сусідніми країнами стають більше винятком, ніж правилом, і може бути, що Митний союз Росії, Білорусії і Казахстану стане одним з останніх прикладів створення регіональних економічних угруповань класичного типу, що відповідають логіці інтеграційного будівництва.

Нині регіональна економічна інтеграція у її традиційному вигляді – це звужувальна частина більш загального, що набирає сили, явища, яке можна охарактеризувати як глобалізаційний регіоналізм. Він являє собою закономірний результат політики розвинутих та тих, що розвиваються, країн політики вибудови, постійно розширювальної і вдосконалювальної системи міждержавних горизонтальних зобов'язань, що забезпечують суттєве покращення умов взаємного торговельно-економічного співробітництва переважно у форматі «Зона вільної торгівлі+». В документах СОТ для таких угод з'явився новий термін – «угода про економічну інтеграцію». Вважаю, що накопичилось достатньо аргументів на користь нового концептуального підходу до розробки теорії регіональної економічної інтеграції із врахуванням реальної торгово-політичної практики ЄС, який є єдиним регіональним об'єднанням, що досягло вищого щабля інтеграції – Економічного і Валютного союзу. Як відомо, жодне з існуючих, крім ЄС, регіональних об'єднань не досягло друго-

го ступеня інтеграції – Митного союзу. Формально митними союзами себе вважають більше десяти угруповань, але всі вони функціонують зі значними недоліками із режиму митного союзу, а частина – також із режиму зони вільної торгівлі. А шанси створити повноцінний МС є у трьох-чотирьох таких об'єднаннях: МЕРКОСУР, Рада співробітництва арабських держав Перської Затоки, Південноафриканський митний союз і Митний союз Росії, Білорусії та Казахстану. Як і гальмування Доха-раунду торговельних переговорів у рамках СОТ призвело до значної активізації двосторонньої і багатосторонньої комерційної дипломатії, так і ускладнення з'явилися у створенні митних союзів (МС–Україна) поряд з економічними та іншими причинами, змусили зарубіжні країни в масовому порядку шукати нові, більш гнучкі та ефективні в умовах глобалізації формати інтеграції. Практика інтеграції все більше відходить від жорстких форм, що передбачають наднаціональне регулювання, але при цьому у сфері лібералізації і сприяння торгово-економічному співробітництву проходить значно далі, ніж більшість митних союзів. За створенням ЗВТ в торгівлі товарами, як правило, слідує розповсюдження преференційного режиму на інші сфери економічної взаємодії, в результаті чого, а також дій з гармонізації господарського регулювання, формуються міждержавні економічні простори (МЕР). Вони являють собою в сукупності найбільш динамічну частину глобальної економіки, що є форматом, який найбільшою мірою пристосований до умов глобалізації, органічно вписується у швидкозмінні світогосподарські реалії і дозволяє повністю враховувати різні інтереси країн-учасниць та зростаючі амбіції компаній, що оперують. Конструкція «ЗВТ+ЗВТ+» – МЕР (Зона вільної торгівлі + Зона вільної торгівлі та лібералізація торгівлі послугами і обмін факторами виробництва – міждержавний економічний простір) приналежна тим, що тут відсутня жорстка підлеглість і взаємообумовленість ступенів інтеграції, тобто із врахуванням конкретних інтересів країн-учасниць можливий перехід до вирішення завдань наступного рівня інтеграційних процесів без втрати якості процесу.

Така конструкція, не обтяжена наднаціональною надбудовою, зберігає відособлені митні території та дозволяє вести паралельний рух вперед на всіх рівнях з одночасною їх взаємною надбудовою, яка враховує змінні внутрішні і зовнішні умови розвитку, включаючи стосунки з третіми країнами. У результаті економиться час і вся конструкція набуває характеру саморозвиваючої системи, демонструючи добру пристосованість до викликів глобалізації, будучи одним з її основних проявів у світогосподарській сфері.

До сьогодні значна частина досліджень як українських, так і російських вчених в галузі регіональної економічної інтеграції концентрується на діяльності ЄС та угруповань країн, що розвиваються. У центрі уваги перебуває питання формування єдиного ринку, економічного і валютного союзу ЄС, розширення його на схід, взаємодії інтеграційного ядра та інтеграційної периферії (на прикладі ЄС), інтеграційного будівництва за участю країн, що розвиваються, включаючи створення ними митних союзів.

Це можна пояснити традиційним розумінням інтеграції як регіонально обумовленого процесу, хоч реальна практика інтеграції значно ширша. Стосовно сучасної інтеграції, можна вести мову про те, що кількісні зміни призвели до нової якості цього явища. Експерти СОТ відзначають швидке зростання кількості регіональних торгових угод (РТУ) у 1990-2000 рр. і особливо під час і після останньої кризи. Мається на увазі весь спектр багатосторонніх і двосторонніх угод інтеграційного і лібералізаційного характеру, включаючи преференційні торговельні із частковим зниженням або відміною мит, угоди про створення ЗВТ з торгівлі товарами, про створення МС, про економічну інтеграцію, що включає торгівлю послугами, та інші сфери економічного співробітництва.

За період свого існування ГАТТ (1948-1994 рр.) отримала від країн-членів заяви про 123 РТУ, щодо торгівлі товарами, ще близько 350 нотифікацій про заключення РТУ, що виходили за межі регулювання торгівлі товарами, які надійшли після початку роботи СОТ у 1995 р. У період кризи 2008-2009 рр. в СОТ було заявлено про 75 нових РТУ (35 в 2008 і 40 у 2009 рр.). До липня 2010 р. загальна кількість нотифікованих у СОТ РТУ перевищила 470, з яких 283 склали діючі (на 31. 12. 2008 р. їх було 230), ще близько 90 РТУ у рамках процедури раннього повідомлення СОТ перебуває у стадії перемовин або підписання, але ще не вступили в дію. У структурі РТУ домінують угоди щодо вільної торгівлі в чистому вигляді, а також доповнені угодами щодо економічної інтеграції. Кількість митних союзів всього 15, з них 4 утворені ЄС [4].

Регіональна інтеграція в її класичному вигляді значною мірою вичерпала свій економічний і геополітичний ресурс, включаючи Митний союз Росії, Білорусі, Казахстану, хоча стосовно Росії

та її партнерів по СНД, зберігається творчий потенціал регіональної економічної інтеграції, метою якої має бути відновлення після розпаду СРСР виробничо-технологічних збутових ланцюжків та використання переваг взаємодоповнюваності пострадянських економік. Але в будь-якому випадку у масштабах СНД може бути реалізований лише «м'який» інтеграційний проект, який змістовно схожий на розглянутий вище. Не розглянуті нові РТУ, включаючи ЄС, в яких зберігається за країнами-учасницями вільність економічно доцільного торговельно-політичного вибору як комбінації рішень з тим, щоб максимізувати вигоди і здобутки, що відкриваються в процесі інтеграції у світове господарство. Регіональна інтеграція в її класичному, просторово-обмеженому вигляді, що орієнтується на жорсткі інтеграційні формати, відходить у минуле. Всі країни навчилися цінити переваги вільної економіки, що забезпечує найбільш ефективне використання наявних ресурсів і переваг. Крім того, могутнім лобістом відкритої торгівлі виступає транснаціональний бізнес, інтереси якого концентруються далеко за межами власного регіону.

Регіоналізм перестає бути ідеєю вертикального інтеграційного будівництва і стає схожим на систему горизонтальних зобов'язань СОТ і разом з тим, на систему, поки що фрагментовану в просторі, але таку, що проходить суттєво далі угод СОТ. Тому в цій якості сучасна регіональна економічна інтеграція (регіоналізм) є відкритою системою, яка постійно розвивається, охоплюючи зростаючу кількість країн і достатньо впевнено дрейфуючої в напрямі нової багатосторонньої системи регулювання міжнародних економічних відносин. Йдеться про сучасну регіональну економічну інтеграцію як про глобалізуючу, що по суті своїй визначається кардинальними змінами архітектури світового господарства і виходом глобалізації на новий етап розвитку. Якщо раніше процеси регіоналізації і глобалізації розвивалися паралельно та часто конфліктували між собою, то на сьогодні вони все більше виступають як єдиний процес, наслідком чого є значне прискорення стимулюючої, ліберально орієнтованої регулятивної конвергенції в масштабах світового господарства, що створює якісно нові умови для стійкого та ефективного функціонування глобальної економіки.

Нині поки що немає однозначної відповіді на питання: як буде здійснюватись рух від класичної, просторово-обмеженої із жорсткими форматами регіональної інтеграційної системи до нової багатосторонньої (багатовекторності)? Можливо це буде поетапний, розтягнутий у часі процес, протягом якого здійснюватиметься структурування торговельно-політичних відносин всередині торговельних блоків і на більш широких регіональних економічних просторах, існуватимуть гармонізовані правила і норми господарського і торговельного регулювання, а потім тією чи іншою мірою інтегровані мегапростори зіллються в нову цілісність. Для окремих регіонів, де наявні економічні і політичні передумови консолідації економічного простору, такий сценарій у його першій частині був би прийнятним. Але в глобальному масштабі більш реальним уявляється подальше розширення сітки РТУ, при цьому кількість міжрегіональних угод буде зростати випереджувальними темпами порівняно з регіональними РТУ темпами. На сьогодні складно визначити, що важливіше для США – участь у НАФТА чи РТУ з третіми країнами, ще складніше уявити зацікавленість Сінгапуру, який заключив угоди про економічну інтеграцію зі США, Китаєм, Японією, Республікою Корея, Індією, ЄАСТ та у поглибленні співробітництва у рамках АСЕАН.

Подальше розростання і ущільнення сітки РТУ на певному етапі викличе у країн-учасниць гостру потребу формування правил гри, необхідних для транснаціонального бізнесу, який не ділить РТУ на «своїх» і «чужих», а шукає місця найбільш вигідного використання капіталу. Але такий шлях розвитку є важкокерованим, непередбачуваним по термінах і може призвести до ескалації торговельних конфліктів.

Існує інший, ефективніший шлях переходу до більш досконалої системи регулювання міжнародних економічних відносин: активне включення СОТ спільно з РТУ у процес добудови багатосторонньої торговельної системи, напрацювання принципів і підходів, що забезпечать переведення маси двосторонніх преференційних режимів в універсальні багатосторонні формати, але цей шлях потребує мобілізації політичної волі величезної кількості країн і великих зусиль у сфері комерційної дипломатії. Нові тенденції, що формуються у сфері регіональної економічної інтеграції, та мінлива торговельно-політична конфігурація світового господарства не можуть не впливати на інтеграційні процеси в СНД. Не заглиблюючись в конкретний зміст останніх інтеграційних ініціатив, необхідно зупинитись на трьох надзвичайно важливих наслідках для Росії та її партнерів. Перший наслідок полягає в тому, що єдино можливим в масштабах СНД інтеграційним форматом може бути тільки проект сучасної, «м'якої» і рівноправно-демократичної інтегра-

ції, що передбачає створення багатосторонньої зони вільної торгівлі [БЗВТ] та МС на основі принципів сучасних світових угод щодо економічної інтеграції. Із цим проектом Росії необхідно поспішити, тому що невідворотним є залучення країн СНД в переговори щодо заключення РТУ з нерегіональними країнами. Другий наслідок полягає в тому, що Росія проявляє стримане і неприйнятне для України ставлення щодо умов її залучення у МС та майбутньої БЗВТ. Тут необхідно враховувати, що Україна, починаючи з 18 лютого 2008 р., здійснює переговори про створення ЗВТ з ЄС, що стане реальністю в 2013 р., про ЗВТ з Канадою, Туреччиною, Мексикою, Сирією, Сінгапуром. Третій наслідок (основний) – в тому, що проект «жорстокої» регіональної інтеграції, на якому побудовано МС, що передбачає наднаціональний формат регулювання, є неприйнятним не тільки для України, тому що передбачувана глобалізацією економічна доцільність відкритої торгівлі може стати відцентровим фактором для Митного союзу та БЗВТ.

Інституціональні зміни, зв'язані зі створенням Митного союзу (МС), поки що до кінця не обґрунтовані ні владою Росії, що формує торговельну політику країни, ні вітчизняним бізнесом, що здійснює зовнішньоекономічну діяльність. Складається враження, що названі структури або не-свідомо, або свідомо розглядають МС як митну «дідизну» Росії, вважаючи, що по-старому, як і раніше, можуть на свій розсуд вільно змінювати порядок тарифного і нетарифного регулювання, а російський бізнес впевнений, що здатний успішно в коридорах влади пролобіювати необхідні йому торговельні бар'єри проти конкурентів, субсидії та інші привілеї. Не можуть, наприклад, не викликати подив затверджені російським урядом в 2010 р. (за діяльності вже МС) «Основні напрями митно-тарифної політики на 2011 р. і плановий період 2012 і 2013 рр.». Після ознайомлення з цим документом виникає запитання: що це – директива уряду Росії для Комісії МС чи контури позиції Росії, яку вона має намір просувати в Митному союзі? [5].

Масштаби взаємної торгівлі більші у країнах, в експорті яких основну питому вагу займає готова продукція до споживання. Згідно з висновком Ю.В. Шишкова, реальне інтегрування того чи іншого угруповання країн стає можливим лише тоді, коли ці країни досягають високого рівня обробної промисловості, що забезпечує широку диверсифікацію експортно-імпортних операцій [6].

Але всупереч викладеним вище теоретичним узагальненням, в інтеграційний процес ЄС, починаючи із 70-х років ХХ століття до 2013 р., було включено країни, що значно відставали порівняно з Україною в економічному розвитку – Ірландія у 1973 р., Греція у 1981 р., Португалія та Ісландія у 2004 р., Чехія, Угорщина, Польща, Словачія, Словенія, Естонія, Литва, Латвія, Кіпр, Мальта у 2003 р. [7]. Україна в 1990 р. входила в першу десятку індустриально найбільш розвинутих країн світу, за територією і населенням є однією з найбільших країн Європи, ВВП якої у 2011 р. склав 0,24 % до світового ВВП, експорт – 0,38 % у світовому експорті, оброблювані сільськогосподарські угіддя – 2,3 %, населення – 0,68 % до світового і 9,2 % – до населення ЄС. Обсяг світової торгівлі за 2000-2011 рр. зріс у 2,5 рази, України – у 5 разів. Виходячи з викладеного, напрашується висновок, що країни-лідери ЄС не зацікавлені в членстві України в ЄС, яка за 10-12 років могла б зайняти лідируючі позиції у цій структурі, окрім того, не можна знімати з рахунку і російський фактор.

Функціонування будь-якої інтеграційної системи не є схемою взаємодії, нав'язаною силовим, політичним тиском чи за командою, це – наднаціональне, наддержавне регулювання, що виникає після погодження основ суверенною країною, і тільки потім механізм діє по встановлених правилах, значною мірою, незалежно від її волі і навіть всупереч їй. Якщо механізм будь-якої наднаціональної системи розвивається, виникають і впроваджуються правила і практика, які неможливо завчасно передбачити. Тому ступінь наднаціональності того чи іншого компонента механізму, наприклад, економічної політики, може бути за межею первинно обумовленого, але держава має залишати за собою право вплинути на цей процес у випадку, якщо виникає загроза національним інтересам. В цьому випадку наднаціональний механізм інтеграційного об'єднання повинен мати обмежений і до певної міри зворотний характер до часу, поки країна повністю не адаптується до наднаціональної структури. Гарантією незворотності інтеграційного процесу є ступінь досягнутого взаємозв'язку і взаємозалежності країн-учасників, тому руйнування їх призведе до економічного колапсу та відставання у рівнях розвитку.

Умови взаємодії інтеграційних об'єднань можуть бути різними, вони постійно повинні переглядатись і уточнюватись. Своєрідна особливість взаємозв'язку в ньому полягає в тому, що вихід із системи загрожуватиме економічними втратами таких масштабів, що їх буде неможливо пере-

крити здобутками самостійного суверенного управління національною економікою. Необхідно також враховувати, що сучасні політичні процеси по своїх законах, виходячи з міркування доцільності та економічного розрахунку, не завжди переважають у стратегії побудованих зовнішніх зв'язків країн, тому Україні необхідно враховувати за умови її входження в інтеграційні об'єднання викладені особливості і досвід перебування в складі СРСР.

Наднаціональні варіанти міжнародної інтеграції і регулювання проявляються на стадії формування міжнародних інтеграційних об'єднань під час передачі національними структурами частини своїх компетенцій на наднаціональний рівень, що символізує початок функціонування міжнародної чи регіональної економічної інтеграції, яка не обов'язково має починатися з торгівлі, що є найбільш розповсюдженим варіантом, випереджаючи інші форми. Але початок інтеграції реально у більшості випадків розпочинається у сфері сільського господарства, як це було в ЄС і як реалізується нині Україною, що значно розширила за останні 12 років свої зовнішні ринки і в разі збільшила експортно-імпорتنі операції, суттєво змінивши їх географію.

За 2000-2011 рр. Україна збільшила свій зовнішньоторговельний обіг (ЗТО) більше ніж у 5 разів, з них у 2011 р. порівняно з 2010 р. – в 1,37 раза, перевищивши цей показник 2008 р. (який був найвищим за 2000-2010 рр. і склав 148,7 млрд дол. США) на 732 млн дол. та зменшивши рівень від'ємного сальдо на 2,178 млрд дол., з 15,118 до 12,940 млрд дол. Експорт України у 2011 р. зріс порівняно з 2000 р. в 4,68 рази і склав 68,23 млрд дол. і більше порівняно з 2008 і 2010 рр. на 2,2 і 32,7 %. З усіх галузей національної економіки найбільш інтенсивно розвивались процеси міжнародної економічної інтеграції в галузі агропромислового комплексу: зовнішньоторговельний обіг за 2000-2011 рр. зріс у 7,69 разів, з них в 2011 р. порівняно з 2008 і 2010 рр. відповідно на 9,7 і 21,5 %, в тому числі експорт за 2000-2011 рр. – у 8,28 разів, порівняно з 2008 і 2010 рр. відповідно на 16,1 і 28,4 %. У структурі експорту України продукція АПК в 2000 р. складала 10,85 %; 2008 р. – 16,9 %; 2010 р. – 19,9 %; 2011 р. – 19,2 % за питомої ваги валової продукції галузі до ВВП України 8,9 % у 2011 р. Питома вага національного експорту склала у 2011 р. 41,6 % до ВВП, експорту АПК – понад 60 % [7], що є найвищим показником в Європі (Франція експортує 54 %, Німеччина – 56 % валового продукту галузі). Таким чином, Україна, не будучи членом ЄС, ставши членом СОТ тільки у 2008 р., перебуваючи майже 380 років у складі Російської імперії і 69 років у складі СРСР, всупереч викладеній вище логіці окремих теоретичних узагальнень, має де-факто високий рівень інтеграції у світову економічну систему та в регіональні інвестиційні структури, не будучи їх членами. Особливо це стосується АПК України, зовнішньоторговельний обіг якого з країнами ЄС за 2005-2011 рр. зріс з 28,7 до 30,6 %, з них експорт – з 23,7 до 39,8 %. У 2011 р. зовнішньоторговельний обіг АПК з країнами ЄС склав 30,6 %, експорт – 25,9 %, з країнами СНД відповідно 25,8 і 30,9 %. Експорт продукції АПК в Росію за 2005-2011 рр. знизився в 1,36 раза, особливо продукції тваринництва, що носить не стільки економічний характер, більшою мірою через політичні і дипломатичні ускладнення, тому в практичному плані затягування переговорів щодо членства України в МС носитиме бюрократизований політичний характер. Між Україною і країнами ЄС створення вільної економічної зони та зближення для подальшого членства України в цій міжнародній інтеграційній структурі через політико-дипломатичне «похолодання» відсуваються на невизначений період, внаслідок чого ми будемо ще більше відставати в своєму соціально-економічному розвитку від країн ЄС.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Протягом своєї новітньої історії Україна знаходиться в пошуках місця на геополітичній карті світу та визначення своїх пріоритетів. Перспективи членства в Митному союзі з Росією Україну не влаштовують правила гри, побудовані на жорстких, застарілих і нерівноправних принципах. Прагнення до ЄС наштовхується на зволікання з боку ЄС у зв'язку з кризовими процесами і небажанням Європи прийняти в Союз країну із проблемною економікою та недосконалістю соціально-правових і демократичних інститутів. Одним із можливих варіантів інтеграції України є центрально-азійський вектор, побудований на території сучасної, багатосторонньої регіональної інтеграції міждержавного економічного простору (МЕР), як найбільш динамічної і демократичної складової глобальної економіки, враховуючи різні інтереси країн-учасниць.

Гарантією незворотності інтеграційного процесу є ступінь досягнутих взаємозв'язків і взаємозалежностей економік учасників об'єднання, розрив яких призводить до економічного колапсу і відставання у рівнях розвитку. Початком дії міждержавної інтеграції можна вважати формування Митного

союзу із передачею управління частини державних компетенцій наднаціональній структурі. Міждержавна інтеграція частіше починається з торгівлі, масштаби якої вищі в країнах, в експорті яких є висока питома вага готової продукції і яка випереджає інші форми, а також може бути і в галузі сільськогосподарства, як це було в ЄС і здійснюється зараз Україною, що збільшила весь зовнішньоторговельний обіг за 2000–2011 рр. у 5 разів, особливо галузі АПК, яка у 1,5 раза перевищила темпи розвитку експортно-імпортних операцій порівняно із загальнонаціональним показником у 7,69 разів, нарощуючи додатне зовнішньоторговельне сальдо, що зросло в 2011 р. порівняно з 2000 р. в 11 разів за від'ємного сальдо по національній економіці на суму 12,94 млрд дол. США у 2011 р. Експорт України у 2011 р. склав у структурі ВВП 41,6 %, експорт АПК – більше 60 %, що свідчить про високий рівень інтеграції країни у світовий економічний простір.

Для України неприйнятна одновекторна інтеграція, а тому під час розробки інтеграційних процесів доцільно програмувати різні напрями окремих векторів, спрямовуючи сили тяжіння до розвинутих країн, які більше визріли до інтеграції, особливо до ЄС, що визначатиме обличчя Європи XXI століття. Інтеграція України відбувається в умовах її сприйняття як частини Росії, що відрізняється від Європи невисоким рівнем передбачуваності та відсталості в економічному, правовому, політичному і соціально-економічному вимірах. Україна в контексті російського вектора має враховувати, що Росія розвивається в напрямі збереження статусу великої держави, прагнучи перетворитись на сучасну країну, розуміючи, що не можна бути великою, не будучи сучасною. Всупереч логіці теоретичних тверджень щодо можливості інтегрування країни в міжнародні структури, за пояснення ними лише високого рівня розвитку, практика включення в інтеграційний процес ЄС недостатньо розвинутих країн у 1973–2004 рр. значно підняла рівень їх розвитку і сприяла перетворенню в найбільш передові країни (Ірландія, Естонія та ін.). У процесі інтеграції зростає економічна взаємозалежність, тому для запобігання економічних втрат доцільна часткова передача повноважень країнами інтеграційного об'єднання наддержавним структурам. При цьому рівень регіональної взаємозалежності держав є вищим за міжрегіональний, де держави залишають за собою право впливати на процеси у випадку виникнення загроз національним інтересам, тому наднаціональний механізм повинен бути обмеженим і мати зворотний характер до повної адаптації країни в інтеграційному союзі.

У подальших дослідженнях увага автора буде зосереджена на питаннях механізму запобігання втрат України та її АПК в умовах вступу в міжнародні інтеграційні об'єднання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Balassa B. The Theory of Economic Integration – London, 2012 – С. 27.
2. Губенко В.І. Глобалізаційні детермінанти розвитку світової та національної економіки України / В.І. Губенко // Стратегія розвитку України в глобальному середовищі. Збір. наук. праць. – Сімферополь – Ялта, 2012. – С. 11.
3. Зуев В. Наднациональный механизм в теории интеграции / В. Зуев // МЭИМО – 2011. – №4 – С. 33.
4. Оболенский В. Россия в Таможенном союзе и ВТО: новое в торговой политике / В. Оболенский // МЭИМО – 2011. – №12 – С. 22.
5. Саблук П.Т. Регіональна інтеграція / П.Т. Саблук, В.І. Власов, О.Ю. Біленький. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2010. – 365 с.
6. Спартак А. Современный регионализм / А. Спартак // МЭИМО – 2011. – №1 – С. 7.
7. Шишков Ю. В. Отечественная теория региональной интеграции: опыт прошлого и взгляд в будущее / Ю.В. Шишков // МЭИМО – 2006. – №4. – С. 59.
8. Звіти про стан зовнішньоекономічних відносин України і системи АПК за 2000–2011 рр. – К., 2000–2011. – С. 62.

Международная интеграция и Украина: прошлое и будущее

В. И. Губенко

В статье осуществлено теоретическое обоснование интеграции Украины: отличия от существующей классической, пространственно ограниченной, построенной на жестких принципах, и вариантов движения от классической модели к новой, многовекторной и демократической. Исследованы проблемы, связанные с масштабами и качественными характеристиками вхождения Украины в мировую экономику и построением эффективного механизма внешнеэкономических связей; формы и эффективность функционирования региональных торговых соглашений (РТС); межгосударственные экономические пространства, которые в перспективе своей совокупности станут наиболее динамичной частью глобальной экономики, приспособленной в полной мере к условиям глобализации, органично вписывающиеся в быстротемные мирохозяйственные реалии. Проведен анализ и выявлены тенденции внешнеэкономических отношений Украины и АПК за 2000–2011 гг. в разрезе регионов мира.

Ключевые слова: международная экономическая интеграция, Таможенный союз, экспорт, импорт, сальдо, полномочия, компенсации, ВТО, региональные торговые соглашения.

International integration and Ukraine

V. Gubenko

Theoretic model validation of economic integration and its difference from the existing classical one which is spatially limited and developed on the principles and variants of movement towards the new, multi vector and democratic one is done in the paper. Problems concerned with global and quality characteristics of Ukraine integration to the world economics and developing an efficient mechanism of foreign economic relations, forms and efficiency of regional trade agreements functioning (RTA) and international economic areas which tend to become the most dynamic part of the global economy fully adopted to globalization that meets the requirements of changeable world economics realities are investigated. Tendencies in Ukraine and AIC foreign economics relations in 2000-2011 are analyzed and defined from the point of view of different regions of the world.

Key words: international economic integration, customs union, EU, export, import, balance, authority, compensations, WTO, regional trade agreements.

УДК 338.439:637.562

ШУСТ О.А., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА

У статті здійснюється оцінка сучасного стану розвитку ринку продукції м'ясного скотарства. Особлива увага приділяється розгляду особливостей функціонування ринку продукції м'ясного скотарства. Досліджено особливості функціонування українського ринку м'яса та м'ясопродуктів, дається аналітична оцінка розвитку українського м'ясного скотарства в контексті забезпечення продовольчої безпеки населення України. Досліджено специфіку функціонування українського ринку яловичини та основні тенденції його розвитку з врахуванням вступу України до СОТ. Проаналізовано виробництво м'яса та м'ясопродуктів усіх видів. Здійснена порівняльна оцінка насиченості ринку українською м'ясопродукцією. Виявлено основні проблеми розвитку ринку продукції м'ясного скотарства в Україні та намічено шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: ринок, велика рогата худоба, попит, пропозиція.

Постановка проблеми. Вітчизняний ринок продукції скотарства функціонує стихійно через слабку інфраструктуру, наявність великої кількості посередницьких структур, недосконалість механізму ринкових відносин між товаровиробниками м'ясної продукції, її переробниками, торговцями. Водночас скотарство залишається однією із провідних, історично традиційних для України галузей тваринництва, спроможною в умовах обмеженості матеріальних і фінансових ресурсів не лише збільшити виробництво сировини для м'ясопереробної промисловості, але й забезпечити економію витрат завдяки унікальним якостям м'яса великої рогатої худоби.

Актуальність вирішення проблеми розвитку вітчизняного м'ясного ринку зростає у зв'язку зі вступом України до СОТ, а також із реалізацією пріоритетної цільової програми «М'ясне скотарство» і Державної програми розвитку українського села на період до 2015 р. У цих документах м'ясне скотарство визначено як пріоритетна підгалузь тваринництва, якій притаманні потенційні переваги на внутрішньому і світовому ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методологічні та прикладні питання економічного регулювання ринку продукції м'ясного скотарства висвітлені у працях вітчизняних учених: П.С. Березівського, Р.С. Грабовського, С.Л. Дусановського, О.В. Мазуренка, В.Я. Месель-Веселяка, В.М. Микитюка, П.Т. Саблука, І.В. Свиноуса, І.Н. Топіхи, О.М. Шпичака, М.Д. Янківка та багатьох інших. Водночас, враховуючи тривалий кризовий стан скотарства та необхідність інтеграції України у світовий ринок, виникає нагальна потреба в науковому обґрунтуванні дієвих інструментів економічного регулювання розвитку м'ясного скотарства в цілому та зокрема ринку його продукції з метою забезпечення продовольчої безпеки держави.

Мета дослідження – оцінити особливості ринку продукції скотарства та запропонувати шляхи стосовно удосконалення методичних прийомів його дослідження.

Матеріал і методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань використовувалися наступні методи та прийоми: монографічний, статистичних групувань, кореляційно-регресійного аналізу і графічний – для комплексного вивчення сучасного стану виробництва продукції м'ясного скотарства та визначення факторів, що впливають на його ефективність; вибірковий – для детального обстеження окремих господарств з вирощування великої рогатої худоби у різних регіонах.

Результати дослідження та їх обговорення. Вітчизняному ринку яловичини властиві загальні для ринку м'яса та м'ясопродуктів особливості: відносна незалежність споживання м'яса від

споживання інших продуктів харчування; залежність від міжгосподарських і міжгалузевих зв'язків; тісний зв'язок зі світовим ринком, внаслідок чого положення на внутрішньому ринку визначається умовами імпорتنих поставок, залежністю від світової кон'юнктури, світових цін; складність інституціональної структури, оскільки м'ясна сировина виробляється у сільськогосподарських підприємствах, особистих господарствах населення і фермерських господарствах; спад виробництва продукції, зумовлений скороченням поголів'я й низькою продуктивністю тварин. Разом з тим, у процесі дослідження вітчизняного ринку яловичини було встановлено, що він є специфічним за своєю природою і характеризується такими ознаками:

- формування сировинних ресурсів ринку: створення товарних ресурсів яловичини як основного продукту спеціалізованої монопродуктової галузі м'ясного скотарства і як супутнього продукту молочного скотарства; чітко виражена сезонність виробництва яловичини – навіть за відносно стабільного попиту вимагає створення запасів свіжозамороженої яловичини й продуктів її переробки; висока порівняно з іншими м'ясними галузями тривалість виробничого циклу за сприятливих умов може тривати 3–4 роки;

- формування витрат і ціни: нижче порівняно з іншими м'ясними підгалузями витрати концентрованих і використання більш дешевих грубих, соковитих і пасовищних кормів, а на цій основі – традиційний зв'язок розміщення м'ясного скотарства із природними кормовими угіддями; відносно низька фондомісткість продукції, оскільки відгодівля можлива не лише на великих тваринницьких комплексах, але й на дрібних за розміром фермах із різними технологіями; відносно висока ціна щодо конверсії кормів і поживності (ціна калорії в яловичині вдвічі вище, ніж у свинині і у півтори рази вище, ніж у курятині); низька частка сільськогосподарських товаровиробників у кінцевій ціні: на 20% менше, ніж у свинарстві і на 35% нижче, ніж у птахівництві;

- придатністю м'ясної сировини до переробки: низький рівень придатності яловичини до глибокої переробки для випуску широкого асортименту готових до вживання й швидкого приготування продуктів; проблема зниження жирності за збереження якісних характеристик, соковитості й ніжності у зв'язку зі зміною споживчих переваг населення.

Вітчизняний ринок м'ясної продукції скотарства за своєю природою специфічний щодо її споживання й виробництва. Споживання м'яса й м'ясопродуктів відносно незалежне від споживання інших видів продовольства. Як вже зазначалося, попит на м'ясо характеризується взаємозалежністю й взаємозамінністю видів м'яса, при цьому м'ясо відрізняється високою еластичністю попиту відносно доходів. Обсяг і структура споживання м'яса значною мірою залежать від звичок і національно-культурних традицій населення окремих регіонів країни [1].

Специфіку функціонування ринку м'ясної продукції скотарства слід враховувати у процесі державного регулювання ринкових відносин і формування продовольчої, науково-технічної й зовнішньоторговельної політики. Ефективна продовольча політика спрямована на підвищення купівельної спроможності населення за рахунок росту його доходів і адресних соціальних виплат. Метою науково-технічної політики є відновлення обсягів виробництва м'ясної продукції скотарства на якісно новій основі, підвищення конкурентоспроможності продукції за рахунок зниження витрат виробництва та покращення якісних характеристик яловичини й телятини. Зовнішньоторговельна політика повинна забезпечувати захист внутрішнього ринку від експансії з боку закордонних товаровиробників, що використовують, як правило, методи недобросовісної конкуренції (демпінгові ціни) [2].

Структурно ринок продукції м'ясного скотарства може бути представлений трьома спеціалізованими ринками: живої племінної великої рогатої худоби, не призначеної для забою; молодих тварин, призначених для відгодівлі та наступного забою; великої рогатої худоби, що підлягає забою і продуктів її забою. У цьому дослідженні основна увага приділяється вторинному ринку.

Досліджуваний ринок, у свою чергу, може бути диференційованим. На первинному ринку здійснюється купівля-продаж великої рогатої худоби, що підлягає забою. Продавцями тут виступають сільськогосподарські товаровиробники, а покупцями – закупівельні й промислові структури, які мають необхідні потужності із первинної переробки тварин. Значення цього ринку визначається тим, що саме на ньому формуються закупівельні ціни, які сприяють або, навпаки, стримують розвиток галузі.

На вторинному ринку реалізуються продукти забою великої рогатої худоби, продавцями на ньому виступають як сільськогосподарські товаровиробники, що мають можливість здійснювати пер-

винну переробку тварин, так і торгово-промислові й комерційні структури; покупцями – торговельні організації, а також підприємства м'ясної промисловості, де відсутня первинна переробка м'яса і які спеціалізуються на виготовленні ковбас та іншої продукції з м'яса й м'ясної сировини [3].

На первинному і особливо на вторинному ринку м'ясної продукції скотарства значне місце займає імпортна продукція. Така тенденція зберігається протягом усього післяреформеного періоду. Скорочення поголів'я великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах залишається домінуючим фактором зниження виробництва, що зумовлено кількома причинами, серед яких – стан кормової бази, низька економічна привабливість галузі, високі капітало- та трудомісткість тощо. У 2011 р., незважаючи на деякий ріст середньодобових приростів ваги худоби на відгодівлі й нагулі, їх рівні є значно нижчими та не забезпечують істотного збільшення обсягу виробництва м'яса.

Враховуючи дані про розрахункові кількісні параметри ринку м'ясної продукції скотарства та загального ринку м'яса, можна зробити висновок про те, що у структурі загального приросту товарних ресурсів м'яса й м'ясопродуктів частка яловичини у 2011 р. займала 6,6%, тоді її частка у загальному виробництві м'яса в Україні становила 8,0, в 2005 р. – 32 %. Як свідчать дані табл.1, у 2005-2011 рр. темп приросту товарної продукції скотарства був вищим за загальний темп приросту продукції на м'ясному ринку за рахунок імпорту.

Таблиця 1 – Розрахункові ресурси ринку м'яса й м'ясопродуктів в Україні, 2005-2011 рр.

Показники	Усього *			У тому числі					
	2005	2011	2011 у % до 2005	вітчизняна продукція			імпорт		
				2005	2011	2011 у % до 2005	2005	2011	2011 у % до 2005
Продукція переробки худоби й птиці, тис. т	918	1799,6	196,0	657,34	1450,8	220,7	260,7	348,8	133,8
у т.ч. яловичина, тис. т	241,7	119,6	49,5	210,9	115,9	54,9	30,8	3,65	11,8
Племінна худоба жива, гол	4605	7824	169,9	3718	6368	171,3	887	1456	164,1
у т.ч. нетелі	4198	5887	140,2	3346	5731	171,3	852	156	18,3

* Без урахування зміни запасів на початок і кінець року.

За рахунок вторинного ринку м'ясної продукції скотарства формується роздрібний ринок яловичини й продукції з неї, субпродуктів I категорії, напівфабрикатів з яловичини, ковбасних виробів. Для виробництва ковбас, напівфабрикатів, м'ясного фаршу, пельменів використовуються яловичина та інші види м'яса, однак частка яловичини, як сировини у цих продуктах, порівняно низька [4].

У 2009 порівняно із 2008 рр. імпорт м'яса та м'ясопродуктів в Україну скоротився: у вартісному виразі – на 33%, в обсягах – на 16%, що пов'язано зі збільшенням внутрішнього виробництва та негативними наслідками фінансової кризи, яка обмежила платоспроможний попит населення.

Товарна структура імпорту м'яса та м'ясопродуктів у 2009 р. майже не змінилася, основні імпортовані товари – свинина (47%) і м'ясо птиці (37%). Відзначимо збільшення частки м'ясної продукції низького цінового діапазону: 0209 УТН ЗЕД “Свинячий жир, відділений від м'яса, і жир домашньої птиці” – від 4,2 у 2008 р. до 8% у 2009 р., та 0206 УТН ЗЕД “Харчові субпродукти великої рогатої худоби, свиней, овець, кіз, коней, ослів, мулів або лошаків, свіжі, охолоджені або заморожені” – від 4,2 до 6,3%.

Саме із цієї продукції (із частковим використанням субпродуктів II категорії) надалі виробляються ковбасні вироби, м'ясні напівфабрикати й консерви. Виробництво ковбасних виробів 2011 р. порівняно з 2006 р. скоротилося на 9,1%, консервів м'ясних із м'яса свійської птиці – на 18%, зі свинини – на 38,3%. Одночасно щорічно збільшувалася частка імпорту в м'ясній сировині. Для економіки країни заміщення імпорту готових м'ясних виробів імпортом сировини для їхнього виробництва слід оцінити позитивно, оскільки збільшується завантаження виробничих потужностей вітчизняних підприємств м'ясної промисловості, а також обсяг податкових відрахувань. Однак, не можна не відзначити високу частку імпорту на вторинному ринку м'ясної продукції скотарства [5].

Основними постачальниками продукції на роздрібний ринок є вітчизняні товаровиробники, які використовують для виробництва вітчизняну й імпортовану сировину. Фактор збільшення обся-

гів використання вітчизняними товаровиробниками м'ясних ресурсів іноземного походження значною мірою сприяв нарощуванню обсягів виробництва м'ясопродуктів (табл. 2).

Таблиця 2 – Виробництво основних видів м'яса та продуктів його переробки в Україні, тис. т

Показник	Роки						2011 р. до 2006 р., %
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Яловичина і телятина (свіжа чи охолоджена)	143	156	160	128	94,3	87,9	61,5
Яловичина і телятина (морожена)	50,1	43,9	61,5	39,4	26,9	24,1	48,1
Свинина (свіжа чи охолоджена)	81,4	130	179	157	130	164	201,5
Свинина морожена	18,9	25,4	24,0	14,2	5,4	7,5	39,7
Баранина (свіжа чи охолоджена)	0,5	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4	80,0
Баранина морожена	0,1	0,05	0,01	-	-	-	-
М'ясо й субпродукти I категорії– всього	274	327	458	572	649	689	251,5
М'ясо і субпродукти харчові свійської птиці (морожені)	57,9	90,5	90,1	82,3	90,1	91,2	157,5
Ковбасні вироби	309	301	330	335	272	281	90,9
Вироби готові та консерви з м'яса свійської птиці	3,9	4,0	4,2	4,6	3,1	3,2	82,0
Продукти готові та консерви зі свинини	4,7	4,7	5,4	5,3	2,7	2,9	61,7
Напівфабрикати м'ясні (включаючи з м'яса птиці)	142	149	178	93,9	73,3	95,7	67,4

Джерело: складено і розраховано за даними Держкомстату.

Слід зазначити, що традиційна форма балансів ресурсів м'яса й м'ясопродуктів є недостатньо інформативною та надає загальні дані про обсяг і структуру ресурсів. Зокрема, у них знаходиться висвітлення лише стадія виробництва «сирого» м'яса, воно не поділяється за видами, на ринкове й неринкове виробництво (виробництво та споживання усередині домашніх господарств, минаючи торгівлю). Крім того, існують два принципово різних напрями використання імпорту: поставання безпосередньо для споживання населенням через торговельну мережу сирого м'яса й м'ясопродуктів і промислова переробка сирого м'яса.

Висновки. Для оптимізації аналітичних розрахунків доцільно побудувати баланс, аналогічний за своєю схемою формі міжгалузевого балансу. За рядками показується використання основних видів продукції в окремих секторах (промислові й сільськогосподарські підприємства, особисті господарства населення, селянські (фермерські) господарства, включаючи індивідуальних підприємців), а в рядках – формування ресурсів відповідної продукції в секторі промисловості, ресурсів споживання населення, ресурсів торгівлі. Інформаційною базою для побудови такого балансу можуть бути дані існуючого балансу ресурсів м'яса й м'ясопродуктів, дані про їхнє промислове виробництво, про структуру продажу продукції сільськогосподарськими підприємствами та населенням за окремими каналами реалізації, рівень товарності сільськогосподарського виробництва за секторами економіки, дані про структуру витрат на виробництво.

Перехід державних і регіональних органів статистики на зіставлення балансів ресурсів і використання м'яса й м'ясопродуктів за схемами, що аналогічні таблицям міжгалузевих балансів, у яких наводиться інформація у розрізі основних видів виробленої в країні та ввезеної продукції, дозволить підвищити об'єктивність оцінки стану відповідних продуктивних ринків, аналітичних розрахунків, що характеризують ефективність використання вітчизняної й імпортової м'ясної сировини та імпортозаміщення, а також вірогідність вихідної бази у ході прогнозування розвитку ринків основних видів м'яса й м'ясопродуктів на державному та регіональних рівнях. Адже однією із центральних у політичному, економічному і соціальному житті країни є проблема продовольчої безпеки, що безпосередньо залежить від рівня її самозабезпеченості найбільш важливими продуктами харчування, до яких належать м'ясо та продукти його переробки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Копитець Н. Г. Функціонування системи збуту продукції скотарства: теоретико-практичний аспект: монографія / Н. Г. Копитець. – К.: Інститут аграрної економіки, 2007. – 210 с.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://usaid.u2.com.ua/ukr/success_full.shtml?p=194
3. Руснак П.П. О некоторых экономических аспектах развития агропромышленного производства / П. П. Руснак // Социально-экономическая модель постреформированного развития агропромышленного производства в Украине. – К.: ИАЭ УААН. – 2000. – С. 139–143.
4. Свідовський А. М. Проблеми та досвід державного регулювання на ринку м'ясопродуктів / А. М. Свідовський, І. А. Оносова // Торгівля і ринок України. – Донецьк: ДонДУЕТ. – 2001. – С. 220–226.

5. Шиян Н. І. Стан і тенденції розвитку скотарства України: Текст лекції / Н. І. Шиян, Н. С. Найдюнова. – Х.: Харківський національний аграрний ун-т ім. В.В. Докучаєва, 2006. – 43 с.

Современное состояние и проблемы развития рынка продукции мясного скотоводства

Е.А. Шуст

В статье проводится оценка современного состояния развития рынка продукции мясного скотоводства. Особое внимание уделяется рассмотрению особенностей функционирования рынка продукции мясного скотоводства. Исследованы особенности функционирования украинского рынка мяса и мясопродуктов, дается аналитическая оценка развития украинского мясного скотоводства в контексте обеспечения продовольственной безопасности населения Украины. Исследована специфика функционирования украинского рынка говядины, и основные тенденции его развития с учетом вступления Украины в ВТО. Проанализировано производство мяса и мясопродуктов всех видов. Осуществлена сравнительная оценка насыщенности рынка украинской мясной продукцией. Выявлены основные проблемы развития рынка продукции мясного скотоводства в Украине и намечены пути их решения.

Ключевые слова: рынок, крупный рогатый скот, спрос, предложение.

Current situation and problems of market products beef cattle

O. Shust

The article assesses the current state of market development of beef cattle production. Particular attention is paid to the features of the functioning of the market of production of beef cattle. The features of the functioning of the Ukrainian market of meat and meat products. This analytical evaluation of the development of Ukrainian beef cattle in the context of food security of the population of Ukraine. Investigated the specificity of functioning of Ukrainian beef market, and the main trends of its development in the light of Ukraine's accession to the WTO. Analyzed the production of meat and meat products of all kinds. Carried out a comparative assessment of market saturation Ukrainian meat products. The basic problems of development of the market of production of beef cattle in Ukraine and ways of their solution.

Key words: market, cattle, demand, supply.

УДК. 338.439

ЗАГУРСЬКИЙ О.М., канд. екон. наук

ДННУ «Академія фінансового управління»

zagurskiy_oleg@ukr.net

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

У статті проведено теоретичний аналіз етапів розвитку продовольчого ринку, удосконалено поняття «продовольчий ринок» з погляду інституціональної теорії. Проведено дослідження стану та тенденцій розвитку національного продовольчого ринку, а також запропоновано механізми державного впливу на нього. Значення окремих елементів продовольчого ринку не відповідає сучасним уявленням про рівень життя та потребам щодо раціонального харчування населення. Низький рівень купівельної спроможності спонукає українців зменшувати обсяги придбаних продуктів харчування та купувати більш дешево та менш якісну продукцію. Такі тенденції «б'ють» як по товаровиробникам, які змушені скорочувати обсяги виробництва та шукати вихід на зовнішні ринки, так і по споживачах в силу зменшення пропозиції, погіршення якості і скорочення обсягів продовольчого ринку.

Ключові слова: аграрний сектор, державне регулювання, норми споживання, продовольча безпека, продовольчий ринок.

Постановка проблеми. Продукція харчування в майбутньому буде відігравати в світовій політико-економічній ситуації таку ж роль (а мабуть і більшу), яку на сьогодні мають нафта та газ. За прогнозами Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), до 2050 року населення планети досягне 9,1 млрд чоловік, і стане на 34 відсотки більше, ніж зараз. Урбанізація буде продовжувати рости прискореними темпами: близько 70 відсотків населення світу буде міським (у порівнянні з 49 відсотками нині). Для того, щоб нагодувати таку кількість людей, виробництво має збільшитися на 70 відсотків [4]. Процеси урбанізації, стрімке зростання населення планети разом із невідворотними процесами деградації ґрунтів, опустелювання, забруднення водних та земельних ресурсів, поряд із виведенням сільськогосподарських угідь під технічні культури надає найвищої цінності продуктам харчування та найпріоритетнішого значення – розвитку аграрного виробництва. З огляду на це, є всі підстави стверджувати про великі потенціальні можливості аграрного сектору України як на внутрішніх, так і зовнішніх продовольчих ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти формування і функціонування продовольчих ринків знаходять своє відображення в працях В. Амбросова, В. Бойка, Ю. Коваленка, М. Коденської, С. Кирилюка, Т. Лозинської, П. Саблука, Л. Страшинсь-

кої, О. Шпикуляка, О. Шпичака та інших. Більшість праць з цього напрямку присвячені дослідженню механізмів товарно-грошових відносин стосовно купівлі-продажу сільськогосподарської сировини та продовольства. Водночас питання аналізу його реальних тенденцій та закономірностей розвитку на сучасному етапі залишаються недостатньо вивченими.

Мета і завдання дослідження – дослідження теоретичних основ сутності продовольчого ринку як економічної категорії та виявлення основних принципів його розвитку. Аналіз стану та перспективи розвитку національного продовольчого ринку.

Матеріали та методика дослідження. За теоретичну та методологічну базу дослідження взяті праці вітчизняних та зарубіжних вчених щодо проблем стратегії розвитку продовольчих ринків. У процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема метод наукової абстракції, економіко-статистичний метод, метод узагальнення та порівняння, метод структурного аналізу.

Результати досліджень та їх обговорення. Для детального аналізу, як базовий об'єкт дослідження інституціонального середовища аграрної сфери економіки України, нами взято до розгляду національний продовольчий ринок – форму функціонування галузей економіки, що пов'язані з виробництвом сировини, реалізації готової продукції, які включають в себе всі необхідні господарські зв'язки та товарно-грошові відносини між учасниками ринку [6]. Його функціонування знаходить відображення у відповідних правових нормах і застосовується залежно від реальної ситуації, що не суперечить базовим ринковим принципам, тобто за суттю він повністю відповідає визначенню поняття «ринок» в широкому розумінні: є складовою частиною єдиного ринкового простору, функціонує на основі загальних ринкових принципів і являє собою систему економічних відносин: з одного боку, між виробниками та споживачами продовольчих товарів, а з іншого боку – всередині самих груп виробників і споживачів у просторі та часі. Якщо розглядати модель національного продовольчого ринку як систему, що підпорядковується лише діям ринкових механізмів саморегулювання, то до його складу слід віднести аграрний сектор, який включає сільське господарство, переробну і харчову промисловість, торговельні, промислові, інші підприємства і організації, що обслуговують його та населення країни. В цьому випадку в основу його функціонування закладено взаємодію кількісних (платоспроможний попит населення, пропозиція продовольчих товарів виробників і рівень цін на них) та якісних параметрів (задоволення потреб споживачів основними характеристиками продуктів харчування та виробників рівнем прибутковості виробництва цих продуктів). Зміни цих параметрів зумовлюють перехід системи до іншого стану, а продовольчого ринку відповідно на інший рівень розвитку. Розвиток продовольчого ринку прямо пропорційно залежить від росту доходів, а відповідно і росту потреб населення країни. І якщо за вхідні дані взяти рівень доходів більшості населення країни, то можливо відстежити етапи становлення продовольчого ринку (табл. 1), коли зростання доходів підвищує купівельну спроможність населення і тим самим стимулює розвиток продовольчого ринку країни, а зменшення, навпаки, призводить до його руйнування.

Таблиця 1 – Рівні продовольчого ринку

Рівень ринку	Стан населення	Середній рівень доходів на душу населення (грн)	Стан ринку	Характеристика ринку
IV рівень	багатий клас	Більше 20000	Нова модель ринку	Поліпшення структури продовольчого ринку
III рівень	середній клас	6000-8000	Розвинутий ринок	Збільшення дорогих та елітних товарів
		3000-4000	Перехід до розвинутого ринку	Нарощування обсягів продажу
II рівень	бідний клас	1600-2000	Розвиток ринку	Розширення асортименту
		800-1200	Початок розвитку ринку	Поява товарів середньої цінової категорії
I рівень	за межами бідності	До 600	Відсутність ринку	Наявність товарів першої необхідності

Перший рівень продовольчого ринку відповідає стану зубожіння населення (рівень доходів нижче 600 грн), споживча здатність якого вкрай низька, задовольняються лише первинні потреби

(«аби не вмерти з голоду»). З погляду ринкових відносин на цьому етапі продовольчий ринок не працює.

Другий рівень, в якому більшість складає бідне населення (рівень доходів 800-2000 грн), характеризується бурхливим розвитком продовольчого ринку і ділиться на два етапи:

- середньомісячний дохід 800-1200 грн (нижче або дорівнює офіційному прожитковому мінімуму) – стрімке збільшення продажів продуктів харчування щодо попереднього періоду;

- середньомісячний дохід 1600-2000 грн (реальний прожитковий мінімум) – поступальний розвиток продовольчого ринку. У виробників і продавців з'являється багато можливостей в розширенні асортименту, правда, поки що в межах дешевого і середнього цінових сегментів.

Третій рівень продовольчого ринку відповідає рівню доходів середнього класу (3000-8000 грн) і характеризується виходом на принципово новий рівень розвинутого ринку. Його також можна розділити на два етапи:

- середньомісячний дохід 3000-4000 грн – суттєве нарощування об'ємів продажу. Населення живає продукти харчування в кількісних і якісних характеристиках, що відповідають раціональним нормам споживання;

- середньомісячний дохід 6000-8000 грн – перехід на рівень розвинутого продовольчого ринку. Починають працювати в повному обсязі ринкові механізми, формується повна асортиментна лінійка. Відбувається швидке зростання продажів продуктів сегменту «преміум» та «еліт».

Насамкінець останній четвертий рівень відповідає доходам багатого населення (більше 20000 грн). Тут виникає принципово інша модель споживання продуктів харчування. З одного боку, відбувається стрибкоподібне збільшення їх споживання, з іншого – змінюється і сама структура споживання. І, нарешті, змінюються ціни – від стрімкого зростання на одні групи товарів до різкого падіння на інші.

Разом з тим, особливість формування продовольчого ринку полягає в тому, що від його стану і рівня розвитку залежить продовольча безпека країни. Тому в порівнянні з іншими ринками він має істотні відмінності в принципах функціонування, механізмах взаємодії галузей і інститутів, інфраструктурі, пріоритетах розвитку і особливо формах і методах державного регулювання. Для усунення недоліків дії ринкових механізмів продовольчий ринок потребує цілісної системи державного регулювання, яка включає підсистеми фінансового, бюджетного, кредитного, податкового, митного та цінового регулювання. Звідси необхідно б дещо розширити поняття категорії «продовольчий ринок» – як систему економічних відносин, що включає в себе всі необхідні господарські зв'язки, товарно-грошові стосунки, взаємодію і комунікацію між учасниками ринку, пов'язані з виробництвом, переробкою та реалізацією сировини та готової продукції аграрного сектору, яка закріплена відповідними правовими нормами.

Найбільший вплив держава може здійснювати на продовольчий ринок через систему цін, тому що рівень цін на продукти харчування, з одного боку, безпосередньо впливає на доходи виробників агропродукції, зростання чи спад виробництва в аграрному секторі і, в кінцевому підсумку, на продовольчу безпеку держави; з іншого, на витрати громадян, лівову частку яких складають витрати на продукти харчування. Механізм ціноутворення на продукти продовольчого ринку є вкрай важливим важелем у процесі зміни попиту, обсягів споживання, підтримки соціальної стабільності суспільства.

За даними Держстату України, у 2011 році сукупні витрати домогосподарств становили 3456,01 грн на місяць (середній еквівалентний розмір домогосподарства у 2011 році становив 2,11 особи, з яких 1836,69 грн було витрачено на продукти харчування, тобто на душу населення в середньому приходиться 1638 грн витрат, що відповідає рівню бідного населення, більшу половину витрат якого складають витрати на продукти харчування. Індикатор доступності продуктів харчування у 2011 році відповідно становив 53,1 відсотка за його 60-відсоткового граничного критерію. І хоча порівняно із попереднім роком цей показник покращився на 0,3 відсоткових пункти, його значення дуже далеке від показників провідних країн світу. Як вважають фахівці Інституту економіки та прогнозування НАН України, саме цей показник доцільно визнати критерієм цінової доступності на споживчому продовольчому ринку, а його поступове зниження – оцінкою успіхів (або невдач) аграрної та соціальної політики [3].

Проте, незважаючи на вагомий частку витрат на продукти харчування, середньодобова поживність раціону українця в 2011 році становила 2951 ккал [2], що лише на 18 відсотків перевищує

граничний допустимий критерій (2500 ккал) [5]. При цьому, як і у попередні роки, основну частину калорій – 72,7% українці споживали разом із продукцією рослинного походження. Більш детальний аналіз (табл. 2) стану продовольчого ринку України на кінець 2011 р. свідчить про змогу аграрного сектору за рахунок власного виробництва не тільки забезпечити фактичне споживання населення основними продовольчими товарами (за винятком м'ясопродуктів, рибопродуктів, молокопродуктів, плодів, ягід і винограду), а і спрямувати частину виробленої продукції сільського господарства та продуктів її переробки на експорт (молокопродукти, цукор, олія, зернові, яйця).

Таблиця 2 – Показники виробництва та достатності споживання продуктів харчування (на особу на рік), кг

Назва продукту	Виробництво	Мінімальна норма споживання	Фактичне споживання у 2011 р	Показник достатності споживання
М'ясо і м'ясопродукти	46,9	83	51,2	0,62
Молоко і молокопродукти	242,5	380	204,9	0,54
Яйця (шт.)	409	290	310	1,07
Риба і рибопродукти	4,7	20	13,4	0,67
Цукор	56	38	38,5	1,01
Олія	72	13	13,7	1,05
Картопля	513	124	139,3	1,13
Овочі та баштанні	215	161	162,8	1,01
Плоди, ягоди та виноград	41	90	52,6	0,58
Хліб і хлібопродукти	211	101	110,4	1,09

Проте раціон середньостатистичного українця залишається незбалансованим, в ньому переважають: картопля, хліб та хлібопродукти, рослинні жири, яйця, цукор та овочі і баштанні культури, натомість м'яса та м'ясопродуктів, молока та молокопродуктів, риби та рибопродуктів і плодів та ягід катастрофічно недостатньо. Такий раціон свідчить про намагання населення забезпечити власні потреби за рахунок економічно доступніших продуктів харчування і характеризує Україну як бідну країну. Незрозумілою з погляду забезпечення продовольчої безпеки країни є ситуація з молоком та молочними продуктами, значна частка яких (за найнижчого рівня показника достатності споживання серед усіх продуктів харчування) експортується за межі країни, а торговельне сальдо молочних продуктів вже кілька років поспіль залишається позитивним. Адже розвиток внутрішнього і зовнішнього продовольчих ринків має супроводжуватися заходами стимулювання експорту тих видів продовольчих товарів, обсяги виробництва яких перевищують рівень внутрішнього споживання. Навіть за такої ситуації має бути раціональна межа, інакше у разі зростання обсягів експорту більш високими темпами, ніж виробництво, на внутрішньому ринку виникає дефіцит цих видів продукції, що призведе до активізації імпорту, його лібералізації і згортання вітчизняного виробництва та руйнування національного ринку [2].

Відповідно такий стан забезпечення населення країни продуктами харчування вимагає суттєвого підвищення рівня державного регулювання продовольчого ринку, особливо, коли протягом тривалого часу складаються негативні тенденції, що призводять до скорочення ємності внутрішнього ринку. Особливо небезпечна негативна тенденція для тих видів продовольства, споживання яких і так суттєво відстає від раціональних норм харчування (м'ясні, молочні та рибні продукти). Сьогодні потребує розробки спеціальних державних і регіональних програм стимулювання розвитку, в першу чергу, таких галузей аграрного сектору як тваринництво та рибальство.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що значення окремих елементів продовольчого ринку не відповідає сучасним уявленням про рівень життя та потребам щодо раціонального харчування населення. Низький рівень купівельної спроможності спонукає українців зменшувати обсяги придбаних продуктів харчування та купувати більш дешеву та менш якісну продукцію. Такі тенденції «б'ють» як по товаровиробникам, які змушені скорочувати обсяги виробництва та шукати вихід на зовнішні ринки, так і по споживачах в силу зменшення пропозиції, погіршення якості і скорочення обсягів продовольчого ринку. Така невідповідність між уявленнями і реальним станом вже сама по собі має стати поштовхом розвитку продовольчого ринку і виводом його на рівень, який буде відповідати вимогам середнього класу. Передумови розвитку продовольчого ринку криються в поєднанні

економічної свободи суб'єктів ринку, що зумовлені приватною власністю, з далекоглядною державною політикою, яка активізує діяльність інститутів та наповнить їх новим змістом. Ключовим принципом побудови системи державного регулювання продовольчого ринку має бути не заміщення ринкових регуляторів, а певна компенсація вад ринкового механізму.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Губенко В.І. Теоретико-методологічні аспекти стратегії реструктуризації внутрішнього та зовнішнього продовольчих ринків України / В.І. Губенко // Економіка та управління АПК: Зб. наук. праць / Білоцерк. нац. аграр. ун-т – Біла Церква, 2012.– Вип. 9 (97). – С. 12-15.
2. Дані державної служби статистики [Електронний ресурс] Режим доступу <http://www.ukrstat.gov>
3. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках: Наукова доповідь: За ред. акад. УААН [В.М. Трегубчука], чл.-кор. УААН Б.Й. Пасхавера. – К.: Ін-т екон. та прогнозу, 2007. – 260 с.
4. Как прокормить население мира в 2050 году. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.fao.org>
5. Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки»
6. Сегеда С.А. Аграрно-продовольчий ринок України: суть та особливості функціонування / С.А. Сегеда // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) / За ред. М.Ф. Кропивка. – Мелітополь: Вид-во «Мелітопольська типографія «Люкс», 2012. – № 2 (18), том 6. – С. 213-222.

Состояние и перспективы развития национального продовольственного рынка

О.М. Загурский

В статье проведен теоретический анализ этапов развития продовольственного рынка, усовершенствовано понятие «продовольственный рынок» с точки зрения институциональной теории. Проведено исследование состояния и тенденций развития национального продовольственного рынка, а также предложены механизмы государственного влияния на него.

Значение отдельных элементов продовольственного рынка не отвечает современным представлениям об уровне жизни и потребностям относительно рационального питания населения. Низкий уровень покупательной способности побуждает украинцев уменьшать объемы приобретенных продуктов питания и покупать более дешевую и менее качественную продукцию. Такие тенденции "бьют" как по товаропроизводителям, которые вынуждены сокращать объемы производства и искать выход на внешние рынки, так и по потребителям в силу уменьшения предложения, ухудшения качества и сокращения объемов продовольственного рынка.

Ключевые слова: аграрный сектор, государственное регулирование, нормы потребления, продовольственная безопасность, продовольственный рынок.

The state and prospects of the national food market development

O. Zagurskyi

The article deals with the theoretical analysis of the stages of the food market development, the function of which is based on the interaction between quantitative (the solvent demand of the population, the offer of food products from producers, and their price level) and qualitative rating (the satisfaction of consumers' requirements with the main characteristics of foodstuff and producers' satisfaction with the profit level of food production). The term "food market" has been improved in a relation to the institutional theory. The examination of the state and tendencies of the national food market development has been carried out. It is determined that providing the population of the country with the food products requires a considerable improvement of the state regulation of food market, especially in case of negative tendencies leading to reduction of the internal market extent.

Key words: agrarian sector, state regulation, consumption rate, food security, food market.

УДК 338:432

ЗАХАРЧЕНКО О. В., канд. екон. наук

Одеська державна академія будівництва та архітектури
artem.ru.2012@yandex.ru

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ЗЕРНА В УКРАЇНІ

У статті розглянуто стан та тенденції розвитку ринку зерна в Україні та в світі. Запропоновано шляхи підвищення ефективного функціонування і розвитку ринку зерна в Україні. Українське сільське господарство має значні перспективи відновлення свого статусу провідного світового виробника багатьох зернових культур. Воно може стати рушійною силою, яка не тільки забезпечить підвищення виробництва в аграрному секторі, а й стане важливим «рушієм» розвитку економіки в країні в цілому.

Ключові слова: ринок, попит, пропозиція, імпорт, експорт, ефективність, земельні ресурси, сільське господарство.

Постановка проблеми. Зерновий сектор України є стратегічною галуззю економіки держави, що визначає обсяги пропозиції та вартість основних видів продовольства для населення країни, зокрема продуктів переробки зерна і продукції тваринництва, формує істотну частку доходів

сільськогосподарських виробників, визначає стан і тенденції розвитку сільських територій, формує валютні доходи держави за рахунок експорту. Зернова галузь є базою та джерелом сталого розвитку більшості галузей агропромислового комплексу та основою аграрного експорту.

Зерновий ринок – складний механізм відносин між покупцями і продавцями зерна, передбачає формування оптимальних виробничо-господарських зв'язків між окремими зонами й регіонами. Ці відносини розвиваються під впливом багатьох зовнішніх чинників, які в нинішніх умовах господарювання також потребують поглибленого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування та розвитку ринку сільськогосподарської продукції займаються багато вітчизняних вчених. Дослідженням цих питань присвячені роботи В.Г. Андрійчука, В.І. Бойка, В.М. Ганганова, М.Ю. Коденської, В.Я. Месель-Веселяка, П.М. Макаренка, Л.Ю. Мельника, О.М. Оніщенко, П.Т. Саблука, І.І. Червена, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина, а зокрема галузі зерновиробництва – Ю.Д. Білика, Т.Г. Гайдука, М.Г. Лобаса, Л.М. Худолій, О.Г. Шпикуляка та інших вітчизняних вчених. Ними розроблені теоретичні та практичні аспекти підвищення ефективності зернового виробництва в Україні, ціноутворення сільськогосподарської продукції, формування і розвитку ринку. Саме тому питання формування і розвитку ринку зерна в Україні вимагають подальшого наукового обґрунтування та практичного використання і є досить актуальними на сучасному етапі.

Мета дослідження – вивчення стану та тенденцій розвитку ринку зерна в Україні та у світі та пошук шляхів ефективного його функціонування.

Методика досліджень. Вивчаючи питання стану та перспектив розвитку ринку зерна в Україні, використовувались такі методи досліджень: монографічний, групування, порівняння.

Результати досліджень та їх обговорення. Глобалізація світової економіки, зумовлена досягненнями науково-технічного прогресу і демографічними процесами в світі, а також, певною мірою, негативним впливом окремих екологічних та кліматичних чинників, з кожним роком загострює проблеми продовольчого забезпечення багатьох країн світу. Так, за дослідженнями Р.П. Саблука, потреба в зерновій продукції на сучасному міжнародному ринку формується під впливом непинного зростання чисельності населення планети: чисельність населення світу зростає в середньому на 1,4% в рік і досягне у 2015 році 7,2 млрд. осіб, що на 15% більше ніж у 2000 році [1]. Для забезпечення населення планети харчовими продуктами у найближче десятиліття необхідно збільшити їх виробництво мінімум на 75%. При цьому слід пам'ятати, що виробництво продовольства до 40% прямо або опосередковано пов'язане із використанням зерна [2].

Ситуація у світі складається таким чином, що на найближчу перспективу критерієм національної безпеки стане здатність тієї чи іншої країни ефективно використовувати свої земельні і трудові ресурси для нарощування виробництва, насамперед, продовольчого та фуражного зерна. Розглянемо динаміку виробництва зерна в Україні на рис. 1.

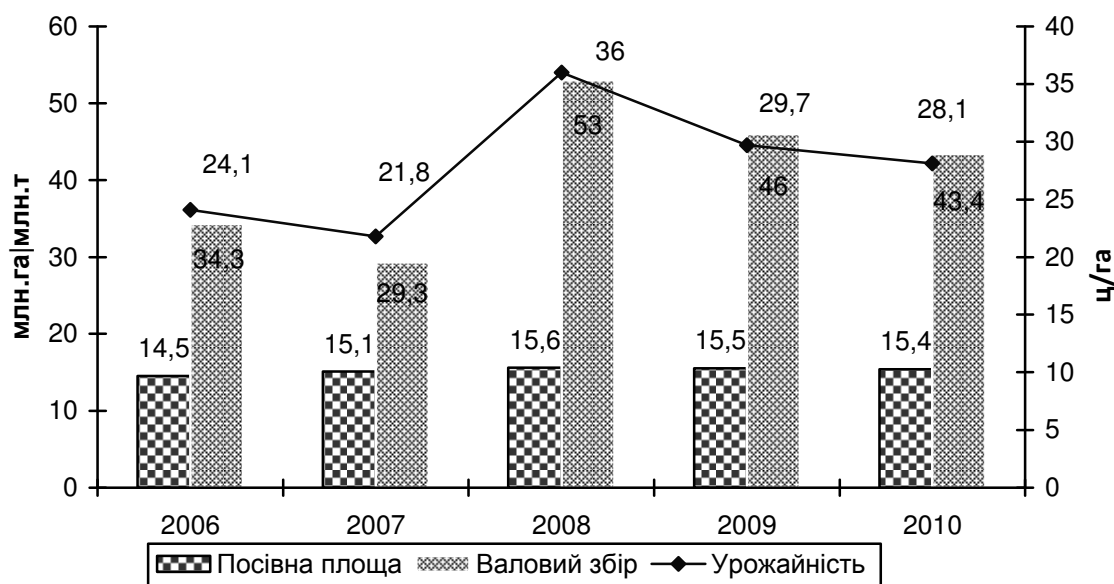

Рисунок 1. Динаміка виробництва зерна в Україні

Найбільший валовий збір спостерігався у 2008 році (53 млн т), найменший – у 2007 році (28,9 млн т).

Основним джерелом грошових надходжень і прибутків для сільськогосподарських товаровиробників у сучасних умовах є зерно. Зернові культури в Україні щорічно займають майже 32,4% ріллі. Зерновий сектор України є стратегічною галуззю економіки держави, що визначає обсяги пропозиції та вартість основних видів продовольства для населення країни, зокрема продуктів переробки зерна і продукції тваринництва, формує істотну частку доходів сільськогосподарських виробників, визначає стан і тенденції розвитку сільських територій, формує валютні доходи держави за рахунок експорту. Зернова галузь є базою та джерелом сталого розвитку більшості галузей агропромислового комплексу та основою аграрного експорту [3].

Запаси зерна в аграрних підприємствах України і підприємствах, що займаються його зберіганням і переробкою, на 1 березня 2011 р. становили 12,4 млн тонн, що на 3% менше, ніж на цю саму дату 2010 р. [4]. Запаси пшениці на цих підприємствах склали 5,3 млн тонн, ячменю – 1,6 млн, кукурудзи – 4,6 млн, жита – 0,2 млн тонн. У 2010 році в Україні господарствами всіх категорій отримано 39,2 млн тонн зерна у вазі після доопрацювання, з них зерна продовольчих культур – 17,7 млн тонн (45%), фуражних зернових – 21,5 млн тонн (55%).

Сучасний стан ефективності зерновиробництва викликає занепокоєння. Останніми роками простежується тенденція до нестабільного й істотного зниження ефективності виробництва зерна від досягнутого рівня.

Сучасні глобалізаційні процеси вимагають від України якомога швидшого входження в міжнародну систему торгівлі, зокрема через набуття членства у Світовій організації торгівлі та вступу до Європейського Союзу. Це стане запорукою утвердження позицій України на зовнішньому ринку, розширення напрямів реалізації її економічних інтересів, завоювання іноземних ринків через використання потенціалу її аграрного сектору та конкурентних переваг. У контексті цього процесу постає питання подальшого розвитку вітчизняного зернового господарства в системі світового ринку зерна. На сьогодні виробництво зернових для сільського господарства України є стратегічним напрямом розвитку, який розкриває для країни значні можливості на зовнішньому ринку зерна [5].

Фактичні темпи експорту з Євросоюзу залежатимуть від рівня поставок з України та Росії на початку нового сезону. У 2011/2012 маркетинговому році світове виробництво пшениці зросте, бо у відповідь на високі ціни аграрії розширять площі під посівами. Та все ж світові запаси утримуються приблизно на рівні нинішнього сезону і становлять близько 25,2% річного попиту.

У 2008 році було зібрано понад 53 млн т зерна, у 2009 – 49, 2010 році – 46. З одного боку, це добре. Завдячуючи зерну, сільське господарство 2009 року було єдиною галуззю вітчизняної економіки [6]. До того ж, збільшилися експорти зерна та відповідні валютні надходження до держави. Україна заявила про себе як про провідного гравця на світовому ринку. Вона нарощує свій експортний потенціал і зберігає за собою статус одного з головних експортерів ячменю (3-тє місце 23,5 % у світовому експорті), кормових зернових (2 місце – 8,2 %), пшениці (5 місце – 7,7 %), кукурудзи (рис. 2).

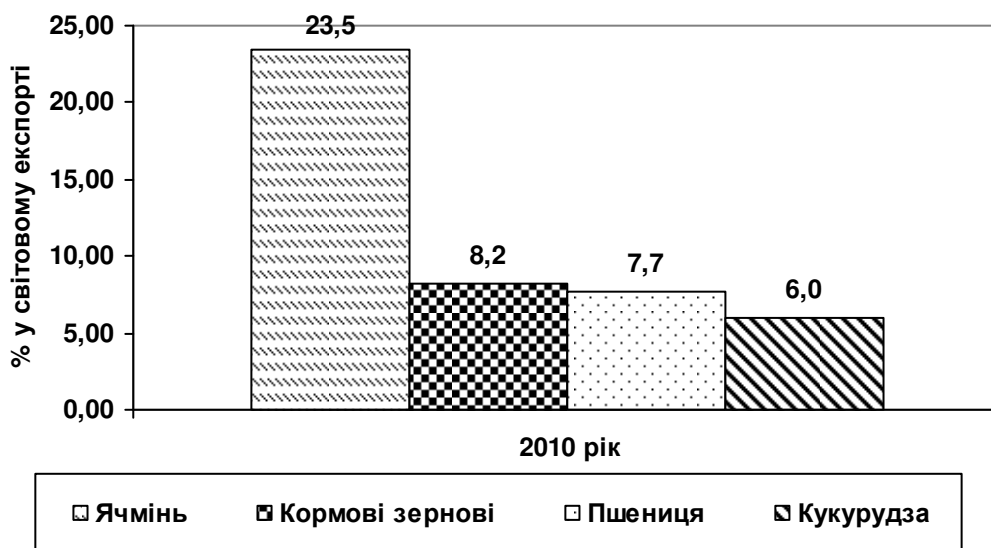

Рисунок 2. Місце України у світовому експорті зерна у 2010 році

Внутрішній ринок наситився зерном. Річна норма споживання продуктів переробки зерна на душу населення значно перевищує її раціональні показники. Індекси зростання цін на таку продукцію є найнижчими у продовольчій групі товарів. Це позитив такого виробництва [3].

Незважаючи на всі негаразди сьогодення, можна зазначити, що українське сільське господарство має значні перспективи відновлення свого статусу провідного світового виробника багатьох зернових культур і може стати при цьому тією рушійною силою, яка не тільки забезпечить підвищення виробництва в аграрному секторі, а й стане важливим «рушієм» розвитку економіки країни в цілому. Необхідно відзначити, що останніми роками Україні вдалося заявити про себе на зернових ринках Північної Африки, Близького Сходу, Іспанії, потіснивши при цьому традиційних експортерів зернових у цих регіонах [7].

Зерно пшениці – найважливіший сільськогосподарський об’єкт міжнародної торгівлі: майже 60% усього експорту зернових (рис. 3).

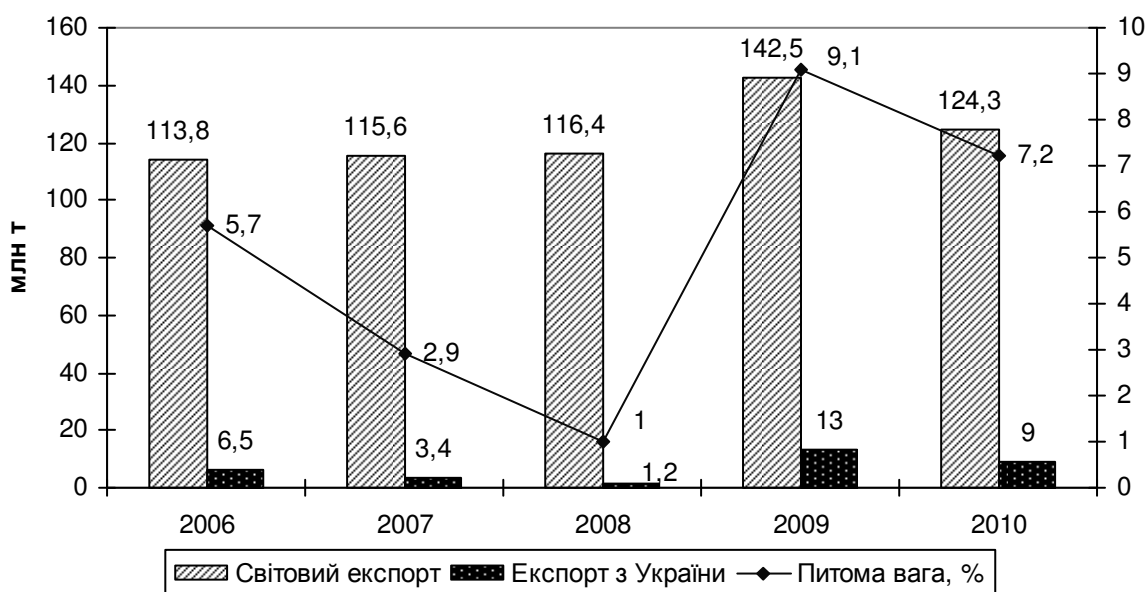

Рисунок 3. Динаміка світового експорту зерна пшениці

Найбільший світовий експорт пшениці спостерігався у 2009 році і становив 142,5 млн т, найбільший експорт з України також у 2009 році (13,0 млн т), а найменший світовий експорт пшениці у 2006 році (113,8 млн.т), найменший експорт з України відбувся у 2008 році (1,2 млн т) [6].

Кукурудза також широко поширена в сільському господарстві. За посівними площами кукурудза займає у світовому землеробстві друге місце серед культурних рослин, поступаючись тільки пшениці. Кукурудзою засівають більші площі в США, Аргентині, Угорщині, Чехословаччині, Румунії, Болгарії, Китаї й у ряді інших країн. Динаміку світового експорту зерна кукурудзи розглянемо на рис. 4.

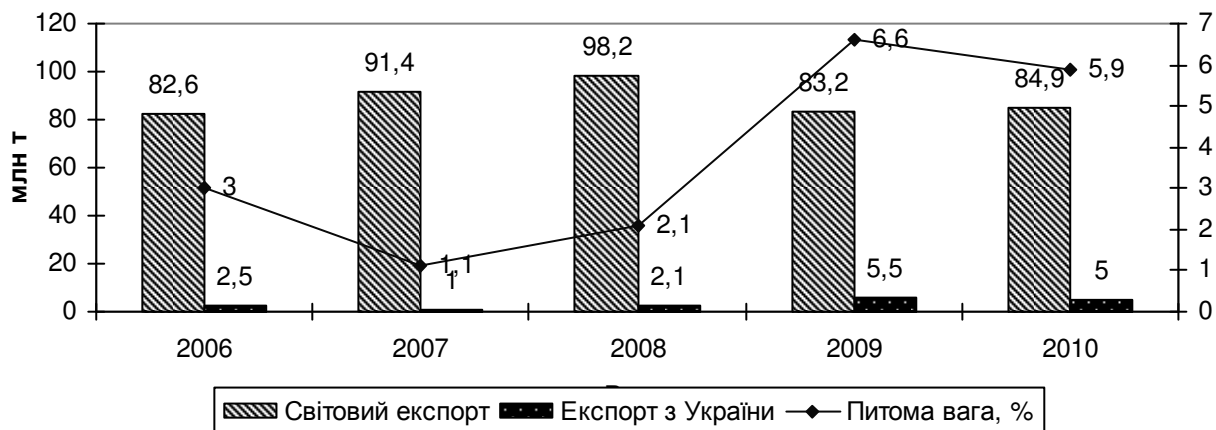

Рисунок 4. Динаміка світового експорту зерна кукурудзи

Найбільший світовий експорт кукурудзи був у 2008 році (98,2 млн.т), а найбільший експорт кукурудзи з України – у 2009 році (5,5 млн т). Найменший світовий експорт кукурудзи спостерігався у 2006 році (82,6 млн т), найменший експорт кукурудзи з України – у 2007 році (1,0 млн т).

Характерною особливістю сучасного розвитку світового зернового господарства є бурхливе на-рошування виробництва зерна у країнах, що розвиваються. За прогнозами експертів консультативної групи Всесвітнього банку, які відповідають за дослідження в галузі сільського господарства, завдяки впровадженню нових теплостійких сортів можливе суттєве збільшення виробництва зерна в країнах Азії і Африки, що значно посилить конкуренцію на цьому сегменті світового ринку.

Зважаючи на реалії сьогодення, надзвичайно актуальним є дослідження можливостей України як зерновиробника серед країн Європейського Союзу. З початком нового етапу розвитку сільського господарства України почалося відродження міжнародного іміджу країни як одного із провідних виробників та експортерів зернових у світі [4].

У зв'язку з тим, що існує проблема з вивозом зерна, уряд увів квотування. 21 квітня 2011 року Верховна Рада прийняла за основу зміни до Податкового Кодексу щодо введення мит на експорт зерна і збільшення плати за користування надрами. Документ, зокрема, передбачає до 1 січня 2012 р. встановити ставки вивізного (експортного) мита на пшеницю, ячмінь, кукурудзу. А саме: пшеницю і суміш пшениці та жита – 9%, але не менше 17 євро за т; ячмінь – 14%, але не менше 23 євро за т; кукурудзу – 12%, але не менше 20 євро за т [7].

Висновки. Отже, результати дослідження переконують, що для подальшого функціонування і розвитку цивілізованого прозорого ринку зерна Україна потребує: упорядкування взаємозв'язків різних елементів технологічного процесу виробництва зерна і забезпечення максимального використання наявних сільськогосподарських угідь на основі розвитку орендних відносин та створення підприємницьких організаційно-виробничих структур, підвищення ефективності виробництва; державної підтримки розвитку кооперації товаровиробників; забезпечення виробництва високоякісного продовольчого зерна, види якого визначаються попитом і пропозицією.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Саблук Р.П., Коваленко О.В. Сучасні тенденції світової торгівлі зерном / Р.П. Саблук, О.В. Коваленко // Економіка АПК. – 2009. – №9. – С.84-88.
2. Лебедев К.А. Ефективність виробництва і реалізації продукції зернопродуктового підкомплексу / К.А. Лебедев // Економіка АПК. – 2009. – №5. – С.33-37.
3. Економічна кон'юнктура і тенденції розвитку ринку зерна в Україні [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.globalteka.ru>.
4. Зерно України: Стратегія розвитку, ринки збуту, продовольча та енергетична безпека [Електронний ресурс] // Режим доступу : www.golos.com.ua.
5. Чмирь С.М. Ефективність ринку зерна / С.М. Чмирь // Економіка АПК.– 2009. – №4. – С. 117.
6. Аналіз українського експорту: чверть валютних надходжень у 2009 році забезпечив аграрний сектор. [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://www.agroconf.org/content/analiz-ukrayinskogo-eksportu-chvertvalyutnih-nadhodzhen-u-2009-roci-zabezpechiv-agrarniy>.
7. ВР внесла зміни до ПК щодо мит на експорт зерна і збільшення плати за користування надрами [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/vr-vnesla-izmeneniya-v-nk-po-poshlinam-na-eksport-zerna-i-19052011113300>.

Состояние и перспективы развития рынка зерна в Украине

О.В. Захарченко

В статье рассмотрены состояние и тенденции развития рынка зерна в Украине и в мире. Предложены пути повышения эффективного функционирования и развития рынка зерна в Украине. Украинское сельское хозяйство имеет значительные перспективы возобновления своего статуса ведущего мирового производителя многих зерновых культур и может стать при этом той движущей силой, которая не только обеспечит повышение производства в аграрном секторе, но и станет важным "движителем" развития экономики в стране в целом.

Ключевые слова: рынок, спрос, предложение, импорт, экспорт, эффективность, земельные ресурсы, сельское хозяйство.

State and opportunities of grain market in Ukraine

O.V. Zakharchenko

A corn sector of Ukraine is strategic industry of economy of the state which determines the volumes of suggestion and cost of basic types of food for the population of country, in particular products of processing of grain and products of stock-raising, forms substantial part of profits of agricultural producers, the state and progress of rural territories trends determines, forms the currency profits of the state due to an export.

Examining the dynamics of production of grain in Ukraine we can analyse, that most gross collection is observed in 2008 year at the level of 53 mln.t, the least in 2007 year (28,9 mln.t). Grain appears the basic source of receipts and incomes for agricultural enterprises. Grain-crops in Ukraine annually occupy an almost 32,4% plough-land.

The modern state of efficiency of zernovirobnictva is caused by a disturbance. A tendency is the last years traced to the unstable and substantial decline of efficiency of production of grain from the attained level.

Grain of wheat is a major agricultural object of international trade: almost 60% all export of grain-growing. The most world export of wheat is observed in 2009 year and makes 142,5 mln.t, most export from Ukraine also in 2009 year (13,0 mln.t), and the least world export of wheat in 2006 year (113,8 mln.t), the least export from Ukraine in 2008 year (1,2 mln.t).

Because of realities of segodennya, extraordinarily actual is research of possibilities of Ukraine as zernovirobnika among the countries of the European union.

For the subsequent functioning and civilized transparent market of grain development Ukraine requires: arrangement of intercommunications of different elements of technological process of production of grain providing of the maximal use of present agricultural lands on the basis of development of leasings relations and creation of enterprise organizationally production structures, increase of efficiency of production; state support of development of co-operation of commodity producers; providing of production of high-quality food grain, the types of which are determined demand and supply.

Key words: market, demand, supply, import, export, efficiency, land, farm.

УДК 631.115.11.004.14:005

ЗЕМСЬКИЙ Ю.С., д-р істор. наук

СВИНОУС І.В., д-р екон. наук

КАРПЕНКО А.М., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ЗБУТУ ПРОДУКЦІЇ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ ЗЕРНОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.

У статті здійснено історико-економічний аналіз особливостей зерноторгівлі в умовах формування ринкових відносин наприкінці ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. Особлива увага приділяється розвитку збутової інфраструктури ринку зерна в Україні. Відстежуються важливі причинно-наслідкові зв'язки поміж політичними та економічними процесами, що відбувалися в Україні впродовж зазначеного періоду, а також наголошено, що у російській імперській дійсності завжди чітко можна відстежити детермінізм успіхів виробництва та торгівлі з політичною кон'юнктурою.

Ключові слова: зерноторгівля, інфраструктура, збут, логістичне забезпечення.

Постановка проблеми. Необхідність організації та розвитку системи збуту аграрної продукції обумовлена самою природою цього багатства, що характеризується обмеженістю терміну споживання та використання, а також потребує, зазвичай, створення певних умов зберігання та транспортування. Надто актуальною проблема збуту завжди була для України, адже здавна українці цілком забезпечували усі свої внутрішні потреби в аграрній продукції та традиційно виступали постачальниками її надлишків на зовнішні ринки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблем розвитку ринку аграрної продукції в Україні, а особливо зростання зернового товарного виробництва, цілком природно викликають неабиякий інтерес серед науковців. Тож наукові дослідження, які вже набули статусу класичних у вказаній царині таких авторів, як-то: І. Аксакова, М. Слабченка, І. Гуржія, нові аспекти досліджуються нині О. Гордуновським, О. Доніком, О. Реєнтом, О. Сердюком, Б. Лановиком та іншими істориками й економістами.

Мета дослідження – здійснити історико-економічний аналіз особливостей зерноторгівлі в умовах формування ринкових відносин наприкінці ХVІІІ – першої половини ХІХ ст.

Методи дослідження. Дослідження базуються на основних методологічних принципах історизму, об'єктивності, науковості у висвітленні історико-економічних процесів, явищ і фактів. У ході розробки теми використовувалися як загальнонаукові методи аналізу та синтезу, індуктивно-дедуктивний, статистичний, класифікації, так і науково-історичні: історико-генетичний, історико-типологічний, історико-порівняльний.

Результати досліджень та їх обговорення. Звертаючись до історичного досвіду в організації системи збуту продовольчої продукції, слід зауважити, що попри різні політичні умови, в яких у різний час перебувала Україна, місцева влада (чи то українські гетьмани, чи то генерали-губернатори, призначені в Україну з імперської столиці) завжди опікувалась цією сферою. Гетьман Іван Мазепа, наприклад, активно вів переговори із представниками влади у Речі Посполитій, аби ті забезпечували нормальний рух українських купців та їхніх товарів на своїй території, водночас самим купцям через уповноважених осіб рекомендував найбільш безпечні шляхи для пере-

сування. Окрім того, повноваженнями гетьманської влади контролював порядок ведення внутрішньої торгівлі на ярмарках Гетьманщини, а також опікувався забезпеченням неупередженого судочинства у судових справах, що іноді поставали через суперечки поміж купцями, і рішуче забороняв адміністративне втручання у такі судові рішення з боку своїх урядовців [6].

У свою чергу, гетьман Данило Апостол, котрий через політику імперії зі згортанням Української автономії втратив можливість вести самостійні зовнішньоекономічні переговори, активно апелював до російського уряду аби той через своїх представників за кордоном протегував руху українських купців на території Польщі та Литви [5].

Вже на зламі XVIII-XIX ст., коли українські землі були інкорпоровані до складу Російської імперії (за результатами російсько-турецької війни 1768-1775 рр. до імперії були приєднані землі Півдня України; а після II поділу Речі Посполитої у 1792-1793 рр. приєднано Українське Правобережжя), усі рішення стосовно української торгівлі приймалися звісно за межами України. Отож, організацією системи збуту української продукції займалися впродовж XIX – початку XX ст. представники царату (губернатори та генерали-губернатори), керовані зі столиці імперії. Як наслідок, усі потенційні можливості українського господарювання були підпорядковані інтересам всеросійського ринку, а відтак найбільше розширено було виробництво і збут українського збіжжя, що стало головним товаром у підтриманні прийнятного для імперії експортно-імпортного балансу. Зокрема, якщо наприкінці XVIII ст. хліб серед експортних товарів з Російської імперії займав лише шосте місце, то вже на початок XIX ст. він вийшов на перше місце, а на середину XIX ст. став відігравати вирішальну роль [7].

Потреба збуту українського хліба підштовхнула до розширення торгівлі через чорноморсько-азовські порти. Треба зауважити, що вказані порти (Одеса, Миколаїв, Херсон, Бердянськ, Маріуполь) на той час не були достатньо розвинуті, а отже задля заохочення та підняття інтенсивності їхньої роботи царський уряд з 1782 р. видав розпорядження про зменшення там митних зборів на 25 %. Ряд важливих торгових привілеїв із початку XIX ст. надавалися Одесі, а особливим царським маніфестом від 10 травня 1817 р. цьому місту було подаровано на 30 років особливий статус – “порто-франко”, тобто право безмитного вивозу та ввозу товарів [4].

Наслідки цього урядового заохочення були надзвичайними: Одеса стала складовим місцем для іноземних товарів, що розходилися не лише на величезні простори Російської імперії, але й в Австрійську імперію, на Балкани, на Кавказ і навіть у Персію. Ці заходи почали суттєво відтягувати частину морської торгівлі із балтійських портів, які протягом усього XVIII ст. (починаючи з особливого протегування їм імператором Петром I) користувалися абсолютними привілеями. На зламі XVIII – XIX ст. на балтійські порти припадало 91 % вивозу і 85 % ввозу, тоді як усі чорноморські порти обслуговували лише 2 % зовнішнього торгового обороту імперії (рис.1). На середину XIX ст. частка південних портів у зовнішній торгівлі зросла до третьої частини [4].

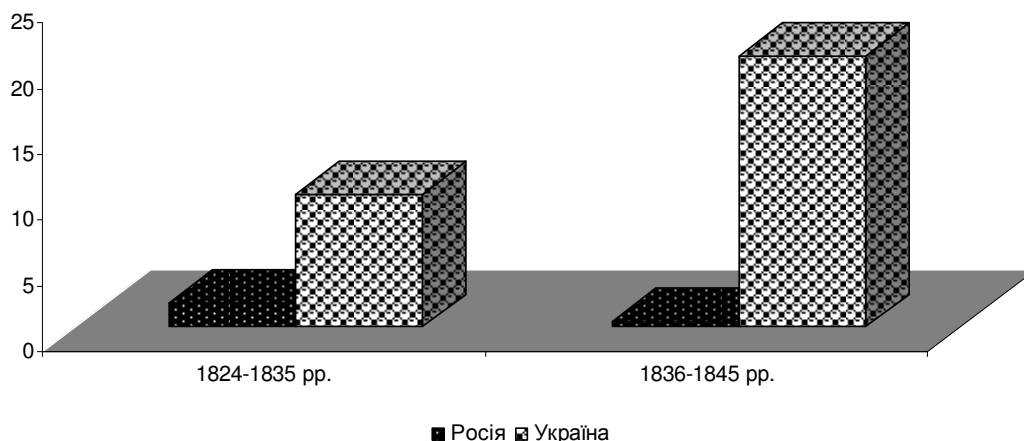

Рисунок 1. Експорт пшениці з українських та російських земель у другій чверті XIX ст. (млн четв.ртей)

Серед експортних товарів Україна одноосібно зайняла першість із продажу пшениці. Цьому, зокрема, сприяв постійний ріст попиту на збіжжя у країнах Європи, а водночас й зростання цін на

цей стратегічний товар. До того ж, з американським хлібом, що з'явився на Європейському ринку, успішно могла конкурувати лише пшениця з України, тоді, як у балтійських портах вона коштувала (наприкінці 40-х рр. XIX ст.) – 8 крб. 48 коп., а з послугами фрахту і оплатою мита обходилася у 10 крб. 15 коп., в чорноморських портах ціна складала 5 крб. 32 коп., а після всіх оплат – 8 крб. 31 коп. Одночасно американський хліб обходився в 9 крб. 80 коп. [10] (рис. 2). Як наслідок, протягом 1824–1835 рр. з України було вивезено 10,1 млн четвертей пшениці, що у 5 разів перевищувало російський експорт, а протягом 1835-1845 рр. – 20, 6 млн четвертей, і це склало 60-разову перевагу кількості пшениці з Росії [10].

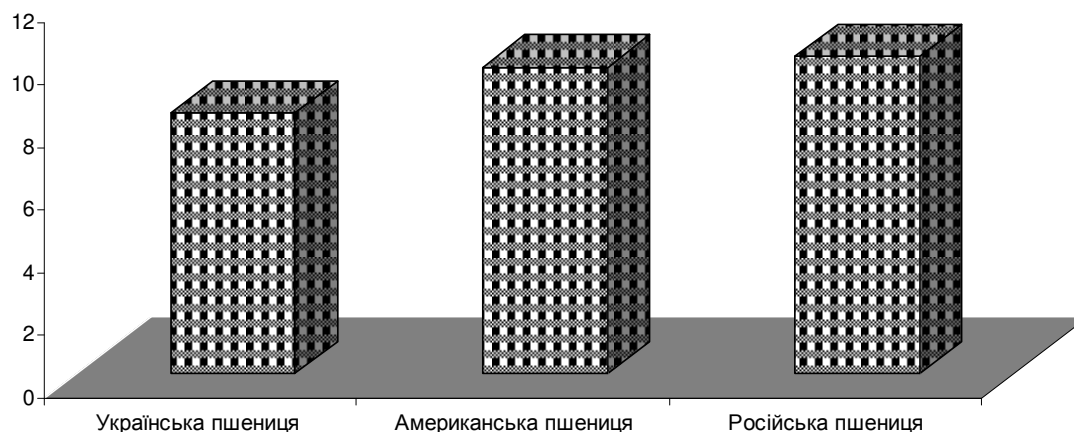

Рисунок 2. Рівень на пшеницю на Європейському ринку в 40-х рр. XIX ст. (руб./четверть)

Проте, не варто мати ілюзій щодо ефективності господарювання в Російській імперії станом на першу половину XIX ст., воно було вищим ніж у США, і тому хліб з українських ланів продавався на світовому ринку дешевше. Насправді, нижча ціна на український хліб забезпечувалася низькими витратами на виробництво, а точніше нещадною експлуатацією українських селян. Вирощування товарної пшениці відбувалося найбільшою мірою у степовій частині України, землі якої щойно після російсько-турецької війни 1768-1775 рр. були роздані російським вельможам, генералам, фаворитам царського двору. Відтак, у Південній Україні виникли величезні латифундії, на яких найбільш прибутковим було вирощування збіжжя (і в першу чергу пшениці) та розведення тонкорунних овець. Власникам цих земель було надзвичайно вигідно бути не лише поміщиками-кріпосниками, але й одночасно підприємцями і навіть купцями. Адже законодавство імперії дозволяло експлуатувати дармову робочу силу – кріпосне селянство, а багатотисячні десятини угідь спонукали до виробництва саме товарної продукції, яку було б зручно (через близькість південних портів) вивезти на продаж.

Слід наголосити, що такий стан справ зовсім не свідчив про те, що на внутрішньому ринку Російської імперії хліба було в надлишку й усі верстви населення були ситі, а отже за кордон продавалися надлишки. Навіть дореформені статистики вважали, що внутрішній ринок Росії у 50-ті рр. XIX ст. був у 10 разів більшим аніж зовнішній [8]. Про відсутність великих надлишків хліба в селян свідчить і те, що товарне збіжжя на 90% складалося саме із продукції, вирощеної на землях поміщиків, і лише 10% хліба на продаж поставлялося із селянських господарств [8], які значною мірою вимушено мусили його продавати через потребу в обігових коштах. До того ж, саме на дрібних селянських господарствах найбільше збагачувалися посередники, оскільки відразу за збором врожаю – у серпні та вересні із селян вимагали сплатити повинності та недоїмки, і саме в цей час ціни на хліб були найнижчими. А вже у жовтні та листопаді погодні умови часто не сприяли вивезенню хліба на продаж, тож селяни вимушені були збувати хліб перекупникам за безцінь.

Отже, за умови збереження феодально-кріпосницьких порядків в імперії втягнення поміщицьких господарств у товарно-грошові відносини зовсім не означало, що вони ставали капіталістичними. Здебільшого, гроші, одержані з продажу товарів, йшли не на розширення та вдосконалення виробництва, а на задоволення споживацьких інтересів власника. Переважна більшість поміщиків вела своє господарство, користуючись кріпосною працею та примітивними знаряддями праці. Водночас, зацікавлення продажем, а далі й пристосування поміщицьких господарств до

потреб ринку, руйнували одну з найважливіших підвалин панщинної системи – натуральний, замкнутий характер виробництва у поміщицьких маєтках. Привабливість участі у товарно-грошових відносинах спонукала поміщиків цікавитися пошуком засобів інтенсифікації свого господарства, а як наслідок думати про вдосконалення знарядь праці, впровадження техніки та нових технологій (підживлення ґрунту, покращення посівного матеріалу), застосування кваліфікованої (а отже вільнонайманої) робочої сили тощо. Такий тренд поступу в господарюванні набував все більшого значення в середині та в другій половині XIX ст. Проте, до реформи звільнення селян 1861 р. впровадження класичних елементів капіталізму в аграрному виробництві України мало цілком винятковий, епізодичний характер.

Окрім гальмування розвитку ефективної системи збуту самим суспільно-політичним устроєм в Російській імперії до середини XIX ст. (власне, кріпосницькою системою, яка пригнічувала економічну активність), не менше перешкоджали також централізаторські, політично заангажовані методи управління в імперії. Як відомо, в прийнятті усіх рішень російським царатом (в тому числі й тих, що стосувалися економіки) завжди вирішальну роль відігравали питання політичного інтересу. Тож за певних політичних обставин проблеми економічної доцільності відходили на задній план. Таким чином, коливання успіхів та невдач в економічній діяльності і, зокрема, у зовнішній торгівлі залежали далеко не лише від ринкової, але, почасти, й від політичної кон'юнктури. Зокрема, успішному експортові хліба значною мірою перешкоджали події Французької революції (1789-1799 рр.), турецьких війн (1787-1791; 1806-1812 та 1828-1829 рр.), приєднання Російської імперії до континентальної блокади Англії за Тільзитським миром (1807-1810 рр.) тощо. Так, наприклад, перебуваючи у стані війни із Туреччиною, царський уряд у 1810 р., попри свої торгові зобов'язання, намагався створити штучний голод у Константинополі, припинивши туди транспортування хліба [3].

Одним із найбільш дієвих інструментів регулювання та розвитку збутової системи стала митна політика Російської імперії. Аби заохотити активність купецтва на всеросійському (загальноімперському) ринку – у 1816 р, а ще більше у 1819 р. – до митного статуту були внесені зміни, які проголосили на теренах імперії практично режим фритредерства [4]. Проте, досить швидко ці дії обернулися негативними наслідками для слабкої в конкурентному відношенні російської промисловості, і вже у 1820-21 рр. зовнішня торгівля мала пасивний баланс. Тож у 1822 р. царський уряд знову повернувся до протекціоністських заходів [4]. За таких умов митне законодавство, обмежуючи ввезення в імперію окремих груп імпортованих товарів, всіляко підтримувало експорт і, в першу чергу, звичайно, вивезення продовольчої продукції.

У 1827 р. аби максимально спростити управління у сфері збуту аграрних товарів через чорноморсько-азовські порти, градоначальників усіх портових міст Півдня України було підпорядковано Херсонському військовому губернатору, а останнього зобов'язано особисто опікуватися торгівлею, й зокрема продажем хліба [3].

У середині XIX ст., через ослаблення зовнішнього політичного впливу Росії після її програшу у Кримській війні 1853–1856 рр., царат знову ж вимушено пішов на значні поступки також у митній політиці. Однак, вже у 70–80-х рр. XIX ст. російський уряд повернувся до протекціоністського курсу [3].

Успішному продажу надлишків продукції за кордон суттєво перешкоджала вкрай низька ефективність системи збуту на внутрішньому ринку. Найбільшою проблемою тут поставали шляхи сполучення. Основним транспортом був гужовий, що рухався зазвичай “битими”, тобто ґрунтовими дорогами. Поміщик 40-х рр. XIX ст. залишив свідчення щодо доріг Лівобережжя України: “Якщо везти жито чи пшеницю, треба витратити на шляхові потреби всі вторговані гроші, та, крім того, доводиться ризикувати худобою, як часто трапляється на наших грузьких і невиласних дорогах... Восени та весною рух великих транспортів зовсім припиняється” [3]. Подібне свідчив того ж часу “Військово-статистичний огляд Російської імперії” про шляхи Київської губернії: “Дуже перешкоджає поганий стан доріг, які через рихлість чорноземного ґрунту під час найменшої негоди стають непридатними для руху чумаків по кілька днів. Навесні шляхи встановлюються не раніше середини квітня, а у вересні починається нова грязь. Коли земля замерзає і з'являється ожеледь транспортування волами знову стає неможливим” [2]. Про дороги Південної України середини XIX ст. сучасник писав: “Сухопутних сполучень у нас немає. Про шосе і залізницю ми знати нічого не знаємо... Шляхи близько півроку непрохідні через грязь та грузь-

кість, часто не мають ні мостів, ні гребель і ремонтуються, а вірніше сказати, вичищаються і зарівнюються лише перед ревізією губернатора, тож танення снігів становить непрохідну перешкоду і затримує транспорти не на дні, а на цілі тижні” [1].

Такий стан доріг потребував значної кількості транспортних засобів, власне возів, і сформував в Україні особливий вид діяльності – чумакування. В 40-х рр., коли постало питання про доцільність проведення залізниці до головного південного порту – м. Одеси, було проведено спеціальний підрахунок кількості підвод, які з різних місцевостей України прибували впродовж року із сільськогосподарськими продуктами до цього портового міста. Таких нараховано було понад 700 тис. (тобто щодня лише до Одеси прибувало майже по 2 тис. підвод) [3]. Чумакування займало велику кількість людей. Тільки у Київській губернії у 50-х рр. чумацьким промислом займалося близько 17, 5 тис. чоловік, які мали майже 70 тис. возів та відповідну до них кількість худоби. [3]. Транспортуючи на південь зерно, вироби з дерева та лісоматеріал, вони поверталися, зазвичай, із сіллю та рибою. За підрахунками кількості солі, що вивозилася із промислів протягом 40-50-х рр. XIX ст., у перевезеннях було задіяно щонайменше 90–100 тис. чумацьких маж [9].

Як бачимо, сукупність сприятливих обставин для ведення зернової торгівлі значною мірою нейтралізувалася цілим рядом незручностей та недосконалістю системи збуту. Відсутність належної інфраструктури оберталася для зернового господарювання України XIX ст. такою характерною проблемою, як надмірна затовареність зерновою продукцією. Особливо яскравим індикатором низької організації системи збуту було стрімке падіння ціни у врожайні роки, а відтак різко знижувалася й ефективність продажу. Саме за таких обставин, у 1848 р. землевласник з Лівобережжя свідчив: “З нашим урожаєм сам-п’ять ми не знаємо куди подіти нашу продукцію і перебиваємося без коштів, які так необхідні для власних потреб. Везти хліб в інші губернії за умов бездоріжжя та відсутності належних засобів транспортування немає жодного резону” [3]. Парадоксальним наслідком такого стану речей було те, що великим товаровиробникам вигіднішими ставали роки неврожаю.

Перевиробництво хліба породжувало також його складування на тривалий час. Наприклад, з маєтку Базалевських Хорольського повіту на Полтавщині 200 тис. четвертей збіжжя складувалися протягом 1825-1840 рр. [3]. А поміщик с. Рибка на Полтавщині у 1848 р. намагався продати гуртом 600 пудів пшениці та 1000 пудів жита врожаю іще 1843 р. [3]. Іншим виходом із ускладнень з реалізацією була переробка зерна на гуральнях. У 40-х рр. в кожній із українських губерній кількість таким чином переробленого зерна досягала і навіть перевищувала 0,5 млн четвертей (із четверті зерна варили близько 5 відер горілки) [3] (рис.3).

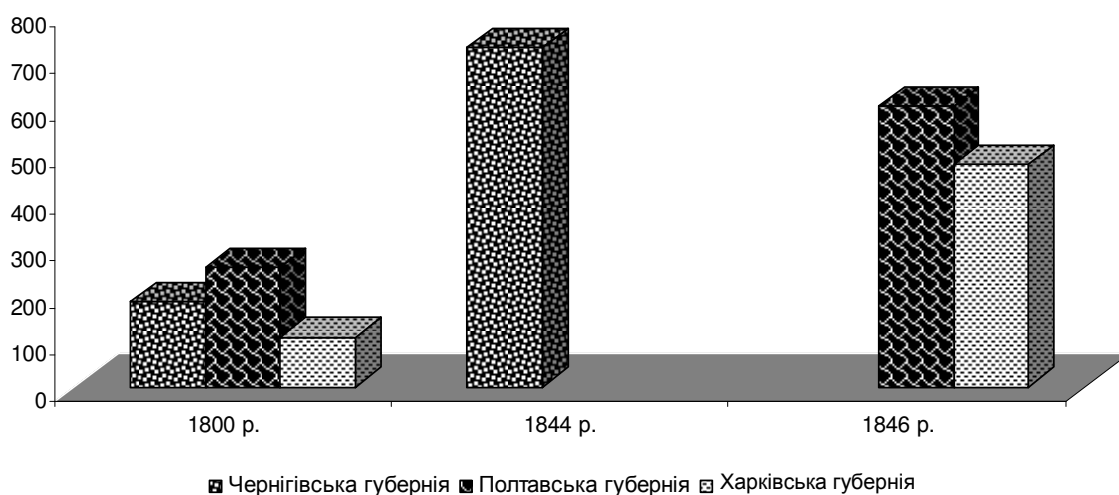

Рисунок 3. Обсяги переробки зернових на гуральнях Лівобережжя України в першій половині XIX ст. (тис. четвертей)

Висновки. Отже, навіть ретроспективний погляд на події, від яких нас відділяє уже дві сотні років, переконливо доводить повсякчасну та незаперечну важливість для українського господарського комплексу розвитку системи збуту аграрної продукції. Тим більше, що вже на той час вивезення саме українського зерна стало чи не єдиним надійним інструментом задля підтримання

позитивного балансу в зовнішній торгівлі усієї Російської імперії, й така реальність зберігалася аж до самих останніх років її існування, тобто до початку ХХ ст. А отже можна лише гіпотетично уявити, якими були б економічні успіхи України за умови її самостійного господарювання. Водночас, цілком вочевидь постає та закономірність, що стабільність роботи системи збуту продовольчої продукції (і в першу чергу хліба) стала запорукою утримання в належному стані усієї фінансової системи країни.

Природно, необхідність вдосконалення системи збуту в міру нарощування інтенсивності виробництва постійно лише зростає.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вернеке О. До історії залізничного транспорту на Україні // Записки історико-філологічного відділу УАН. – К., 1927. – Кн. 11. – С. 308-320.
2. Военно-статистическое обозрение Российской империи / Состав. Фритче. – СПб., 1848. – Т. X. – Ч. I: Киевская губерния. – 280 с.
3. Гордуновський О.М. Організація, розвиток та напрямки хлібної торгівлі в Україні у ХІХ ст. / О.М. Гордуновський – Черкаси: Брама-Україна, 2010. – 320 с.
4. Гуржій І.О. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця ХVІІІ ст. до 1861 року). – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 196 с.
5. Крупницький Б.Д. Гетьман Данило Апостол і його доба. / Б.Д. Крупницький – К.: Україна, 2004. – 286 с.
6. Крупницький Б.Д. Гетьман Мазепа та його доба. / Б.Д. Крупницький – К.: Грамота, 2008. – 352 с.
7. Покровский С. Внешняя торговля и внешняя торговая политика России. – М., 1947. – 326 с.
8. Семенов А. Изучение исторических сведений о российской внешней торговле и промышленности (с половины ХVІІ столетия по 1858 г.) В 3 частях. – СПб., 1859. – Ч. 3. – 435 с.
9. Слабеев І.С. З історії первісного нагромадження капіталу на Україні (чумацький промисел і його роль у соціально-економічному розвитку України ХVІІІ – першої половини ХІХ ст.) – К.: Наукова думка, 1964. – 148 с.
10. Слабченко М.Є. Матеріали до економічно-соціальної історії України ХІХ ст. В 2-х т. – Держвидав України, 1925. – Т.1. – 318 с.

Проблемы организации системы сбыта продукции в период становления зернового рынка Украины конца ХVІІІ – первой половины ХІХ вв.

Ю.С. Земский, И.В. Свиноус, А.Н. Карпенко

В статье осуществлен историко-экономический анализ особенностей зерноторговли в условиях формирования рыночных отношений на конец ХVІІІ – первую половину ХІХ вв. Особое внимание уделяется развитию сбытовой инфраструктуры рынка зерна в Украине.

Ключевые слова: зерноторговля, инфраструктура, сбыт, логистическое обеспечение.

Problems of organization of sales in the period of the grain market of Ukraine at the end of the ХVІІІ - the first half of the nineteenth century

J. Zemsky, I. Svyunous, A. Karpenko

Done historical and economic analysis zernotorhivli features in the formation of market relations in the late ХVІІІ - early ХІХ centuries. Particular attention is paid to the development of marketing infrastructure of the grain market in Ukraine.

Key words: zernotorhivlya, infrastructure, marketing, logistics software.

УДК 338.432 : 316.334.55

ПАСКА І.М., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті здійснюється оцінка збутової діяльності сільськогосподарських підприємств. Особлива увага приділяється дослідженню документального оформлення відносин під час збуту сільськогосподарської продукції. Запропонована система трансформації аграрного сектору, що передбачає введення системи господарювання у відповідність з новими економічними умовами, які зумовлюють необхідність диверсифікації інституціональної структури просування сільськогосподарської продукції на ринок і вдосконалення діючих каналів збуту. Описані шляхи до підвищення прозорості збуту сільськогосподарської продукції, що спричинені відсутністю інформації у сільськогосподарських товаровиробників про маркетингові канали збуту та ціни.

Ключові слова: збут, сільськогосподарські підприємства, переробні підприємства, торгово-посередницькі структури.

Постановка проблеми. Ринкові відносини пов'язані зі створенням збутової інфраструктури, яка базується на різноманітні форм збуту, розвитку конкуренції та комерції. Збут сільськогоспо-

дарської продукції в сучасних умовах характеризується появою нових ринкових каналів. Поступово відбувається переорієнтація товаровиробників на альтернативні канали. У разі недостатньої розвиненості інфраструктури багатоканальний збут і його різноманітні форми замінюються реалізацією більшої частини продукції посередницьким структурам. При цьому товаровиробники втрачають у ціні, відволікають від виробництва дефіцитні ресурси на створення бази зберігання і переробки продукції.

У країнах з розвинутою системою ринкових відносин збут є складовою частиною маркетингу та орієнтований на задоволення запитів споживачів, що дозволяє запобігти диспропорції у виробництві, раціонально використовувати ресурси й уникнути неефективних витрат. Єдиної універсальної системи реалізації продукції не існує в жодній країні світу, відсутні й програми збутових відносин між різними категоріями товаровиробників. Кожна держава, торговельне об'єднання, фірма, кооператив тощо базують свою діяльність на певних маркетингових принципах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження особливостей збуту продукції сільськогосподарськими підприємствами знаходяться постійно в полі зору вітчизняних і зарубіжних науковців, серед них: В.Г. Андрійчук, Ю.П. Воскобійник, О.І. Дацій, В.О. Єсіпов, В.Л. Корінев, П.М. Макаренко, Л.Ю. Мельник, Ю.Ф. Мельник, Б.Й. Пасхавер, В.В. Пінішко, П.Т. Саблук, В.Г. Ткаченко, М.М. Цебенко, Л.Г. Шморгун, О.Г. Шпикуляк, О.М. Шпичак.

Разом з тим, через постійну зміну середовища функціонування аграрних підприємств, не всі аспекти збутової діяльності всебічно досліджені.

Мета дослідження – здійснити оцінку збутової діяльності сільськогосподарських підприємств. Запропонувати методи стосовно прозорості збуту сільськогосподарської продукції, що в кінцевому результаті підвищить ефективність виробничо-збутової діяльності.

Матеріал та методика дослідження. Теоретична й методична основа дослідження сформована з використанням системного підходу до вивчення економічних явищ і загальнонаукових методів пізнання: аналізу й синтезу, індукції й дедукції, абстрагування та конкретизації, класифікації.

Результати дослідження та їх обговорення. Формування ринкової системи просування продукції пов'язано, насамперед, із вибором найбільш ефективних каналів її реалізації, визначенням потенційних покупців, зниженням витрат і підвищенням конкурентоспроможності товарів. Важливим завданням збутової діяльності підприємства є просування товару до кінцевого споживача. Обґрунтування вибору каналу реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами залежить від численних факторів, серед яких вагоме місце відводиться ціні, якості продукції, рівню сервісного забезпечення збутової діяльності та ін.

Трансформація аграрного сектору передбачає приведення системи господарювання у відповідність з новими економічними умовами, що зумовлює необхідність диверсифікації інституціональної структури просування сільськогосподарської продукції на ринок і вдосконалення діючих каналів збуту. Система просування товарів функціонує на основі стратегії, що включає в себе як вибір економічно ефективних каналів збуту, так і безпосередній розподіл продукції, критерієм ефективності якого є: швидкість руху товару, витрати обігу та обсяги реалізації. Виділяють дві основні передумови успішних стратегій збуту. По-перше, збут кожної товарної групи повинен відповідати фазі її життєвого циклу і цілям організації [1]. По-друге, стратегії мають відповідати реальному стану розвитку збутової діяльності підприємства на ринку.

Формування ринкової системи просування продукції пов'язано, насамперед, із вибором найбільш ефективних каналів її реалізації, визначенням потенційних покупців, зниженням витрат і підвищенням конкурентоспроможності товарів. У збутовій діяльності велике значення має просування товару до кінцевого споживача. Вибір підприємством каналів збуту обумовлює його діяльність на тривалий період.

За результатами опитування керівників сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання, основними проблемами сільськогосподарських товаровиробників у реалізації продукції є низький рівень закупівельних цін (80 % респондентів). Передусім, це пояснюється тим, що, з одного боку, в опитаних відсутні навички пошуку найбільш ефективних маркетингових каналів збуту для отримання оптимального рівня ціни, з іншого боку – продукція, яку вони пропонують на ринку, невисокої якості й не враховує вимоги переробних підприємств [2].

Дійсно, продукція, яка надходить на молокозаводи та м'ясокомбінати, ще досить низької якості. Худоба не відповідає ваговим кондиціям, а у молоці високий вміст бактерій та інших шкід-

ливих часток. Наступними чинниками, які для сільськогосподарських керівників зумовлюють складнощі у здійсненні маркетингу, є нестача інформації про ринки збуту, проблема транспортування та пакування продукції.

Отже, основна проблема у процесі збуту продукції – відсутність інформації у сільськогосподарських товаровиробників про маркетингові канали збуту та ціни. Поки що для них основним інформаційним джерелом, який певним чином усуває інформаційний вакуум, є друковані періодичні видання – газети і журнали, а також телебачення. Прайс-листами користуються тільки 3% сільськогосподарських товаровиробників.

Сільськогосподарські товаровиробники залежно від організаційно-правових форм господарювання націлені на різновекторну спрямованість у виборі каналів реалізації певних видів сільськогосподарської продукції. У вартісній структурі реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) продукція рослинництва займає майже 70%. У 2011 порівняно з 2010 рр. її продано більше на 3%. Частка зернових культур у загальному обсязі реалізації продукції рослинництва становила 49,1%, олійних культур – 32,7% (рис. 1).

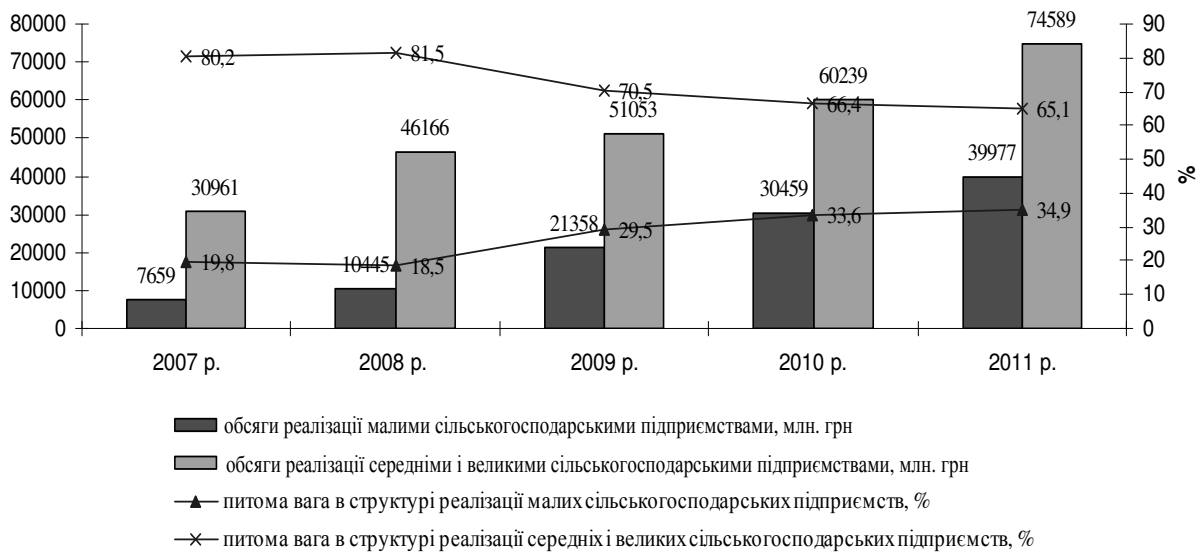

Рисунок 1. Обсяги реалізації сільськогосподарської продукції малими, середніми та великими сільськогосподарськими підприємствами

Так, протягом 2007–2011 рр. спостерігається тенденція до нарощування обсягів реалізації сільськогосподарськими підприємствами незалежно від розмірів підприємства, що зумовлено зростанням реалізаційних цін.

Однак, протягом вказаного періоду спостерігаються певні структурні зміни в реалізації сільськогосподарської продукції, зростає частка реалізації малих сільськогосподарських підприємств. Як свідчать проведені групування середніх і великих сільськогосподарських підприємств, зі збільшенням обсягів реалізації зростає рівень прибутковості виробництва сільськогосподарської діяльності (табл. 1).

Слід зазначити, що за збільшення обсягів реалізації зростає частка продажу продукції рослинництва, за винятком останньої групи, що зумовлено, в першу чергу, відсутністю проблем зі збутом.

У вартісній структурі реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами частка зернових культур у загальному обсязі реалізації продукції рослинництва становила 52,4%, олійних культур – 27,9%.

Важливим показником економічної доцільності виробництва певних видів сільськогосподарської продукції та її реалізації є рівень рентабельності.

Розглянемо більш детально канали збуту сільськогосподарської продукції залежно від організаційно-правової форми господарювання [3]. Так, продаж комерційним господарюючим суб'єктам є основним напрямом збуту продукції для сільськогосподарських підприємств, на який припадає 83,8% реалізованої продукції рослинництва. У 2011 р. сільськогосподарські підприємства

тва за цим напрямом реалізували 82,7% зернових культур, 90,5% олійних культур, 87,5 картоплі, 75,9 баштанних культур, 48,8% винограду. На ринку і безпосередньо переробним підприємствам реалізовано 12,8% рослинницької продукції. За цими напрямками було продано 92,9% цукрових буряків, 52 овочів, 47,9%.

Таблиця 1 – Групування середніх і великих сільськогосподарських підприємств за обсягами реалізації продукції

Показники	Групи за обсягом реалізації с.-г. продукції, тис. грн						
	до 500	500,1-1000	100,1-2500	2500,1-5000	5000,1-10000	1000,1-25000	більше 25000
К-сть господарств, од.	1448	834	1594	1690	1815	1442	715
Сільськогосподарська продукція – реалізовано: всього, млн грн	313	613	2696	6193	12984	22111	48770
- на 1 господарство, тис. грн	216	735	1691	3664	7154	15334	68209
Частка групи у загальній реалізації, %	0,3	0,7	2,9	6,6	13,9	23,6	52,1
Прибуток: всього, млн грн	-49	16	333	1092	2535	4665	11334
- на 1 господарство, тис. грн	-34	19	209	646	1397	3235	15852
Рентабельність (+,-), %	-13,5	2,6	14,1	21,4	24,3	26,7	30,3
Рослинництво – реалізовано: всього, млн грн	231	489	2289	5326	11056	18293	33341
- на 1 господарство, тис. грн	160	587	1436	3152	6092	12686	46631
Прибуток (+), збиток (-) всього, млн грн	-13	45	403	1175	2702	4663	8347
- на 1 господарство (+,-), тис. грн	-9	54	253	696	1489	3234	11674
Рентабельність (+,-), %	-5,3	10,1	21,4	28,3	32,4	34,2	33,4
Тваринництво							
Виручка – всього, млн грн:	82	124	407	866	1928	3819	15428
- на 1 господарство, тис. грн	56	148	255	513	1062	2648	21578
Прибуток (+), збиток (-), млн грн	-36	-29	-70	-84	-167	2	2987
- на 1 господарство (+,-), тис. грн	-25	-35	-44	-49	-92	2	4178
Рентабельність (+,-), %	-30,5	-19,2	-14,7	-8,8	-8,0	0,1	24,0

Джерело: розраховано автором

Як і раніше, важливою проблемою розвитку зернового ринку залишається організація оформлення, укладення та виконання договорів, які є основним правовим документом, що підтверджує акт передачі продукції. На вітчизняному зерновому ринку фактично відсутній комплекс затверджених правил торгівлі зерном і продуктами його переробки, що тягне за собою численні порушення під час укладення та виконання угод. Не задіяні також повною мірою узгоджені типові контракти (договори) на закупівлю зерна (за винятком контракту на закупівлю зерна до Аграрного фонду) з уніфікованим понятійним апаратом, що створює додаткові труднощі за розгляду спорів у арбітражному суді. Не налагоджений механізм справляння заборгованості по неплатежах, не утворено спеціалізованого арбітражного суду, а наявна універсальна система державного арбітражу не володіє всіма тонкощами ведення зернової торгівлі, до того ж існує неузгодженість стандартів на зерно. Тому додаткові труднощі викликають численні порушення у визначенні якісних показників зерна в бік їх зниження елеваторами і хлібоприймальними підприємствами. Як і раніше, багато сільськогосподарських товаровиробників не мають необхідного лабораторного обладнання для проведення відповідних аналізів [4]. Із розвитком зовнішньоекономічних зв'язків багато складнощів виникає у питаннях відповідності нормативних документів різних зарубіжних країн.

Функціонування каналів розподілу продовольства значною мірою визначається специфікою виду сільськогосподарської продукції, що полягає в поєднанні вираженої сезонності поставок сільськогосподарської продукції та високої рівномірності споживання готових продуктів харчування. Ця особливість висуває додаткові вимоги до збутових каналів: гнучке їх функціонування, формування товарних і фінансових резервів, розвинене складське господарство, розгалужена транспортна система і ретельний ринковий моніторинг.

Продаж оптовим фірмам і безпосередньо в супермаркети є найкращим прикладом диверсифікації збуту продукції. Необхідно приділити першочергову увагу питанням якості й належного упакування продукції. Під час укладання угод безпосередньо між виробниками і споживачами

(ресторани швидкого обслуговування, супермаркети) виграють і виробники, і споживачі [5]. Виробники отримують найвищу ціну та стабільний канал збуту, а споживачі – стабільну поставку свіжої продукції за прийнятною ціною. Обов'язкова умова: продукція має бути належної якості та поставлена у строки, обумовлені контрактом.

Очевидно, що сільськогосподарський товаровиробник, який працює із роздрібною мережею без посередників, може розраховувати на більш високу ціну, а водночас бере на себе певні ризики. Наприклад, роздрібна мережа може завищувати оцінку обсягу бракованої продукції та відмовитися приймати доставлений товар. Питання, пов'язані із реалізацією та утилізацією браку, фермер також повинен вирішувати самостійно. Крім того, працюючи із роздрібними мережами, необхідно враховувати і відстрочку платежів. Отже, фермер повинен бути готовим кредитувати мережу на термін від декількох днів до декількох тижнів, тобто співпрацювати із роздрібними мережами може великий товаровиробник, який має налагоджену логістичну інфраструктуру, працює водночас із декількома категоріями покупців (рітейл, переробні підприємства, експорт, оптові ринки) і володіє певним запасом фінансових ресурсів. Для більшості дрібних сільськогосподарських товаровиробників найбільш привабливими каналами збуту залишаються оптові, які забирають продукцію з поля і відразу розраховуються, або оптові ринки сільськогосподарської продукції.

Зазначимо, що для роботи із роздрібними мережами обов'язково слід дотримуватись особливих вимог, які висуваються до плодоовочевої продукції. Так, мережа ТОВ «Метро Кеш енд Керрі України» від постачальників плодів та овочів вимагає, насамперед, гарантії безпечності продукції. Овочі і плоди повинні бути свіжими, чистими, без механічних пошкоджень, надмірної вологості, сторонніх запахів, однакового ступеня зрілості, калібровані, а вимоги до упаковки продукції висуваються відповідно до стандартів мережі та національних санітарних стандартів, окремі умови стосуються сертифікації товаровиробника.

Розглянемо особливості реалізації тваринницької продукції сільськогосподарськими підприємствами. Так, значення показника рентабельності виробництва молока зазнає певної циклічності. Наприклад, рентабельність виробництва молока в 2006 р. була від'ємна і становила -3,7%, але вже у 2007 р. стала додатною і досягла 13,8%. Головною причиною такої різкої зміни стало формування високих закупівельних цін на молоко з боку переробних підприємств. Останні, під впливом підвищення купівельної спроможності населення, а також відновлення експортних операцій з Російською Федерацією, значно збільшили попит на молочну сировину, дефіцит якої поступово почав формуватися на ринку.

У цьому випадку можемо констатувати поєднання низької еластичності виробництва молока із нестабільністю ринків збуту, передусім експортних. Важливим аспектом цього питання є забезпечення якості молочної сировини та молочної продукції, яка б задовольняла вимоги потенційних покупців, щонайменше на ринках СНД, тобто поряд із забезпеченням зростання обсягів виробництва молока державна політика має орієнтувати виробників на підвищення якості виробленої продукції.

У 2011 р. дефіцит молочної сировини спровокував чергове різке зростання закупівельних цін на молоко. Лише за рік закупівельні ціни збільшились на 58,2%. Прикладом ажіотажного попиту може бути той факт, що восени 2011 р. сільськогосподарські підприємства реалізовували молоко за цінами, що на той час майже дорівнювали закупівельним цінам європейського ринку (0,35 євро/літр). Як наслідок, показник рентабельності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах становив 18,5%.

Сегментація виробників молока є вкрай важливою з погляду подальшого формування державної політики. Очевидно, що успішним господарствам держава має допомагати інвестуванням у розширення та модернізацію виробництва, яке значною мірою може здійснюватися за рахунок доходів від операційної діяльності.

Щодо збиткових господарств, особливо із рівнем рентабельності -10% і нижче (частка таких господарств становить 10,9%), без зміни державної політики вони з великою ймовірністю будуть знижувати поголів'я, поступово виходячи із цього бізнесу. Зважаючи на те, що такі підприємства вірогідно не матимуть коштів для власних інвестицій, а державні інвестиції хоча б без часткового співфінансування бізнесу не мають сенсу, одним із варіантів державної політики могло б бути виокремлення господарських комплексів на основі ферми в окремий майновий масив із наступним залученням потенційних інвесторів до розвитку таких комплексів на основі впровадження новітніх технологій.

Враховуючи особливості молока як товару, переробні підприємства залишаються основними партнерами сільськогосподарських підприємств, адже їхня частка у загальному обсязі продажу молока становила 94,6%. Загальні обсяги реалізації сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) молока збільшилися на 2,9% і становили 2061,3 тис. т.

Подібна ситуація складається і щодо реалізації великої рогатої худоби та свиней сільськогосподарськими підприємствами, де основним каналом збуту є м'ясопереробні підприємствами. Ця обставина також пов'язана зі специфікою товару – жива тварина. Сільськогосподарські підприємства не мають обладнаних забійних пунктів, що змушує їх здійснювати реалізацію живих тварин. Крім того, транспортування до місця забою слід здійснювати спеціально обладнаним транспортом, який є в автотранспортного підрозділу м'ясопереробного підприємства.

Отже, у сформованих в Україні ще недосконалих ринкових відносинах значною проблемою для сільськогосподарських товаровиробників є відсутність досвіду реалізації виробленої продукції в умовах ринку. Крім того, за низьких закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію роздрібні ціни на продукти харчування є високими, що зумовлено монополією посередницьких структур та переробних підприємств, високою часткою трансакційних витрат, багатоланковістю і непрозорістю каналів товароруку.

Висновки. Сільськогосподарський виробник не має широкого вибору каналів реалізації через перебудову господарського механізму і проведення в країні трансформації суспільного виробництва, які негативно вплинули на систему зв'язків між виробниками і споживачами сільськогосподарської продукції. Крім того, відсутність розгалуженої інфраструктури товарного ринку, складний фінансовий стан сільськогосподарських і переробних підприємств, скорочення платоспроможного попиту населення на продукцію, а також відмова від державного регулювання аграрного ринку загострили проблему реалізації продукції.

Необхідно зазначити, що продукція, яка не вимагає додаткової переробки і споживається відразу, повинна реалізовуватися безпосередньо від виробника до споживача. Внаслідок суттєвого обмеження термінів зберігання, час руху товару від виробника до кінцевого споживача не може перевищувати терміну зберігання продукції. Проте прямі зв'язки є вигідними й прийнятними тоді, коли виробник сільськогосподарської продукції перебуває в певній територіально-інфраструктурній близькості. Не всі товаровиробники мають можливості для використання прямих зв'язків. Це обумовлено необхідністю і (або) доцільністю створення власної торговельної мережі і розташуванням в достатній близькості до великих ринків збуту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Копитець Н. Г. Передумови формування ринкової системи збуту та реалізації сільськогосподарської продукції / Н. Г. Копитець // Економіка АПК. – 2004. – № 6. – С. 118-125.
2. Шпичак О.М. Аналіз і перспективи розвитку ринкової інфраструктури в Україні / О.М. Шпичак, Л.М. Худолій – К.: ІАЕ УААН, 1998. – 209 с.
3. Инфраструктура и интенсификация экономики / [отв. ред. В. П. Красовский]. – М.: Наука, 1980. – 340 с.
4. Формирование рынков сельскохозяйственной продукции. Методологические основы / Ин-т экономики НАН Беларуси: [под ред. З. М. Ильиной]. – Минск : Ин-т экономики НАН Беларуси, 2006. – 396 с.
5. Присяжнюк М.В. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін. / за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К.: Вид-во ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.

Организационно-экономические основы сбытовой деятельности сельскохозяйственных предприятий И.Н. Паска

В статье проводится оценка сбытовой деятельности сельскохозяйственных предприятий. Особое внимание уделяется исследованию документального оформления отношений во время сбыта сельскохозяйственной продукции. Предложенная система трансформации аграрного сектора, предусматривающая введение системы хозяйствования в соответствие с новыми экономическими условиями, которые обусловлены необходимостью диверсификации институциональной структуры продвижения сельскохозяйственной продукции на рынок и совершенствование действующих каналов сбыта. Описаны пути к повышению прозрачности сбыта сельскохозяйственной продукции, вызванные отсутствием информации у сельскохозяйственных товаропроизводителей о маркетинговых каналах сбыта и цен.

Ключевые слова: сбыт, сельскохозяйственные предприятия, перерабатывающие предприятия, торгово-посреднические структуры.

Organizational and economic principles marketing of agricultural enterprises

I. Pasca

The paper assesses the marketing of agricultural enterprises. Special attention is given to research documenting relationships while marketing of agricultural products. The proposed system transformation of the agricultural sector, with the introduction of management systems in line with the new economic conditions that necessitate diversification of institutional structure to promote agricultural products to market and improve the existing channels. We describe the ways to increase the transparency of sales of agricultural products due to lack of information on agricultural commodity marketing channels and price.

Key words: sales, farms, processing plants, trade intermediaries.

ЖАРУН О.В., ТКАЧУК С.П., кандидати екон. наук
Уманський національний університет садівництва

РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АПК

У статті висвітлено сутність інвестицій, інновацій та пов'язаної з ними діяльності організаційних структур АПК. Виявлено існуючі в їх розвитку проблеми. Запропоновано основні напрямки і конкретні пропозиції щодо їх вирішення. Проаналізовано основні завдання інвестиційної політики держави. Розглянуто і проаналізовано фактори, що стимулюють інвестиційну діяльність в АПК. Визначено умови забезпечення належного рівня конкурентоспроможності продукції, підприємств АПК. Обґрунтовано необхідність інноваційно-інвестиційної перебудови економіки України. Розроблення і запровадження інвестиційно-інноваційних проектів є невід'ємною умовою переведення виробництва на інноваційну модель.

Ключові слова: інвестиції, інновації, АПК, конкурентоспроможність, сільське господарство.

Постановка проблеми. Важливим напрямком підвищення конкурентоспроможності української продукції (як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках) є активізація інноваційно-інвестиційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми, пов'язані з розвитком останньої, розглядалися у наукових працях вчених: закордонних – Г. Александера, Дж. Бірмана, Дж. Кендрика, А. Кейна, А. Маркуса, Р.А. Фатхутдінова, У. Шарпа; вітчизняних – П.І. Гайдуцького, В.М. Геєця, О.І. Дація, М.І. Кісіля, М.Ю. Коденської, М.М. Кропивко, Г.М. Підлісецького, П.Т. Саблука, С.О. Юшина та ін. Однак, незважаючи на це, деякі питання все ж залишаються не до кінця узгодженими і вирішеними.

Мета дослідження – визначення сутності інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств АПК, існуючих проблем та дійових заходів щодо вирішення останніх.

Матеріали та методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували праці зарубіжних та вітчизняних науковців щодо державної підтримки аграрного сектору. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: монографічний, діалектичний, абстрактно-логічний, статистичний, узагальнення та порівняння, метод структурного аналізу.

Результати досліджень та їх обговорення. За визначенням Юшина С.О. [6], для підприємств інвестиції означають модернізацію і технічне переоснащення, впровадження енерго- й ресурсозберігаючих технологій, а отже зменшення частки матеріальних витрат у структурі собівартості та збільшення оплати праці, виробництво конкурентоспроможної продукції. Для економіки в цілому це є насичення ринку високоякісною продукцією, зростання сукупного попиту, збільшення споживчих витрат та дохідної частки ВВП.

Інвестиції, як економічна категорія, означають відносини між суб'єктами інвестиційної діяльності з приводу довгострокових вкладень капіталу у виробництво з метою отримання прибутку та задоволення індивідуальних, колективних та суспільних потреб. Причому, ця категорія не може бути обмеженою лише економічним виміром і повинна доповнюватись соціальним, екологічним, техніко-технологічним, інформаційним та деякими іншими вимірами.

По суті, інвестиціями називають всі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності для одержання прибутку (доходу) або досягнення соціального ефекту. За визначенням Н.М. Давиденко [1], сутність інвестиційної діяльності підприємств полягає в організації фінансово-грошових потоків і управління ними з метою ефективнішого використання грошових засобів.

В останні роки все більше запроваджуються такі форми інвестування, як селенг, лізинг, форвардні та ф'ючерсні контракти, опціони, страхові відшкодування. Їх перевагами є насамперед: фіксована вартість, можливості зростання гудвілу в зв'язку з використанням фінансових інновацій, наявність зовнішнього контролю за застосуванням плану використання ресурсу. Основою економічно сталого розвитку є застосування інновацій. За визначенням Школьника Л. [5], вони пов'язані із запровадженням нових товарів, або їх нової якості та нових методів виробництва, відкриттям нових ринків, отриманням нових джерел сировини або із принциповими змінами в наявній галузевій структурі. Розроблення і запровадження інвестиційно-інноваційних проектів є невід'ємною умовою переведення виробництва на інноваційну модель. Вона все більше стає стратегічним напрямом соціально-економічного розвитку будь-якого регіону. На увагу, на наш

погляд, заслуговує пропозиція М.І. Лобанова та Н.О. Шквирі [4] щодо створення центру інноваційного розвитку АПК як самостійного госпрозрахункового підрозділу вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ. Його завдання полягає у проведенні аналізу інноваційного потенціалу, забезпеченні наукової та іншої науково-методичної підтримки реалізації програм інноваційного розвитку регіону, у тому числі через механізм програмно-цільового фінансування.

Координатором діяльності вказаного центру є спостережна рада, головою якої є директор. Складовими центру є його п'ять відділів: апробації і доведення наукових розробок до інновації; маркетингу інновацій; навчально-тренінговий; інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності; розробки і експертної оцінки інноваційних проектів. Кінцевою ланкою центру інноваційного розвитку є господарства, в яких здійснюються інновації.

Осередком інноваційної культури могли б стати сільськогосподарські технополіси, створені принаймні по одному в кожному з регіонів нашої країни. Вони дозволять децентралізувати аграрний науково-технічний потенціал, стануть регіональним осередком технологічного розвитку, які об'єднують в науково-виробничий моноліт аграрні заклади освіти різних рівнів, науково-дослідні інститути і станції, підприємства різних форм власності з виробництва та переробки сільськогосподарської продукції і сировини [3].

Науково-дослідна сфера має орієнтуватися на ринок новітніх розробок, вивчати попит на наукову продукцію, створювати такі технології, які б в умовах сучасної економіки відповідали критеріям ефективності, були маловитратними, ресурсощадними й екологічно безпечними [4].

Належного успіху у розвитку інноваційної діяльності можна досягти лише маючи відповідну інноваційну інфраструктуру, яка надає різноманітні послуги (накопичує і передає інформацію щодо різних інноваційних продуктів, акумулює необхідні для здійснення інновацій фінансові ресурси, формує бази даних про кваліфікованих спеціалістів у сфері інноваційної діяльності).

Дослідження вітчизняних науковців свідчать про те, що дійсну участь в інвестиційних процесах здатні брати не більше 15 % аграрного сектору, а в інноваційних – взагалі не більше 3%. За таких умов, навіть за наявності суттєвого приросту інноваційно-інвестиційних ресурсів, існує ризик збиткового їх використання [5].

Завдання, що покладаються на департамент інноваційного розвитку, передбачають: розробку інноваційної програми розвитку підприємства, контроль за здійсненням інноваційних проектів; постійне удосконалення структури підприємства з метою підвищення ефективності роботи кожного працівника і колективу в цілому; розроблення плану заходів з модернізації і реконструкції виробництва; орієнтацію розробників і виробництва на задоволення вимог споживачів до продукції, що випускається; забезпечення правильного обліку та звітності щодо інноваційної продукції [5].

Головним завданням інвестиційної політики держави є якісне поліпшення виробничих потужностей АПК та підвищення ефективності виробництва. Враховуючи зростання самостійності регіонів у здійсненні інвестування розвитку сільського господарства і пов'язаних з ним переробних галузей, в кожному з них необхідно визначити регіональні потреби суб'єктів господарювання в інвестиціях та можливості освоїти очікувані суми. Серед проблем, які виникають в агропромисловій сфері за впровадження інновацій, можна виділити такі: відсутність науково-технічної інформації щодо самих розробок і їх впровадження на підприємствах України; невинноватно довга і складна процедура розгляду інноваційних проектів з метою надання їм певних пільг; відсутність ефективної системи фінансово-кредитної підтримки інноваційної діяльності з урахуванням і збереженням спеціалізації підприємств; високий економічний ризик у зв'язку зі значними витратами виробництва на нововведення і невизначеністю ринку збуту; певні труднощі в одержанні пільгових кредитів; невідповідність існуючої в Україні нормативної бази сучасному рівню розвитку світової техніки; нестача обігових коштів; відсутність кваліфікованих кадрів [2].

На жаль, основна частина інвестицій в нашої країні нині спрямована на підтримку розвитку виробництва сировини, яка експортується, а не готової кінцевої продукції, що є економічно необгрунтованим. Факторами, що стимулюють інвестиційну діяльність в АПК на сьогодні є: зростання обсягу валового внутрішнього продукту, підвищення доходів населення, зміцнення платіжно-розрахункової дисципліни, поліпшення фінансового стану підприємств.

Відзначаючи залучення в нашу країну іноземних інвестицій, слід вказати, що на початок 2011 року вони досягли майже 12,4 млрд дол. США (на особу населення – 196 дол. США). Питома вага сільського господарства і харчової промисловості становить 16% [1]. Для залучення більших

обсягів іноземних інвестицій в АПК України необхідні чіткі і прозорі дії в оподаткуванні, в системі мита, в ліцензуванні окремих видів діяльності. Найбільш прийнятною формою залучення іноземних інвестицій є спільні з іноземним капіталом підприємства. На початок 2011р. в сільському господарстві було майже 320, а в харчовій промисловості – 720 підприємств з іноземними інвестиціями [1].

Основними причинами доцільності державного регулювання розвитку АПК нашої країни є наступні: доцільність забезпечення продовольчої безпеки; недостатні рівні конкурентоспроможності та ефективності сільськогосподарського виробництва; ціновий диспаритет; значний ризик ведення агробізнесу та його висока ресурсомісткість. При цьому невід'ємними умовами забезпечення належного рівня конкурентоспроможності продукції, підприємств АПК в цілому є:

- побудова ціноутворення з урахуванням інтересів як виробника, так і споживача. При цьому перший з них має одержувати від реалізації своєї продукції доходи, достатні для відтворення, що у сучасних умовах досягається за допомогою дотування та субсидування. А другий має можливість купувати необхідну йому якісну продукцію за доступними цінами;

- вироблювана в Україні продукція має відповідати міжнародним стандартам якості, тому її товаровиробники повинні одержувати диференційовані доплати за якість своїх товарів;

- забезпечення еквівалентності міжгалузевого обміну – через запровадження обґрунтованих еквівалентних цін на вироблену продукцію.

Висновки. Таким чином, проблема розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності є надзвичайно актуальною. АПК є однією з пріоритетних галузей національної економіки, тому уряд робить багато поступок на шляху іноземного капіталу в аграрний сектор нашої держави. На нашу думку, інвестиційна політика нашої держави також повинна спрямовуватися на те, щоб інтерес інвесторів призвести у відповідність з народногосподарськими інтересами, що дасть змогу стабілізувати фінансовий ринок країни, покращити його дисципліну та ділову культуру.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Давиденко Н.М. Активізація інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України / Н.М. Давиденко // *Агроінком*. – 2010. – № 9-10. – С. 73-76.
2. Удосконалення інноваційної діяльності в АПК – вимоги часу / П.А. Лайко, М.Ф., Бабієнко, П.М. Музика, Є.Л. Бузовський, О.І. Гойчук, М.М. Куласць // *Економіка АПК*. – 2011. – №1. – С. 85-91.
3. Левченко Ю.Г. Напрями удосконалення управління інноваціями на підприємствах харчової промисловості / Ю.Г. Левченко // *Агроінком*. 2010. – С.87-92.
4. Лобанов М.І. Регіональні центри в системі інноваційного забезпечення агропромислового виробництва / М.І. Лобанов, Н.О. Шквира // *Агроінком*. – 2009. – №9-10. – С. 60-63.
5. Школьник Л. Управління якістю – основа досконалості виробництва / Л. Школьник // *Конкуренція*. – 2011. – №3. – С. 2-4.
6. Юшин С.О. Аутосорсинг і дорадництво в аграрному секторі економіки / С.О. Юшин, М.А. Брусенко, С.В. Повна // *Агроінком*. – 2009. – № 9-10. – С. 32-35.

Развитие инвестиционно-инновационной деятельности в АПК

О.В. Жарун, С.П. Ткачук

В статье отражена сущность инвестиций, инноваций и связанной с ними деятельности организационных структур АПК. Обнаружены существующие в их развитии проблемы. Предложены основные направления и конкретные предложения относительно их решения. Проанализированы основные задания инвестиционной политики государства. Рассмотрены и проанализированы факторы, стимулирующие инвестиционную деятельность в АПК. Определены условия обеспечения надлежащего уровня конкурентоспособности продукции предприятий АПК. Обоснована необходимость инновационно-инвестиционной перестройки экономики Украины.

Проблемы развития инновационно-инвестиционной деятельности являются чрезвычайно актуальными. АПК – одна из приоритетных отраслей национальной экономики, поэтому правительство предоставляет льготы на пути иностранного капитала в аграрный сектор нашего государства. По нашему мнению, инвестиционная политика нашего государства также должна направляться на то, чтобы интерес инвесторов привести в соответствие с народнохозяйственными интересами, что даст возможность стабилизировать финансовый рынок страны, улучшить его дисциплину и деловую культуру.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, АПК, конкурентоспособность, сельское хозяйство.

Development investment and innovation activity in AIC

E. Zharun, S. Tkachuk

The purpose of this article is determination of essence investment-innovative to activity of enterprises of AIC, existing here problems and effective measures, on the decision of the last.

Essence of investments, innovations and activity of organizational structures of AIC related to them is reflected in the article. Found out existing in their problems. Basic directions and concrete suggestions are offered in relation to their decision. The basic tasks of investment policy of the state are analysed. Factors which stimulate investment activity in AIC are considered and analysed. Certainly terms of providing of the proper level of competitiveness of products, enterprises of AIC.

Grounded necessity innovative investment refracting of economy of Ukraine. Certainly strategic directions of perfection of the innovative refracting of economy of Ukraine.

Problem of development innovative investment it is been activity extraordinarily actual. APK is one of important industries of national economy, that is why a government is done by many concessions on the way of foreign capital in the agrarian sector of our state. To our opinion, the investment policy of our state also must head for that, to bring interest of investors to conformity with pertaining to national economy interests, that will enable to stabilize the financial market of country, improve his discipline and business culture.

Key words: investment, innovation, AIC, competitiveness, agriculture enterprises.

УДК.33:631.256

СКОЦИК В.Є., канд. с.-г. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ:

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ВИРІШЕННЯ

У статті розглянуто теоретичні та методичні засади формування та регулювання ринку сільськогосподарської техніки, технічних і виробничих послуг. Проаналізовано сучасний стан технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, встановлено особливості ціноутворення на технічні засоби виробництва. Описано факт порушення еквівалентності обміну між сільським господарством і суміжними галузями, в результаті впливу якого процеси кредитування і оновлення основних фондів сільськогосподарських підприємств майже зупинились та призвели до вимивання капіталу з галузі сільського господарства. Досліджено організаційні засади формування ринкової інфраструктури та економічні відносини між суб'єктами ринку.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, господарства населення, сільськогосподарська техніка, машинобудування.

Постановка проблеми. Негативні тенденції, що мають місце в аграрному секторі України на сучасному етапі, призвели до економічного спаду в аграрному секторі економіки за його реформування та обумовлюють необхідність розробки комплексу виважених, науково обґрунтованих організаційно-економічних заходів, спрямованих на подолання негативних явищ у формуванні матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва.

Якість, технічний рівень, надійність і сервіс вітчизняної сільськогосподарської техніки були та є складною і болючою проблемою для машинобудівників і сільгоспвиробників (її споживачів) тому, що затратна частина від використання ненадійної техніки істотно і негативно впливає на виробництво конкурентоздатної сільськогосподарської продукції.

Для власника сільськогосподарської техніки в умовах ринкової економіки важливо знати й бути впевненим, що тією чи іншою машиною, яку він придбав, зможе вчасно та якісно виконати польові роботи й отримати запланований урожай і відповідно певний прибуток. Таку впевненість дає якісна і надійна техніка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти проблеми забезпечення сільськогосподарського виробництва основними видами техніки знайшли відображення в працях: В.Г. Більського, Є.А. Бузовського, П.М. Гарасима, В.А. Горемікіна, Я.С. Гукова, П.А. Денисенка, М.В. Зубця, Ю.О. Конкіна, В.І. Кравчука, Г.А. Лісовського, М.Г. Лобаса, М.Й. Маліка, М. Молодика, В.М. Петрова, В.О. Питулька, Л.В. Погорілого, І.В. Тивоненка, П.Т. Саблука, В.П. Ситника, С.С. Черепанова та ін.

Незважаючи на безумовну значущість проведених досліджень, залишаються дискусійними питання ефективності державних заходів щодо підтримки у придбанні сільськогосподарської техніки. Це дає підстави стверджувати, що ця проблема є актуальною.

Мета дослідження – розкрити суть забезпечення сільськогосподарських товаровиробників технічними засобами і висвітлити сучасний стан та проблеми їх вирішення.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, об'єктивні економічні закони, теоретичні положення аграрної економічної науки, загальнонаукові методи економічних досліджень: абстрактно-логічний, метод статистичних групувань, розрахунково-конструктивний, порівняння, аналізу і синтезу, монографічний, графічний, економіко-математичні методи дослідження економічних явищ тощо.

Результати дослідження та їх обговорення. У першій половині 90-х років, за високих темпів інфляції, сільськогосподарські підприємства начебто "одержували" велику масу прибутку, рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції сягала майже 100%, але враховуючи те, що період обороту капіталу в сільському господарстві наближається до одного року, платоспроможність виручки від реалізації сільськогосподарської продукції знижувалась і не відшкодовувала навіть змінних витрат на виробництво [1].

За цей період шкодочинним для сільського господарства України був дисбаланс у темпах зростання ціни на сільськогосподарську продукцію та цін на продукцію промисловості та енергоносії, іншими словами, відбулось значне порушення еквівалентності обміну між сільським господарством та суміжними галузями.

У результаті впливу цього фактору процеси оновлення основних фондів сільськогосподарських підприємств майже зупинились. Масово порушувались основні принципи фінансування сільськогосподарських підприємств. За рахунок прибутку та амортизаційного фонду фінансувались закупівлі оборотних засобів, що призвело до вимивання капіталу з галузі сільського господарства.

Протягом 1991-1999 рр. державна політика носила безсистемний, ситуативний характер, причому як у період існування державного замовлення, так і в період його відміни. У першій половині цього періоду державна політика була направлена на мінімізацію впливу інфляції на розвиток сільського господарства, яка в окремі місяці сягала до 300% [2].

За такого рівня інфляції майже припинились процеси кредитування, відповідно не здійснювалось надання лізингових послуг, особливо в аграрному секторі.

У зв'язку зі значним скороченням фінансування, уряд намагався поєднати ринкові механізми регулювання з адміністративними, що було малоефективно та призвело до негативних наслідків, зокрема накопичення заборгованості сільськогосподарських підприємств. Це сприяло розповсюдженню бартерних схем розрахунків під час купівлі матеріально-технічних ресурсів та накопиченню боргів у сільськогосподарських підприємствах [3].

Починаючи з 2000 року, держава почала здійснювати заходи, направлені на розвиток ринкових інститутів. Припинилась практика надання бюджетних позичок, розрахунків по бартеру тощо. Натомість було запроваджено короткострокове кредитування із частковою компенсацією відсотків банків за рахунок бюджету, поліпшились умови придбання сільськогосподарськими підприємствами основних технічних засобів виробництва, зокрема введено часткову компенсацію вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва. Але всі ці заходи дали незначний ефект.

З року в рік у сільськогосподарських підприємствах кількість техніки, потрібної для виконання основних технологічних операцій, зменшується. Питома вага основних видів техніки, що відпрацювала свій фізичний ресурс, збільшується. Так, на сьогодні за даними Міністерства аграрної політики, близько 90% наявних у сільськогосподарських підприємствах основних видів техніки повністю вичерпали свій технічний ресурс.

За останніх 3 роки кількість тракторів та зернозбиральних комбайнів у сільськогосподарських підприємствах зменшилась на 12,7 та 12,8 % відповідно (рис. 1).

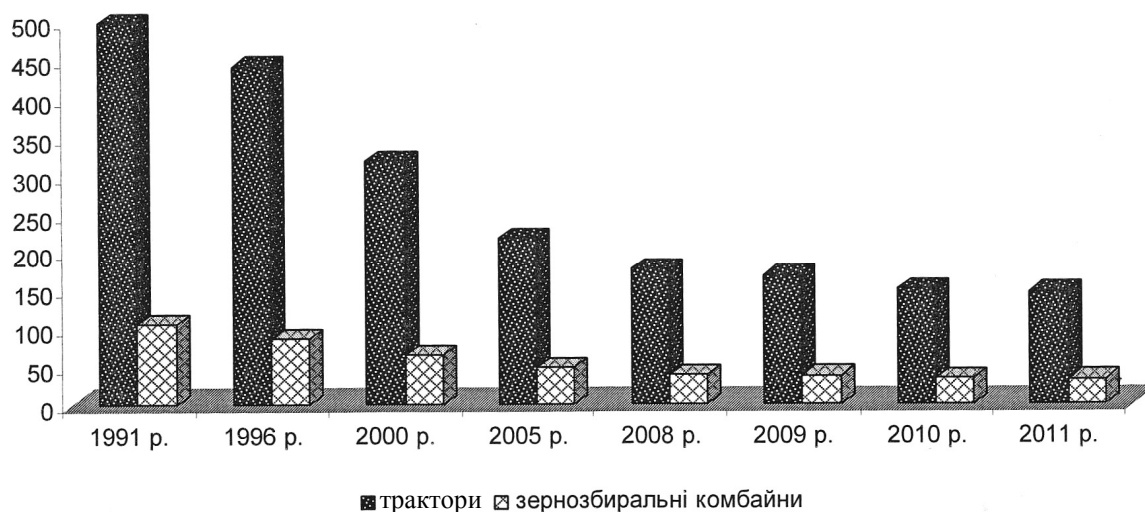

Рисунок 1. Чисельність тракторів та комбайнів у сільськогосподарських підприємствах, тис. шт.

Тракторний парк сільськогосподарських підприємств ще спроможний виконувати основні технологічні операції, однак наявною кількістю комбайнів, за умов жорсткого обмеження строків збирання, особливо ранніх зернових культур, неможливо забезпечити збирання урожаю в оптимальні строки. Так, у 2011 році частка зернозбиральних комбайнів, які відпрацювали свій технічний ресурс, перевищила 90%, причому близько 80% наявного парку зернозбиральних комбайнів становлять низькопродуктивні та морально застарілі машини.

Через технічні несправності та фізичне спрацювання в Україні щорічно не використовується 25-35 % тракторів, комбайнів та інших машин, що призводить до порушень технологій виробництва продукції та втрат майже третини врожаю. Так, парк наявних комбайнів зношений на 82 %. У результаті щорічні втрати зерна від несвоєчасного збирання зернових і зернобобових сягають від 2,5 до 3,4 млн т [4].

Щорічно сільськогосподарські підприємства списують близько 4-6 тисяч комбайнів, а надходження їх не перевищує 0,5 тис., що в свою чергу відбивається на загальній кількості техніки в сільгоспідприємствах.

Навантаження на трактор та комбайн в Україні у 3-7 разів перевищує відповідні показники розвинених країн. В Україні площа ріллі у розрахунку на один придатний до роботи трактор становить 125 га, для порівняння: у США – 28, Франції – 14 га на один трактор. Із забезпеченістю комбайнами подібна ситуація. Так, площа зернових та зернобобових культур, що припадає на один комбайн, в сільськогосподарських підприємствах України становить 250 га, у США, Франції та Німеччині – близько 55 га. У такій ситуації досить проблематично виконати всі необхідні технологічні операції в оптимальні строки, щоб вчасно посіяти сільськогосподарські культури та забезпечити мінімальні втрати врожаю під час його збирання.

Для вирішення проблеми недостатнього технічного забезпечення сільськогосподарські підприємства вимушені залучати до виконання основних технологічних операцій сторонні організації, у тому числі фізичних осіб, на послуги яких збільшується попит паралельно зі зменшенням кількості основних видів техніки в сільськогосподарських підприємствах [5].

Якщо у 1990 році питома вага витрат на оплату робіт, виконаних сторонніми організаціями, в структурі витрат на виробництво продукції рослинництва становила 4%, то у 2011 році очікується на рівні 17%.

У зв'язку із цим, сільгоспідприємства зазнають збитку, сума якого дорівнює прибутку сторонніх організацій, які надають послуги. За власними розрахунками, сільськогосподарські підприємства лише в рослинництві, тільки за рахунок відсутності достатньої кількості сільськогосподарської техніки, щорічно втрачають близько 400-420 млн грн, не враховуючи втрати урожаю.

Практично всі кошти, а саме амортизаційні відрахування, прибуток тощо, які б мали інвестуватися в техніку та обладнання, в сільськогосподарських підприємствах використовуються на фінансування оборотного капіталу, у тому числі на купівлю насіння, пально-мастильних матеріалів, мінеральних добрив, сплату процентів в банк тощо. Тим самим відбуваються викривлення у принципах фінансування сільськогосподарських підприємств, тобто фінансування оборотних коштів здійснюється за рахунок капітальних. Як наслідок, ці процеси сприяють вимиванню капіталу із сільськогосподарських підприємств.

У зв'язку зі щорічним зменшенням кількісного складу машинно-тракторного парку та його балансової вартості у сільськогосподарських підприємств зменшуються можливості власних традиційних джерел оновлення та поповнення машинно-технологічного парку, зокрема амортизаційного фонду.

Негативно вплинула на відновлення машинно-тракторного парку проведена у процесі грошової реформи переоцінка основних засобів сільськогосподарських підприємств. Балансова вартість технічних засобів попередніх років випуску на порядок менша за ринкові ціни їх нинішніх аналогів, що не дозволяє здійснювати реновацію машинно-тракторного парку за рахунок амортизації, як цього потребують закони економіки.

Обсяг коштів, які сільгоспідприємства могли б інвестувати в оновлення та поповнення машинно-тракторного парку з внутрішніх джерел, поступово знижується, і у 2012 році, за прогнозом, буде 0,79 млрд грн, що становитиме лише 61% від 2000 року.

Причини такого стану полягають в невизначеному статусі самих сільськогосподарських підприємств. Більшість з них по суті залишаються колгоспами, в яких право власності на основний

засіб сільськогосподарського виробництва – землю та на залишки майна належить багатьом фізичним особам, тобто у більшості сучасних сільськогосподарських підприємствах відсутній ефективний власник.

З іншого боку, в процесі розпаювання майна сільськогосподарських підприємств, списання та продажу техніки за ліквідаційною ціною певна її частина потрапила до приватних господарств населення або до фізичних осіб. Близько третини наявного парку тракторів та навісного обладнання на них зосереджено у приватних власників.

До того ж, фізичні особи закупають сільськогосподарську техніку і за кордоном, у структурі якої більшість займають трактори та комбайни, які були у використанні.

Таким чином, поступово наповнюється пропозицією ринок щодо надання послуг сільськогосподарським підприємствам технікою для виконання основних технологічних операцій під час вирощування сільськогосподарської продукції.

Ці процеси є позитивними з огляду на те, що у згаданому вище сегменті розвивається конкуренція, яка сприяє зниженню цін та підвищенню якості виконання робіт.

Протягом останніх трьох років кількість наявних тракторів у господарствах населення збільшилась у 2011 році проти 2000 р. на 77 % і становила 179 тис. штук, комбайнів – 10 до 22 тис. штук, або у 10 разів (рис. 2).

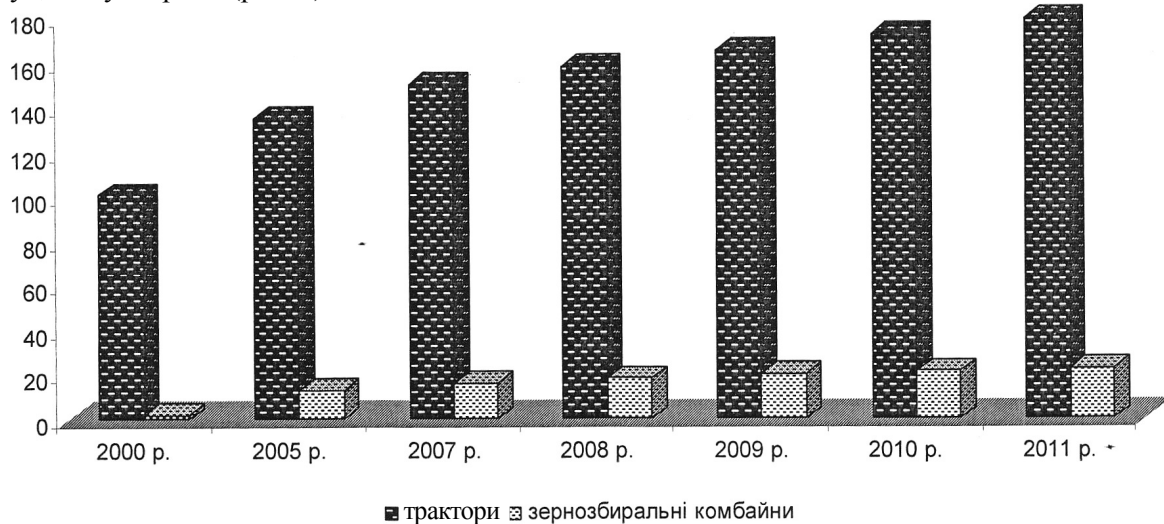

Рисунок 2. Чисельність сільськогосподарської техніки в господарствах населення, тис. шт.

Щорічно попит з боку особистих господарств населення та фізичних осіб становить на трактори 7,6 тис. штук та комбайни – близько 1,9 тис. штук.

Отже, процеси закупівлі основних видів техніки активно відбуваються з боку фізичних осіб, які є беззаперечними власниками придбаної техніки. З огляду на невизначений статус майна в сільськогосподарських підприємствах, процеси закупівлі техніки практично не проводяться, і на десять списаних одиниць техніки припадає лише одна куплена одиниця.

Висновки. Для підвищення ефективності функціонування ринку технічних засобів необхідно поєднувати ринкові чинники формування попиту і пропозиції з державним регулюванням сфери аграрного сервісу та сільськогосподарського виробництва, а саме: попиту та пропозиції. Першою необхідною умовою цього є створення конкурентного середовища не лише для аграрної продукції, але й банківського капіталу. Становище, коли ціни на аграрну продукцію стримують різного роду комерційні структури, а відсотки на кредитні ресурси – вільні, не сприяє нормалізації банківської процентної ставки. Для фінансового бізнесу основним клієнтом мають стати товаровиробники, а не комерційні банки. Держава не повинна підтримувати банкірів-банкрутів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Механізм ефективного розвитку економіки аграрної сфери АПК України: за заг. ред. проф. Л.М. Анічина. – Х.: ХарПІ ПАДУ "Магістр", 2006. – С. 179.
2. Марченко В.В. Ринок сільгосптехніки. Особливості формування та перспективи ринку сільськогосподарської техніки в Україні / В.В. Марченко, М. М. Гузь // Новини агротехніки. – 2009. – № 1. – С. 26.

3. Техніко-технологічне забезпечення аграрного виробництва / Я.К. Білоусько, П.А. Денисенко, В.О. Питулько, В.І. Рибицька, В.Л. Товстопят. – К.: ННЦАЕ, 2005.– 50 с.
4. Яковенко В.П. Розвиток матеріально-технічної бази АПК. / В.П. Яковенко // Вісник аграрної науки. – 2004. – С. 45–49.
5. Місніченко О.В. Стан парку зернозбиральної техніки в системі аграрного виробництва та шляхи його поліпшення / О. В. Місніченко // Агроінком. – 2006. – № 3-4. – С. 8.

Техническое обеспечение сельскохозяйственных товаропроизводителей: современное состояние и проблемы решения

В. Е. Скоцик

В статье рассмотрены теоретические и методические основы формирования и регулирования рынка сельскохозяйственной техники, технических и производственных услуг. Проанализировано современное состояние технического обеспечения сельскохозяйственных товаропроизводителей, установлены особенности ценообразования на технические средства производства. Описаны факты нарушения эквивалентности обмена между сельским хозяйством и смежными отраслями, в результате воздействия которых процессы кредитования и обновления основных фондов сельскохозяйственных предприятий почти остановились и привели к вымыванию капитала из отрасли сельского хозяйства. Исследованы организационные основы формирования рыночной инфраструктуры и экономические отношения между субъектами рынка.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, хозяйства населения, сельскохозяйственная техника, машиностроение.

Technical support of agricultural producers: current status and problems solutions

V. Skotsyk

The article deals with theoretical and methodological foundations for the formation and regulation of agricultural machinery, engineering and manufacturing services. The current state of technical support agricultural producers, the peculiarities pricing on hardware production. We describe a violation of the equivalence of exchange between agriculture and related industries, as a result of the influence which processes credit and fixed assets farms almost stopped and resulted in the leaching of capital from agriculture. Investigated institutional foundations of a market infrastructure and economic relations between market players.

Key words: agricultural enterprises, private households, agricultural equipment and machinery.

УДК 323.325

ПАРХОМЕНКО Л.А., канд. екон. наук

*Уманський національний університет садівництва
artem.ru.2012@yandex.ru*

**ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА
ОВОЧІВ ВІДКРИТОГО ҐРУНТУ НА ПРИКЛАДІ
СТОВ “ДЕМЕТРА” УМАНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

У статті досліджено показники динаміки урожайності посівних площ та валових зборів, проведений їх аналіз упродовж п'яти років у СТОВ «Деметра» Уманського району Черкаської області. Розглянуто вплив факторів на зміну валового збору та економічну ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту в досліджуваному господарстві. Визначено основні шляхи підвищення ефективності вирощування овочів відкритого ґрунту.

Ключові слова: овочівництво, земельні ресурси, продуктивність праці, спеціалізація, ефективність.

Постановка проблеми. Овочівництво – одна із традиційних галузей сільськогосподарського виробництва в Україні, розвиток якої ґрунтується, перш за все, на досить сприятливих ґрунтово-кліматичних умовах для вирощування більшості овочевих культур і вікових традиціях населення, великих внутрішніх потребах в овочах як незамінних продуктах харчування у свіжому вигляді та як продукти промислової переробки. Клімат регіону помірно континентальний і за умов зрошення тут можна отримувати високі врожаї овочів.

Задоволення потреб населення України овочами в повному обсязі й асортименті є одним з найважливіших завдань аграрного сектору. Виробництво овочів на одну особу в 2008 році становило 172 кг, що порівняно з 1990 р. більше на 44 кг. Споживання цих продуктів за аналізований період дещо збільшилося – до 151,8 кг у 2008 порівняно з 102,5 кг у 1990 рр. На Черкаську область припадає від 3,6% загального обсягу виробництва овочевої продукції України в 1990 році до 4% у 2008 р., що дало змогу посісти 11 місце серед всіх областей [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові основи організації інтенсивного виробництва в АПК, у тому числі в овочевому підкомплексі, висвітлені в роботах відомих економістів:

Благодатного В.І., Борщевського П.П., В'юна В.Г., Ганганова В.М., Ганечка Л.О., Гризенькової З.І., Дайленка Є.О., Криворучка В.І., Лазні В.В., Лебединського Ю.П., Мармуль Л.О., Плешкова К.К., Руденка В.Ю., Склярєвського М.О., Уланчука В.С., Харківського Д.Ф., Фірсова Є.А., Федорової Л.В., Червена І.І., Шумейка А.І. та інших.

Метою дослідження є аналіз ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту, визначення впливу факторів на зміну її рівня та встановлення напрямів підвищення економічної ефективності на прикладі СТОВ „Деметра” Уманського району Черкаської області.

Методика досліджень. Теоретичною і методологічною основою досліджень є діалектичний метод пізнання, системний підхід і аналіз, фундаментальні положення економічної теорії та наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених із проблем ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту.

Результати досліджень та їх обговорення. Досліджуване підприємство СТОВ «Деметра» знаходиться у лісо-степовій фізико-географічній зоні з помірно-континентальним кліматом, що виявляється у м'якій зимі з відлигами та жаркому літі. Середня температура в січні становить -6-9 °С, в липні +22+24°С.

За розмірами земельних ресурсів підприємство належить до середніх. Для здійснення своєї діяльності СТОВ «Деметра» використовує землі на правах оренди земельних паїв. За останні 5 років площа сільськогосподарських угідь збільшилась за рахунок заключення договорів оренди земельних паїв. Загальна площа сільськогосподарських угідь СТОВ «Деметра» становила в 2011 році 1029,3 га, що на 295,9 га більше ніж в 2007 році.

Розглянувши структуру товарної продукції, відзначимо, що переважаючим у підприємстві є розвиток галузі рослинництва. У структурі товарної продукції, в середньому за останні п'ять років рослинництво займає 93,52%, а тваринництво – 6,48%. У господарстві вирощують такі культури: зернові і зернобобові, соняшник, ріпак та овочі.

Формування ринкової пропозиції овочів, насамперед, ґрунтується на вивченні тенденцій їх виробництва в цілому та в розрізі різних категорій господарств, а також за формуванням асортименту овочівницької продукції регіону [2].

Сучасні обсяги виробництва овочів не задовольняють зростаючих потреб населення, тому основну увагу необхідно направити на виявлення можливостей збільшення виробництва овочів. Динаміку посівних площ, урожайності та валових зборів овочів відкритого ґрунту у СТОВ «Деметра» Уманського району Черкаської області наведено у таблиці 1. Обсяги виробництва овочів відкритого ґрунту безпосередньо залежать від зібраної площі та рівня їх урожайності. Зі збільшенням розміру посівних площ і зростанням врожайності збільшується і валовий збір овочів, і навпаки, скорочення посівних площ і зниження врожайності призводить до недобору продукції [3].

Таблиця 1 – Динаміка посівної площі, урожайності та валових зборів овочів відкритого ґрунту у СТОВ «Деметра» Уманського району Черкаської області

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	Відношення 2011р. до 2007р., %
Валовий збір, ц	220	1641	650	644	1062	482,8
Площа, га	15	10	6	7,3	11	73,4
Урожайність, ц/га	14,7	164,1	108,3	88,2	96,5	656,5

Посівна площа овочів відкритого ґрунту в СТОВ «Деметра» коливалась по роках. У 2007 р. вона була найбільшою за всі 5 років і становила 15 га, що на 9 га більше, ніж в 2009 р. Якщо порівняти 2011р. із 2007 р., то видно, що площа зменшилась на 4 га, або на 26,4%. Валовий збір овочів відкритого ґрунту також значно змінювався за досліджуваний період. Так, якщо у 2011р. у СТОВ «Деметра» було вироблено 1062 ц овочів відкритого ґрунту, то у 2007 р. лише 220 ц. Це пов'язано із суттєвим зниженням посівних площ овочів відкритого ґрунту, оскільки рівень їх урожайності значно підвищився з 14,7 у 2007 р. до 96,5 ц/га у 2011р., або в 5 разів.

Оскільки, як свідчать попередні дані, швидкість та інтенсивність зміни урожайності по роках значно варіює, то для оцінки урожайності овочів відкритого ґрунту у СТОВ «Деметра» доцільно визначити показники її абсолютного приросту, темпів зростання та темпів приросту (табл. 2).

Таблиця 2 – Показники динаміки урожайності овочів відкритого ґрунту у СТОВ «Деметра» Уманського району Черкаської області

Роки	Урожайність, ц/га	Абсолютний приріст, ц/га		Відносний приріст, %		Темп приросту, %	
		базисний	ланцюговий	базисний	ланцюговий	базисний	ланцюговий
2007	14,7	-	-	-	-	-	-
2008	164,1	149,4	149,4	1116,4	1116,4	1016,4	1016,4
2009	108,3	93,6	-55,8	736,8	66,0	636,8	-33,0
2010	88,2	73,5	-20,1	600,0	81,5	500,0	-18,5
2011	96,5	81,8	8,3	656,5	109,5	556,5	9,5

Аналіз показників, що характеризують динаміку урожайності овочів відкритого ґрунту у СТОВ «Деметра», свідчить про те, що її зміна в період 2007-2011 рр. відбувалась вкрай нерівномірними темпами. Так, якщо у 2008 р. ланцюговий темп приросту урожайності овочів складав відповідно +1016,4%, то у 2009 та 2010 рр. він мав від'ємне значення і становив -33% та 18,5% відповідно.

Для кількісної характеристики динаміки урожайності овочів відкритого ґрунту у СТОВ «Деметра» використаємо прийом аналітичного вирівнювання прямої (рис. 1).

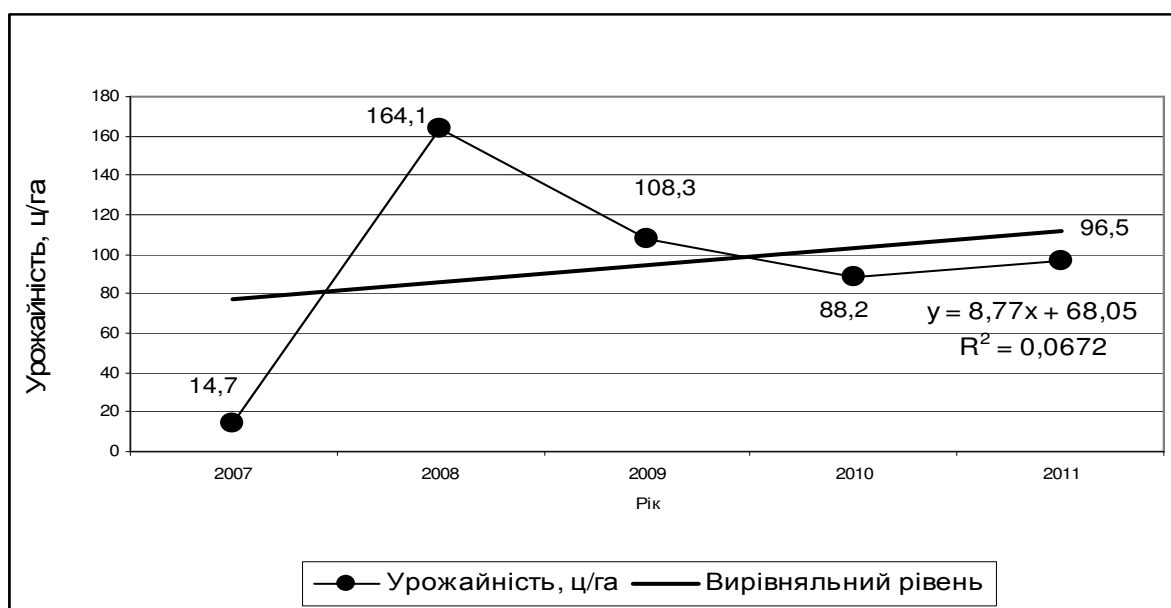

Рисунок 1. Тенденція зміни урожайності овочів відкритого ґрунту в СТОВ «Деметра» Уманського району Черкаської області

Урожайність овочів відкритого ґрунту у СТОВ «Деметра» характеризується тенденцією до зменшення. Параметри одержаного рівняння прямої свідчать про те, що зменшення урожайності овочів в середньому за рік становить 8,77 ц/га. Значення коефіцієнта детермінації ($R^2=0,067$) свідчить про середній рівень наближення вирівнювальних даних до фактичних.

Розрахунок кількісного впливу зазначених факторів на зміну валового збору овочів у СТОВ «Деметра» наведено у таблиці 3.

Збільшення валового виробництва овочів з 220 ц у 2007 р. до 1062 ц у 2011 р. у СТОВ «Деметра» було спричинено підвищенням урожайності за вказаний період з 14,7 до 96,5 ц/га.

Таблиця 3 – Вплив факторів на зміну валового збору овочів відкритого ґрунту в СТОВ «Деметра» Уманського району Черкаської області

Показник	2007 р.	2011р.	Відхилення 2011 р. (+, -) від 2007 р.
Посівна площа, га	15,0	11,0	-4,0
Урожайність, ц/га	14,7	96,5	+81,8
Валовий збір, ц	220	1062	+842,0
у тому числі за рахунок зміни:			
– урожайності	-	-	+900,3
– посівної площі	-	-	-58,3

Показник врожайності в овочівництві (на відміну від інших галузей рослинництва) слід аналізувати з урахуванням структури посівних площ та обсягу валової продукції окремих овочевих культур. У деяких господарствах вирощують кілька видів культур із потенціально високим валовим збором з одного гектара (капуста, томати, морква, столовий буряк та ін.). В інших господарствах низьковрожайні, але дуже цінні овочеві культури: часник, перець гіркий, зелений горошок, зелень петрушки, кріп та ін.. Такі господарства, незважаючи на низьку врожайність, можуть одержувати значно більші прибутки [4].

На прикладі табл. 4 розглянемо динаміку валових зборів, посівних площ та урожайності в розрізі овочевих культур у СТОВ «Деметра» Уманського району Черкаської області. За досліджуванний період тут зменшився валовий збір деяких овочевих культур, а саме: кабачків – на 25%. Але валовий збір часнику у 2011 році збільшився в 5 разів в порівнянні з даними 2008 року. Необхідно відмітити, що цей ріст відбувся за скорочення посівних площ та збільшення середньої врожайності овочевих культур.

Таблиця 4 – Динаміка посівних площ, урожайності та валових зборів овочевих культур в СТОВ «Деметра» Уманського району Черкаської області

Показник	Капуста	Огірки	Помідори	Столові буряки	Морква	Цибуля	Часник	Кабачки	Інші овочі
2007 р.									
Посівна площа, га	4,0	0,5	0,5	6,0	1,0	-	-	3,0	3,0
Урожайність, ц/га	0,75	2,0	2,0	0,83	1,0	-	-	66,6	66,6
Валовий збір, ц	3,0	1,0	1,0	5,0	1,0	-	-	200	200
2008 р.									
Посівна площа, га	2,0	-	-	3,0	2,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Урожайність	400,0	-	-	233,3	25,0	5,0	20,0	65,0	65,0
Валовий збір, ц	800,0	-	-	700,0	50	5,0	20,0	65,0	65,0
2009 р.									
Посівна площа, га	1,0	-	1,0	2,0	-	-	1,0	1,0	1,0
Урожайність, ц/га	50,0	-	10,0	250,0	-	-	20,0	70,0	70,0
Валовий збір, ц	50,0	-	10,0	500,0	-	-	20,0	70,0	70,0
2010 р.									
Посівна площа, га	1,0	0,5	0,3	2,0	1,0	0,5	1,0	1,0	1,2
Урожайність, ц/га	100,0	8,0	23,3	100,0	150,0	6,0	30,0	150,0	125,0
Валовий збір, ц	100,0	4,0	7,0	200,0	150,0	3,0	30,0	150,0	150,0
2011 р.									
Посівна площа, га	3,0	0,5	0,5	3,0	-	-	4,0	-	-
Урожайність, ц/га	166,6	12,0	12,0	150,0	-	-	25,0	-	-
Валовий збір, ц	500,0	6,0	6,0	450,0	-	-	100,0	-	-

Перехід підприємств до ринкових умов господарювання посилює роль і значення економічних та фінансових результатів, тобто таких показників, як прибуток та валовий дохід. У розмірі отриманого прибутку знаходять відображення рівень організації виробництва, ефективність використання ресурсів, економічні відносини між сільськогосподарськими підприємствами і державою, покупцями та постачальниками [4].

Економічна ефективність – це таке співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва. Динаміку цих та інших показників, що характеризують ефективність виробництва овочів у СТОВ «Деметра», представлено в табл. 5.

Таблиця 5 – Динаміка показників економічної ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту в СТОВ «Деметра» Уманського району Черкаської області за роками

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	Відхилення 2011р. від 2007р.,(+,-)
Урожайність, ц з 1 га	14,7	164,1	108,3	88,2	96,5	+81,8
Валовий збір, ц	220	1641	650	644	1062	+842,0
Реалізовано, ц	220	66	42	155,0	30	-190,0
Рівень товарності, %	100,0	4,1	6,5	24,1	2,9	-97,1 в.п.
Виробнича собівартість 1 ц, грн	37,72	15,15	54,76	57,42	76,66	+38,94
Повна собівартість 1 ц, грн	41,81	16,66	64,28	65,80	93,33	+51,52
Ціна реалізації 1 ц, грн.	45,45	28,78	209,52	135,48	593,33	+547,88
Прибуток на 1ц, тис. грн	3,64	12,12	145,24	69,68	500,00	+496,36
Прибуток на 1га, тис. грн	53,33	80,0	1016,7	1479,5	1363,63	+1310,3
Рівень рентабельності, %	8,7	72,8	226,0	105,9	535,8	+527,1 в.п.

Рівень товарності овочів відкритого ґрунту досить високий і з кожним роком зростає (лише в 2008 р. рівень товарності становив 4,1%), а найвищим він був у 2007р. – 100%.

Собівартість реалізації 1 ц овочів найнижчою була в 2008 році, в інших роках вона постійно зростала і у 2011 році склала 93,33 на 1 ц. За досліджуваний період ціна реалізації збільшилась у 12 разів.

Отже, виробництво овочів відкритого ґрунту в господарстві за досліджуваний період є рентабельним і прибутковим. Найвищим рівень рентабельності був у 2011 році – 535,8%. Це пояснюється тим, що на ринку склалася досить висока ціна реалізації овочів.

Можна визначити, що господарство пристосоване до господарювання в ринкових умовах. Виробництво овочів відкритого ґрунту в СТОВ «Деметра» приносить значні прибутки.

Висновки. Підвищенню економічної ефективності овочівництва сприятиме:

1) впровадження інтенсивних технологій, які забезпечують механізацію виробничих процесів (обробітку ґрунту, сівби, збирання і післязбиральної обробки продукції);

2) проведення комплексу заходів із захисту рослин від шкідників і хвороб, боротьба з бур'янами;

3) використання високоврожайних і придатних для механізованого збирання сортів;

4) здійснення комплексу заходів з формування заданого врожаю;

5) поглиблення господарської та внутрігосподарської спеціалізації;

6) раціональне поєднання овочівництва відкритого та закритого ґрунту;

7) прями зв'язки господарств із заготівельниками;

8) орендні форми організації виробництва тощо.

Для підвищення врожайності овочевих культур велике значення мають сівозміни. За даними Інституту овочівництва і баштанництва НААНУ, тільки за рахунок розміщення овочевих культур по кращих попередниках урожайність томатів підвищується на 30–40%, капусти – на 20–59, моркви – 15–17, столових буряків – на 26 %.

Таким чином, підвищення урожайності овочевих культур, зменшення втрат овочів на всіх етапах їх виробництва та інші техніко-технологічні та організаційно-економічні заходи сприятимуть ефективному вирощуванню овочів у господарствах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Статистична інформація: сільське господарство України / Держ. ком. статистики України, 2010. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Криворучко В.І. Розвиток овочівництва в Україні / В.І. Криворучко // Економіка АПК. – 1999. – № 12. – С. 23.
3. Рослинництво: підручник / О.І. Зінченко, В.Н. Салатенко, М.А. Білоножко: за ред. О.І. Зінченка. – К.: Аграрна освіта, 2001. – 591 с.
4. Коваль О.Т. Економіка підприємства: навч. посібник / О.Т. Коваль, В.В. Пархоменко; за ред. І.І. Пилипенка. – К.: Держ. акад. статистики, обліку та аудиту, 2008. – 312 с.

Экономическая эффективность производства овощей открытого грунта на примере СТОВ “Деметра” Уманского района Черкасской области

Л.А. Пархоменко

В статье исследованы показатели динамики урожайности, посевных площадей и валовых сборов, проведен их анализ за пять лет в СТОВ «Деметра» Уманского района Черкасской области. Рассмотрены влияние факторов на смену валового сбора и экономическая эффективность производства овощей открытого грунта в исследуемом хозяйстве. Определены основные пути повышения эффективности производства выращивания овощей открытого грунта.

Ключевые слова: овощеводство, земельные ресурсы, производительность труда, специализация, эффективность.

Economic efficiency of production of green-stuffs of the opened soil is on the example of STOV “Demetra” Umanskogo the district of the Tcherkasy area

L. Parkhomenko

A research object in the danny article is STOV «Demetra» the Uman district of the Tcherkasy area. In gospodarstvi a few grow vidiv cultures from potentially high gross zborom from one hectare - kapusta, cucumbers, tomatoes, carrot, table beet, bow, garlic, cheap restaurants. The sowing area of green-stuffs of the opened soil in STOV «Demetra» hesitated for to the years. If to examine green-stuffs of vcilomu on an economy, it is possible to say, that in 2007r. it was most for all 5 years and made 15 hectares, that on 9 hectares more than in 2009r. If to compare 2011r. from 2007r., evidently, that an area diminished 4 hectares or on 26,4%. Gross collection of green-stuffs of the opened soil also considerably changed for probed period. Yes, if in 2011r. 1062 c of green-stuffs of the opened soil was mine-out in STOV «Demetra», in 2007r. only 220 c. It is related to the substantial decline of sowing areas of green-stuffs of the opened soil, so as a level of their productivity considerably rose from 14,7 c/hectare in 2007r. to 96,5 c/hectare is in 2011r. or in 5 times.

The level of marketability of green-stuffs of the opened soil is high enough and with every year grows. The prime price of realization 1 c of green-stuffs constantly grew and in 2011 year was 93,33 on 1 c. For probed period the cost of realization was

increased in 12 times. A production of green-stuffs of the opened soil in an economy for probed period is cost-effective and profitable. The greatest a level of profitability was in 2011 year – 535,8%. It is explained that there was a high enough cost of realization of green-stuffs at the market.

STOV «Demetra» is well adjusted to the menage in market conditions, and the production of green-stuffs of the opened soil brings in considerable returns.

Key words: vegetable-growing, land, farm, labor productivity, specialization, efficiency.

УДК 658.7:631.15

БАБЕНКОВА Т.Ю., аспірантка

Науковий керівник – **КАЛЕТНИК Г.М.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ РОЗПОДІЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті охарактеризовано логістичну систему реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами. Обґрунтовано характерні риси логістики в агропродовольчій сфері через виділення особливостей функціонування ринків у системі агробізнесу. Виділено фактори розвитку логістичних систем розподілу в сільськогосподарському виробництві. Розкрито проблеми реалізації аграрної продукції, які пов'язані з підвищенням вимог до якості процесу розподілу і руху товарів. Здійснено аналіз витрат у системі забезпечення виробництва матеріальними ресурсами та реалізації готової продукції. Виділено галузеві особливості, які впливають на логістичне забезпечення збутової діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Сформовано стадії процесу товароруху продукції від переробного підприємства до кінцевого споживача. Виділено етапи проектування й передумови формування процесу розподілу в агропродовольчому комплексі. Розглянуто традиційні функції розподільчої логістики у системі агробізнесу. Запропоновано кооперацію товаровиробників і переробників сільськогосподарської продукції, яка передбачає обов'язкове включення до логістичної системи розподілу переробних підприємств.

Ключові слова: логістичні системи, логістичний ланцюг, канали розподілу, витрати, комерційні посередники.

Постановка проблеми. В умовах ринку основними передумовами необхідності впровадження концепції логістики у практичну діяльність вітчизняних підприємств є: посилення конкуренції на світовому та регіональних ринках; досягнення граничної ефективності технологічних процесів виробництва продукції; істотне зростання витрат на виконання операцій із підготовки ресурсів до обробки та їх доставки до місць використання або реалізації; широка диверсифікація продукції виробничих і торгових підприємств із наданням споживачеві тієї продукції із тими характеристиками, які йому необхідні; поширення сучасних інформаційних технологій.

Характерні риси логістики в агропродовольчій сфері визначаються особливостями функціонування ринків у системі агробізнесу, специфікою попиту і пропозиції, а також формуванням цін в агропродовольчому комплексі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значним внеском у формування поглядів щодо впровадження розподільчої логістики та резервів ефективності на підприємствах різних галузей є праці таких науковців: Б. Анкна, Г. Армстронга, Дж. Блайта, М. Ваховської, А. Гаджинського, П. Гайдуцького, Б. Губського, Дж. Джонсона, Є. Крикавського, Р. Ларино, Г. Левкіна, М. Маліка, М. Окландера, М. Пивоварова, П. Саблука, Н. Струк, А. Топалова, А. Тяпухна, Л. Фролова, В. Шпорта та ін. Проте, незважаючи на вагомий напрацювання, залишаються проблеми, що потребують подальших досліджень. Зокрема, недостатньо уваги приділяється дослідженню розподільчої логістики як елемента стратегічного управління діяльністю підприємства та ефективності впровадження на сільськогосподарських підприємствах.

Мета дослідження – обґрунтувати практичні рекомендації щодо розвитку логістичної системи реалізації продукції та підвищення ефективності функціонування розподільчої логістики в агропродовольчій сфері.

Матеріал і методика досліджень. Дослідження здійснювалось із застосуванням низки наукових методів, серед яких найголовнішими є: діалектичний, монографічний, абстрактно-логічний, структурно-функціональний, узагальнення і порівняння, структурний аналіз.

Результати досліджень та їх обговорення. Основою агробізнесу є сільське господарство, яке виробляє продукти харчування для населення і сировину для багатьох галузей промисловості. Інші сфери обслуговують сільське господарство, хоч кожна з них має самостійне значення.

Зазначимо, що прояв інтересу до питань розвитку логістичних систем у сільськогосподарському виробництві провідних країн світу історично був зумовлений причинами економічного характеру. В

умовах, коли ріст обсягів виробництва й розширення внутрінаціональних і світогосподарських зв'язків призвели до збільшення витрат сфери обігу, особлива увага підприємців концентрувалася на пошуці нових форм оптимізації ринкової діяльності й скорочення витрат у цій сфері.

Розвиток логістичних систем, крім орієнтації підприємств до скорочення часових і грошових витрат, пов'язаних із реалізацією продукції, визначили два фактори: ускладнення системи ринкових відносин і підвищення вимог до якісних характеристик процесів руху й розподілу ресурсів та створення гнучких виробничих і комерційних систем.

Значний вплив на розвиток логістичної системи реалізації продукції мав перехід від ринку продавця до ринку покупця, що супроводжувався істотними змінами у стратегії виробництва й системах руху ресурсів і розподілу. Так, якщо в дореформений період рішення про випуск продукції передувало розробці збутової політики, що фактично припускало адаптацію організації збуту під виробництво, то в умовах перенасичення ринку імперативом постала вимога до формування виробничих програм залежно від обсягів і структури ринкового попиту [5].

Разом з тим, пристосування до інтересів клієнтури в умовах гострої конкуренції, у свою чергу, зажадало від виробників продукції адекватної реакції на ці умови, що у результаті спричинило підвищення якості обслуговування і, насамперед, скорочення часу виконання замовлень і безумовне дотримання погодженого графіка поставок. Водночас, фактор часу поряд із ціною і якістю продукції став визначати успіх функціонування підприємства на сучасному ринку.

Далі необхідно вказати на ускладнення проблем реалізації за одночасного підвищення вимог до якості процесу розподілу й руху товарів. Це зумовило у фірм-продуцентів аналогічну реакцію щодо вимог до власних постачальників сировини й матеріалів. У результаті сформувалася складна система зв'язків між різними суб'єктами ринку, що зумовило необхідність модифікації існуючих моделей організації у сфері постачання й збуту. Внаслідок цього активно розроблялися моделі оптимізації окремих форм руху ресурсів, раціонального розміщення складів, визначення необхідної величини партій поставок товарів, обґрунтованих схем маршрутів перевезень і т.д [4; 6]. Як відомо, заміна традиційних конвеєрів роботами зумовила значну економію живої праці й створення гнучких виробничих структур, які дозволяють виготовляти невеликі партії продукції рентабельно. З'явилася можливість для великих підприємств перебудувати свою роботу з масового виробництва на дрібносерійне з мінімальними витратами, а малі підприємства отримали можливість підвищити свою гнучкість і конкурентоспроможність. У свою чергу, робота за принципом «малими партіями» призвела до відповідних змін у системі забезпечення виробництва матеріальними ресурсами й реалізації готової продукції. У багатьох випадках поставки більших обсягів сировини, напівфабрикатів і кінцевої продукції стали не тільки неекономічними, але й просто непотрібними. У зв'язку із цим, відпала необхідність утримувати великі складські площі на підприємствах, і виникла потреба в транспортуванні вантажів невеликими партіями, але у більш чіткі терміни. При цьому зростаючі витрати значною мірою покривалися за рахунок скорочення складських витрат.

Економічні й соціальні витрати, а також час, який необхідно для досягнення кінцевого етапу становлення методів маркетингу, менеджменту, логістики залежать від того, наскільки обґрунтованою буде стратегія їх розвитку [1]. Аналізуючи сучасні умови розвитку сільськогосподарських підприємств, можна зазначити, що: ціна на продукцію як і раніше буде одним із вирішальних факторів, що визначають вибір споживача; торговельні й промислові підприємства будуть приділяти увагу зниженню не лише виробничих витрат, але й витратам на розподіл і просування продукції; впровадження концепцій маркетингу, менеджменту, логістики в управління підприємствами передбачають послідовність тривалих у часі дій; загострення конкуренції між підприємствами-постачальниками, зорієнтованими на платоспроможних споживачів; стратегії диференціації вимагають досить чіткого обґрунтування окремих сегментів ринку, оскільки від цього залежить обсяг інвестицій у виробництво тієї або іншої продукції. Реалізуючи стратегію диференціації, підприємству доцільно орієнтуватися на зниження витрат.

Зупинимося більш детально на галузевих особливостях, які впливають на логістичне забезпечення збутової діяльності сільськогосподарських підприємств. До найбільш вагомих із них можна віднести: залежність кінцевих результатів агробізнесу від природно-кліматичних умов; специфіку сільськогосподарської продукції (вона є результатом біологічних процесів); незбігання у часі періоду робочого процесу і періоду виробництва; більша, ніж у інших галузях, обмеженість термінів зберігання продукції; вищі, ніж в інших галузях, затрати на зберігання продукції (відносно до вартості одиниці продукції); більш висока частота придбання продукції населенням (практично щоденно); життєва важливість продукції (необхідність щоденного споживання продуктів

харчування); необхідність наявності спеціальної упаковки для зберігання та транспортування; вища, ніж у інших галузях, частка затрат на упаковку у вартості продукції; взаємозамінність різних видів продукції (з урахуванням можливостей покупців та енергетичної цінності продукції); транспортабельність продуктів на основі біологічних процесів (у результаті згодовування сільськогосподарським тваринам продуктів рослинництва можна одержати молоко, м'ясо та інші види продукції); один і той же продукт може бути трансформованим у різні види продукції; нижча, як правило, ніж у інших галузях ціна реалізації одиниці маси продукції (1 т пшениці, борошна, молока і т.д.); різко виражена сезонність і реалізація продукції та інші.

Встановлено, що з метою забезпечення ефективного розвитку агробізнесу необхідно професійно розрізняти усі галузеві особливості сільськогосподарської продукції та продовольства і враховувати їх у розподільчій діяльності підприємства.

Як свідчать результати дослідження, логістичне забезпечення розподілу сільськогосподарської продукції представляє собою і багатогранну підприємницьку діяльність, направлену на просування сільськогосподарської продукції і готових до споживання продуктів харчування від товаровиробника до споживача. Вихідним пунктом цього руху є сільськогосподарський товаровиробник, а кінцевим – споживач. Процес товароруху продукції від поля, ферми і підприємства з переробки сільськогосподарської продукції до споживача складається із наступних стадій: виробництво, зберігання, переробка, сортування, упаковка, транспортування, оптова та роздрібна торгівля.

Трансформаційні процеси в аграрному секторі економіки певним чином вплинули на формування каналів розподілу сільськогосподарської продукції та продовольства [3]. Дослідженням встановлено, що практично в усіх регіонах країни склалася несприятлива ситуація, в якій невеликим та середнім товаровиробникам досить складно вийти зі своєю продукцією на ринки. Її збут суттєво ускладнює експансія великих мережних трейдерів, які дуже часто приходять з інших регіонів у області, де сформувався дисбаланс асортиментів місцевого виробництва продукції.

На основі проведеного опитування сільськогосподарських товаровиробників Білоцерківського, Васильківського, Тетіївського районів встановлено, що вони зазнають труднощів зі збутом своєї продукції. Щодо фермерських та особистих селянських господарств підприємців, на частку яких доводиться більша частина виробництва молока, овочів, картоплі, то практично всі вони намагаються вирішувати цю проблему через приєднання до вже існуючих каналів розподілу.

Нині у цілому сформувалась певна сукупність каналів розподілу, за якими вироблену у сільському господарстві продукцію доводять до споживачів. Водночас, існуюча сукупність каналів розподілу продукції сільського господарства в кожному регіоні країни являє собою систему найнижчого рівня, у якій окремі складові незначною мірою пов'язані й взаємодіють між собою [2]. Тому в масштабах регіонів зусилля щодо розвитку, які докладають у кожному окремо взятому каналі розподілу, не можуть бути ефективними через їх роз'єднаність й відсутність відповідної координації.

Основною проблемою логістичної раціоналізації розподільчих процесів в агропродовольчій сфері є вирішення питання відносно того, наскільки наведений вище перелік функцій розподільчої логістики відповідає реальним потребам аграрного сегменту ринку і потребує трансформації для використання у цій галузі [4].

Вважаємо, що традиційні функції розподільчої логістики в досліджуваній сфері мають бути вдосконаленими внаслідок наявності внутрігалузевих особливостей галузі, до яких можна віднести наступні:

- процес товароруху продукції сільськогосподарських товаровиробників, як правило, не обходиться без допомоги комерційних посередників, що виступають у ролі заготівельних, постачальницьких, торгових та інших підприємств та організацій;

- у організації товароруху сільськогосподарської продукції та продовольства значна роль відводиться сховищам (елеватори, овочесховища і т.д.), які є обов'язковими ланками практично будь-якого логістичного ланцюга;

- у сфері АПК найбільш імовірна кооперація товаровиробників і переробників сільськогосподарської продукції, що передбачає обов'язкове включення до логістичної системи розподілу переробних підприємств;

- організаційно-економічні, а часто і технічні труднощі виходу на ринок сільськогосподарської продукції дрібних та середніх товаровиробників зумовлюють необхідність організації мережі регіональних оптових ринків сільськогосподарської продукції та продовольства.

Висновки. Зроблені нами узагальнення дозволяють зробити висновок про необхідність комплексного розвитку каналів розподілу продукції сільського господарства в регіонах, розробленого на еди-

ній теоретико-методологічній основі в інтересах усіх учасників процесу. Дотримання логістичних принципів ресурсного забезпечення суб'єктів господарювання АПК на регіональному рівні на сучасному етапі розвитку є об'єктивною умовою їх успішного функціонування. Розподіл ресурсів повинен забезпечити формування ефективних логістичних систем, що гарантують доведення ресурсів до місць споживання відповідно до інтересів всіх господарюючих суб'єктів. Отже, для створення ефективного механізму впровадження розподільчої логістики необхідною умовою є безпосередня взаємодія функціональних забезпечувальних підсистем, де кожен учасник комерційних процесів виконує свою функцію, яка опосередкована через інформаційні, товарні, фінансові та сервісні потоки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ваховська М. Ю. Логістичний центр : питання термінології та сутності / М. Ю. Ваховська // Проблеми підготовки професійних кадрів по логістике в условиях глобальной конкурентной среды МНПК: сборник докладов. – К. : НАУ, 2007. – С. 35–40.
2. Пивоваров М. Г. Модель взаємодії логістичних концепцій досягнення конкурентоспроможності підприємства / М. Г. Пивоваров, О. М. Шаповалов // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2009. – № 4. – С. 157–162.
3. Струк Н. Р. Управління постачанням в логістичних системах підприємств АПК: практичний аспект / Н. Р. Струк // Вісник Львівського державного аграрного університету : економіка АПК. – 2006. – № 13. – 794 с.
4. Топалов А. Д. Проблеми ефективного розвитку сільського господарства в ринкових умовах / А. Д. Топалов // Економіка : проблеми теорії та практики. – Вип. 194. – Т. 5. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 82–85.
5. Фролова Л. В. Механізми логістичного управління торговельним підприємством / Л. В. Фролова. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – 322 с.
6. Шпорт В. І. Сучасні моделі управління запасами підприємств // В. І. Шпорт // Держава і регіони. Серія : Державне управління. – 2006. – № 4. – С. 260–264.

Принципы формирования логистических систем распределения сельскохозяйственной продукции Т.Ю. Бабенкова

В статье охарактеризована логистическая система реализации продукции сельскохозяйственными предприятиями. Обоснованы характерные особенности логистики в агропродовольственной сфере через выделение особенностей функционирования рынков в системе агробизнеса. Выделены факторы развития логистических систем распределения в сельскохозяйственном производстве. Раскрыты проблемы реализации аграрной продукции, которые связаны с повышением требований к качеству процесса распределения и движения товаров. Проведен анализ расходов в системе обеспечения производства материальными ресурсами и реализации готовой продукции. Выделены отраслевые особенности, влияющие на логистическое обеспечение сбытовой деятельности отечественных сельскохозяйственных предприятий. Сформированы стадии процесса товародвижения продукции от перерабатывающего предприятия к конечному потребителю. Выделены этапы проектирования и предпосылки формирования процесса распределения в агропродовольственном комплексе. Рассмотрены традиционные функции распределительной логистики в системе агробизнеса. Предложена кооперация товаропроизводителей и перерабатывающих предприятий сельскохозяйственной продукции, которая предусматривает обязательное включение в логистическую систему распределения перерабатывающих предприятий.

Ключевые слова: логистические системы, логистическая цепь, каналы распределения, расходы, коммерческие посредники.

Principles of logistics distribution of agricultural products T. Babenkova

The article describes the logistics system of agricultural production. Grounded characteristics of logistics in the agri-food sector through the allocation of the functioning of markets in the agribusiness system. The factors of logistics distribution systems in agricultural production. Solved the problem of agricultural products that are associated with increased requirements to the quality of the distribution and movement of goods. The analysis of costs in the system of production of material resources and finished products. Highlight industry characteristics affecting the logistics of marketing of domestic agricultural enterprises. Formed stage of production of goods movement processing enterprise to the consumer. Highlight the stages of designing and conditions of formation of the fission process in the agro-food sector. We consider the traditional functions of distribution logistics system in agribusiness. A cooperative of producers and processors of agricultural products, which mandates the inclusion of logistics distribution system processors.

Key words: logistics, logistics chain, distribution channels, costs, commercial intermediaries.

УДК 338.439.5 (477)

ЦІХАНОВСЬКА В.М., канд. екон. наук
Вінницький національний аграрний університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОН'ЮНКТУРИ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

У статті розкрито економічну суть поняття «кон'юнктура» та розглянуті основні підходи до визначення цього поняття різними науковцями. Автором відзначено теоретико-методичні засади дослідження агропродовольчого ринку. Розглянуто властивості кон'юнктури та її особливості на ринку агропродовольчої продукції, здійснено оцінку наявних

теоретико-методичних підходів до кон'юнктурного аналізу ринку, що досліджується. Обґрунтовано необхідність створення системи оперативного збору, обробки, зберігання та розповсюдження інформації про кон'юнктуру ринку на конкретний момент часу. Проаналізовано суть та методику проведення цінового моніторингу в умовах українського ринку агропродовольчої продукції. Особлива увага приділяється оцінці методів дослідження стану агропродовольчого ринку

Ключові слова: агропродовольчий ринок, методи дослідження, кон'юнктура.

Постановка проблеми. У сучасних умовах роль і значення дослідження процесів, що відбуваються на ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, зростає. Вивчення тенденцій розвитку цього ринку, чинників впливу, причинно-наслідкових зв'язків і наслідків змін, що відбуваються, дозволяє сформувати інформаційно-аналітичну базу для визначення пріоритетних стратегічних напрямів розробки механізму реалізації обраних стратегій.

Безумовно, провідну роль у комплексних дослідженнях ринку сільськогосподарської продукції та продовольства займає аналіз його кон'юнктури, що визначає кількісні параметри розвитку і загальну якісну характеристику стану ринку. Проте, щодо категорії «кон'юнктура ринку» й досі немає єдиного однозначного визначення. Представники різних шкіл мають свої погляди на предмет, методи і цілі кон'юнктурних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти формування і функціонування аграрних ринків містять праці таких вчених: Ю. Коваленка, Є. Кирилюка, О. Шпичака, П. Саблука, В. Бойка, М. Коденської, Т. Лозинської, Г. Пасемко, О. Шпикуляка та інших.

Більшість праць з цієї тематики присвячені дослідженню механізмів товарно-грошових відносин з приводу купівлі-продажу сільськогосподарської сировини та продовольства. Водночас комплексні (системні) дослідження з приводу сутності аграрно-продовольчого ринку залишаються недостатньо вивченими.

Мета дослідження – здійснити узагальнення методичних підходів до дослідження кон'юнктури ринку агропродовольчої продукції та запропонувати шляхи їх удосконалення в умовах українського ринку.

Матеріали і методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувалися наступні методи та прийоми: абстрактно-логічний, і графічний – для комплексного вивчення сучасного стану та особливостей функціонування агропродовольчих ринків в Україні та їх кон'юнктури.

Результати дослідження та їх обговорення. Еволюція поняття «кон'юнктура» як економічного терміна виникла паралельно з розвитком ринку і накопиченням знань про закономірності його функціонування. Спочатку цей термін використовувався для визначення поточного стану на ринку в момент реалізації товарів, взаємодії короткочасних, випадкових обставин, що представляють результат і відбивають нестійке співвідношення пропозиції і попиту, а отже, і короткострокову динаміку ринкових цін, тобто характеристику ринкової ситуації.

Німецький економіст А. Вагнер в книзі «Основи політичної економії» (1892) навів перше наукове визначення поняття кон'юнктури. На його думку, кон'юнктура – це «сукупність умов (природних, технічних, економічних, соціальних і правових), які визначають виробництво, збут і ціни товарів незалежно від бажання господарюючих суб'єктів». До найбільш важливих чинників, що впливають на кон'юнктуру, він відносив зміни в технології виробництва, коливання урожайності сільськогосподарських культур, зміни в економічній політиці і соціальній структурі суспільства, війни, стихійні лиха [1].

Позитивним у цьому визначенні є те, що його трактування не обмежується сферою обміну, а включає й виробництво. Однак, у такому визначенні формування кон'юнктури не пов'язується із закономірностями відтворювального процесу.

Найактивніше теорія економічної кон'юнктури досліджувалася на початку ХХ ст. У цей період з'явилося багато різних підходів до визначення поняття кон'юнктури. Так, представник німецьких теоретиків економічної кон'юнктури В. Зомбарт в монографії «Сучасний капіталізм» (яка видана російською мовою в 1930 р. у Москві), критикуючи А. Вернера, визначив її як «загальний стан ринкових відносин у певний момент, оскільки ці відносини визначальним чином впливають на долю окремого господарства, що складається у результаті взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників» [2].

Найбільшу популярність отримало визначення представника третього покоління німецьких теоретиків кон'юнктури В. Репке. У 1922 р. в Німеччині та у 1927 р. в Москві в перекладі росій-

ською мовою була опублікована його монографія «Кон'юнктура», в якій він дав наступне визначення: «це співвідношення попиту і пропозиції на якому-небудь ринку, співвідношення, що не піддається визначенню і впливу та схильне до постійної зміни» [3].

Таке визначення, на нашу думку, внеможливиює науково обґрунтоване дослідження економічної кон'юнктури і врахування її можливих змін під час планування господарської діяльності. Проте, перша частина цього визначення має все ж першочергове значення, хоча й не відображає повною мірою її сутності.

В основі концепції аналізу кон'юнктури У. Мітчелла є статистичне вивчення системи економічних показників, що характеризують дію різних чинників та економіко-математичне моделювання процесів зміни кон'юнктури (економічні барометри). Найбільшою популярністю у той час користувався «Гарвардський барометр» (У. Персонс), що включав наступні складові: барометр прибутків (облікові процентні ставки, індекси цін, курси акцій), барометр виробництва (надходження замовлень, постачання сировини і напівфабрикатів, обсяг виробництва, рівень зайнятості), барометр зовнішньої торгівлі, барометр збуту (відвантаження вироблених товарів, оптовий і роздрібний товарообіг), барометр кредиту (грошовий обіг, депозити) [4].

Принципово важливі зміни в методологічних підходах до дослідження економічної кон'юнктури і розуміння її сутності відбулися під впливом Великої депресії кінця 1920-х – початку 1930-х рр. Ця криза не була передбачена Гарвардським барометром, що підтвердило очевидність дослідження кон'юнктури на основі аналізу динаміки і пропорцій усього процесу відтворення на макроекономічному рівні [5]. Економічні барометри будувалися на відстеженні динаміки змінних чинників лише однієї стадії виробничого процесу – обміну (тобто ринку).

Провідним центром економічних досліджень став Кон'юнктурний інститут, створений М. Кондратьєвим в 1920 р. в Москві. Слід зазначити, що у вітчизняній науці і практиці поняття «економічна кон'юнктура» вже тоді не обмежувалося стадією обміну. Згідно з трактуванням М. Кондратьєва, економічна кон'юнктура «кожного даного моменту» представляє «напрямок і ступінь зміни ... елементів господарського життя порівняно із попереднім моментом» [6].

В економічній літературі сформувалася велика школа, представниками якої виступають такі учені: професор Науково-дослідного кон'юнктурного інституту Міністерства зовнішньої торгівлі СРСР Д.І. Костюхін, професори ЛМДІМО Ф.Г. Піскопель і В. Г. Клинов, які у різні часи своєї діяльності визначили економічну кон'юнктуру як процес відтворення.

На нашу думку, поняття економічної кон'юнктури і процес відтворення тісно взаємопов'язані і взаємообумовлені. Однак, між ними існують певні відмінності. Так, на нашу думку, стадії процесу відтворення слідує одна за одною і обумовлюють одна одну, тобто цей процес є послідовним. При цьому кон'юнктура відображає одночасний стан пропозиції і попиту, являє собою одну з характеристик розвитку виробництва, розподілу, обміну і споживання.

Отже, найбільш доцільним, на нашу думку, під час дослідження ринку сільськогосподарської продукції та продовольства є визначення кон'юнктури як співвідношення попиту і пропозиції, що сформовані під впливом сукупності чинників і умов.

Кон'юнктура ринку має чотири принципові властивості: динамічність, пропорційність, варіативність і циклічність. Ринок сільськогосподарської продукції та продовольства в цьому випадку не є винятком. Для віддзеркалення цих властивостей кон'юнктурний аналіз цього ринку має бути спрямований на вирішення чотирьох концептуальних завдань: аналіз динамічних закономірностей, тенденцій; аналіз пропорційності розвитку; аналіз стійкості ринку; аналіз повторюваності розвитку ринку, виділення циклів.

Створення системи оперативного збору, обробки, зберігання та розповсюдження інформації про рівень внутрішніх цін серед суб'єктів ринку є необхідною умовою для реформування аграрного сектору на ринкових засадах і розвитку агробізнесу.

За відсутності національної системи інформування про цінові тенденції щодо сільськогосподарської продукції та продовольства ринку сільськогосподарської продукції в Україні є недосконалими, оскільки продавці та покупці недостатньо володіють знаннями й прогнозними передбаченнями відносно поточних і очікуваних цін, а також розміщення товарів та послуг. Тому сільськогосподарські виробники продукції вимушені реалізувати свою продукцію в умовах обмеженого доступу до інформації.

Ціновий моніторинг – це оперативне відстеження внутрішніх цін (цін реалізації продукції сільськогосподарськими товаровиробниками, закупівельних, оптово-відпускних, роздрібних) на

різних рівнях – районному, обласному, державному. Зібрана інформація про рівень внутрішніх цін, що характеризує тенденції розвитку товарних ринків, слугує базою для аналізу поточної ситуації та короткострокових прогнозів щодо стану ринків.

Крім того, швидке надання працівникам галузі зібраної державними органами цінової інформації є важливим фактором активізації міжрегіонального товарообміну, оскільки тільки великі підприємства мають можливість створити представництва – регіональні офіси та торговельну мережу в інших регіонах, на відміну від малих та середніх підприємств.

Система цінового моніторингу частково вирішує і проблему стабілізації цінової ситуації на ринках. Різниця між цінами в областях залежить не тільки від просторового розміщення, якісних показників продукції, але й від наявності інформації про ситуацію, що склалася на ринку.

За відсутності систематизованої й оперативної інформації про цінову ситуацію на ринках сільськогосподарських товарів запровадження державного цінового регулювання (через заставні або інтервенційні закупівлі) може призвести до непередбачених наслідків, адже в такій ситуації не можна гарантувати правильність розрахунків рівнів регульованих цін й об'єктивність оцінки ситуації. Це, у свою чергу, може слугувати наслідком суттєвої деформації ринків.

Дослідження ринку сільськогосподарської продукції та продовольства за просторовою ознакою ґрунтується на ієрархічній структурі кількості учасників ринку, обороті ринку та інших показниках. Співвідношення показників, що є нижчими за ієрархією ринків із вищими, і визначення їх питомої ваги дозволяє зробити висновки про пропорційність розвитку ринку в цілому.

Стихійність ринку сільськогосподарської продукції та продовольства залишається його головною ознакою. Дослідження випадкових і постійних коливань, їх частоти і сили дає уявлення про стійкість розвитку ринку. При цьому випадкові коливання ринку сільськогосподарської продукції та продовольства є найбільш проблемними, оскільки їх не можна передбачати.

Значимо, що на особливу увагу заслуговує наступне завдання кон'юнктурного аналізу агропродовольчого ринку – циклічність і сезонність його розвитку, що безпосередньо пов'язані з природно-кліматичним чинником. Більше того, циклічність розвитку цього ринку перебуває під впливом загальних економічних і галузевих циклів.

Важливим методологічним питанням кон'юнктурного аналізу є визначення його структури. Еволюція теоретичних уявлень про економічну кон'юнктуру вказує, що у процесі сталося розширення часових рамок цього поняття. Стало очевидним, що поточна кон'юнктура обумовлюється минулим розвитком і впливає на тенденції майбутнього.

Поряд із короткостроковими і середньостроковими станами кон'юнктури виникає необхідність поняття середньої характеристики кон'юнктури за тривалий період часу і на тривалу перспективу. У результаті у структурі дослідження економічної кон'юнктури можна виділити три взаємодоповнювальних процеси: поточне кон'юнктурне спостереження, кон'юнктурний огляд і кон'юнктурний прогноз.

Поточне кон'юнктурне спостереження дає уявлення про сформоване співвідношення попиту і пропозиції на досліджуваній період часу. Кон'юнктурний огляд спрямований на виявлення і оцінку впливу співвідношення попиту і пропозиції тих або інших чинників, що склалися. Кон'юнктурний прогноз припускає визначення можливого співвідношення попиту і пропозиції в майбутньому періоді.

У методології аналізу кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції та продовольства особливу роль відіграє визначення послідовності аналітичних робіт.

Зауважимо, що під час оцінки кон'юнктурутворювальних чинників необхідно побудувати динамічні ряди показників кожного чинника, що дає можливість відобразити їх дію у минулому і поточний момент часу, а також визначити можливі їх значення у майбутньому.

Сезонний характер деяких чинників і динамічні ряди їх показників повинні будуватися за декілька років. Чим довгими будуть тренди, тим більш достовірною буде інформація, отримана в результаті їх оцінки.

Найбільша складність в аналізі кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції та продовольства – це оцінка випадкових чинників та урахування їх впливу в майбутньому.

Безумовно, для ухвалення рішень відносно розвитку сільськогосподарського ринку найбільший інтерес представляє кон'юнктурний прогноз, який повинен відповідати певним вимогам. До основних вимог, на наш погляд, потрібно віднести такі: наукова обґрунтованість і надійність

прогнозних значень; достовірність показників, тобто їх однозначність за використання різних методів; альтернативний характер прогнозу з чітким формулюванням усіх гіпотез і передумов, що покладені в його основу; наявність надійної методики оцінки достовірності прогнозу для можливого його коригування; своєчасність і цілеспрямованість прогнозу.

Отже, кон'юнктура ринку є складним і мінливим явищем. Вона залежить від елементів і дій, розвиток яких підпорядковується законам та характеризується певними якісними і кількісними ознаками. Це зумовлює необхідність використання для аналізу кон'юнктури великої кількості різноманітних методів. Для їх систематизації необхідно розподілити їх на дві групи: загальні методи і спеціальні методи.

Особливе значення під час дослідження ринку сільськогосподарської продукції та продовольства мають міжгалузеві баланси, які відображають розміри і напрями матеріально-фінансових потоків між сільськогосподарським виробництвом, харчовою промисловістю і торгівлею. Ці баланси дозволяють оцінити та обрати найбільш оптимальне співвідношення між різними галузями, а також економічно обґрунтовують розміщення на території того або іншого виробництва з оцінкою забезпеченості сировиною та іншими ресурсами. Баланси використовуються і для розробки раціональних міжтериторіальних зв'язків. У рамках розвитку агропродовольчого ринку нашої країни особливого значення набувають міжрегіональні баланси, що оцінюють потоки ввезення і вивезення сільськогосподарської продукції, їх вартість та обсяги.

Висновки. Слід зазначити, що максимальна ефективність досліджень агропродовольчого ринку досягається у процесі комплексного використання і поєднання наведених методів. При цьому можливість застосування тих або інших методів залежить від інформаційної доступності. Поряд із доступністю багатьох джерел даних про розвиток ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, у формуванні інформаційної бази для його системної діагностики є очевидним, що офіційна статистика має цілий ряд недоліків, які негативно впливають на якість. До таких недоліків належать:

1) відсутність важливих показників. Досі у вітчизняній статистиці відсутні деякі важливі показники, що характеризують стан ринку. Зокрема, немає показників стану конкуренції на сільськогосподарському ринку, наявності та потенціалу ринкової інфраструктури тощо;

2) недостатньо відображена в статистичних даних інформація з питань зовнішніх зв'язків сільськогосподарського ринку. У блоках, що включають міжрегіональну торгівлю сільськогосподарською продукцією, не відображені території спрямування потоків. У блоках зовнішньої торгівлі інформація представлена у вартісному вираженні, що не дозволяє порівняти зміну структури експортно-імпорتنих операцій сільськогосподарською продукцією. Інформація щодо країн-контрагентів є не завжди достовірною, оскільки відображається за місцем укладання угод, а не виробництва і споживання товару;

3) конфіденційність даних. Наприклад, конфіденціальна інформація і комерційна таємниця підприємств, що виробляють сільськогосподарську продукцію, не завжди дозволяють отримати реальні дані;

4) характеристика приватного виробництва і тіньового бізнесу у сфері агропродовольчого ринку, які часто представлені недостовірно в інформаційній базі;

5) офіційні публікації статистичних даних через півроку, рік після одержання результатів знижують результативність оцінки.

Така ситуація підтверджує необхідність вдосконалення інформаційного забезпечення розвитку сільськогосподарського ринку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Батир Ю.Г., Гримблат С.О. Моніторинг ринку сільськогосподарської продукції / Ю.Г. Батир, С. О. Гримблат // Економічний простір, 2009. – № 22/2. – С. 131-136.
2. Скопина И.В. Маркетинговый анализ на основе экономико-математических методов: в 7 частях. 4.1. Потребительский рынок, конъюнктура, модели: Учебное пособие / И.В. Скопина, А.Ф. Рогачев. – Киров: Изд-во ВятГУ, 2003. – 180 с.
3. Новоселов А.С. Региональный потребительский рынок. Проблемы теории и практики / А.С. Новоселов / Отв. ред. В.В. Кулешов. – Новосибирск: Сибирское соглашение, 2002. – 364 с.
4. Андрийчук В.Г. Внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції: теоретико-методологічний аспект // Збірник наукових праць. – Луганськ, 2004. – № 38/50. – С. 8-16.
5. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
6. Опарин Д.И. Конъюнктура и рынки. / Д.И. Опарин. – М.: Техника управления, 1928. – 392 с.

Теоретико-методические основы исследования конъюнктуры агропродовольственного рынка

В.Н. Цихановская

В статье раскрыта экономическая сущность понятия «конъюнктура» и рассмотрены основные подходы к определению этого понятия различными учеными. Автором раскрыты теоретико-методические основы исследования агропродовольственного рынка. Рассмотрены свойства конъюнктуры и ее особенности на рынке агропродовольственной продукции. Автором осуществлена оценка имеющихся теоретико-методических подходов к конъюнктурному анализу рынка, который исследуется. Обоснована необходимость создания системы оперативного сбора, обработки, хранения и распространения информации о конъюнктуре рынка на конкретный момент времени. Проанализированы суть и методика проведения ценового мониторинга в условиях украинского рынка агропродовольственной продукции. Особое внимание уделяется оценке методов исследования состояния агропродовольственного рынка.

Ключевые слова: агропродовольственный рынок, методы исследования, конъюнктура.

In theory and methodological basis of the research environment food market

V. Tsihanovskaya

The article discloses the economic substance of the concept of "environment" and the basic approaches to the definition of this concept by various scholars. The author disclosed theoretical and methodological bases of research food market. The properties of the environment and its characteristics in the market of agro-food products. The author conducted an appraisal of the available theoretical and methodological approaches to the conjunctural analysis of the market, which is being investigated. The necessity of creating a system of rapid acquisition, processing, storage and dissemination of information about the state of the market at a particular time. Analyzed the nature and methodology of price monitoring in the Ukrainian market of agro-food products. Particular attention is paid to the assessment methods of studying the state food market.

Key words: agri-food market research methods, conditions.

УДК 911.3:338.43(477.8)

МАЗУР С.А., канд. екон. наук

Вінницький національний аграрний університет

ПОКОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ МЕХАНІЗМІВ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

У статті розглядається проблематика механізмів реструктуризації економіки регіонів. Проведено аналіз реструктуризації економіки регіону, виділено її найважливіші складові. Наведено їх структуру та зміст, пропонуються напрями розвитку і удосконалення існуючих механізмів як практичного інструментарію регіонального управління. Узагальнений підхід механізмів реструктуризації економіки регіонів, що акцентує увагу на здійсненні необхідних сукупних заходів реструктуризації, включаючи засади політик, інструментів, важелів та методів впливу.

Ключові слова: механізми, структура, зміст, реструктуризація, система, регіональне управління, розвиток.

Постановка проблеми. Відсутність системного підходу до реалізації стратегічних перспектив розвитку регіональних економічних систем багато в чому залежить від використання практики існуючих механізмів управління цими процесами як на державному, так і регіональному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями теорії механізмів реструктуризації, зокрема, присвячені численні публікації відомих вітчизняних вчених: Галінова Т.В., Бутно М.П., Варналій З.С., Могильного О.М., Чернюк Л.Г., Чумаченко М.Г. та багатьох інших. Проте актуальність цієї економічної категорії має тенденцію до розширення і уточнення, а тому потребує постійного вивчення.

Метою дослідження є обґрунтування сутності, структури та змісту механізмів реструктуризації регіональної економіки з урахуванням змін в нормативно-правовому, економічному та інформаційному аспектах їх розвитку.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано методи: статистико-економічний – для опрацювання масиву статистичних та емпіричних даних та монографічний – для детального вивчення окремих елементів досліджуваного явища на прикладі конкретних об'єктів.

Результати дослідження та їх обговорення. Детальний аналіз реструктуризації економіки регіону дозволяє виділити такі її найважливіші складові: нормативно-правову базу стратегічної реструктуризації регіону; комплекс методів здійснення реструктуризації (податкова, кредитна, бюджетна, інвестиційна, соціальна політики); управлінський інструментарій (рішення) щодо напрямів здійснення реструктуризації (створення нових конкурентоспроможних галузей і виробництв, кластеризація економіки, ресурсозбереження, розвиток ринкової інфраструктури та експортно-орієнтованих підприємств, формування інвестиційно-інноваційних виробничо-господарських комплексів, ліквідація неефективних та впровадження більш ефективних і перспективних виробництв, проведення адмініс-

тративно-територіальної реформи). Адміністративні важелі впливу на процеси реструктуризації реалізуються через дотації, квоти, роздержавлення і приватизацію підприємств, встановлення правил використання земельних ресурсів та продуману систему структурного упорядкування економіки до визначеного еталону через програми, прогнози, плани, бізнес-плани, концепції, стратегії, формування транспортних мереж та логістичних центрів тощо.

Узагальнений підхід акцентує увагу на здійсненні необхідних сукупних заходів реструктуризації, включаючи засади політик, інструментів, важелів та методів впливу, проте він не деталізує сукупність та зміст механізмів здійснення реструктуризації (рис. 1).

Рисунок 1. Система механізмів реструктуризації розвитку економіки регіону

У цьому плані організаційно-економічний механізм реструктуризації економіки регіону формується для системного вдосконалення управлінських процесів, направлених на структурне реформування економічного простору, із вирішенням наступних завдань:

- обґрунтування доцільної структури регіональної економіки та напрямів виробництва товарів і послуг, виходячи із наявного природно-ресурсного забезпечення;
- підвищення конкурентоспроможності галузей виробництва регіональної економіки;
- забезпечення потреб населення регіону в товарах і послугах, у першу чергу, за рахунок власної виробничо-господарської діяльності;
- визначення, підтримка та розвиток експортоорієнтованих галузей і виробництв регіону;
- досягнення зростання загального добробуту населення регіону;
- визначення масштабів і можливостей економічного потенціалу регіону;
- аналіз та оцінка фінансових можливостей регіону;
- обґрунтування дієвості кредитно-податкової політики;
- сприяння розвитку ринкової інфраструктури;
- досягнення збалансованості та пропорційності розвитку господарства регіону;
- діагностика потреб в матеріальних, фінансових і трудових ресурсах регіону для здійснення реструктуризації;
- аналіз стартових умов для здійснення реструктуризації економіки регіону;
- оцінка інвестиційно-інноваційної динаміки регіональної економіки;
- визначення проблемних питань для здійснення реструктуризації;
- обґрунтування потреб у кадровому забезпеченні процесів реструктуризації;
- розробка довгострокової стратегії реструктуризації економіки регіону;
- визначення внутрішніх та зовнішніх джерел інвестування структурної перебудови економіки регіону;
- обґрунтування поставлених прогнозних параметрів структурних зрушень у регіональній економіці.

Побудова організаційно-економічних механізмів реструктуризації регіональної економіки повинна на практиці забезпечити формування інституційної інфраструктури для переходу регіону на інноваційну модель розвитку. Інституційну інфраструктуру реструктуризації формують: регіональні органи влади і місцевого самоврядування; бізнес-центри, бізнес-інкубатори, консалтингові групи, кластерні утворення, технополіси, бізнесові структури, місцеве підприємництво (рис. 2).

Практичну реструктуризацію економіки регіону важко провести в рамках існуючої організації управління. Справа в тому, що в адміністративній області фактично функціонують два органи: облдержадміністрація, керівник якої напряму підпорядковується Президенту України, і обласна рада, яка є виборним органом і формує бюджет регіону. Погоджене рішення в цьому випадку потребує сукупних зусиль.

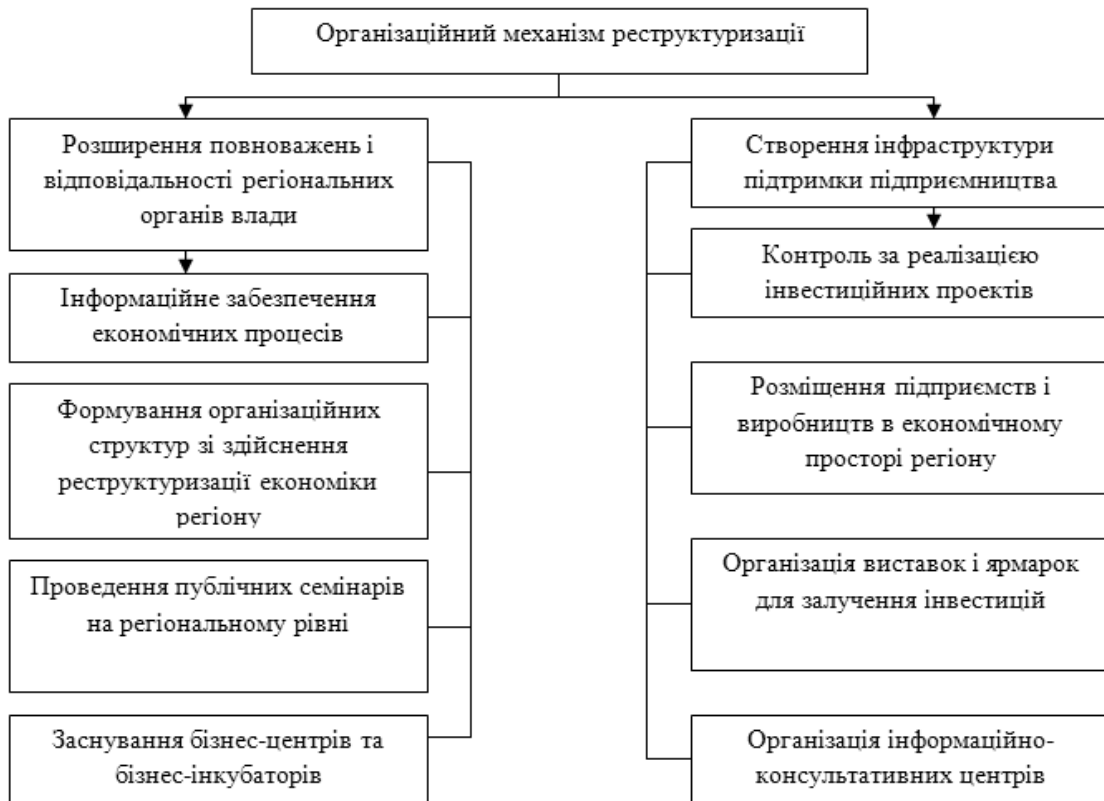

Рисунок 2. Структура та зміст організаційного механізму реструктуризації економіки регіону

У наукових публікаціях вітчизняних і російських вчених неодноразово наголошувалось на необхідності створення на регіональному рівні єдиного управлінського органу більш широкої компетенції. На нашу думку, таким органом може бути Рада економічного розвитку регіону, заснована на суспільних засадах (рис. 3). Алгоритм дії такого органу стосовно здійснення процесів реструктуризації економіки, на нашу думку, розпочинається з ініціативи відділу комплексного соціально-економічного розвитку управління економіки облдержадміністрації.

Рисунок 3. Принципова структура Ради економічного розвитку регіону

Цей відділ слід вважати функціонально визначеним з акумуляції даних статистичного і фінансового характеру про стан розвитку регіональної економіки на визначений період. Об'єднуючи вихідні дані інших відділів і управлінь, він спроможний обґрунтувати показники, пріоритети і напрями інноваційних сфер діяльності в регіоні, їх вплив на бюджетну політику та формування перспектив економічного відтворення в регіоні. Ці дані є вихідними для розгляду в Раді економічного розвитку стосовно програм, планів, бізнес-планів, концепцій та стратегії реструктуризації економіки регіону на перспективу з визначенням етапів та інструментарію досягнення цілей. В цьому плані важливо враховувати думку регіональної наукової еліти та суворо контролювати прийняті рішення.

Зміст економічного механізму реструктуризації економіки розглядається нами як сукупність наступних складових (рис. 4). Зокрема, сутність податкового регулювання полягає в розширенні його бази на місцевому рівні за рахунок закріплення за місцевими бюджетами стовідсоткової ставки податку: на майно, доходи місцевих підприємств, місцеві збори, спадщину та впровадження податку на нерухомість. Важливим є також зменшення податкового навантаження на підприємства малого та середнього бізнесу, що дасть можливість акумулювати кошти і вкладати їх у розширення виробництва.

Рисунок 4. Структура економічного механізму реструктуризації економіки регіону

Акумуляція фінансових ресурсів до місцевих фондів розвитку з боку бізнесових структур регіону буде сприяти фінансуванню науково-виробничих розробок та впровадженню у виробництво інноваційних проектів.

Залучення зовнішніх інвестицій можливе через створення вільних економічних зон та територій пріоритетного розвитку, міжрегіональних угод про транскордонне співробітництво, сумісних бізнес-проектів тощо.

Нормативно-правовий механізм реструктуризації розвитку регіональної економіки є найменш розробленим, а тому і малоефективним, що не дозволяє на практиці здійснювати системні структурні перетворення. За змістом він включає конституційні повноваження регіону стосовно управління і бюджетоутворення та окремі норми забезпечення життєдіяльності на території. Усі ці акти часто суперечать один одному, на що справедливо наголошують практики і науковці.

Наразі мова йде про розширення функцій і повноважень регіону в управлінні економічним розвитком на території. Тому першочерговим, на нашу думку, є необхідність розробки та прийняття Закону України “Про адміністративну область (регіон)”. Концептуальне бачення такого закону передбачає такі основні його норми:

1) визначення того, що область (регіон) є відносно самостійною економічною системою, яка характеризується здебільшого повними циклами виробництва товарів і послуг на території;

2) характер і напрямки виробничо-господарської діяльності суб'єктів господарювання на території спрямовані на максимальне забезпечення потреб населення за рахунок власних можливостей;

3) визначення переліку об'єктів і сфер діяльності, які не підпадають під сферу впливу органів влади регіону, та розробка особливих договірно-погоджувальних процедур за їх сумісним віданням з боку регіону і держави;

4) визначення для регіонів (областей) повноважень стосовно використання наявних на території сировинних, матеріальних, трудових, фінансових та енергетичних ресурсів;

5) встановити норми і процедури фінансування (50:50) проектів і програм, які належать до державного і регіонального відання;

6) визначити правове гарантування щодо збереження і розвитку екологічних особливостей та етнічних цінностей територій регіону під час здійснення виробничо-господарської діяльності суб'єктами господарювання різної форми власності.

На основі зазначеного закону логічним було б розробити і “Закон про основні засади регіонального управління”, в якому вписати такі норми:

1) регіональне управління є окремим суспільним видом і направлене на регулювання і координацію відтворювальних процесів в економіці регіону;

2) як окремий суспільний вид, регіональне управління має власну теоретичну та методологічну бази, відмінні від державного управління;

3) ефективність заходів управлінської діяльності в регіоні вимірюється мірою реалізації основних положень регіональної економічної політики, направленої на стратегічну реструктуризацію регіональної економіки;

4) за структурою регіональне управління вміщує усі види управління на території, не дорівнюючи їх сумі. Вищим органом управління регіону є Рада економічного розвитку регіону;

5) регіональне управління реалізує свої функції через систему власного інструментарію впливу (бюджет, місцеві податки, програми, концепції, стратегії тощо).

Слід зазначити, що нині в Україні проводяться перманентні заходи щодо адміністративної реформи, проте цілісного підходу в цьому напрямку ще не вироблено. На наш погляд, є необхідність прийняття Закону України “Про територіальний устрій”, в якому передбачити реформування економічного простору на зразок країни Європейського Союзу з виділенням в ньому таких адміністративно-територіальних одиниць, як громада, район, регіон, макрорегіон. У рамках управління стратегічною реструктуризацією регіону цей закон має можливість:

- передачі функцій і повноважень на нижчі органи (громада) із закріпленням стійких джерел формування власного бюджету розвитку;

- закріпити чотирирівневу систему регіонального управління: громада, район, регіон, макрорегіон з визначенням функцій і повноважень по кожному із рівнів;

- вписати механізми управління на усіх територіальних рівнях та досягти оптимізації їх структури.

Механізм адміністрування має формуватися в напрямку: надання гарантій держави за кредитами, що надаються здебільшого сільськогосподарським товаровиробникам; запровадження протекціоністських заходів підприємствам, що знаходяться у кризовому стані; фінансове вирівнювання бюджетів регіонів через дотації, субвенції; зменшення податкового навантаження на підприємства малого та середнього бізнесу; квотування експорту, встановлення митних пільг з експорту для деяких видів продукції і послуг; створення інформаційно-консультативних центрів у всіх адміністративних районах області; формування мережі дорадництва тощо. Зазначена сукуп-

ність адміністрування належить здебільшого до реалізації державної регіональної політики, проте, як видно із викладеного вище, регіони також мають свої засоби впливу. Зазначені норми так чи інакше пропонуються у вітчизняних публікаціях.

Що стосується механізму інформаційного забезпечення реструктуризації регіонального розвитку, то його сутність полягає в акумуляції оперативних даних: про стан економіки регіону в цілому; про результати виробничо-господарської діяльності галузей і виробництв; про результати життєдіяльності регіону за предметами праці; оцінка стану та якості життя населення регіону. Як правило, така інформація має бути сконцентрована в управлінні економіки обласної державної адміністрації.

Сукупна дія пропонованих механізмів слугує інструментарієм управління з боку регіональних органів влади щодо стратегічної реструктуризації економіки регіону з поетапним її здійсненням на прикладі Вінницької області.

На першому етапі (2010-2015 рр.) передбачається досягнення стабілізації економічного розвитку в цілому та у пріоритетних напрямках: переробка сільськогосподарської продукції (хлібопекарська, борошно-круп'яна, спиртова, мукомельна, продовольча) із започаткуванням першочергового впровадження інноваційних технологій по зазначених пріоритетах. Забезпечення виконання завдань цього етапу досягається дією переважно організаційного, управлінського, адміністративного та нормативно-правового механізмів.

На другому етапі реструктуризації (2015-2020 рр.) необхідно досягнути переваги розвитку сфери послуг над виробництвом товарів. Це стосується випереджаючого розвитку послуг легкої промисловості, будівельних матеріалів, туристичного і готельного бізнесу, будівництва доріг і логістичних центрів тощо. У цей період передбачається запровадження досягнень науково-технічного прогресу, інновацій, активізації підприємницької діяльності, що сумарно дозволить досягти максимальної забезпеченості потреб населення регіону. Першочерговими інструментами досягнення цих завдань виступають складові економічного та інформаційного механізмів реструктуризації.

На третьому періоді (2020-2025 рр.) прогнозується завершення переходу регіону до стану постіндустріальної господарської системи, передбачається досягнення стану максимізації використання економічного потенціалу, домінації виробництва послуг, формування інформаційних систем як складових нового стану економіки – економіки знань. Характерною ознакою економічного відтворення Вінниччини стане забезпечення населення товарами і послугами, інтернаціоналізація та глобалізація виробництва. Управління структурними змінами в цьому періоді передбачає використання усієї сукупності механізмів впливу, зважаючи на зміни умов господарської практики.

Висновки. Таким чином, стратегічна реструктуризація економіки адміністративного регіону відповідно до тенденцій розвитку світової і вітчизняної економіки має здійснюватися органами регіонального управління на основі реалізації механізмів впливу на ці процеси у вигляді практичного інструментарію управлінських рішень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шимло П.Д. Оптимальное управление экономическими системами / П.Д. Шимло – К.: СПГ: Бизнес-пресса, 2004. – 240 с.
2. Голюкова Т.В. Державне управління територіальним економічним розвитком: теорія і практика: монографія / Т.В. Голюкова. – К.: Вид-во НАДУ, 2007. – 296 с.

Покомпонентная структура и содержание механизмов реструктуризации экономики региона

С.А. Мазур

В статье рассматривается проблематика механизмов реструктуризации экономики регионов. Проведен анализ реструктуризации экономики региона, выделены ее важнейшие составляющие. Приведены их структура и содержание, предлагаются направления развития и совершенствования существующих механизмов как практического инструментария регионального управления. Обобщен подход механизмов реструктуризации экономики регионов, акцентируется внимание на осуществлении необходимых совокупных мер реструктуризации, включая принципы политик, инструментов, рычагов и методов воздействия.

Ключевые слова: механизмы, структура, содержание, реструктуризация, система, региональное управления, развитие.

Exploded structure and content of the mechanisms of regional economic restructuring

S. Mazur

The article deals with the problems of restructuring mechanisms of regional economies. The analysis of the restructuring of the regional economy, with emphasis on its most important components. Shows their structure and content, there are areas of development and improvement of existing mechanisms as a practical tool for regional governance. A generalized approach mechanisms of regional economic restructuring that focuses on the implementation of the required total restructuring measures, including the principles of policies, tools, instruments and methods of influence.

Key words: mechanisms, structure, content, restructuring, system, regional uprvlinnya, development.

ЗАГОТІВЛЯ МОЛОЧНОЇ СИРОВИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ АПК

У статті розкрито основні тенденції функціонування системи заготівлі молочної сировини в сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення. Проаналізовано динаміку обсягів реалізації молока за напрямками реалізації, проведено оцінку динаміки обсягів молока, що надходить на переробні підприємства. Проаналізовано динаміку надходження молока на переробні підприємства за категоріями продавців. Досліджено специфіку діяльності заготівельних пунктів з прийому молока та виявлено недосконалість їх матеріально-технічної бази, що значною мірою впливає на погіршення якісних параметрів молока, яке надходить на українські молокопереробні підприємства. Відзначено специфічні особливості організації закупівлі молока у сільськогосподарських товаровиробників та запропоновано шляхи удосконалення цього процесу в напрямку покращення якості молочної сировини.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, господарства населення, молоко, сировина, якість, заготівельний пункт.

Постановка проблеми. Економічна ефективність виробництва молока характеризується тісним зв'язком з ефективністю переробки цього продукту. Значною мірою від організаційно-економічних відносин між цими двома сферами залежить ефективність молочної галузі. Низька рентабельність знижує можливості сільськогосподарських підприємств у розширеному веденні молочного скотарства. Більшість товаровиробників неспроможні удосконалити технологічні процеси та виробництво через брак фінансово-матеріальних ресурсів. Зменшення обсягів виробництва негативно впливає на діяльність переробних підприємств, знижуючи рівень завантаження їх потужностей. Внаслідок цього зростає вартість виробництва готової продукції. Крім того, якість виробленої сировини дуже низька, що ускладнює виробництво конкурентоспроможної продукції. Така ситуація вимагає невідкладного вирішення за допомогою інноваційних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підвищення ефективності виробництва, переробки, розвитку ринку молока, якості виробленої сировини та продукції, відносин товаровиробників із переробними підприємствами висвітлені у наукових працях Ільчука М.М., Зубця М.В., Камілової С.Р., Коденської М.Ю., Саблука П.Т., Пархомця М.К. та інших вчених.

Разом з тим, у молочної галузі залишаються ряд актуальних проблем, які потребують розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо їх вирішення.

Мета дослідження – розгляд і вивчення сучасних тенденцій у системі заготівлі молочної сировини та розробка перспектив її розвитку.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувались такі методи: абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення, критичний аналіз публікацій вітчизняних і зарубіжних вчених, формування висновків і пропозицій); монографічний (вивчення та обґрунтування удосконалення системи управління процесом закупівлі молокопродукції на основі моделювання поведінки споживача продовольчих товарів); графічний (наочне зображення схем взаємозв'язків, динаміки показників).

Результати дослідження та їх обговорення. Організаційно-економічні труднощі у галузі тваринництва, що відмічаються протягом останніх років, призвели до того, що сільськогосподарські товаровиробники втрачають інтерес до своєї діяльності. Важливою причиною при цьому, як стверджують фахівці Національної асоціації молочників України «Укрмолпром», є «сировинна база, тобто ситуація, яка складається на ринку молочної сировини» [3]. Низька продуктивність тварин, застарілі технології, зношені основні засоби, дефіцит обігових коштів для модернізації та інші труднощі організаційного й економічного характеру призводять до зменшення зацікавленості з боку сільськогосподарських підприємств до виробництва молока та м'яса.

Занепад галузі призводить до того, що все менше продукції надходить на переробку. Так, у 2011 р. сільськогосподарські підприємства реалізували 2061,3 тис. т молока, що на 622,4 тис. т, або 23,2 % менше, ніж у 2000 р. Найбільше обсяги реалізації молока зменшились в Одеській, Закарпатській та Запорізькій областях, де темпи скорочення поставок на ринок склали близько 70 %. В Полтавській, Чернігівській та Черкаській областях спостерігається інша ситуація, відмінна від загальнодержавної. Протягом 2000-2011 рр. досліджуваний показник тут зріс на 38,9, 26,0 і 15,8 % відповідно. В цих регіонах ситуація у молочному скотарстві краща, ніж в цілому по Україні.

За напрямми реалізації відбуваються також серйозні зміни. Так, у 2000 р. сільськогосподарські підприємства реалізували переробним підприємствам 1779,3 тис. т, пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток) – 5,0 тис. т, населенню в рахунок оплати праці – 202,1 тис. т, на ринку 569,1 тис. т і за іншими напрямми – 128,1 тис. т. (табл.1). У 2011 р. відбулися певні зміни. Значно зросли обсяги переробним підприємствам – на 170,2 тис. т., або на 9,6%. Проте обсяги реалізації пайовикам, на ринку і населенню в рахунок оплати праці зменшилися на 90%, 97,6 і 93,5% відповідно.

Таблиця 1. – Реалізація молока за напрямми реалізації, тис. т.*

Напрямок реалізації	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.
Переробним підприємствам	1779,3	1802,5	1857,6	1949,5
Видано пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток)	5,0	2,4	0,7	0,5
Населенню в рахунок оплати праці	202,1	32,3	6,9	4,9
На ринку	569,1	81,4	37,8	37,0
За іншими напрямми	128,2	202,7	101,1	69,4

* За даними Державної служби статистики України [5].

Внаслідок цього кардинально змінилась структура реалізації молока. Так, за рахунок збільшення обсягів реалізації переробним підприємствам частка цього каналу зросла з 66,3% у 2000 р. до 94,6% у 2011 р. Частки інших каналів значно зменшилися і у сукупності у 2011 р. склали 5,4%, а у 2000 р. – 33,4%, тобто майже в 6 разів більше.

За даними Українського клубу аграрного бізнесу у 2011 р. в Україні прийманням та переробкою займалися 272 молокопереробних підприємства, що на 13 од. менше проти 2010 року. Їх кількість зменшилася у Харківській, Вінницькій, Херсонській, Чернігівській та Львівській областях відповідно на 5, 3, 2, 2 та 2 од., а у Дніпропетровській, Закарпатській, Запорізькій, Луганській, Миколаївській, Одеській, Сумській і Тернопільській – на одне підприємство. А у Київській, Чернівецькій та Хмельницькій областях та Автономній Республіці Крим збільшилася відповідно на 4, 3, 2 та 1 од., тобто, в цих областях відмічається порівняно підвищений інтерес до переробки молока через сприятливі організаційно-економічні умови його розвитку.

У цілому у 2011 р. на переробні підприємства України надійшло 4615,1 тис. т молока від усіх структур, що займалися такою діяльністю. З них від сільськогосподарських підприємств – 4615,1 тис. т, господарств населення – 2155,3 тис. т та інших господарських структур – 361,6 тис. т, що у загальній структурі складало 44,0%, 46,7 і 7,8% відповідно. Як відмічалось раніше, обсяги молока від господарств суспільного сектору зростають, а від приватного – зменшуються (рис.1). Так, протягом 2005-2011 рр. досліджуваний показник зменшився на 1659 тис. т, або 43,5% і хоча й перевищував у 2011 р., але лише на 125,2 тис. т, або 6,2%, тобто обсяги реалізації молока на переробні підприємства від сільськогосподарських підприємств та господарств населення майже вирівнялися.

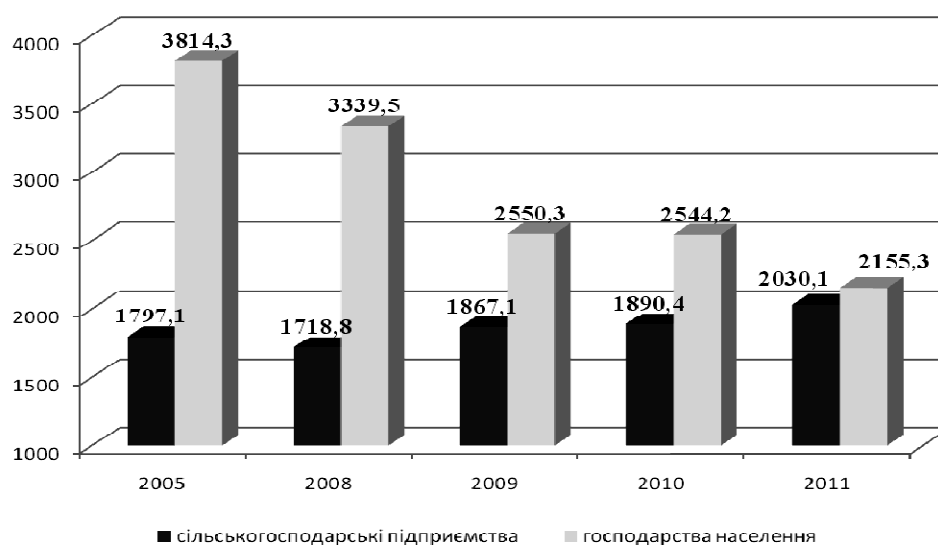

Рисунок 1. Динаміка обсягів молока, що надходить на переробні підприємства, тис. т

* За даними Державної служби статистики України [5].

Вчені-аграрії вказують на те, що значна частка (близько 80 %) молока виробляється у господарствах населення. Але їх вплив на ситуацію на ринку незначний. Такі виробники не спроможні сформувати товарні партії молочної сировини, її якість низька, тому переробні підприємства закупають таке молоко за цінами нижчими, ніж у крупнотоварних підприємств. Внаслідок цього приватні товаровиробники втрачають інтерес до реалізації отриманої сировини. В першу чергу, вони отримують молоко для власного споживання, а надлишок реалізують на ринку, оскільки тут ціни вищі, ніж у переробних підприємствах.

Для організації закупівлі молока, надоеного в приватному секторі, переробні підприємства в багатьох випадках використовують власний спеціалізований автотранспорт. Але зважаючи на постійне зростання вартості паливно-мастильних матеріалів, така діяльність все більш занепадає. Підприємства вимушені знижувати закупівельні ціни на молочну сировину або взагалі відмовляються від неї. Альтернативою для переробників в таких випадках постає закупівля молока в заготівельних пунктах або обслуговуючих кооперативах, які займаються збором сировини від населення. У результаті цього транспортно-заготівельні витрати молокозаводів зменшуються, що позитивно впливає на їх економічну ефективність господарювання. При цьому особлива роль відводиться заготівельно-збутовим кооперативам, які «здійснюють заготівлю, зберігання, передпродажну обробку, продаж продукції, надають маркетингові послуги тощо» [6]

У 2011 р. в Україні функціонувало 11161 закупівельних пунктів, які займалися закупівлею молока у господарствах населення. В цілому ними було закуплено 2093,9 тис. т молока, що складало в середньому на один такий пункт 187,61 т за рік. У регіональному розрізі кількість закупівельних пунктів значно різниться. Так, якщо у Закарпатській та Кіровоградській областях їх всього 1 і 2 відповідно, то у Чернігівській та Хмельницькій – 1621 і 1542 відповідно. На один закупівельний пункт припадає від 49 корів у Чернігівській області до 100,7 тис. корів у Закарпатській. Внаслідок цього обсяг закупівлі молочної сировини коливається від 46,15 т у Волинській області до 12650,0 т у Кіровоградській.

Тобто, у цілому можна відзначити, що в Україні функціонує розгалужена сітка заготівельних пунктів, які займаються збиранням молока, виробленого в господарствах населення, формуються товарні партії і пропонуються переробним заводам. Але однією з найбільших проблем такої системи є якість молочної сировини. Окрім того, що лише частина їх має можливість перевірити показники молочної сировини, що надходить від товаровиробників, вони в більшості випадків не спроможні забезпечити охолодження отриманої сировини до рівня, необхідного від зберігання до реалізації на переробку.

Камілова С.Р. наголошує, що матеріальна база пунктів для приймання молока від населення є недосконалою [2].

Так, у 2011 р. лише 38 %, або 389,7 тис. т молока, заготовленого закупівельними пунктами, було охолоджено до 10 °С. А в деяких областях отримана сировина взагалі не охолоджувалася.

Фахівці НААН України стверджують, що з такого молока дуже складно виготовити технологічну високоякісну продукцію, яка буде конкурентоспроможною на ринку. За їх даними, більш як 60% сироробних підприємств не забезпечені необхідною сировиною, що знижує якість сирів та обсяги їх виробництва [4].

Висновки. Основним завданням функціонування системи заготівлі молока в сучасних умовах є забезпечення його своєчасних, систематичних поставок на переробні підприємства із максимальним збереженням якісних показників. Сільськогосподарські підприємства в більшості випадків реалізують молоко за прямими договорами з використанням спеціального автотранспорту заготівельників або власними силами. Водночас близько 80% молока виробляється у приватному секторі і з його заготівлею постають певні труднощі. По-перше, рівень товарності в господарствах населення низький. По-друге, вартість його збирання вища, ніж у великих товаровиробників. По-третє, якість такої сировини, що надходить на переробку, втрачається і вона значно ускладнює процес виробництва готової продукції. На нашу думку, розкривається безперспективність розвитку виробництва молока в приватному секторі і зростає значення великих сільськогосподарських підприємств. Вчені-аграрії наголошують, що пріоритетність великих господарств визначається трьома вагомими факторами: спеціалізацією, концентрацією виробництва й інтеграцією з партнерами на ринку [1].

Але зважаючи на сучасні реалії, переробники не можуть відмовитися від молока, виробленого у господарствах населення, оскільки це значно зменшить обсяги поставок на переробку і від-

повідно виробництво готової молочної продукції. Все це у сукупності негативно вплине на ринкову ситуацію і створить базу для зростання цін, що вкрай актуально в умовах обмеженої купівельної спроможності.

Тому, на нашу думку, для удосконалення заготівлі молочної сировини необхідно приділяти значну увагу розвитку та модернізації заготівельних пунктів, а також розвитку обслуговуючих кооперативів. З одного боку, це буде мати певні наслідки для стабільного функціонування ринку молока, а з іншого – забезпечить передумови для розвитку сільської інфраструктури.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ільчук М.М. Функціонування молокопродуктового і м'ясопродуктового підкомплексів в умовах розвитку інтеграції. / М.М. Ільчук, М.М. Рудий – К.: Нічлава, 2006. – 384 с.
2. Камілова С.Р. Формування ринку молочної продукції /Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК у чотирьох частинах / Частина 4. Ціноутворення, інфраструктура аграрного ринку та виробничий потенціал в АПК. За ред. Саблука П.Т. – К.: ІАЕ, 2001. – С. 15.
3. Молочна та молокопереробна промисловість: Україна, 2007. – К.: Логос, 2008. – 232 с.
4. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Лісостепу України / Редкол.: М.В. Зубець та ін. – К.: Логос, 2004. – 776 с.
5. Сільське господарство України: Статистичний збірник 2011 р. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 388 с.
6. Соціально-економічний розвиток сільських територій: Навчальний посібник / За ред. В.К. Терещенка. – Київ-Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2011. – 151 с.

Заготовка молочного сыра в современных условиях развития АПК

В.И. Радько

В статье раскрыты основные тенденции функционирования системы заготовки молочного сыра в сельскохозяйственных предприятиях и хозяйствах населения. Проанализирована динамика объемов реализации молока по направлениям реализации, проведена оценка динамики объемов молока, поступающего на перерабатывающие предприятия. Проанализирована динамика поступления молока на перерабатывающие предприятия по категориям продавцов. Исследована специфика деятельности заготовительных пунктов по приему молока и выявлены несовершенства их материально-технической базы, что в значительной степени влияет на ухудшение качественных параметров молока, поступающего на украинские молокоперерабатывающие предприятия. Отмечены специфические особенности организации закупки молока у сельскохозяйственных товаропроизводителей и предложены пути совершенствования этого процесса в направлении улучшения качества молочного сыра.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, хозяйства населения, молоко, сырьё, качество, заготовительный пункт.

Harvesting of raw milk in the modern conditions of development of agriculture

V. Radko

The article describes the main trends of the system procurement of raw milk in farms and households. The dynamics of the volume of milk in the areas of implementation, an assessment of the dynamics of milk supplied to processing plants. The dynamics of flow of milk processing plants by category sellers. The specific activities of procurement centers for the reception of milk and found them inadequate logistics, which greatly affects the deterioration of milk quality parameters, which enters the Ukrainian milk processing enterprises. Noted specifics of purchase milk from agricultural producers and the ways of improvement of the process towards improving the quality of raw milk.

Key words: agricultural enterprises, private households, milk, raw, quality, procuring point.

УДК 332.3:63.95(477.41)

КАРПЕНКО А.М., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ В УКРАЇНІ

У статті здійснюється оцінка сучасного стану використання сільськогосподарських угідь. Проведено оцінку землекористування за умов ринкової економіки та членства у СОТ. Розглянуто динаміку використання сільськогосподарських угідь на території України. Автором проаналізовано структуру посівних площ та ефективність їх використання. Особлива увага звернена на екологічну проблему землевикористання, проведена оцінка використання земель сільськогосподарського призначення з врахуванням соціальних та екологічних чинників. Виявлено основні проблеми землевикористання в Україні, запропоновані заходи з підвищення економічної, екологічної та соціальної ефективності використання сільськогосподарських угідь.

Ключові слова: землевикористання, сільськогосподарські угіддя, розораність, сільськогосподарські підприємства.

Постановка проблеми. Реформування агропромислового комплексу України і забезпечення продовольчої безпеки держави вимагає розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення, формування багатокладності економіки на основі забезпечення рівноправного розвитку різних форм господарювання, забезпечення умов щодо ефективного та раціонального використання земельних угідь.

В Україні наразі так і не створено прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення; через неефективний перерозподіл власності виявилася зруйнованою матеріально-технічна база великого товарного виробництва, знизилася продуктивність сільськогосподарського виробництва, посилюється ціновий диспаритет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням формування сільськогосподарського землекористування та використання земельних ресурсів України займалися такі науковці: Д.І. Бабміндра, З.Ф. Бриндзя, С.Ю. Булигін, В.В. Горлачук, Б.М. Данилишин, Д.С. Добряк, П.Г. Казьмір, М.В. Калінчик, О.П. Канаш, В.М. Кривов, В.О. Леонець, Г.К. Лоїк, А.Г. Мартин, В.Я. Месель-Веселяк, І.Ф. Мукомель, Л.Я. Новаковський, С.О. Осипчук, О.Я. Панчук, Б.І. Пархуць, С.П. Погурельський, П.П. Руснак, А.Я. Сохнич, М.Г. Ступень, А.Г. Тихонов, А.М. Третяк, М.А. Хвесик, Г.В. Черевко, А.Д. Юрченко та ін.

У вітчизняній літературі недостатньо висвітлена наукова проблематика комплексного підходу до еколого-економічного обґрунтування формування сільськогосподарського землекористування. Багато аспектів досліджуваної проблеми залишаються невирішеними або є дискусійними й зумовлюють необхідність у глибших і конкретніших наукових обґрунтуваннях процесів формування і розвитку сталого землекористування.

Мета і завдання дослідження – здійснити оцінку сучасного стану використання сільськогосподарських угідь та запропонувати шляхи їх ефективного використання.

Матеріал і методика досліджень. Для вирішення поставлених завдань у роботі використовувалися такі методи: монографічний (під час опрацювання наукових публікацій з питань формування еколого-економічних засад оцінки сучасного стану земель, нормативних документів з питань землекористування, статистичних збірників, енциклопедій); історичний (для аналізу соціальних та економічних передумов розвитку земельної реформи); економічний аналіз, визначення відносних і середніх величин, індукції та дедукції (для аналізу чинників, що впливають на цінність землі); групування (для аналізу статистичних відомостей обліку кількості та якості земель) та інші.

Результати досліджень та їх обговорення. Низький рівень інвестування сільськогосподарської галузі через значну кількість збиткових підприємств і низький рівень норми прибутку сільськогосподарського виробництва порівняно з іншими секторами економіки, повільний оборот виробничого капіталу зумовлений великою різницею між часом виробництва та робочим періодом, незахищеність прав інвесторів, що не сприяє модернізації АПК і нарощуванню обсягів виробництва сільськогосподарської продукції [1]. Основним джерелом інвестування галузі залишаються власні кошти підприємств і організацій, частка яких у сукупних інвестиціях в основний капітал сільського господарства в середньому протягом 2001–2009 рр. становила 55–65 %. Частка кредитів фінансових установ знаходилася в межах 5–18 %, коштів державного та місцевого бюджетів – 4–8 %, іноземних надходжень – 3–6 %, інших інвесторів (якими є переважно великі агропромислові структури) – в межах 7–10 %.

Високе техногенне та антропогенне навантаження на ґрунти, яке посилюється дією природних чинників, що знижує якість ґрунтового покриву, посилює ерозійні процеси та призводить до недобору валових зборів сільськогосподарських культур, зниження їх урожайності [2].

Високий рівень освоєності сільгоспугідь збільшує навантаження на землю і призводить до погіршення їх якісного стану, а також екстенсивний ґрунтовиснажливий спосіб ведення землеробства. Незавершеність реформування земельних відносин, мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення стримують формування та розвиток господарств на основі концентрації земельної власності в оптимальних розмірах у ефективних власників, тому в сільськогосподарському виробництві переважають дрібні особисті селянські господарства, що не мають можливостей застосування сучасної сільськогосподарської техніки та нових технологій [3].

Відбувається значне скорочення площі сільськогосподарських угідь, у т. ч. орних земель, які використовуються для виробництва товарної сільгосппродукції. Якщо у 1990 р. у товарному сільськогосподарському виробництві використовувалось 38705,4 тис. га сільськогосподарських угідь (92% їхньої загальної площі), то у 2011 р. – 30110,4 тис. га (72,3%).

Зазначена тенденція притаманна також країнам з розвиненим сільськогосподарським виробництвом – у більшості країн Європейського Союзу площа сільськогосподарських угідь і ріллі також скоротилася [4]. За 1990-2010 роки площа ріллі, наприклад у Великобританії, зменшилася на 12,2%, Німеччини – на 1,4%, Іспанії – на 14,4%, Італії – на 12,3%. Збільшення відмічено лише у Франції, Нідерландах, Бельгії-Люксембурзі та Ірландії, площа ріллі зростає.

Якщо врахувати, що серед товаровиробників обліковуються створені за роки земельної реформи фермерські господарства, то товаровиробники дореформеного періоду втратили 8 млн 727,7 тис. га ріллі (26,9% її загальної площі) (рис. 1).

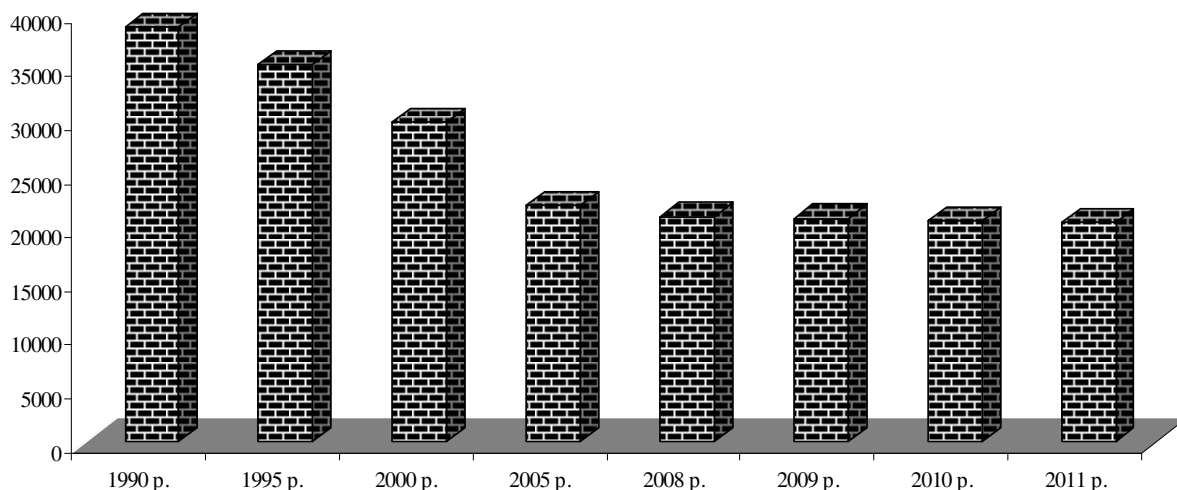

Рисунок 1. Динаміка площ сільськогосподарських угідь, які використовуються для виробництва товарної сільгосппродукції, тис. га

Приватизація сільгоспугідь не спричинила трансформації аграрної структури в ринковому напрямку. Так, порівняно з 1990 р., кількість товарних сільськогосподарських землекористувань у 2011 р. зростає з 15145 до 19331, а з урахуванням землекористувань фермерських господарств – до 68836, тобто в 4,5 рази. При цьому середній розмір землекористувань сільгосп підприємств зменшився із 3,7 до 1,0 тис. га (у 3,7 рази), а державних – з 2,7 до 0,6 тис. га (у 4,5 рази).

У процесі здійснення земельної реформи так і не було проведено екологізацію землекористування. На значних територіях меліоративні системи припинили функціонування, проте ці землі й досі вважаються зрошуваними або осушеними [5]. Певна частина площ продуктивних угідь втратила економічну родючість: засолена, заболочена, заросла лісом.

Серед найважливіших невирішених проблем у земельних відносинах залишається капіталізація землі як базового активу. Інвестувати у виробничу сферу за умови нерозвинутого земельного ринку України стає ризикованим. Вітчизняний та іноземний бізнес демонструє готовність до більшого економічного освоєння території України, розвитку її інфраструктури, проте лише за умови обґрунтованої територіальної організації господарства, гарантії стабільності земельної політики, досконалості правового базису землекористування, які в Україні відсутні.

Сучасний земельний устрій країни базується на правовій базі, яка унеможливила її застосування у конкуруючому економічному середовищі. Законодавство України гарантує право громадян на володіння, користування та розпорядження нерухомістю, у т. ч. і земельними ділянками. Це право передбачене ст. 41 Конституції України, в ч. 4 якої проголошено: «Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним». Частиною 1 ст. 4 Закону України «Про власність» встановлено, що власник «на свій розсуд володіє, користується і розпоряджається належним йому майном». Мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення не узгоджується із цими положеннями, він суперечить змісту ст. 1 Протоколу 1 Конвенції про захист прав людини та основних свобод.

Рослинництво відіграє ключову роль в аграрному секторі, оскільки традиційно займає найбільш вагомий частку в структурі валового продукту сільського господарства України (за останні п'ять років – більше 50%) та є основою для формування кормової бази тваринництва.

За період 1990–2011 рр. в Україні відбулося зменшення посівних площ сільгоспкультур на 16,8% (табл. 1); у 4,6 рази знизилися посівні площі кормових культур, що негативно вплинуло на розвиток кормової бази тваринницької галузі. За цей період значно зросли посіви високорентабельних експортоорієнтованих культур: соняшнику – у 2,8 рази, ріпаку – понад удесятеро, а це порушує систему сівозмін і призводить до виснаження ґрунтового покриву. Посівні площі картоплі й овоче-баштанних культур, які зосереджені переважно в господарствах населення, зменшилися на 5%.

Завдяки зростанню посівних площ зернових і зернобобових культур, а також сприятливим природно-кліматичним умовам 2008 р. отримано рекордний валовий збір зерна – 53290,1 тис. т.

Таблиця 1 – Динаміка розміру та структури посівних площ основних сільськогосподарських культур

	Роки							2011 р. проти 1990 р. у %
	1990	2000	2005	2008	2009	2010	2011	
Уся посівна площа	32406	27173	26044	27133	26990	26952	27670	85,4
%	100,0	100,0	100,0	100	100,0	100,0	100,0	-
Зернові та зерно-бобові культури	14583	13646	15005	15636	15837	15090	15724	107,8
%	45,0	50,2	57,6	57,6	58,7	56,0	56,8	11,8
Технічні культури	3751	4187	5260	6778	6545	7296	7441	198,4
%	11,6	15,4	20,2	25,0	24,3	27,1	26,9	15,3
Картопля і овоче-баштанні культури	2073	2277	2041	1967	1950	1967	2028	97,8
%	6,4	8,4	7,8	7,3	7,2	7,3	7,3	0,9
Кормові культури	11999	7063	3738	2752	2658	2599	2477	20,6
%	37,0	26,0	14,4	10,1	9,8	9,6	9,0	-28,0

Джерело: складено та розраховано за даними Державної статистичної служби

Зменшення площ, з яких збирали урожай цукрових буряків, призвело до скорочення валових зборів цієї культури навіть за збільшення врожайності. Крім того, починаючи з 2006 р., спостерігається стабільна тенденція до зниження посівів цієї культури та її валових зборів.

Зазначимо, що сільгосппідприємства віддають перевагу вирощуванню сільгоспкультур зернової та технічної груп. При цьому вони значно скорочують виробництво картоплі та плодоовочевих культур (табл. 2). Натомість господарства населення стають основними виробниками плодоовочевої продукції (у них зосереджено виробництво 90% картоплі та овочів). Отже, основний тягар щодо забезпечення населення продуктами харчування взяли на себе фінансово менш потужні (порівняно із сільськогосподарськими підприємствами) господарства населення.

Високі темпи росту виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції та розвиток державних програм, спрямованих на подальше нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, призводить до поступового росту дефіциту площ для зберігання зернових. Ця проблема вирішується поступовим нарощуванням системи елеваторів (у першу чергу за рахунок вкладання коштів приватними інвесторами), а також за рахунок використання технології «мішків-зерносховищ», які дозволяють максимально оперативно вирішити питання нестачі елеваторів.

Основними виробниками продукції рослинництва є сільськогосподарські підприємства. У загальному обсязі вирощуваних зернових та зернобобових культур вони складають 77,9% у 2011 р. У сегменті цукрових буряків частка підприємств складає 91,5%; соняшнику – 84,1; картоплі – 3,1; овочів – 15,7% (табл. 2).

Орієнтація сільськогосподарських підприємств на вирощування рентабельних зернових, а також олійних культур не сприяє збалансованому постачанню на ринок різноманітної продукції харчування. Як наслідок, останнім часом спостерігається недовиробництво окремих низькорентабельних або збиткових сільськогосподарських культур, зокрема круп'яних, що призводить до зниження пропозиції їх на ринку, появи ажіотажного попиту та стрімкого подорожчання товару [6].

Основні проблеми рослинницької галузі полягають у наступному: розширення посівних площ під вирощування ґрунтовиснажливих культур – соняшнику та ріпаку; зниження посівів культур кормової групи, окремих круп'яних культур (просо, гречка), зернобобових і цукрового буряку; низька врожайність сільськогосподарських культур порівняно з іншими країнами, де висока урожайність забезпечується завдяки використанню сучасних інноваційних і ресурсозберігаючих технологій; зосередження виробництва плодоовочевої продукції в господарствах населення, що не мають відповідних сховищ для її зберігання; відсутність інфраструктури реалізації такої продукції

ції через плодо- та овочевози; висока енерго- та ресурсозатратність виробництва рослинницької продукції; відсутність інноваційних підходів щодо обробки ґрунту та вирощування сільгоспкультур (системи No-Till, органічного виробництва, крапельного зрошення); дефіцит висококваліфікованих працівників, здатних працювати на новітньому обладнанні та виконувати високотехнологічні операції з вирощування сільгоспкультур.

Таблиця 2 – Динаміка обсягів виробництва основної продукції рослинництва за категоріями господарств, тис. т

	Роки								2011 р. в 1990 р., %
	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	
Зернові культури	49563,8	31182,3	19964,2	28790,4	42094,2	35841,9	29779,3	44219,3	89,2
%	97,2	91,9	81,6	75,7	79,0	77,9	75,8	77,9	
Цукрові буряки	44261,7	28884,1	11594,1	12145,4	11795,5	9151,6	12663,4	17145,4	38,7
%	99,99	97,4	87,8	78,5	87,8	90,9	92,1	91,5	
Соняшник	2509,2	2734,3	3025,7	3709,9	5289,3	5177,4	5585,6	7288,8	290,5
%	97,6	95,6	87,5	78,8	81,0	81,4	82,5	84,1	
Картопля	4793,6	618,5	276,7	239,7	436,8	517,6	482,5	751,8	15,7
%	28,6	4,2	1,4	1,2	2,2	2,6	2,6	3,1	
Овочі	4872,1	1607,1	986,3	780,7	1108,6	1120,1	964,6	1540,5	31,6
%	73,1	27,3	16,9	10,7	13,9	13,4	11,9	15,7	
Плоди та ягоди	1347,1	311,2	264,1	200,1	231,7	214,8	286,8	299,8	22,3
%	46,4	16,4	18,2	11,8	15,4	13,3	16,4	15,8	

Джерело: складено та розраховано за даними Державної статистичної служби

Висновки. Варто відзначити, що на сьогодні є декілька головних умов, за яких можна досягти суттєвого збільшення виробництва основних сільськогосподарських культур. Це, насамперед, інтенсифікація виробництва та підвищення врожайності, впровадження сучасних енергозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур у господарствах різних кліматичних зон та оновлення машинно-тракторного парку. Це дасть можливість, по-перше, на 20% знизити собівартість вирощування за рахунок зменшення затрат матеріально-технічних та енергетичних ресурсів, забезпечити переоснащення сільськогосподарських підприємств, збільшити виробництво сільськогосподарських культур до 20%, а також зберегти родючість ґрунтів, сприяти їх раціональному використанню та не допустити подальшої деградації.

Величезну роль у забезпеченні збільшення виробництва сільгоспкультур відіграє вдосконалення землекористування та формування оптимальної структури посівних площ залежно від природно-кліматичних умов та зональної спеціалізації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кісіль М. І. Інвестиційна привабливість аграрнопромислового виробництва регіонів України / М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська, П.Т. Саблук – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 478 с.
2. Ресурсный потенциал экономического роста. – М.: Путь России: Экономическая литература, 2002. – 689 с.
3. Природно-ресурсна сфера України : проблеми сталого розвитку та трансформації / [за заг. ред. Б.М. Данилишина]. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2006. – 734 с.
4. Шашула Л. О. Розвиток земельних відносин в історичній ретроспективі / Л. О. Шашула // Продуктивні сили і регіональна економіка : зб. наук. праць. – Ч. 2. – К. : РВПС України НАН України, 2002. – С. 152–161.
5. Економічний розвиток України : інституціональне та ресурсне забезпечення : [монографія] / [О. М. Алімов, А. І. Даниленко, В. М. Трегубчук та ін.]. – К. : Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. – 684 с.
6. Царенко О. М. Фінансово-економічний механізм землекористування / О.М. Царенко, А.В. Чупіс // Вісник Сумського державного аграрного університету. – Серія «Фінанси і кредит». – 2001. – № 1. – С. 14–17.

Современное состояние и проблемы использования сельскохозяйственных угодий в Украине

А.Н. Карпенко

В статье проведена оценка современного состояния использования сельскохозяйственных угодий, а также оценка землепользования в условиях рыночной экономики и членства во ВТО. Рассмотрена динамика использования сельскохозяйственных угодий на территории Украины. Автором проанализирована структура посевных площадей и эффективность их использования. Особое внимание обращено на экологическую проблему землепользования. Проведена оценка использования земель сельскохозяйственного назначения с учетом социальных и экологических факторов. Выявлены основные проблемы землепользования в Украине. Предлагаются меры по повышению экономической, экологической и социальной эффективности использования сельскохозяйственных угодий.

Ключевые слова: землеиспользование, сельскохозяйственные угодья, распашка, сельскохозяйственные предприятия.

Current status and problems use of agricultural land in Ukraine

A. Karpenko

This article assesses the current state of agricultural land use. Evaluation of Land Use in a market economy and WTO membership. We consider the dynamics of agricultural land in Ukraine. The author analyzes the structure of sown areas and their efficiency. Particular attention is paid to environmental land use issue. The author evaluated the use of agricultural land, taking into account social and environmental factors. The basic problems of land use in Ukraine proposed measures to improve the economic, environmental and social performance of agricultural land use.

Key words: land use, agricultural land, plow, agricultural enterprises.

УДК 338:439(477)

КУДЕЛЬСЬКИЙ В.Е., здобувач

Науковий керівник – СВИНОУС І.В., д-р екон. наук

Хмельницький національний аграрний університет

ЗАКУПІВЕЛЬНА ЦІНА НА МОЛОКО ЯК ІНДИКАТОР ВІДНОСИН МІЖ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ТОВАРОВИРОБНИКАМИ І ПЕРЕРОБНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

У статті розглядається економічна суть категорії «закупівельна ціна» та механізм її формування на українському ринку молока та молочної продукції. Проаналізовано процес ціноутворення на молочну сировину в контексті відносин між сільськогосподарськими та переробними підприємствами. Виявлено основні чинники, що впливають на формування закупівельної ціни на молоко. Проведено аналіз динаміки закупівельних цін на молоко в Україні та окремих економічно розвинених країнах Європи, а також досліджено структуру роздрібною ціни за цими країнами. Досліджено вплив податку на додану вартість на формування роздрібною ціни на молоко у різних країнах світу. Намічено основні шляхи оптимізації механізму формування закупівельних цін на молоко в контексті сталого розвитку сільських територій.

Ключові слова: ціна, молоко, сільськогосподарські підприємства, молокопереробні підприємства.

Постановка проблеми. Молочне скотарство – традиційно важлива і невід’ємна галузь сільськогосподарства, рівень розвитку якої є однією з ознак прогресу в розвитку сільськогосподарської сфери в цілому. Молочній галузі також відводиться важлива роль у забезпеченні населення молоком та молочною продукцією. Однак, на сьогодні галузі виробництва і переробки молока опинилися у складній ситуації. Поступове скорочення поголів’я корів вплинуло на обсяги виробництва і продаж молока, змінилася структура і асортимент виробництва молочної продукції, суттєво зменшилися обсяги споживання молока та молочної продукції. Так, в 2010-2011 роках обсяги споживання знизилися до чи не найнижчого рівня за останні півстоліття. Поступово погіршується зовнішньоторговельний баланс в молочній групі за рахунок нарощування обсягів імпорту продукції. Більше того, за рядом товарних позицій Україна опинилася перед загрозою перетворитися із традиційного експортера на нетто-імпортера продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження ринку молокопродукції, розробки механізмів розвитку молокопродуктового підкомплексу та, зокрема, розробки практичних питань закупівель і реалізації молока і молокопродуктів у вітчизняній науковій публіцистиці присвятили свої праці такі вчені-економісти: В. Бойко, С. Васильчак, Н. Васюткіна, Н. Гавришко, Н. Голомша, Т. Дудар, Р. Дудяк, М. Ільчук, В. Липчук, М. Пархомець, В. Савицька, В.Топіха, С. Шевельова, О. Шпичак, Г. Черевко та інші. Проте важливі аспекти ефективної організації маркетингового управління товаропросуванням молокопродукції аграрних формувань на споживчому ринку потребують більш поглиблених досліджень.

Мета дослідження – оцінка механізму формування закупівельних цін як індикатора відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками і переробними підприємствами.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано методи: статистико-економічний – для опрацювання масиву статистичних та емпіричних даних; монографічний – для детального вивчення окремих елементів досліджуваного явища на прикладі конкретних об’єктів; графічний – для наочної ілюстрації досліджуваних явищ, процесів і закономірностей.

Результати дослідження та їх обговорення. Відомо, що цінову ситуацію на ринку молока, як і на іншу тваринницьку продукцію, визначають такі фактори: співвідношення ресурсів і ємності ринку; рівень цін на корми, енергоносії; якість продукції, у тому числі і вихідної сировини; обсяги пропозиції вітчизняних виробників; вид упаковки для готових молочних продуктів; рівень доходів споживачів та його співвідношення із пропозицією на молочному ринку; конкуренція з боку інших видів харчових продуктів; тенденції розвитку світового ринку та ін.

На сучасному етапі формування ринку молока ціни на молочну продукцію формуються під впливом попиту і пропозиції з урахуванням сезонності та платоспроможності населення. На ринку спостерігається класична для закону опитування та пропозиції ситуація – за зниження обсягів виробництва і реалізації ціна зростає [1]. При цьому середні ціни реалізації молока в сільськогосподарських підприємствах також мають сезонний характер: максимальні ціни в зимовий період, мінімальні – у літній. Така тенденція свідчить про слабку залежність закупівельних цін від якісних параметрів молока (вмісту жиру і білка) і переважаючу залежність – від обсягів його пропозиції. Значні коливання цін протягом року негативно відображаються на доходах сільськогосподарських виробників. На цінову ситуацію на ринку молока в останні роки впливає багато факторів. З одного боку, це постійне зростання собівартості виробництва молока, з іншого – зростання попиту на молочну сировину з боку молокопереробних підприємств. Причому зростання попиту з боку переробників безпосередньо пов'язане не тільки зі збільшенням споживання молока та молокопродуктів на внутрішньому ринку, але й зі зростанням експорту окремих груп молочних продуктів (сир, масло, сухе молоко). На ринку молока та молокопродуктів необхідно знайти консенсус у політиці формування ціни на молоко та молокопродукти, який би задовольняв всіх зацікавлених учасників ланцюга товароруку «виробник-переробник-споживач» [2].

Після вирішення цього питання необхідно розв'язати дві проблеми. Перша проблема – темпи зростання цін на промислові товари, особливо на енергоресурси, для села за останнє двадцятиріччя у п'ять разів перевищили зростання цін на сільськогосподарську продукцію. Друга – пропозиції розподілу економічного результату праці між учасниками найчастіше складаються не на користь товаровиробника молока [3].

Найбільш узагальнювальним показником розподілу доходів між учасниками є ринкова ціна молока. У структурі ціни виділяється частка сільського господарства для переробки і торгівлі, а також частка податку на додану вартість (ПДВ) (табл. 1).

Потрібно звернути увагу, що в країнах Європи, які мають менш сприятливі погодні умови для виробництва молока, роздрібні ціни вищі, ніж в Україні. Так, у Норвегії ціна склала 186 дол. США, у Швейцарії – 124 дол. США за 100 кг молока. Закупівельна ціна на молоко у цих країнах була в 2-3 рази вище, ніж в Україні. Із досліджуваних країн за рівнем роздрібних цін на молоко до України найближені Литва, Польща, однак рівень життя населення цих країн у кілька разів вище, що не дозволяє об'єктивно здійснювати порівняння.

Таблиця 1 – Рівень і структура роздрібною ціни на молоко станом на 2011 р.

Країни	Роздрібна ціна за 100 кг молока, дол.	у т. ч. (дол.)			Структура роздрібною ціни, %			
		закуп. ціна	переробка і торгівля	ПДВ	усього	у т. ч.		
						с.-г.	переробка і торгівля	ПДВ
Франція	88	38	47,5	4,5	100	43	52	5
Німеччина	87	47	34,5	5,5	100	54	39,5	6,5
Голландія	87	48	34	5	100	55	39	6
Литва	74	31	32	11	100	39	46	15
Чехія	73	41	28,5	3,5	100	56	39	5
Польща	67	40	22,5	4,5	100	59	34,5	6,5
Україна	67	31	24,5	11,5	100	47	36	17

Джерело: [118].

Закупівельна ціна на молоко в Україні в 2011 р. склала 31 дол. США за 100 кг натурального молока, або 47% роздрібною ціни, а у країнах ЄС у середньому становила 49 дол. США і 55% роздрібною ціни, у Новій Зеландії – 44 дол. США. За нашими розрахунками, закупівельна ціна на молоко в Україні може бути підвищена на 15-20%, без зміни роздрібних цін на молочні продукти.

Певний вплив на рівень і структуру ціни відіграє податок на додану вартість (ПДВ). У країнах СНД і Східної Європи ПДВ тариф на молоко становить 15-20%, у країнах Західної Європи – 5-7%, за винятком Данії, Фінляндії, Іспанії. У США, Канаді, Австралії, Бразилії, Великобританії ПДВ на молочні продукти не застосовується. Зазначимо, що в Україні тариф ПДВ на молоко встановлено у розмірі 20%. У разі його скасування можна було знизити роздрібну ціну або підвищити закупівельну ціну на молоко. Але якщо врахуємо рівень роздрібних цін на молоко без ПДВ, все одно в Україні воно залишиться ще високим.

Безумовно, основним чинником формування роздрібної ціни на молоко є переробка і реалізація, на які в Україні припадає 36 %. Зазначимо, що у 2010 р. внаслідок підвищення закупівельної ціни на молоко сировину порівняно із 2009 р., спостерігається незначне збільшення частки доходу сільськогосподарських товаровиробників і зниження частки доходу молокопереробних підприємств у загальній сумі доходу, за всіма видами молочних продуктів переробних підприємств. Для молокопереробних підприємств найбільш затратним є виробництво масла селянського [4].

Заслугове на увагу набутий досвід розвитку молокопродуктового підкомплексу в США, де в основу розподільчого механізму покладено принцип розподілу доходу від реалізації кінцевої продукції за попередньо встановленими пропорціями, а саме: фермер – 46,6%; молочний завод – 26,3% плюс 1,9% на відтворення; торгівля – 21,1 і 3,82% – на утримання корпоративного органу.

Аналізуючи сучасний стан відносин між виробниками і переробниками молока, доцільно виділити основну проблему – це співвідношення ціни і якості на молоко сировину.

Доволі тривалий час молокопереробний сектор перебував у комфортних умовах – щорічні потреби галузі не перевищували 25% від загального виробництва молока в країні, і дефіциту в молочній сировині підприємства не відчували. За таких умов переробник міг значною мірою диктувати рівень цін попиту, при цьому активно використовуючи продукцію від особистих селянських господарств як чинник гарантування сировинних потреб. У періоди цінних сплесків молокопереробні підприємства знижували обсяги закупівель у сільськогосподарських підприємствах, збільшуючи закупівлю молочної сировини в господарствах населення за нижчою ціною [5]. Протягом останніх десяти років рівень закупівельних цін на молоко в господарствах населення залежно від року був нижче від 5 до 35% порівняно з цінами, що отримували сільськогосподарські підприємства. У структурі закупівель молока переробними підприємствами частка населення так само змінювалася залежно від року і коливалася від 50 до 70%. Слід зазначити, що подібний диктат в окремі періоди зводив до того, що рух цін на ринку молочної сировини і готової молочної продукції був діаметрально протилежним, формуючи значні цінові диспаритети.

В останні три роки ситуація для молокопереробної галузі значно погіршилась. Постійне щорічне зниження валових надойв молока поступово зробило реальною проблему дефіциту молочної сировини (з урахуванням наявних експортних ринків збуту). Як наслідок – на ринку молочної сировини значно загострилась конкуренція, що миттєво знайшло відображення на рівнях закупівельних цін. Якщо в період з 2000 до 2006 рр. закупівельна ціна на молочну сировину збільшилась всього на 70%, то з 2006 до 2012 рр. ціни злетіли майже в 2,8 рази, в окремі періоди випереджаючи європейські ціни на молочну сировину.

Другий фактор, що також традиційно належить до переліку основних причин, які призвели до руйнівних наслідків у молочному скотарстві – проблема нестабільності сезонних коливань закупівельної ціни на молочну сировину. Навіть в умовах дефіциту та значного попиту сезонні коливання цін на молочну сировину в Україні є суттєвими. В 2010 р. різниця між мінімальною (червень) та максимальною (жовтень) середньозваженою ціною реалізації молока с.-г. підприємствами склала 43,2%. Для порівняння в Європейському Союзі ця різниця не перевищила 15%.

Сезонні коливання закупівельних цін на молоко є наслідком значної сезонності у виробництві молока. В літні місяці обсяги виробництва молока приблизно в два рази вищі, ніж взимку. Найбільші надойв молока припадають на травень-серпень. За цей період зазвичай надоюється 40-45% всього річного обсягу молока. Безумовно, така сезонність впливає не тільки на динаміку цін, але й може визначати режим роботи молокопереробних підприємств. Внаслідок міжсезонного дефіциту молочної сировини деякі підприємства в осінньо-зимовий період змушені призупиняти виробництво до весняного збільшення пропозиції молочної сировини.

В Україні молоко високої якості коштує набагато дорожче, ніж у країнах ЄС, оскільки закупівельна ціна на молоко в країні на 10-15% вище, ніж у Європі. При цьому в Україні взагалі не вистачає високоякісного молока – сировини, і тільки в останні два роки ситуація з якістю молока покращилася.

Основні причини високих закупівельних цін на молоко в Україні – його висока собівартість і низька продуктивність у цій галузі. Крім того, за нашими переконаннями, ситуацію збільшують торгово-посередницькі структури, через які проходить до 30% молочного ринку: вони скуповують молоко за завищеними цінами, а потім перепродують його, при цьому не звертаючи особливої уваги на якість продукції. Станом на кінець 2009 р. в Київській області офіційно зареєстровано 17 підприємств, які здійснювали закупівлю молока та молочних продуктів.

У світі триває висхідна динаміка закупівельних цін на сире молоко. Закупівельні ціни на молоко плавно підвищуються, причому більшими темпами – там, де вони є найнижчими (тобто різниця в цінах на молоко в різних країнах поступово скорочується). Подальше зростання цін у державах ЄС буде гальмуватися поступовою відмовою від державної підтримки цін, однак в Україні спостерігається протилежна тенденція.

Якщо у вересні середньозважена ціна на молоко становила у перерахунку 35 євро/т, то у жовтні – 33,2 євро/т, або знизилась на 5,4%. На думку переробників, зниження закупівельних цін на сире молоко – явище цілком очікуване. Дорога молочна продукція на прилавках магазинів втратила привабливість для споживача і як, наслідок, значно скоротилися продажі. Вихід із такої ситуації переробники вбачають у зниженні цін на сировину. Проте, для господарств населення ціна, за якою закупають молокопереробні підприємства, становить в межах 20 євро/т.

Висновки. В Україні ціна на молоко залежатиме від того, як швидко його виробництво стане конкурентоспроможним. Попит на якісну молочну продукцію постійно зростає, однак потребують модернізації як виробнича сфера, так і переробна. В цілому світова ціна впливатиме на рівень її всередині країни, але повільнішими темпами, ніж це відбувається у розвинених країнах, особливо, коли йдеться про її підвищення.

Поширена система економічних відносин між суб'єктами молочного підкомплексу не забезпечує розвиток молочного скотарства, оскільки на шляху між ним і споживачем у ланцюзі знаходяться переробні підприємства й торгівля, які через систему занижених цін і високих торговельних надбавок забирають частку виручки, набагато більшу, ніж становить їх внесок у виробництво і реалізацію молочної продукції. Форма виробничо-економічних і організаційних зв'язків, коли сільськогосподарські товаровиробники і переробні підприємства лише номінально входять до складу АПК, в ринкових умовах виявилася неспроможною, не забезпечила узгоджування соціально-економічних інтересів цих суб'єктів господарювання. Кожен з них орієнтується переважно на свої результати роботи. Отже, необхідна розробка механізму взаємодії інтересів суб'єктів підкомплексу із використанням економічних важелів дії, які дозволяють налагодити оптимальні виробничі відносини й орієнтувати всіх учасників на отримання готової продукції з високою економічною ефективністю. Необхідність удосконалення виробничих відносин і пошук найбільш раціональної організаційної форми їх втілення у молочному підкомплексі зумовлена високою господарською і комерційною взаємозалежністю діяльності сільськогосподарських підприємств, молокопереробних підприємств і торгівлі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Васильченко О.М. Розвиток молочного скотарства в контексті інтеграції України у світову економіку / О.М. Васильченко // Економіка АПК. – 2008. – №2. – С. 34–36.
2. Грищенко О.В. Шляхи формування надійної сировинної бази молокопереробних підприємств / О.В. Грищенко // Економіка АПК. – 2008. – №6. – С. 43–47.
3. Заходим М.В. Розвиток молочної продукції Хмельницької області в контексті продовольчої безпеки / М.В. Заходим // Розвиток агробізнесу в Україні: проблеми, пріоритети, перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвячені 10-річчю ф-ту аграр. менеджменту (Україна, м. Житомир, 25–27 берез. 2010 р.). – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 222–223.
4. Ільчук М.М. Ефективне функціонування молокопродуктивного підкомплексу України / М.М. Ільчук – К.: Нічлава, 2004. – 312 с.
5. Пархомець М. Організаційно-технологічні засади підвищення ефективності виробництва молока у Західному регіоні України / М. Пархомець // Регіональна економіка. – 2001. – №3. – С. 161–171.

Закупочная цена на молоко как индикатор отношений между сельскохозяйственными товаропроизводителями и перерабатывающими предприятиями

В. Э. Кудельский

В статье рассматривается экономическая сущность категории «закупочная цена» и механизм ее формирования на украинском рынке молока и молочной продукции. Проанализирован процесс ценообразования на молочное сырье в контексте взаимоотношений между сельскохозяйственными и перерабатывающими предприятиями. Выявлены основные факторы, влияющие на формирование закупочной цены на молоко. Проведен анализ динамики закупочных цен на молоко в Украине и отдельных экономически развитых странах Европы, а также исследована структура розничной цены по этим странам. Исследовано влияние НДС на формирование розничной цены на молоко в разных странах мира. Намечены основные пути оптимизации механизма формирования закупочных цен на молоко в контексте устойчивого развития сельских территорий.

Ключевые слова: цена, молоко, сельскохозяйственные предприятия, перерабатывающие предприятия.

The purchase price for milk as an indicator of the relationship between agricultural producers and processors

V. Kudelsky

The article deals with the economic substance of category "purchase price" and the mechanism of its formation on the Ukrainian market in milk and milk products. The process of pricing of raw milk in the context of the relationship between

agricultural and processing enterprises. The basic factors influencing the purchase price for milk. The analysis of the dynamics of purchase prices for milk in Ukraine and some developed countries of Europe, and the structure of retail prices for these countries. The effect of VAT on the formation of the retail price of milk in different countries. Identify the main route optimization mechanism for setting purchase prices for milk in the context of sustainable development of rural areas.

Key words: price, milk farms, dairy enterprise.

УДК 332.122:338.43(477.8)

ДМИТРИК О.В., аспірант

Науковий керівник – **МАЗУР С.А.**, канд. екон. наук

Вінницький національний аграрний університет

НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті розглядаються методологічні та організаційні проблеми сільського розвитку. Серед основних проблем виділено демографічну проблему, проблему ефективного виробництва та проблеми забезпечення сталого розвитку сільських територій, подано оцінку основних умов, яких повинні дотримуватись для сталого розвитку сільських територій. Розглянуто основні теоретико-методичні підходи до забезпечення ефективного розвитку сільських територій з врахуванням міграційних процесів та глобалізації світового господарства. Також особливу увагу приділено проблемам дискримінації сільської місцевості в забезпеченні інженерною та сільською інфраструктурою. Обґрунтовується необхідність вирішення суспільно необхідних функцій сільських територій, пропонуються нові підходи до змісту державної аграрної політики стосовно села.

Ключові слова: сільський розвиток, сільські території, методологія, практика, реформа, діяльність, проблеми, політика.

Постановка проблеми. Досягнення цілей економічного прогресу за рахунок аграрного сектору економіки базується на засадах сільського розвитку. Тільки динамічний сільський розвиток спроможний забезпечити економічний підйом на основі підвищення доходів незахищених верств населення та сприяти значному скороченню безробіття сільського населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В останні роки спостерігається значний інтерес вітчизняної науки до цієї сфери наукових знань. З різних поглядів окремі аспекти проблеми сільського розвитку розглядаються в наукових працях О. Бородіної, Ю. Губені, А. Малиновського, О. Оніщена, І. Прологи, П. Саблука, В. Юрчишина та багатьох інших вчених.

Метою дослідження є обґрунтування функцій і завдань сільського розвитку як процесу соціально-економічного відтворення сільських територій та визначення напрямів підтримки села заходами державної аграрної політики.

Матеріали і методи дослідження. Для написання статті використовувались праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань ефективного розвитку сільських територій. Дослідження проводилось з використанням загальнонаукових методів пізнання (абстракції, індукції, дедукції та спостереження).

Результати дослідження та їх обговорення. Зазначимо, що в кінці 90-х років турботи про стан природного середовища, забезпечення соціальних і економічних проблем сільських мешканців втілилися в єдину концепцію багатофункціональності, що була проголошена Організацією з проблем продовольства і сільського господарства (ФАО) (MFCA).1999). Визначальною рисою цієї інтеграції є те, що вона розглядає більш широкі зв'язки сільського господарства з економікою в цілому, відносини сільського господарства з користувачами землі, а також динамічні питання між сільськими і міськими регіонами [1].

Звідси випливає, що село як соціально-територіальна підсистема суспільства становить єдиний соціально-економічний, територіальний, природний та історико-культурний комплекс, що включає в себе сільське населення, сукупність суспільних відносин, пов'язаних з його життєдіяльністю, територію і об'єкти, які на ній розміщені. При цьому на село покладаються функції, виконання яких воно зобов'язане забезпечити, а саме:

- виробнича, сутність якої полягає у задоволенні потреб суспільства у продовольстві, енергетичній сировині, продукції лісового, рибного і мисливського господарства, а також у товарах і послугах інших галузей народного господарства;

- соціально-демографічна – це створення та підтримка сільським населенням духовних цінностей: збереження національно-культурних традицій, охорона пам'яток архітектури, природних ландшафтів, історії та культури в сільській місцевості;

- природоохоронна – підтримка екологічної рівноваги на великих територіях, утримання заповідників, заказників, національних парків тощо;
- рекреаційна – забезпечення розвитку сфери оздоровлення та відпочинку населення;
- контрольно-територіальна – обслуговування інженерних комунікацій і споруд (доріг, мостів, ліній електропередач, водогонів, нафто- і газопроводів тощо), сприяння відповідним державним організаціям у забезпеченні суспільного порядку і безпеки на сільських територіях [2].

Важливою сферою сільського розвитку є і функціонування сільських громад – побудова дієвої системи місцевого самоврядування на визначених територіях, що пов'язано, насамперед, із формуванням його фінансової та організаційних основ, всебічне сприяння становленню розгалуженої мережі органів самоврядування сільських громад та відповідного бюджетного забезпечення потреб сільської інфраструктури.

Розглядаючи теоретико-методологічні і прикладні аспекти сільського розвитку, слід підкреслити, що він можливий лише на засадах усталеності. В умовах України стале зростання сільських територій передбачає дотримання таких найважливіших умов:

- посилення та підтримка тих аспектів державної аграрної політики, які сприяють підвищенню функціонування людського потенціалу на селі, а також забезпечують раціональне використання і збереження природних ресурсів території;
- створення сприятливих умов для поширення несільськогосподарських видів діяльності на селі;
- забезпечення диференційованого підходу до розвитку галузей охорони здоров'я, освіти, культури, організації обслуговування населення в міській і сільській місцевостях з орієнтацією на рівні світових стандартів;
- подолання дискримінації сільської місцевості в забезпеченні інженерною та сільською інфраструктурою.

У свою чергу, забезпечення сталого сільського розвитку вимагає відповідного організаційного забезпечення в рамках удосконалення системи державного управління. Еволюція становлення спеціалізованих управлінських структур стосовно сільських територій розпочинається із перших років економічної незалежності України, коли в структурі Кабінету міністрів було створено Державний комітет із соціального розвитку села. Діяльність комітету була спрямована на нормативно-правове забезпечення соціального розвитку села, розширення сфери прикладання праці, формування і удосконалення сільської інфраструктури, селективну підтримку окремих територій тощо. Надалі цей комітет було об'єднано з Міністерством аграрної політики України, що призвело до «розмивання» його функцій. Частина функцій, що стосується розвитку інженерної і соціальної інфраструктури, перейшла у відання Міністерства регіональної політики і будівництва; розвиток дорожньої мережі – Міністерству транспорту і зв'язку. За таких умов Міністерству аграрної політики і продовольства стає все важче здійснювати кординацію дій, питань стосовно розвитку села. Спеціалісти наголошують [3] на необхідності більш тісної взаємодії і координації роботи державних органів управління стосовно проблем розвитку сільських територій і пропонують створення при Кабінеті міністрів спеціального комітету (агенції) сільського розвитку, очолюваного віце-прем'єр-міністром. До речі, подібне передбачено у підрозділі 14 розділу II Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року, де в загальних рисах йдеться про потребу утворення при КМУ Міжвідомчої координаційної ради з питань розвитку сільських територій.

Цілком логічно, що ініціатором створення урядового координаційного центру (агенції) сільського розвитку мало б стати Міністерство аграрної політики і, насамперед, тому, що йдеться про розв'язання на найвищому рівні виконавчої влади комплексу міжгалузевих завдань стосовно поліпшення просторового і соціального середовища розвитку аграрного сектору, тобто про важливі чинники ефективності і конкурентоспроможності агропродовольчого виробництва.

Діяльність пропонованої агенції не може бути продуктивною без створення її розгалуження на місцях. Тому на регіональному рівні (області) й місцевому (райони) доцільно було б також виокремити відповідні структурні підрозділи. Вони мають забезпечувати реалізацію державної аграрної політики на селі та координувати роботу регіональних та місцевих органів виконавчої влади в цьому напрямку.

Облаштування сільських територій в руслі сільського сталого розвитку безумовно сприяло б і адміністративно-територіальному устрою країни, про який так багато говориться. Адміністративно-територіальна реформа може посприяти сільському розвитку по деяких ключових сферах.

По-перше, це дасть змогу вдосконалити міжбюджетні відносини, зокрема у сфері зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування. Можливим проривом в цьому напрямку є пропозиція, щоб до місцевих бюджетів зараховувалися (у повному обсязі) податок на доходи фізичних осіб і земельний податок, транспортний збір з автомобілів і збір за забруднення навколишнього середовища, а також частину податку на прибутки підприємств [4].

У процесі здійснення адміністративно-територіальної реформи можливим є і вдосконалення (розширення) функцій органів місцевого самоврядування. Зокрема, це стосується земельних і екологічних питань. В першому випадку сільська рада могла б надавати дозвіл на володіння (продаж) земельної ділянки, в другому – вирішувати питання про можливість (заборону) розміщення шкідливого виробництва.

Висновки. Результати дослідження вказують на необхідність методологічного і організаційного забезпечення сільського розвитку в рамках існуючої вітчизняної методології та державної аграрної політики. Це стосується як визначення функцій і завдань сільського розвитку, так і підвищення ролі державного управління цими процесами, а також розширення повноважень місцевих органів влади і управління.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Крылатых З.Н. Аграрные аспекты вступления стран СНГ во ВТО // Энциклопедия российских деревень. – Вып. 6. – М.: ВНАПИ им. А.А. Никонова. – 2002. – С. 114, 165.
2. Петринов А.В. Устойчивое сельское развитие в России: направления и проблемы // Энциклопедия российских деревень. – Вып. 15. Актуальные проблемы современной аграрной теории и политики; Науч. тр. ВИАПИ им. А.А. Никонова, 2005. – С. 209, 212.
3. Теорія, політика та практика сільського розвитку / За ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАНУ О.М. Бородіної, д-ра екон. наук, чл.-кор. УААН І.В. Пролони: НАН України: Ін-т економ. та прогнозування. – К., 2010. – 376 с.
4. Матеріали Всеукраїнської наради з питань соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів від 23.05.2009 / Урядовий кур'єр. – 2009. – 26 травня.

Научно-организационные основы развития сельских территорий

А. В. Дмитрик

В статье рассматриваются методологические и организационные проблемы сельского развития. Среди основных проблем выделено демографическую проблему, проблему эффективного производства и проблемы обеспечения устойчивого развития сельских территорий. Рассмотрены теоретико-методические подходы к обеспечению эффективного развития сельских территорий с учетом миграционных процессов и глобализации мирового хозяйства. Также особое внимание уделено проблемам дискриминации сельской местности в обеспечении инженерной и сельской инфраструктурой. Обосновывается необходимость решения общественно необходимых функций сельских территорий, предлагаются новые подходы к содержанию государственной аграрной политике по деревне.

Ключевые слова: сельское развитие, сельские территории, методология, практика, реформа, деятельность, проблемы, политика

Research and institutional framework of rural areas

A. Dmytryk

The paper discusses methodological and organizational problems of rural development. The main problems identified demographic problem, the problem of efficient production and sustainable development issues so salt areas. The author evaluates the basic conditions that must adhere to sustainable rural development. The main theoretical and methodological approaches to effective rural development taking into account migration and globalization of the world economy. Also, special attention is paid to problems of discrimination in rural areas to provide engineering and rural infrastructure. The necessity of solving socially important functions of rural areas, there are new approaches to the content of public policy on agricultural village.

Key words: rural development, rural development, methodology, practice and reform activities, problems and policies.

УДК 504.062

СИДОРУК Б.О., канд. екон. наук

Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція ІКСГП НААН

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВОДОКОРИСТУВАННЯМ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

У статті розглянуто недоліки сучасної системи управління водними ресурсами, обґрунтовано важливість реалізації басейнової системи управління у сучасних умовах господарювання. Велика увага приділяється питанню раціоналізації водокористування, що спрямоване на зменшення антропогенного навантаження на водні джерела, запровадження системи інтегрованого управління водними ресурсами територій; сформовано рекомендації щодо вдосконалення системи управління використанням водних ресурсів на регіональному рівні в напрямку покращення показників соціальної та

економічної ефективності водокористування і зменшення збитків від негативних наслідків через шкідливий антропогенний вплив.

Ключові слова: водні ресурси, екологічний фактор, напрями водокористування, басейновий принцип, управління водокористуванням.

Постановка проблеми. Забезпечення найголовнішої потреби людини у чистій воді є невід'ємною частиною функціонування екосистеми. На сьогодні на фоні збільшення водоспоживання та підвищення вимог до якості води спостерігається тенденція до зниження в Україні запасів прісних вод та їх прогресуюче забруднення шкідливими стоками, що порушує рівновагу екологічних систем та призводить до втрати їх самовідновної здатності.

Вже тривалий час під час прийняття рішень як на місцевому, так і на державному рівні, щодо розвитку водогосподарського комплексу, охорона вод ставиться на останнє місце, тобто розробка проекту здійснюється таким чином, що реалізація господарського завдання знаходиться на першому місці, а екологічна складова майже не враховується, або враховується лише у рамках водоохоронних заходів.

При цьому відмова від введення нових прогресивних економічних відносин надзвичайно загострила ситуацію у водогосподарській галузі, яка за своєю структурою, технологіями, рівнем водокористування і охорони водних ресурсів нині суперечить принципам відповідності антропогенного навантаження відновлюваним спроможностям природних водних екосистем.

Зважаючи на сучасний критичний стан водогосподарської інфраструктури, необхідно застосувати якісно новий підхід до організації системи управління водогосподарським комплексом, що вимагає створення, насамперед, системи організаційно самостійних, фінансово спроможних та інвестиційно привабливих водогосподарських підприємств, які зможуть відновити та істотно покращити технологічний стан водогосподарських мереж та споруд.

У зв'язку з цим, виникає проблема необхідності трансформації організаційних форм державного управління системою водокористування як у цілому по Україні, так і в окремих регіонах. Для її вирішення необхідні нові економіко-екологічні підходи до структурної перебудови водогосподарської галузі, зорієнтовані на створення ефективної моделі управління, яка б відповідала кращим світовим зразкам і враховувала особливості вітчизняної системи господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою сучасних концепцій раціонального водокористування є комплексні моделі збалансованого використання водних ресурсів. При цьому проблема вдосконалення системи управління водними ресурсами стоїть перед вченими та практиками вже не один десяток років.

Незважаючи на значну кількість досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячених раціоналізації системи управління водокористуванням, зокрема, Т.П. Галушкіної, С.А. Генсирюка, З.В. Герасимчука, М.І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, О.О. Мінца, С.О. Левицької, В.А. Сташука [8], С.Г. Струмиліна, Т.С. Хачатурова, М.А. Хвесика [9], М.П. Федоренка, А.В. Яцика [10] та інших, ця проблема на сьогодні є предметом глибоких наукових дискусій, особливо стосовно її вирішення на регіональному рівні.

Метою дослідження є розробка науково обґрунтованих підходів до вдосконалення організації управління водокористуванням на регіональному рівні.

Відповідно до поставленої мети були визначені наступні завдання:

- обґрунтувати важливість реалізації басейнового принципу управління як передумови екологізації водокористування на регіональному рівні;
- розкрити основні аспекти раціоналізації водокористування на регіональному рівні, спрямовані на зменшення антропогенного навантаження на водні джерела;
- сформулювати рекомендації щодо вдосконалення системи управління використанням водних ресурсів на регіональному рівні.

Методи дослідження. У ході написання статті була використана сукупність загальноприйнятих і спеціальних методів та прийомів наукового дослідження, використання яких зумовлене поставленою метою та завданнями, а саме: дедукції та індукції, аналізу та синтезу, методи діалектичного та системного аналізу та інші.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз сучасного екологічного стану басейнів рік України й організації державного управління охороною і використанням водних ресурсів дозволив

виявити найбільш актуальні проблеми, які потребують негайного вирішення. До них належать: зменшення можливостей рік до самовідновлення, виснаження водно-ресурсного потенціалу внаслідок антропогенного навантаження на водні об'єкти басейну й екстенсивного способу ведення господарства, недосконалість економічного механізму водокористування і реалізації водоохоронних заходів, недостатня ефективність державної системи управління охороною і використанням водних ресурсів, зростаючий рівень забруднення природних водних джерел та інші [1].

На сьогодні одним із «найвужчих місць» у справі охорони природи і раціонального використання водних ресурсів є сформована система управління водокористуванням, що складається із набору слабопов'язаних між собою систем управління компонентами природного середовища і окремих ресурсів. При цьому регулювання процесу водокористування здійснюється, переважно, за допомогою адміністративних механізмів.

Нині функції управління використанням і охороною водних ресурсів розпорошено між різними гілками влади, в басейнах крупних річок не визначено єдиних повновладних господарів, а затрати на поліпшення екологічного стану водних об'єктів і водних ресурсів фінансуються, в основному, з державного бюджету за залишковим принципом.

Нині управління використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів у басейнах річок здійснюють Мінприроди і Держводгосп України та їх органи на місцях, включаючи басейнові управління водних ресурсів, обласні державні адміністрації, а також обласні управління водного господарства, районні державні адміністрації, обласні, районні, міські, селищні і сільські ради. Між переліченими органами не існує чіткої ієрархії відповідальності за стан та використання водних ресурсів і об'єктів, не має погоджених пріоритетів у здійсненні водогосподарських та екологічних заходів.

В умовах відсутності взаємної відповідальності кошти, які направлені на фінансування водогосподарських та екологічних проєктів, часто розпорошуються, що знижує ефективність їх використання для виконання першочергових заходів. Вказані недоліки підсилюються також недосконалою системою правового регулювання щодо використання і охорони вод, що обумовлено існуючими розбіжностями між Водним і Земельним Кодексами України, відсутністю підзаконних актів, зокрема, стосовно екологічного регулювання і реалізації басейнової системи управління [4].

При цьому найбільш ефективним у міжнародній практиці є басейновий принцип управління, використання та охорони водних ресурсів, необхідність впровадження якого задекларована і в Україні. Головною метою басейнової системи управління (БСУ) є забезпечення населення і галузей економіки України якісними водними ресурсами на основі впровадження екосистемного екологічно безпечного використання та відтворення водних ресурсів, відновлення та захисту природних джерел води за рахунок платного водокористування [3].

Визначальними принципами розвитку басейнової системи управління в Україні нині мають бути:

- пріоритетність екологічної безпеки водокористування і водоспоживання;
- узгодженість екологічної політики суб'єктів басейнової системи управління;
- самодостатність і самоокупність басейнової системи водокористування, охорони вод і відтворення водних ресурсів;
- еколого-економічна цілісність системи водокористування;
- посилення відповідальності за якість водних ресурсів і стан водних об'єктів басейну;
- багатоваріантність механізмів еколого-інвестиційної діяльності та фінансування басейнових заходів;
- наукова обґрунтованість управлінських рішень;
- комплексність басейнової бази даних і ефективність зворотного зв'язку (моніторинг сталого розвитку басейну).

Для впровадження цих принципів, насамперед, потрібно:

- на законодавчому рівні розробити і затвердити організаційну структуру та функціональну схему впровадження басейнового принципу управління;
- розробити і затвердити відповідні нормативно-правові акти, що забезпечують реалізацію басейнового принципу управління водним господарством, охороною вод і відновленням водних ресурсів, захистом від шкідливої дії вод [2];
- створити комплексну басейнову геоінформаційну систему з банком кадастрової інформації про водний фонд, водні ресурси та засоби їх регулювання, про структуру земельних угідь і меліоративних земель, про територіально-галузеву структуру водогосподарського комплексу та використання водних ресурсів, про якість води тощо;

• розробити методичну базу для ефективної водогосподарської і екологічної інвестиційної діяльності та функціонування управлінської інфраструктури в басейнах основних річок.

Оскільки в Україні спостерігається значна територіальна нерівномірність розподілу водних ресурсів та антропогенного навантаження на них, то слід розробляти і реалізовувати відповідні соціально-економічні та екологічні рішення на рівні окремих регіонів. Врахування територіальних особливостей, виробничого потенціалу і водозабезпеченості регіону дозволяє виявити додаткові можливості чи обмеження щодо розміщення продуктивних сил, що залежать від загальних умов функціонування екосистем на певній території, та сприяти оптимальному плануванню господарського розвитку і дотриманню басейнового принципу управління використанням, охороною і відтворенням водних ресурсів.

На наш погляд, екологічна стабільність водних ресурсів є важливою складовою не тільки водних екосистем, а й для забезпечення здоров'я та необхідних соціальних умов життя населення регіону. Крім цього, неврахування екологічної функції води чинить збитки і навколишньому природному середовищу (підтоплення, ерозія берегів тощо).

Тому під час розробки загальнодержавних програм стосовно раціоналізації водокористування на регіональному рівні слід використовувати екосистемний підхід [5], суть якого полягає у врахуванні під час планування водогосподарських заходів всіх негативних факторів впливу, які можуть спричинити погіршення якості води і порушення стану водних екосистем (рис. 1).

Рисунок 1. Система факторів впливу на стан водних екосистем регіону

Таким чином, визначальним принципом басейнового управління на регіональному рівні є запровадження системи інтегрованого управління водними ресурсами територій. Система інтегрованого управління водними ресурсами (СІУВР) – це комплекс інститутів і служб, завданням яких є організація раціонального водокористування, що базується на скоординованому розвитку водного господарства та управлінні водними, земельними та пов'язаними з ними ресурсами для підвищення результативності господарювання, забезпечення економічного та соціального добробуту населення за умови збереження і сталого розвитку життєво важливих екосистем.

Такий підхід сприятиме координації розвитку водного сектору, використання земельних і пов'язаних з ним інших видів ресурсів з метою підвищення добробуту і забезпечення рівності у суспільстві, за мінімального збитку для сталості життєво важливих екосистем.

Серед основних принципів СІУВР можна виділити наступні:

- базовою адміністративною одиницею для управління водними ресурсами є річковий басейн;
- водні ресурси і земля, яка формує площу річкового басейну, мають бути інтегровані в єдину систему і знаходитися під єдиним управлінням;
- поверхневі і підземні води, а також екосистеми, через які течуть ці води, слід розглядати спільно та інтегровано в рамках управління водними ресурсами;
- для ухвалення ефективних рішень з водним ресурсів необхідне врахування думки громадськості;
- прозорість і звітність під час ухвалення рішень є необхідними складовими сталого управління водними ресурсами.

Таким чином, для більш повної реалізації басейнового принципу на сьогодні необхідно створити управлінські структури, що здійснюватимуть в межах водозбірних басейнів функції планування, координації і контролю з розмежуванням повноважень у питаннях використання водних ресурсів між органами державної влади і місцевого самоврядування. Ключовим питанням передумови створення басейнової системи управління є формування для всього річкового басейну такого органу управління, який би включав до свого складу представників усіх верств суспільства, яких торкаються водні проблеми (як споживачів води, так і тих, хто відповідає за водозабезпечення).

Нині, на рівні територіальних утворень управління водноресурсними джерелами може бути організовано на базі вже існуючих басейнових водогосподарських об'єднань, статус яких необхідно закріпити законодавчими актами.

Надаючи статусу самостійних установ територіальним виробничим відділенням (управлінням) басейнових водогосподарських об'єднань, забезпечується їх незалежність від місцевих органів влади і підконтрольність водоохоронним органам. При цьому функції контролю за дотриманням лімітів водоспоживання і скиду забруднених стоків доцільно покласти на басейнові водогосподарські об'єднання та їх територіальні підрозділи. Їх зацікавленість у дотриманні цих лімітів обумовлюється впровадженням ринкових відносин у сферу водокористування (плата за воду і скиди стічних вод, стягнення за екологічні порушення). Доцільно також покласти на водогосподарські об'єднання питання узгодження всіх заходів на території басейну, що порушують умови формування водного стоку. Басейнові водогосподарські об'єднання, отримуючи платежі й штрафи від водокористувачів, вносять їх у місцеві і державний бюджети за користування водноресурсними джерелами, а також відраховують штрафи за порушення екологічних вимог на підпорядкованих їм водних об'єктах.

При цьому до компетенції місцевих органів влади має належати управління виробничою і соціальною сферами регіонального господарського комплексу, що дозволить забезпечити зв'язок господарських інтересів з екологічними вимогами. Децентралізація у вирішенні питань охорони навколишнього середовища та передача ряду основних повноважень і відповідальності за стан справ у цій сфері місцевим органам влади дозволить спланувати і здійснити найважливіші для конкретного регіону природоохоронні заходи, що дозволить стабілізувати стан справ у цій галузі [8].

Для вирішення проблем управління системою водокористування запропоновано також залучення приватного сектору до процесу управління водним господарством, яке можна здійснити декількома шляхами: контракт на надання послуг; контракт на управління; контракт на оренду; концесія; роздержавлення: повна або часткова приватна власність.

Важливу роль у процесі покращення ефективності водокористування мають відігравати також спілки чи асоціації водокористувачів, які об'єднують землевласників та орендарів і діють як громадські установи, що мають юридичний статус. При цьому першочерговим кроком після утворення асоціацій водокористувачів є передача їм прав власності на зрошувальні і дренажні внутрішньогосподарські системи, а також обов'язків щодо їх експлуатації та здійснення водорозподілу і водовідведення в межах площ визначених технологічних модулів чи адміністративних формувань.

Враховуючи міжнародний досвід, можна стверджувати, що асоціації водокористувачів сприятимуть підвищенню ефективності управління зрошенням на рівні внутрішньогосподарської мережі, позитивно впливатимуть на покращення сервісного обслуговування водоземлекористувачів та фінансове становище в питаннях технічного й технологічного обслуговування зрошувальної мережі, сприятимуть розв'язанню конфліктів з питань водорозподілу [6].

Таким чином, асоціації водокористувачів в умовах вітчизняної дійсності дали б можливість активніше переймати зарубіжний досвід впровадження перспективних схем модернізації водогосподарської інфраструктури.

Тому для раціоналізації державного управління в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів, підвищення ефективності роботи водогосподарських організацій на сьогодні є доцільним:

- прискорити завершення створення нормативно-правової бази з питань регулювання водоохоронної діяльності в Україні з урахуванням максимального наближення водного законодавства до законодавства Європейського Союзу [7];

- розробити та затвердити на законодавчому рівні порядок надання в оренду водних об'єктів загальнодержавного значення, що передбачений ст. 51 Водного кодексу України;

- з метою вжиття дієвих заходів впливу під час контролю за надходженням платежів до бюджету за надані в оренду водні об'єкти забезпечити надання органам Держводгоспу відповідних повноважень щодо притягнення осіб, що ухиляються від сплати або несвоєчасно вносять плату до Державного бюджету України, до адміністративної відповідальності;

- удосконалити систему моніторингу довкілля, якісного стану водних ресурсів та створити єдину інформаційну систему моніторингу вод;

- продовжити паспортизацію річок, водосховищ і ставків, визначення відповідності їх проектним параметрам та експлуатаційної надійності, а також потреби виконання ремонтних та відновлювальних робіт, включаючи регулювання і днопоглиблення річок, водосховищ і ставків.

Реформована таким чином система управління водними ресурсами дозволить забезпечити, насамперед, покращення показників соціальної та економічної ефективності водокористування і зменшити збитки від негативних наслідків в результаті шкідливого антропогенного впливу на стан водних ресурсів.

Висновки. Враховуючи результати проведеного дослідження, можна стверджувати, що нині стратегічним завданням щодо покращення ефективності управління водними ресурсами є розробка і реалізація державної політики сталого водокористування, яка забезпечить екологічнобезпечне і раціональне використання водних ресурсів на близьку та віддалену перспективу.

У процесі ринкового регулювання використання і охорони водних ресурсів важливо забезпечити вдале поєднання різних інструментів екологічного управління та їх подальшу взаємодію. Тільки тоді можна відзначати ефективність системи екологічного менеджменту.

Запропоновані напрямки вдосконалення системи управління водними ресурсами допоможуть вирішити багато проблем, пов'язаних із використанням, збереженням, відновленням і охороною водних джерел, що дасть можливість запобігати техногенним катастрофам та акумулювати зусилля для їх подолання в разі виникнення.

Реалізація зазначених напрямів у рамках механізму раціоналізації водокористування у перспективі також сприятиме виконанню основних положень державної програми раціонального використання й охорони водних ресурсів на регіональному рівні в повному обсязі та забезпечить ефективне функціонування водогосподарського комплексу країни загалом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналітична доповідь "Довкілля України у 2010 році" / За ред. Ю.М. Остапчук. – К.: Держстат України, 2011. – 11 с. / Електронний ресурс. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/ns_rik/analit/dovkillia_10.zip
2. Богачова О. Удосконалення законодавства – основна мета законотворчого процесу / О. Богачова // Право України. – 2006. – № 5. С. 12.
3. Верниченко Г.А. Комплексне планування та управління водними ресурсами / Г.А. Верниченко, В.О. Васенко. – Київ: Інститут географії НАН України, 2001. – 367 с.
4. Водні ресурси на рубежі ХХІ ст.: проблеми раціонального використання, охорони та відтворення / [М.А. Хвесик, О.В. Яроцька, І.Л. Головинський, П.П. Пастушенко та ін.]; за редакцією М.А. Хвесика. – К.: РВПС України, 2005. – 564 с.
5. Дубняк С.С. Становлення басейнового принципу управління водними ресурсами України на основі екосистемних підходів / С.С. Дубняк, С.А. Дубняк // Наук. записки Тернопільського педуніверситету. Серія „Біологія”. Спецвипуск „Гідроecологія”. – 2005. – №3(26). – С. 143-145.
6. Жовтоног О. Роль асоціацій водокористувачів у сталому використанні зрошуваних земель / О. Жовтоног, В. Поліщук // Водне господарство України. – 2008. – №1. – С. 17-25.
7. Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: держава, право, економіка (економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні) / В.В. Костицький [2-ге вид.] – К.: Український інформаційно-правовий центр, 2001. – 390 с.
8. Сташук В.А. Еколого-економічні основи басейнового управління водними ресурсами / Під заг. ред. акад. Коваленка П.І. – Дніпропетровськ: Зоря, 2006. – 480 с.
9. Хвесик М. Водний ресурс як складова інноваційного розвитку / М. Хвесик // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 152. – С. 6.
10. Яцик А.В. Водогосподарська екологія: у 4-х т., 7 кн. / А.В. Яцик – К.: Генеза, 2004. – Т. 4, кн. 6-7. – 680 с.

Основные аспекты совершенствования системы управления водопользованием на региональном уровне **Б.О. Сидорук**

В статье автор исследует недостатки современной системы управления водными ресурсами, обосновывая важность реализации бассейновой системы управления в современных условиях хозяйствования. Большое внимание уделяется вопросу рационализации водопользования, направленного на уменьшение антропогенной нагрузки на водные источники, внедрение системы интегрированного управления водными ресурсами территорий; сформированы рекомендации по совершенствованию системы управления использованием водных ресурсов на региональном уровне в направлении улучшения показателей социальной и экономической эффективности водопользования и уменьшения убытков от негативных последствий в результате вредного антропогенного воздействия.

Ключевые слова: водные ресурсы, экологический фактор, направления водопользования, бассейновый принцип, управление водопользованием.

The main aspects of improvement of water management at the regional level **B. Sydoruk**

The author explores the shortcomings of modern water management in the article, proved the importance of basin management in the contemporary economy. Much attention is paid the issue rationalization of water use, aimed at reducing the anthropogenic impact on the water supply; introduction of integrated water management areas, the recommendations to improve management of water resources at the regional level towards improvement of social and economic efficiency of water use and reduce losses from adverse effects resulting from adverse human impact are generated.

Key words: water resources, ecological factor, directions of water use, basin principle, water management.

УДК 351.824.1:639.3/5:504

ВДОВЕНКО Н.М., д-р екон. наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

У статті розглянуто питання методологічного забезпечення державного регулювання аграрного сектору з погляду його відповідності до вимог інвестиційно-інноваційної моделі розвитку. Обґрунтовано, що методологія і системний підхід виступають як взаємодоповнюючі інструменти. У дослідженні доведено необхідність посилення економічної ролі держави, спрямованої на сфері і галузі суспільного життя, які потребують її певного втручання. Аналіз еволюції державного регулювання економіки України в цілому та аграрного сектору зокрема, вказує на зменшення уваги до системно-методологічного інструментарію, що гальмує формування національних систем: інноваційної, інформаційного суспільства.

Ключові слова: виробництво, держава, економіка, методологія, регулювання.

Постановка проблеми. Стратегія економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 роки актуалізує глибоке реформування діючого інструментарію економічної політики: сформований в умовах економічної кризи, він поки що не націлений на забезпечення якісних перетворень – інноваційний розвиток. Тому потрібні суттєві зміни в механізмах трансформаційних процесів, їхнє системне оновлення, тобто осмислений перехід до моделі ринкових перетворень, де саморегулювання поєднується з ефективним державним регулюванням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання галузевого державного регулювання досліджували такі вітчизняні вчені: А. Діброва, В. Галушко, С. Кваша, О. Могильний, Д. Стеченко, Л. Швайка та інші. Проте рівень системно-методологічної досконалості державного регулювання аграрного сектору нині є незадовільним стосовно його відповідності до вимог інвестиційно-інноваційної моделі розвитку, що актуалізує проведені дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вдосконалення методології державного регулювання аграрного сектору, яка має забезпечувати аналіз і синтез її пізнання, диференціацію та інтеграцію виробничо-обмінних процесів (у розрізі певних об'єктів і суб'єктів), галузеве системоутворення.

Матеріал і методика досліджень. Методологічною базою дослідження є діалектичний метод пізнання дійсності, системний, комплексний, диференційований підходи до вивчення економічних явищ, фундаментальні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених із проблем державного регулювання економіки, закони, програми, концепції та інші законодавчі документи, дані Організації ООН з питань продовольства та сільського господарства (FAO), Світової організації торгівлі (WTO), а також наукова інформація, що має форму недрукованої продукції і розміщена у світовій комп'ютерній мережі Internet. Методика досліджень включає систему специфічних методів в поєднанні з теоретичними аспектами функціонування та розвитку аграрного сектору: абстрактно-

логічний, монографічний – для комплексного вивчення сучасного стану державного регулювання аграрного сектору та визначення тенденцій і закономірностей, що впливають на його розвиток; порівняння – для зіставлення економічних явищ у різні часові періоди з метою виявлення причинно-наслідкового зв'язку.

Результати досліджень та їх обговорення. На сучасному етапі однією з особливостей ринкової економіки, вважає П.М. Макаренко, є посилення економічної ролі держави [1]. Економічна енциклопедія визначає: *управління* – вплив на процес, об'єкт чи систему для збереження їхньої стійкості або переведення з одного стану в інший відповідно до визначених цілей; *управління державне* – організаційно-регулююча діяльність держави (через систему її органів та посадових осіб), спрямована на сфери і галузі суспільного життя, які потребують її певного втручання; *державне регулювання економіки* – сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток суспільного способу виробництва для стабілізації та притосування до умов, що змінюються; *ієрархія управління* – спосіб побудови систем управління різними економічними об'єктами з визначенням порядку підпорядкування нижчих елементів та ланок системи вищим. Аспекти актуалізації всебічної розробки науково-методологічних засад управління для отримання реальної вищої управлінської якості у вигляді позитивного синергетичного ефекту відзначав В.В. Юрчишин [2]. Але суспільно-економічні формації, вважають А.І. Амоша та інші вчені, стають рушійною, а потім і пануючою силою у системі виробничих і суспільних відносин лише тоді, коли приходять у рух усі без винятку складові елементи економічної системи, що притаманні даній і ніякій іншій суспільно-економічній формації [3].

Дослідження О.М. Могильного доводять, що методологічною базою переходу від гіпертрофованої адміністративно-командної системи регулювання аграрного виробництва та державно-регуляторних відносин у цій сфері є, по-перше, заміна господарського механізму централізовано-планової економіки на організаційно-економічний механізм регулювання відтворювальних параметрів ринковими засобами, по-друге, поетапна відмова держави від виконання тих функцій, які ефективніше виконуються ринковими інститутами, і, по-третє, спрямування державою тих проявів ринкової стихії, що призводять до небажаних суспільних наслідків [4]. Те, що гармонізація дій держави і ринку – необхідна передумова суспільного прогресу, стверджує і Р. Коуз. Але при цьому він підкреслює, що для прийняття рішення про те, кому з багатьох претендентів слід дозволити використовувати обмежений ресурс, держава повинна створювати правову систему для встановлення прав власності і вирішення суперечок, до того ж з'явлення нових технологій не повинно вражати юристів і економістів до такої міри, щоб вони змінювали існуючу правову і економічну систему, не переконавшись перед цим, що ці зміни необхідні [5]. Сам по собі факт, що стара система, як колись підкреслював Г. Спенсер, яка у свій час була корисною, а у нові часи стає перешкодою прогресу [6], ще не є підставою радикальності системних перетворень. Моральне зношення будь-якої системи лише свідчить про необхідність не змін її взагалі, а лише таких змін, які відповідають принципам і методам системного підходу. Інакше буде заміна не старої системи на більш інноваційну, а заміна системи на хаос.

На думку Г. Саймона, у галузі державного управління ми й досі не маємо адекватних лінгвістичних і концептуальних засобів для реалістичного і адекватного опису навіть найпростішої адміністративної організації, опису, який дає змогу провести науковий аналіз ефективності її структури та функціонування. Тому прийняття кожного рішення передбачає вибір мети та адекватної до неї діяльності, а ця мета може бути проміжною на шляху до більш далекої, поки не буде досягнуто відносної кінцевої мети. Г. Саймон доречно вказує й на те, що проблеми рідко постають перед адміністраторами в ідеальному, ретельно підготовленому вигляді, тобто коли ціннісні і фактові елементи дбайливо підібрані і розсортовані. Визначаючи сутність поняття “критерій ефективності”, він уточнює те, що “діяти ефективно” означає лише “використовувати найкоротший спосіб і найдешевші засоби для досягнення бажаних цілей”, а тому “критерій ефективності” є абсолютно нейтральним щодо цілей, котрі необхідно досягти. Звичайно, вимога “бути ефективним” є найголовнішою з усіх, які організація висуває щодо рішень членів будь-якого адміністративного агентства. Але критерій ефективності найлегше зрозуміти у відношенні його до комерційних організацій, метою яких, як правило, є одержання прибутку, тоді як застосування цього критерію в некомерційних організаціях є набагато складнішим (монетарний ефект політики у сфері кадрів неможливо оцінити безпосереднім чином, тому критерій ефективності не можна за-

стосувати до рішень урядових агентств, не враховуючи наслідків, які може мати діяльність цих агентств з погляду економіки в цілому, і у сфері державного управління варто знайти певний замінник грошовій вартості продукції як мірилу цінності). Іншими словами, де “людина економічна” прагне максимізації, тобто обирає найкращу альтернативу із усіх їй доступних, адміністратор задовольняється “достатньо добрим” результатом. І управління має стати теорією цілеспрямованої і обмеженої раціональності – такої поведінки людей, коли вони прагнуть “достатньо доброго” результату, бо неспроможні досягти максимального [7]. А “достатньо добрий” результат є наслідком системної методичності процесу.

Запропоновані Г.П. Щедровицьким принципи методологічної організації системно-структурних досліджень і розробок базуються на виділенні шести ознак методологічної роботи: 1) суть методологічної роботи полягає не стільки в пізнанні, скільки у створенні методик і проєктів, вона не лише відображає, але також і більшою мірою створює, творить заново, у тому числі – через конструкцію і проєкт; 2) методологія саме тим відрізняється від методики, що вона до межі насичена знаннями і включає чітко відмежоване, виділене і рафіноване дослідження: методологічна робота і методологічне мислення сполучають проєктування, критику і нормування з дослідженням і пізнанням; 3) методологія створює дуже складні композиції зі знань різного типу, недоступні традиційній науці; 4) методологія прагне з’єднати і сполучає знання про діяльність і мислення зі знаннями про об’єкти цієї діяльності і мислення; 5) для методології характерний облік відмінності і множинності різних позицій діяча у відношенні до об’єкта; 6) у методології скріплення і об’єднання різних знань відбувається, перш за все, не за схемами об’єкта діяльності, а за схемами самої діяльності. І далі Г.П. Щедровицький вказує, що специфіка системного підходу може бути визначена лише у разі описання структури і форм організації методологічної роботи, бо системний підхід – це лише підрозділ і особлива організованість методології і методологічного підходу (він виникає в умовах, коли доводиться об’єднувати декілька різних предметів та рухатися відповідно до засобів методології [8]).

На думку І.В. Блауберга, система – поняття, яке слугує для відтворення в знанні цілісного об’єкта за допомогою специфічних принципів, певних понятійних і формальних засобів, а системний підхід слід розглядати як переважно методологічний напрям сучасної науки [9]. З погляду В.Н. Садовського, системний підхід саме й орієнтований на виявлення методологічних принципів теоретичного відтворення у знанні уявлень про системні об’єкти, а загальна теорія систем є загальною теорією системних теорій – це міждисциплінарна сфера наукового дослідження, яка включає: 1) розробку засобів представлення як систем об’єктів, що досліджуються; 2) побудову узагальнених моделей системи і моделей для класів і властивостей систем, їх поведінки, історичного розвитку, ієрархічної побудови, процесів управління у системах тощо; 3) дослідження концептуальної структури теорії систем, а також й різних системних концепцій і розробок [10].

Посилення ролі системного підходу у практиці управління відбулося в Україні із прийняттям ДСТУ серії ІСО 9000 (рис. 1), де цей підхід розглядається як реалізація методів ідентифікації, розуміння, управління взаємопов’язаними процесами як системою, що фактично сприяє організації у результативнішому та ефективнішому досягненні її цілей. Отже, методологія і системний підхід в управлінні – це взаємодоповнюючі інструменти.

На думку М.З. Згуровського та Н.Д. Панкратової, системне дослідження є відгуком суспільства на безперервне: 1) ускладнення структури техносфери; 2) прискорення зміни технологій і поколінь техніки; 3) складності задач управління; при цьому у процесі формування системної методології повинні враховуватися такі фундаментальні принципи: а) системна узгодженість (методів, методик, програм); б) процедурна повнота та інші [11].

Слід зауважити, що взагалі поняття “методологія” і “система” дуже, на жаль, рідко використовуються у вітчизняному законодавстві. Так, в основних засадах і напрямах становлення економіки України в кризовий період [12] вказувалося, що методологічні підходи, на яких ґрунтуються “Основні засади”, передбачають саме системний і комплексний характер визначення державного регулювання економіки, з урахуванням органічного поєднання його з ринковими саморегуляторами і досвіду розвинутих країн у подоланні кризи в післявоєнній історії. Стратегія інтеграції України до ЄС [13] згадує про орієнтацію на сучасні системи загальноєвропейського виробництва. Послання Президента України до Верховної Ради України у 2000 р. дає інформацію, що не вдалося сформувати дієздатну систему державного управління ринковими перетво-

реннями, докорінно змінити стиль, методи і традиції, успадковані від адміністративної системи. У результаті утворилася глибока суперечність між новими (значною мірою ринковими) відносинами і діючою системою управління. Що ж стосується аспектів методології, то у Посланні-2002 вони згадуються лише у контексті застосування уніфікованої статистичної методології ЄС.

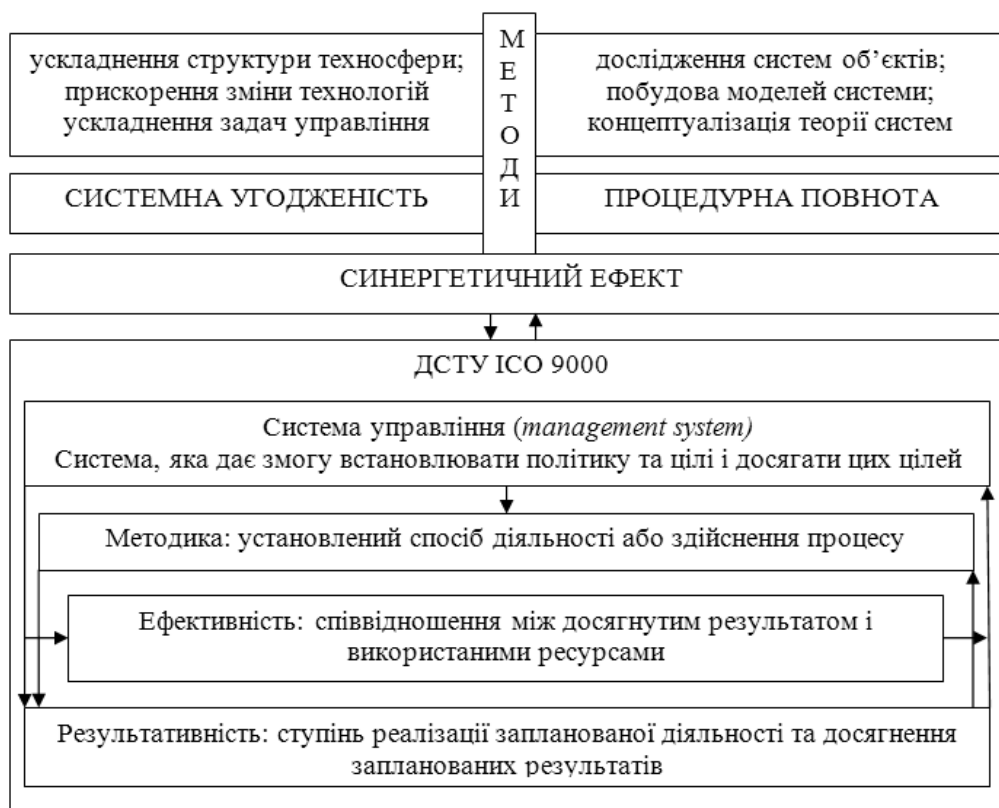

Рисунок 1. Загальна схема системно-методологічного простору організації управління економічними системами [2-11].

Висновки. Враховуючи викладене, зробимо такі узагальнення:

- диференціація та інтеграція виробничих об'єктів і суб'єктів управління (аналіз та синтез у дослідженні) є формою застосування методу, який у процесі забезпечення зв'язку між ними та їх складовими розширюється у систему;
- методологія спрямована на процес отримання нових знань, в якому і вона стає усе більш складним інструментом, де збільшується дистанція між філософськими та спеціальними методами оцінки управлінських систем;
- синергія та емерджентність існують як системний ефект узгодження усіх сторін взаємодії держави і ринку, при цьому це ефект, який є втіленням не максимальних, а "достатньо добрих" результатів методологізації процесів;
- аналіз еволюції державного регулювання економіки України в цілому та аграрного сектору зокрема, вказує на зменшення уваги до системно-методологічного інструментарію, що гальмує формування національних систем: інноваційної, інформаційного суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки / П.М. Макаренко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.
2. Юрчишин В.В. Стратегічні аспекти пореформеного розвитку аграрних відносин: Зб. наук. пр. / В.В. Юрчишин. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – С. 17–18.
3. Амоша А.И. Каноны рынка и законы экономики. Процесс распределения и общественные отношения / А.И. Амоша, Н.Д. Прокопенко, Е.Т. Иванов. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2001. – Кн. 4. – 546 с.
4. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. – Ужгород: ІВА, 2005. – 400 с.
5. Коуз Р. Федеральная комиссия по связи / Р. Коуз // Экономическая политика. – № 3. – 2007. – С. 111–146.
6. Спенсер Г. Изучение социологии. Воспитание умственное, нравственное и физическое / Г. Спенсер. – Мн.: БелЭн, 2006. – 816 с.

7. Саймон Г.А. Адміністративна поведінка: Дослідження процесів прийняття рішень в організаціях, що виконують адміністративні функції / Г.А. Саймон: пер. з англ. – К.: АртЕк, 2001. – 392 с.
8. Щедровицкий Г.П. Принципы и общая схема методологической организации системно-структурных исследований и разработок / Г.П. Щедровицкий // Системные исследования: Методологические проблемы. Ежегодник-1981. – М.: Наука, 1981. – С. 127–158.
9. Блауберг И.В. Проблема целостности и системный подход / И.В. Блауберг. – М.: Эдиториал УРСС, 1997. – 448 с.
10. Садовский В.Н. Основания общей теории систем. Логико-методологический анализ / В.Н. Садовский. – М.: Наука, 1974. – 278 с.
11. Згуровский М.З. Системный анализ: проблемы, методология, приложения / М.З. Згуровский, Н.Д. Панкратова. – К.: Наукова думка, 2005. – 743 с.
12. Про основні засади і напрями становлення економіки України в кризовий період: Постанова Верховної Ради України від 15.06.1994 № 61 // Відомості Верховної Ради. – 1994. – № 32. – С. 292.
13. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України № 615 від 11.06.1998 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 24. – С. 3.

Методологическое обеспечение государственного регулирования аграрного сектора

Н.М. Вдовенко

В статье рассмотрены вопросы методологического обеспечения государственного регулирования аграрного сектора с точки зрения его соответствия потребностям инвестиционно-инновационной модели развития. Обосновано, что методология и системный подход являются взаимодополняемыми инструментами. В исследовании доказана необходимость усиления экономической роли государства, направленной на сферы и области общественной жизни, нуждающиеся в определенном государственном вмешательстве.

Ключевые слова: производство, государство, экономика, методология, регулирование.

Methodological support for government regulation of agriculture

N.M. Vdovenko

The article is devoted the main questions methodological ensuring by government intervention in agrarian сектор. The methodology and system approaches in government as a interchangeability instruments are substantiated. We prove the necessity of the state economic sector and aimed at the field of public life that require its specific intervention.

Key words: production, state, economics, methodology, regulation.

УДК 338.439.02

ТЕРНАВСЬКА І.Б., канд. екон. наук

Уманський національний університет садівництва

УМАНСЬКА В.Г., канд. екон. наук

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

tanzzj@rambler.ru

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті досліджено сучасний стан продовольчої безпеки України через оцінювання основних індикаторів, що її характеризують. Проаналізовано показники споживання продуктів харчування населенням країни. Висвітлено вплив ресурсного забезпечення та платоспроможності населення на продовольчу ситуацію в державі. Розглянуто основні проблеми на шляху гарантування продовольчої безпеки та вказано на перспективні напрями її забезпечення: добовою енергетичною цінністю раціону харчування людини, забезпеченням раціону людини основними видами продуктів, достатністю запасів зерна у державних ресурсах, економічною доступністю продуктів харчування, диференціацією вартості харчування за соціальними групами, ємністю внутрішнього ринку окремих продуктів, а також продовольчою незалежністю за окремими продуктами.

Ключові слова: продовольча безпека, споживання, продукти харчування, достатність, доступність.

Постановка проблеми. Україна посідає особливе місце серед інших країн світу в міжнародному поділі праці у сфері виробництва продовольства. Вітчизняні науковці мають вагомі напрацювання щодо можливостей успішного розв'язання продовольчої проблеми в Україні та забезпечення її продовольчої безпеки. Проте через низку суб'єктивних чинників, передусім у сфері прийняття управлінських рішень, недостатньо виражену державну політику у розв'язанні продовольчої проблеми ці можливості не були повністю використані на практиці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями вирішення проблеми забезпечення продовольчої безпеки України займалася потужна когорта вчених-аграрників, серед яких можна виділити: В.І. Бойка, В.І. Власова, О.І. Гойчук, П.А. Лайка, А.С. Лисецького, Р.П. Мудрака, Б.Й. Пасхавера, О.В. Скидана, П.Т. Саблука та інших.

Однак, недостатньо приділено уваги визначенню рівня продовольчої безпеки нашої країни, що потребує подальшого дослідження та вивчення параметрів продовольчого забезпечення насе-

лення та пошуків шляхів забезпечення усіх верств продовольством в необхідній кількості, якості та асортименті.

Метою дослідження є оцінка нинішнього стану продовольчої безпеки країни та пошук шляхів і напрямків її підвищення.

Матеріали та методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували праці зарубіжних та вітчизняних науковців щодо питань забезпечення та посилення продовольчої безпеки. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: монографічний, абстрактно-логічний, узагальнення та порівняння, табличний та аналітичний.

Результати досліджень та їх обговорення. Продовольча безпека – важливий компонент безпеки особистості, суспільства, держави. Країна може бути виробником продуктів харчування на 100 %, може бути на 50 %, може навіть на 10 %, але вона зобов'язана забезпечити свою продовольчу незалежність в будь-яких умовах.

Наша країна володіє потенціалом, який міг би дозволити їй суттєво підвищити свою позицію як виробника сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, залучити інвестиції для підвищення конкурентоспроможності продукції, розвинути необхідну агропромислову інфраструктуру, забезпечити стандартизацію харчової продукції у відповідності до міжнародних норм та стати одним з основних постачальників продуктів харчування у світі. Однак, наявний сільськогосподарський потенціал України все ще використовується незначною мірою, про що свідчать низькі обсяги виробництва агропромислової продукції, низька врожайність сільськогосподарських культур, і це все за суттєвої частки сільськогосподарських угідь та великої кількості зайнятого у сільському господарстві населення. Незадовільними є також показники рентабельності сільськогосподарського виробництва, що мають низькі додатні значення у секторі рослинництва, а у сфері тваринництва є навіть від'ємними [1].

Забезпечення продовольчої безпеки населення є одним з основних елементів державної політики в сучасних умовах на будь-якому територіальному рівні. Важливу роль у виборі пріоритетів і контролю за реалізацією продовольчого забезпечення території відіграє система його оцінки.

В Україні оцінка рівня продовольчої безпеки здійснюється відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. №1379 „Деякі питання продовольчої безпеки” за такими основними індикаторами: добовою енергетичною цінністю раціону харчування людини, забезпеченням раціону людини основними видами продуктів, достатністю запасів зерна у державних ресурсах, економічною доступністю продуктів харчування, диференціацією вартості харчування за соціальними групами, ємністю внутрішнього ринку окремих продуктів, а також продовольчою незалежністю за окремими продуктами [2].

За даними Держкомстату України, у 2011 р. середньодобова поживність раціону українця становила 2951 ккал, що на 18 % перевищує граничний критерій (2500 ккал). При цьому, як і у попередні роки, основну частину калорій українці споживали разом із продукцією рослинного походження. Натомість лише 27,3 % середньодобового раціону забезпечується за рахунок споживання продукції тваринного походження, що у 2 рази нижче за встановлений пороговий критерій (55 %). Недостатнє споживання населенням продуктів тваринного походження пов'язано з тим, що значна частина споживачів вимушено відмовляються від купівлі дорогої тваринницької продукції (низька платоспроможність), і віддають перевагу більш дешевим продуктам рослинного походження – хлібу, крупам, картоплі.

Забезпечення раціону людини основними видами продуктів визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою.

Здійснений аналіз даних показує, що дорослий середньостатистичний українець у наш час недоїдає за рік: 28,8 кг м'яса, 175,1 кг молочних продуктів, 6,6 кг риби, 37,4 кг фруктів і ягід. Разом з тим, населення споживає надмірну кількість продуктів, що містять вуглеводи – на 9,4 кг більше хлібопродуктів та 15,3 кг картоплі. За статистичними даними, практично в межах рекомендованої норми споживається овоче-баштанна продукція, цукор та олія. Таким чином, ступінь задоволення потреб у м'ясних продуктах задовольняється у середньому на 64 %, молока і молочних продуктів – на 53,9 %, риби та рибопродуктів – на 67 %, що свідчить про дефіцит у харчуванні повноцінних тваринних білків, необхідних для нормального функціонування організму людини. Серед продуктів тваринного походження в межах норми населенням споживалися лише яйця – 106 % потреби.

Отже, гострою залишається проблема споживання населенням України молока і молочних продуктів, м'яса і м'ясопродуктів. Їхній імпорт не компенсує істотного зниження обсягів вітчизняного виробництва. Нині значно менше ніж у розвинутих країнах світу в Україні виробляється продукції тваринництва на 100 га сільськогосподарських угідь і ріллі. Надій молока на корову, середньодобові прирости великої рогатої худоби і свиней, настриг вовни на вівцю значно нижчі, ніж потенційні можливості вітчизняних порід тварин [3].

Позитивним моментом слід вважати той факт, що у 2011 р. споживання овоче-баштанної продукції досягло свого раціонального рівня. В основному, це пов'язано із високим минулорічним врожаєм цих культур (зібрано 10,6 млн тонн, що на 19 % вище проти 2010 року); яєць та яйцепродуктів – на 6,9 %.

Зауважимо, що проблема нестачі м'ясних і молочних продуктів хоча і не вирішується, але привертає до себе увагу з боку науковців. Практично поза їхньою увагою залишається проблема нестачі плодів і винограду. Вона заслуговує на спеціальне дослідження. Ще раз наголосимо, що саме стосовно них існує продовольча небезпека: частка споживання становить 58 % рекомендованої норми. Адже науковці вважають, що продовольча безпека – це забезпечення громадян країни продовольчими товарами, головним чином, власного виробництва (як мінімум 70 %) [4].

Достатність запасів зерна у державних ресурсах визначається як співвідношення між обсягами продовольчого зерна у державному продовольчому резерві та обсягами внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно.

Формування внутрішніх резервів продовольства, підтримання безпечного рівня перехідних запасів продовольства, що залишаються з року в рік на зберіганні в державі, є необхідною умовою гарантування продовольчої безпеки. Адже створення продовольчої безпеки країни має передбачати також забезпечення постійної готовності держави до попередження та ліквідації порушень системи забезпечення продуктами харчування населення як в цілому, так і окремих регіонів. Такі порушення можуть виникати внаслідок стихійного лиха, інших надзвичайних ситуацій. Саме для цього потрібно створювати та постійно поновлювати стратегічні продовольчі запаси, удосконалювати систему їх розподілу та використання [5].

На початок 2012 р. у державному інтервенційному фонді обліковувалося 1558 тис. тонн продукції, обсяг середньорічного внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, за даними статистики, становив 6730 тис. тонн. Виходячи з цього, індикатор достатності запасів зерна склав 23 %, що узгоджується із положеннями Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України", статтею 9 якого визначено, що державний інтервенційний фонд має бути сформованим в обсязі не менше 20 % від внутрішнього споживання [6].

Економічна доступність продовольства визначається рівнем економічного та соціального розвитку суспільства, від чого залежить можливість різних верств населення споживати у певному обсязі та асортименті продукти харчування, закупаючи їх за цінами, що склалися на ринку, виробляючи у власних підсобних господарствах тощо. Цей індикатор визначається як частка витрат на харчування в загальній сумі сукупних витрат домогосподарств.

У 2011 році сукупні витрати домогосподарств становили 3456,01 грн на місяць, що на 12,5 % більше проти попереднього року. Із загальної суми домогосподарства витрачали на харчування 1836,69 грн (53,1 %) на місяць проти 1639,92 грн у 2010 році.

Слід зазначити, що для економічно розвинутих держав цей показник коливається від 10 до 15 %, в Словенії населення витрачає на їжу 17 % всіх витрат, а в Польщі – близько 30% коштів власного бюджету, то для України цей показник в останні роки варіює в межах граничного показника 60 %, що свідчить про загрозу продовольчій безпеці Україні.

У свою чергу, зростання соціального напруження через підвищення цін на продовольство і збільшення питомої ваги витрат домогосподарств на харчування вище 60 % ускладнює проведення виваженої державної політики підвищення рівня продовольчої безпеки України в контексті забезпечення економічної доступності продовольства.

Диференціація вартості харчування за соціальними групами відстежується в динаміці та розраховується як співвідношення між вартістю харчування 20% домогосподарств з найбільшими доходами та вартістю харчування 20% домогосподарств з найменшими доходами.

Поряд з проблемою бідності загрозливою залишається ситуація з показниками соціально-економічного розшарування. Для вимірювання диференціації вартості харчування за соціальними

групами, державна статистика здійснює групування обстежуваних домогосподарств, виділяючи децильні або квінтільні групи й обчислюючи відповідні коефіцієнти, тобто відношення середніх показників за групами, куди включаються 10 (20)% домогосподарств з найбільшими доходами (витратами), до аналогічних показників за групами 10 (20)% домогосподарств з найменшими доходами (витратами). Чим більше значення цього відношення від одиниці, тим сильніше є соціальне розшарування [3].

У 2011 році 20 % домогосподарств з найбільшими доходами в середньому витрачали на харчування 2309,20 грн на місяць, а 20 % домогосподарств з найменшими доходами – 1440,02 гривні.

Коефіцієнт диференціації вартості харчування за соціальними групами становив 1,6 проти 1,3 у 2010 році, тобто впродовж досліджуваного періоду відбулося посилення диференціації соціальних груп за показником продовольчих витрат. Протягом звітнього року зменшилася чисельність осіб у нижньому квінтилі з 11,7 до 9,6 млн. осіб, а у вищому квінтилі навпаки зросла – з 7,0 до 7,9 млн. осіб.

Ємність внутрішнього ринку окремих продуктів відстежується в динаміці та визначається у натуральному виразі як добуток споживання певного продукту та середньорічної чисельності населення.

Ємність продовольчого ринку – це максимально можливий обсяг реалізації товару за цього рівня платоспроможного попиту і роздрібних цін. Кожна з цих складових знаходиться під дією певних факторів, які в сукупності істотно впливають на ємність ринку. Залежно від чисельності населення в регіоні та норм споживання певних конкретних видів продуктів харчування, визначають необхідні обсяги виробництва окремого виду продукції.

Порівняно із попереднім роком, у 2011 році відбулося збільшення ємності внутрішнього ринку за п'ятьма групами продовольства: „овочі та баштанні” – на 13,0 %, „плоди, ягоди та виноград” – на 9,2 %, „картопля” – на 7,7 %, „яйця” – на 6,7 % та „цукор” – на 3,2 %.

Разом з тим, негативною тенденцією минулого року є зменшення в раціоні українців тих видів продовольства, споживання яких найбільше відстає від раціональних норм (м'ясні, молочні та рибні продукти) [6].

Таким чином, оцінка ємності та прогнозування ринку продуктів харчування спрямована не на безумовний прогноз, а на сприяння організації рішень, що приймаються як на рівні координації певного ринку в межах регіону, так і на рівні продовольчого бізнесу.

Продовольча незалежність за окремим продуктом визначається як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту у натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку. Продовольча незалежність характеризується таким рівнем розвитку економіки, коли продовольча безпека держави не залежить від зовнішніх продовольчих поставок. Для запобігання ситуації залежності держава може нарощувати свій економічний потенціал та підвищувати ефективність агропромислового виробництва. Позитивним є той факт, що у 2011 р. продовольчі потреби населення нашої країни задовольнялися, як правило, за рахунок продукції вітчизняного виробництва.

Стосовно високого відсотка імпортозалежності за такими групами продовольства, як риба і рибопродукти (66,7 %), плоди, ягоди, виноград (48,3 %) та олія рослинна (39,8 %), варто зазначити, що імпортувалася, в основному, та продукція, яка в нашій країні не виробляється (делікатесні види риби, тропічні фрукти, оливкова олія тощо). При цьому внутрішній попит на олію соняшникову повністю забезпечувався за рахунок власного виробництва.

У 2011 році частка імпорту риби і рибопродуктів у внутрішньому споживанні порівняно із попереднім роком скоротилася на 4,9 відсоткових пункти, проте це відбулося на фоні середньодушового зменшення споживання цієї продукції, обумовленого низьким платоспроможним попитом населення.

Основну частину імпорту плодово-ягідної продукції складають екзотичні види фруктів (цитрусові, банани тощо). У 2011 році проти попереднього року імпорт бананів зріс на 15,4 %, цитрусових – на 13,8 %. Водночас за вказаний період імпорт яблук скоротився у два рази [6].

Висновки. Таким чином, аналіз основних індикаторів свідчить про незадовільний рівень продовольчої безпеки України. Дослідження показали, що у більшості випадків індикатори оцінювання продовольчої безпеки є заниженими й такими, що не відповідають міжнародним стандартам. В нашій країні спостерігається тенденція загального зниження фактичного споживання продуктів та значного погіршення структури раціону харчування. Це виявилось не лише у зменшенні споживання продуктів тваринного походження (м'ясо, молоко, риба.), але й у падінні частки цих білкових продуктів у загальному раціоні. Разом із тим, за такими продуктовими групами,

як хліб і хлібні продукти відбувається перевищення рекомендованих норм. Проблема доступності продовольства – іншої найважливішої складової продовольчої безпеки пов'язана, перш за все, з рівнем доходів, купівельною спроможністю населення та ціною доступності продуктів харчування. В Україні частка продовольчих затрат у сімейному бюджеті постійно зростає, що свідчить про низький рівень життя населення. Таке положення зумовлено загальним зниженням життєвого рівня переважної більшості населення, частина якого живе за межею бідності, та значною поляризацією між багатими та бідними.

Тому підвищення рівня продовольчої безпеки держави на основі нарощування обсягів виробництва продуктів харчування та поліпшення їх якості є стратегічним пріоритетом соціального та економічного розвитку України на сучасному етапі на найближчу перспективу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Крупін В.С. Аспекти формування продовольчої безпеки країни / В.С. Крупін, Я.Я. Пушак // Економічні інновації. – Випуск 47. – 2012. – С. 70-80.
2. Як визначатимуться основні індикатори продовольчої безпеки: до постанови Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. №1379 // Урядовий кур'єр. – 2007. – 19 груд. – С. 16.
3. Пасхавер Б. Продовольчий аспект подолання бідності / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2004. – № 10. – С. 71–76.
4. Мудрак Р. Споживчий аспект продовольчої безпеки / Р. Мудрак // Економіка України. – 2007. – № 9. – С. 82-89.
5. Березін О.В Проблеми формування продовольчого ринку України: [Монографія]. / О.В Березін – К.: Вища шк., 2002. – 211 с.
6. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2011 році [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-119280.html>

Продовольственная безопасность Украины: состояние и перспективы

И.Б. Тернавская

В статье исследовано современное состояние продовольственной безопасности Украины путем оценки основных индикаторов, которые ее характеризуют. Проанализированы показатели потребления продуктов питания населением страны. Отражено влияние ресурсного обеспечения и платежеспособности населения на продовольственную ситуацию в государстве. Рассмотрены основные проблемы на пути обеспечения продовольственной безопасности и указаны перспективные направления ее обеспечения: суточной энергетической ценности рациона питания человека, обеспечением рациона человека основными видами продуктов, достаточностью запасов зерна в государственных ресурсах, экономической доступностью продуктов питания, дифференциацией стоимости питания по социальным группам, емкостью внутреннего рынка отдельных продуктов, а также продовольственной независимостью по отдельным продуктам.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, потребление, продукты питания, достаточность, доступность.

Food security in Ukraine: status and prospects

I. Ternavska

Examined the current state of food security in Ukraine by assessing key indicators that characterize it. Indexes of food consumption country's population. Include the effect of resource support and ability to pay for the food situation in the country. Overall assessment of consumption of basic food products indicates the absence of guarantee food security. The diet of the population does not meet the requirements due to the replacement of relatively expensive animal products (milk and meat) with cheaper vegetable products (bread, potatoes). Of particular concern is the low level of meat consumption - 64% of rational norms. The level of consumption of milk and meat consumption below the minimum standards. It is proved that the problem of access to food for different segments of the population associated with effective demand, depending on their income. Analyzed the differentiation of the cost of food for a group. The estimation of the domestic market capacity of individual food products in the context of ensuring food security. The main challenges to food security. Pointed to promising directions and measures to ensure it.

Key words: food security, consumption, food sufficiency, availability.

УДК 338.43.01:631.1

МУЗИЧУК М. М., аспірант

Науковий керівник – **МАЗУР С.А.**, канд. екон. наук

Вінницький національний аграрний університет

ПОНЯТІЙНИЙ ЗМІСТ ТА СУТНІСТЬ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ТА ПРОЦЕСУ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДТВОРЕННЯ В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

У статті розглядаються науково-методологічні аспекти обґрунтування поняття сутності та змісту реструктуризації як економічної категорії та її специфічного прояву в аграрній економіці, проводяться розмежовувальні ознаки понять «реорганізація», «реформування» та «трансформація». Розглянуто поняття потенціалу регіону, що полягає у можливостях підвищення функціонування аграрної економічної системи за рахунок досягнення пропорцій виробництва продукції та її переробки; диференціації виробництва, кількості і якості трудових ресурсів. У дослідженні здійснено класифікацію видів реструктуризації та напрямів в аграрній економіці у відповідності із процесами її реалізації та оптимізації.

Ключові слова: реструктуризація, структурні зміни, аграрна економіка, системні перетворення, класифікація, економічний та структурний потенціал.

Постановка проблеми. Перехід економіки України на ринкові засади господарювання пов'язанні із системною трансформацією соціально-економічних відносин, об'єктивно вимагає масштабних перетворень у здійсненні процесів відтворення в національній, особливо в аграрній економіці. Практика показує, що існуючі механізми управління в АПК не здатні подолати такі негативні тенденції, як структурне перенесення у виробництва з низьким рівнем доданої вартості; повільні темпи оновлення засобів виробництва; відсутність інноваційних і, насамперед, ресурсозберігаючих технологій тощо. Зазначене потребує системних наукових досліджень змісту, сутності та механізмів стратегічної реструктуризації аграрних підприємств на засадах вітчизняної економічної теорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відмітити, що питанням реструктуризації АПК присвячено ряд фундаментальних наукових робіт зарубіжних і вітчизняних вчених, зокрема: В.Г. Андрійчука, В.Я. Амбросова, Г.М. Калетніка, О.М. Могильного, А.Г. Мазура, М.Й. Малика, П.Т. Саблука, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та багатьох інших. Їх праці є ґрунтовними, разом з тим, теоретико-методологічні питання стратегічної реструктуризації аграрної економіки в умовах масштабних трансформаційних змін є ще не повною мірою досліджені і розроблені.

Водачек Л. [1] під реструктуризацією розуміє комплексні та взаємопов'язані зміни структур, що забезпечують функціонування економіки регіону в цілому. Бойко С. [2] розглядає реструктуризацію як можливість підвищення конкурентоспроможності підприємств регіонів за її здійснення. Гриньова В.М. [3] відзначає зміст реструктуризації як можливість здійснення організаційних і фінансових перетворень у регіональних економічних системах. Мазур І.І. [4] представляє реструктуризацію як процес прилаштування до стратегічних цілей розвитку. А.І. Амоша та Л.А. Збарська під реструктуризацією економіки регіону, і передусім, його промислової підсистеми, розуміють планомірний і збалансований структурний розвиток й удосконалення всіх елементів виробничої системи регіону. В їх розумінні реструктуризація, крім власне структурних аспектів, включає також аспекти раціональної організації регіонального комплексу (збалансований розвиток) і його управління (планування розвитку).

Мета дослідження – обґрунтування сутності та змісту стратегічної реструктуризації аграрної економіки як практичного інструментарію дослідження її доцільності і змістовності у практиці господарювання.

Методи дослідження. Для досліджень була використана сукупність загальноприйнятих і спеціальних методів та прийомів наукового дослідження, використання яких зумовлене поставленою метою та завданнями, а саме: дедукції та індукції, аналізу та синтезу, методи діалектичного та системного аналізу та інші.

Результати дослідження та їх обговорення. Заходи фінансового оздоровлення підприємства, збільшення об'ємів випуску продукції, підвищення ефективності виробництва та задоволення вимог кредиторів належать до тих, що направлені на реорганізацію підприємства.

Не важко зрозуміти, що серед цих визначень домінуючими виразами виступають зміни і перетворення. Відштовхуючись від них та особливостей функціонування виробничо-господарських систем, подамо власне бачення процесу реструктуризації економіки. На наш погляд (в загальному значенні), під реструктуризацією слід розуміти таку сукупну структурну дію, яка проводиться з метою фінансового оздоровлення та підвищення конкурентоспроможності економіки підприємства, галузі, регіону, країни в цілому через ефективне використання матеріальних, трудових, фінансових та інших ресурсів через використання інструментарію юридичного, технологічного, економічного, адміністративного і організаційного впливів на процеси економічного відтворення.

Звідси випливає, що під реструктуризацією економіки регіону слід розуміти науково обґрунтовану, узгоджену за цілями і ресурсами систему прогресивних перетворень на довгостроковий період з метою ефективного використання природно-ресурсного та виробничого потенціалу територій та забезпечення на цій основі високої якості життя та зростання добробуту населення. Із цих позицій і повинно здійснюватися виробництво й послідовна реалізація колективної стратегії виробничих підприємств регіону як ланок цілісної виробничо-господарської територіальної структури, а дії органів аграрної влади слід спрямовувати на структурну адаптацію виробництва і зайнятості, формування і послідовне здійснення аграрної економічної політики згідно з програмами реструктуризації.

Реструктуризація як процес і управлінська дія в регіоні направлена на зміну елементів системи господарювання в таких згрупованих напрямках:

- правовий (зміна форм власності);
- управлінський (організаційно-функціональне упорядкування);
- фінансовий (відтворення вартості та забезпечення інноваційного розвитку);
- виробничий (впровадження досягнень науково-технічного прогресу і новітніх виробничих технологій);
- збутовий (маркетинг).

Як складна економічна категорія реструктуризація піддається науковому методу класифікації за визначеними ознаками на відповідні види (рис. 1).

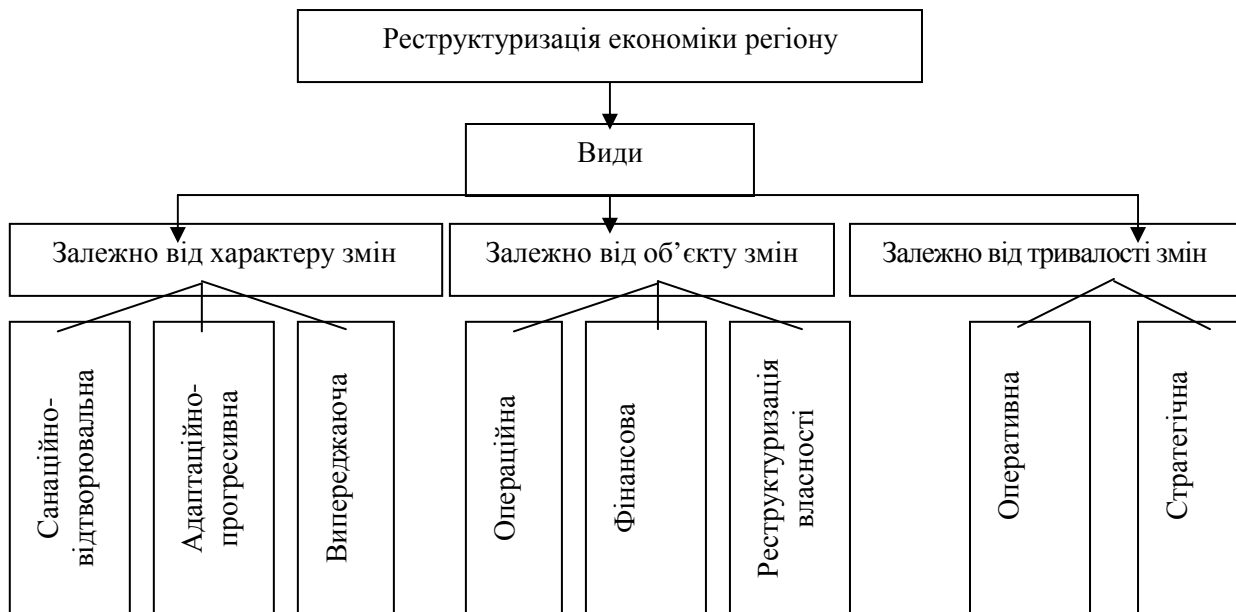

Рисунок 1. Види реструктуризації економіки регіону

Залежно від визначеної мети (цілей) регіональних органів влади і управління, реструктуризацію можна класифікувати як санаційну, адаптивну та випереджуючу.

Санаційна, або відновлювальна реструктуризація, адресується тим підприємствам і виробництвам регіону, які перебувають у передкризовому або кризовому стані і характеризуються ознаками високої заборгованості, втратою ринків збуту, великими запасами нереалізованої продукції тощо.

Адаптаційна реструктуризація, як правило, не пов'язана із кризовими явищами, вона потребує прилаштування галузей, підприємств і виробництв регіону до зміни ринкового середовища. В рамках цього виду реструктуризації здебільшого використовують просторову диверсифікацію виробництва, тобто пошук і створення нових ринків, виробництво нових товарів і послуг тощо.

Випереджаюча диверсифікація притаманна підприємствам і виробництвам регіону, які в цілому працюють успішно, але прагнуть посилити свої конкурентні переваги.

За ознакою об'єкта змін прийнято розрізняти такі види реструктуризації, як операційну, фінансову і реструктуризацію власності.

Операційна реструктуризація, передусім, стосується основної господарської діяльності підприємств і виробництв регіону і реалізовується переважно в заходах організаційно-структурної, маркетингової, інвестиційної, інноваційної та кадрової аграрної політики.

Фінансова реструктуризація стосується управління пасивами підприємств регіону і досягається за умови досягнення стану платоспроможності і відповідно вчасного погашення боргових зобов'язань.

Реструктуризація власності стосується зміни власника державних підприємств, зміни розподілу владних повноважень на підприємствах і управлінських структурах регіону та участі в капіталі.

За ознакою періоду здійснення реструктуризацію поділяють на оперативну і стратегічну.

Оперативна за формою реструктуризація розрахована на невеликий період і передбачає створення чи раціоналізацію управлінських структур, удосконалення виробничих процесів, визна-

чення нових ринків збуту, тобто за призначенням вона направлена на зниження усіх видів витрат переважно без використання фінансових ресурсів.

Стратегічна реструктуризація має за мету забезпечення високої ефективності функціонування економіки регіону в рамках довгострокової перспективи на засадах дотримання конкурентоспроможності виробничо-господарської діяльності пріоритетних галузей, підприємств і виробництв. На відміну від оперативної, цей вид реструктуризації передбачає залучення як внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансування в межах адаптаційної та випереджаючої реструктуризації.

Слід зазначити, що характер, темпи і напрями реструктуризації будь-якого напрямку регіону залежать від наявного економічного потенціалу аграрної економічної системи.

У понятійному значенні економічний потенціал регіону – це досягнуті виробничо-господарські результати сукупної діяльності за певний період, помножені на можливості її покращення в майбутньому. Іншими словами, він характеризує здатність галузей і виробництв аграрної економіки до розширеного економічного відтворення, включаючи розвиток будівництва, транспортних магістралей, галузей невиробничої сфери тощо. За своєю структурою економічний потенціал регіону складається із виробничого і структурного потенціалів. Останній охоплює досягнутий рівень розвитку і потенційні можливості матеріального виробництва і розглядається як складова економічного потенціалу.

Сутність структурного потенціалу полягає у можливостях підвищення функціонування аграрної економічної системи за рахунок досягнення пропорцій виробництва продукції та її переробки; диверсифікації виробництва, встановлення відповідності потужності виробництва кількості і якості трудових ресурсів, тобто структурний потенціал регіону визначає можливості регіонального економічного зростання та соціальної стабільності на визначеній території.

Підкреслимо ці розмежувальні ознаки: якщо економічний потенціал регіону характеризує потужність аграрної системи, виробничий – потужність сукупності галузей матеріального виробництва, зосереджених в регіоні, то структурний потенціал визначає адаптивність аграрної системи господарювання до екзогенних і ендемогенних умов і продукує постійну реакцію системи на зміну економічних умов.

Щоб утримати структуру у рівновазі, економічна система змінює свої пропорції і співвідношення між її компонентами в тріаді “кількість – структура – якість”. Більш широке – виникнення нових виробництв згідно з вимогами ринку об’єктивно призводить до появи нових компонентів системи, тобто зрушень в її структурі.

Прогресивні зрушення в структурному потенціалі регіону виникають у тому випадку, коли його розвиток відповідає певним вимогам.

По-перше, структурна цілісність потенціалу регіону повинна відповідати цілям розвитку регіону – підвищення рівня життя і задоволення потреб населення через підвищення ефективності господарювання на території. Цю вимогу слід вважати значущою, оскільки немає сенсу здійснювати виробництво заради виробництва чи відтворювати застарілі форми відтворення традиційної структури, які носять стагнаційний характер.

По-друге, структурний потенціал регіону має відповідати вимогам комплексності і цілісності, тобто: забезпечувати збалансування усіх елементів системи з умовами життєдіяльності регіону; здійснювати пропорційний розвиток на основі раціонального поєднання галузей спеціалізації матеріального виробництва, обслуговуючих галузей і галузей нематеріальної сфери; досягати концентрації ресурсів на пріоритетних напрямках виробництва товарів і послуг.

По-третє, структурний потенціал має бути інтегрованим, тобто “вписуватись” у потенціал структури вищого порядку – потенціал економіки держави, міжрегіональних утворень як внутрішніх, так і зовнішніх, з однієї сторони, і забезпечувати збалансований взаємозв’язок з нижчими потенціалами самої аграрної системи, з іншої.

По-четверте, структурний потенціал регіону повинен адекватно реагувати на зміни у внутрішньому і зовнішньому середовищах; змінюватися під впливом змін умов господарювання і сам пропонувати зміни, коли виникає необхідність створення принципово нових галузей і виробництв чи освоєння нових природних ресурсів.

По-п’яте, структурний потенціал регіону має бути конкурентоспроможним, тобто швидко реагувати на запити науково-технічного прогресу і матеріалізувати його результати в конкретних виробництвах і видах продукції, які користуються попитом на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Проектування класифікаційних видів реструктуризації, з урахуванням структурного потенціалу, зокрема стратегічної на регіональну економічну систему, дозволяє визначити її особливість, специфічність та зміст. Стосовно особливості зазначимо, що:

- реструктуризація економіки регіону великою мірою залежить від внутрішніх і зовнішніх чинників впливу. Залежність від внутрішніх чинників проявляється через наявність на території природно-ресурсних запасів, що визначають її спеціалізацію. Вплив зовнішніх чинників слід розуміти як можливість входження аграрної структури виробництва як у національну, так і світову економічні системи та наявність зворотного впливу через сукупність організаційних та функціональних зв'язків;

- зміни параметрів економічного відтворення в регіоні обумовлюються бажанням регіональних органів влади прилаштуватися до раціональної чи оптимальної моделі розвитку;

- можливості адаптації регіональних економічних структур до інноваційно-збалансованого розвитку багато в чому залежать від управлінського аспекту, тобто можливостей і здатності регіональних органів влади впливати на ці процеси із позицій наукового менеджменту;

- регіональний збалансований розвиток суттєво залежить від напрямів і механізмів державного регулювання пропорцій відтворення в напрямку формування спільного національного ринку.

Зміст здійснення стратегічної реструктуризації економіки регіону полягає в реалізації наявних в кожному регіоні конкурентних переваг, а саме:

- ефективного використання наявних природно-мінеральних ресурсів для здійснення розширеного економічного зростання;

- поетапного збільшення інноваційних та інвестиційно привабливих виробництв в структурі регіонального господарства;

- досягнення пріоритетного розвитку галузей і виробництв, які мають замкнений технологічний цикл;

- сприяння розвитку малого та середнього бізнесу на території;

- удосконалення транспортної мережі у відповідності до географічного положення регіонів та їх коопераційних зв'язків.

Зазначені вище переваги можуть бути реалізовані в рамках поетапної реструктуризації економіки регіонів на галузевому, територіальному і мікроекономічному рівнях господарювання.

На галузевому рівні реструктуризація покликана оптимізувати пропорції розвитку галузей спеціалізації в напрямку досягнення раціональних співвідношень між обсягами виробництва товарів і послуг та їх кінцевим попитом. При цьому основний акцент спрямовується, як правило, на використання місцевих ресурсів та ресурсозбереження. Особливо це стосується агропромислового комплексу регіону, де актуальним є досягнення таких пропорцій відтворення, які б збалансували виробництво сільськогосподарської продукції з потужностями з її переробки та інфраструктурними елементами потреби галузі. Важливо також передбачити балансування таких інфраструктурних елементів, як транспорт і зв'язок. Саме розвитком і розміщенням транспортної мережі регіонів визначаються масштаби вантажообігу на території, структура вантажів та дальність і щільність перевезень. Для регіонів це особливо важливо, оскільки дозволяє використовувати так звані “порівняльні переваги”, до яких належать: вигідне географічне положення, наявність міжнародних автострад, лінії електропередач, газопроводів тощо.

Макрорівень аграрної реструктуризації охоплює модернізацію підприємств регіону в напрямку здійснення комплексу організаційно-економічних, правових та технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства і його управління, форми власності тощо, здатних привести підприємство до фінансового оздоровлення, збільшення випуску конкурентоспроможної продукції та загального підвищення ефективності виробництва.

Територіальна реструктуризація має вирішувати такі регіональні проблеми, як подолання невідповідності між природним і трудовим ресурсним потенціалом і просторову організацію економіки регіону. За змістом проведення вона може бути досягнута наблизненням виробництв до джерел сировини, палива і енергії та вирівнювання рівнів економічного розвитку адміністративних районів, оптимізацією розвитку виробництв на території, обмеженням розвитку екологічно небезпечних виробництв тощо.

Висновки. Таким чином, дослідження науково-теоретичних засад реструктуризації як економічної категорії показало, що вона носить еволюційний розвиток – від оздоровлення економіки

у період кризових явищ – до системних змін і перетворень в періоди формування повноцінного ринкового середовища. У понятійному плані реструктуризація вужча за значенням трансформації, але ширша за поняття «реорганізація», «реформування» і «структурні зміни» і фактично включає їх у собі як складові елементи. Як складна економічна категорія, реструктуризація класифікується на види залежно від мети, об'єкта та тривалості змін. Характер, темпи і напрями реструктуризації на будь-якому ієрархічному рівні: підприємстві, галузі, регіоні залежать від особливостей економічного потенціалу системи господарювання. Особливістю стратегічної реструктуризації економіки регіону виступають чинники ресурсного забезпечення розвитку: якість управління, параметри економічного відтворення в регіоні, його спеціалізація, наявність інноваційно-інвестиційних виробництв у структурі регіонального господарства, стан розвитку малого та середнього бізнесу, розвиток транспортної мережі, участь у міжнародному співробітництві, екологічні обмеження тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Водачек Л. Стратегия управления инновациями на предприятии / Л. Водачек, О. Водачкова. – М.: Экономика, 1989. – 106 с.
2. Бойко С. Реструктуризація підприємств та запровадження ринкової моделі управління / С. Бойко // Економіка. Фінанси. Право. – 2001. – № 9. – С.15-17.
3. Гриньова В.М. Функціонально-вартісний аналіз іновативної діяльності: монографія. / В.М. Гриньова. – Харків: ВД УНОАЕИТ, 2004. – 124 с.
4. Мазур І.І. Реструктуризація підприємств і компаній: справочное пособие / І.І. Мазур, В.Ф. Шакиро. / Под ред. І.І. Мазура. – М.: Высшая школа, 2000. – 588 с.

Понятийное содержание и сущность реструктуризации как экономической категории и процесса экономического воспроизводства в аграрном производстве

М.Н. Муzychuk

В статье рассматриваются научно-методологические аспекты обоснования понятия сущности и содержания реструктуризации как экономической категории и ее специфического проявления в аграрной экономике, проводятся разграничительные признаки понятий «реорганизация», «реформирование» и «трансформация». Рассмотрение понятия потенциала региона заключается в возможностях улучшения функционирования аграрной экономической системы за счет достижения пропорций производства продукции и ее переработки, диверсификации производства, количества и качества трудовых ресурсов. В исследовании осуществлена классификация видов реструктуризации направлений в аграрной экономике в соответствии с процессами реализации и оптимизации.

Ключевые слова: реструктуризация, структурные изменения, аграрная экономика, системные преобразования, классификация, экономический и структурный потенциал.

Conceptual content and nature economic restructuring as a category of economic and reproduction in agricultural production

M. Muzychuk

The article rozhdyyaduytsya scientific and methodological aspects of the concept study the nature and content of restructuring as an economic category and its specific manifestation in agricultural economics, held attributes rozmezhovovalni concepts of "reorganization", "reform" and "transformation." The notion of potential, which is the ability to improve the functioning of agricultural economic system by reaching the proportions of production and processing, diversification of production, quality and quantity of labor resources. In a study of the classification of types of restructuring and trends in agricultural economics in accordance with the processes of implementation and optimization.

Key words: restructuring, structural changes, agricultural economics, system transformation, classification, economic and structural capacity.

УДК 336.77-044.337:631.11

САТИР Л.М., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті визначено необхідність удосконалення кредитної політики у визначенні збалансованих пропорцій інвестування в основний і оборотний капітал сільськогосподарських підприємств. Розроблені моделі прийняття рішень менеджерами щодо вибору можливостей інвестування аграрних підприємств з метою утримання в працездатному стані матеріально-технічної бази. Обґрунтовано вибір оптимальних інвестиційних рішень через розрахунок ефективності придбання матеріально-технічних ресурсів за різних варіантів джерел інвестування і терміну надання кредитів.

Ключові слова: кредитна політика, інвестиційне рішення, товарний кредит, модель кредитування.

Постановка проблеми. Сільське господарство нині має значний дефіцит фінансових ресурсів. Їх повернення в цю галузь має відбуватися поступово, через кредитні, страхові та інші фінансові установи, а також бюджет. Однією із причин низької прибутковості і навіть збитковості у сільському господарстві є недостатність коштів, які б перебували в обігу та спрямовувались на купівлю засобів захисту рослин і тварин, насіння, добрив, пального та придбання нової техніки. В таких умовах тільки кредитування сільськогосподарських підприємств дозволяє вирішити проблему, пов'язану зі специфікою агропромислового виробництва як суб'єкта кредитування. Тому кожному сільськогосподарському товаровиробнику необхідно знайти власні шляхи і варіанти гарантування кредитів для розширення своєї діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами кредитного забезпечення сільського підприємництва займалися: Саблук П. Т., Шпичак О. М., Колотуха С. М., Гудзь О. Є., Лайко П. А., Лященко Ю. І., Смоленюк Р. П., Сомик А. В., Бланк І. А., Белявцев М. І., які одночасно притримуються думки про те, що фінансове забезпечення сільськогосподарського товаровиробника має базуватися на малоризиковому кредитуванні сільських підприємств комерційними банками. Проте вивчення питань, що стосуються доступності та ефективності кредитного забезпечення сільського господарства, потребують додаткового дослідження в контексті вибору різних варіантів джерел інвестування і терміну надання кредиту.

Метою дослідження є вивчення форм сучасного кредитування сільськогосподарських підприємств та розробка моделей прийняття рішень щодо вибору оптимального інвестиційного рішення та умов кредитного їх забезпечення.

Матеріал і методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є науковий метод пізнання, основні положення економічної теорії та економіки аграрних підприємств. У процесі дослідження застосовувалися такі методи: індукції, дедукції, узагальнення та порівняння.

Результати дослідження та їх обговорення. Однією із форм кредитування сільськогосподарських підприємств є товарний кредит. Найпростішою формою товарного кредиту на поставку сільськогосподарської продукції нині є контракт, за умовами якого сільськогосподарські товаровиробники отримують ресурси в межах вартості законтрактованого продукту без оплати, а після збирання зерна розплачуються поставками вирощеної продукції.

Реалізація схеми товарного кредитування, безумовно, зберегла свою актуальність до цих пір, хоча існує ряд проблем. Особливе місце серед них займають факти завищення в договорах (контрактах) товарного кредиту цін на матеріально-технічні ресурси, що постачаються (оскільки вони не схильні до швидкого псування і можуть зберігатися довго) і зниження цін на продукцію сільського господарства, що приймається в рахунок погашення кредиту. У результаті вартість товарного кредиту значно перевершує номінальну процентну ставку за кредитами [6].

Очевидно, що за дефіциту грошових засобів товарний кредит дозволяє господарствам заповнити нестачу обігових коштів та придбати необхідну сільськогосподарську техніку. Слід зазначити, що нині більшість сільськогосподарських підприємств здійснюють оплату структурам, які постачають ресурси, грошовими засобами від реалізації вирощеної продукції.

З огляду на викладене вище, вважаємо, що на сучасному етапі назріла необхідність вдосконалення кредитної політики у визначенні збалансованих (оптимальних) пропорцій інвестування в основний і оборотний капітал сільськогосподарських підприємств. Сучасна кредитна політика, в основному, спрямована на технічне переозброєння агропромислового комплексу через лізингові схеми. Однак сільськогосподарські підприємства залишилися без кредитної підтримки поточних витрат на обслуговування наявної та придбаної техніки [5].

У зв'язку з цим, нами розроблені три моделі прийняття рішень менеджерами сільськогосподарських підприємств щодо вибору доступної у сформованих умовах підтримки в працездатному стані його матеріально-технічної бази.

Перший варіант розглядається як один із типових (базових), що дозволяє сільськогосподарським підприємствам скористатися комерційним кредитом регіональної дилерської організації протягом календарного року і без застави. Важливою особливістю цієї моделі є те, що продаж ресурсів здійснюється тільки через посередників, оскільки підтримувати прямі зв'язки виробника і споживача (сільськогосподарським підприємствам) у цьому випадку практично неможливо і нецільово. Будь-який посередник має цілком певну і в основному підконтрольну лише йому зону діяльності. Нині територіальний розподіл зон обслуговування не втратив своєї значущості, на

нашу думку, з двох основних причин: 1) наявність сформованих зв'язків сільськогосподарських товаровиробників з організаціями матеріально-технічного постачання і виробничо-технічного обслуговування; 2) високий рівень транспортних витрат у разі розширення зони обслуговування і посилення конкуренції.

Будь-який потенційний споживач технічних послуг знаходиться, як правило, в одній із таких зон, його намагаються стимулювати до розширення покупок не тільки запасних частин, але і нової техніки та сервісних послуг високої якості. У цьому випадку посередник під час надання своїх послуг повинен орієнтуватися на реальні потреби і фінансові можливості споживача. Тому дилерські організації використовують різні схеми кредитування, що, як правило, дозволяють сільськогосподарським підприємствам розраховуватися грошовими засобами в періоди реалізації виробленої ними продукції [3].

У процесі вивчення практики придбання матеріально-технічних ресурсів через дилерські організації нами виявлено та обґрунтовано наступні схеми відносин із сільськогосподарськими товаровиробниками.

Перша схема – це продаж під «майбутній урожай». Під час укладання договору на постачання товарно-матеріальних цінностей обумовлюється натуральний еквівалент вартості матеріальних ресурсів у перерахунку на сільськогосподарську продукцію за ціною майбутнього урожаю на очікувану дату розрахунку (серпень–жовтень). При цьому величина ризику невиконання угод з боку сільськогосподарського товаровиробника закладалася на рівні 30-50% від величини натурального еквівалента. В угоді чітко визначалося, хто буде займатися реалізацією сільськогосподарської продукції і залежно від цього корегувався рівень натурального еквівалента на величину витрат, пов'язаних з реалізацією сільськогосподарської продукції [1].

Друга схема – натуральні товарообмінні операції (бартер). Розрахунок натурального еквівалента відбувається, виходячи із цін на матеріальні ресурси і сільськогосподарську продукцію на момент укладання угоди. Необхідно зазначити, що ціна на сільськогосподарську продукцію береться по найбільш можливих каналах збуту і за наявності підтверджувальних документів про наявність певної кількості сільськогосподарської продукції, яка перебуває на відповідальному зберіганні. Натуральний еквівалент коригують лише на величину збутових витрат, що коливається в межах 3-5% від натурального показника.

Третя схема – грошові кошти. За здійснення розрахунків за готівку пропонується запропонувати знижку в розмірі 13-15% від вартості придбаних товарно-матеріальних цінностей, оскільки це компенсація витрат, пов'язаних із процесом конвертації безготівкових грошей у готівку та 5% за зниження ризику неповернення коштів [6].

За здійснення оплати за придбані товарно-матеріальні цінності з використанням безготівкових розрахунків пропонується використовувати знижку в розмірі 5-7% за своєчасність здійснення розрахунків.

Під час надання комерційного кредиту дилер не орієнтується на величину відсотка по банківських кредитах, оскільки він оформляється як кредиторська заборгованість, яка законодавчо не передбачає нарахування відсотків на величину позики.

Очевидно, що територіальна доступність покупки матеріально-технічних ресурсів дозволяє сільськогосподарським підприємствам не лише знизити витрати на їх доставку, але й здійснити ремонт сільськогосподарської техніки в максимально короткі терміни. На нашу думку, найбільш перспективними територіями за рівнем розвитку сільськогосподарського виробництва і розміщення на них торговельних представництв повинні стати регіони, де розміщені інвестиційно-привабливі сільськогосподарські товаровиробники, тобто перспективні підприємства, які мають високу інтегральну оцінку інвестиційної привабливості, високий рівень платоспроможності і володіють високим рівнем технічного забезпечення. Окрім цих підприємств, у регіоні працюють менш перспективні підприємства, які можуть також скористатися послугами організацій аграрного забезпечення з метою підвищення технічної оснащеності сільськогосподарського виробництва та забезпечення його матеріальними ресурсами. Окрім того, торгові філії з урахуванням максимальної доступності слід будувати на вузлових автомобільних магістралях, як правило, на під'їзді до населених пунктів. Це дозволить не лише знизити витрати сільськогосподарських товаровиробників з доставки запасних частин, але й оперативно їх доставити в господарство і забезпечити тим самим вчасний ремонт техніки [1].

Очевидно, що актуальним (другим) варіантом формування матеріально-технічного забезпечення є можливість отримання банківського кредитування всіма учасниками цього процесу. Для сільськогосподарських підприємств у цьому випадку існує можливість вибору: або використовувати банківське кредитування, або товарне через дилерські організації. Така модель кредитування пропонується нами лише для тих сільськогосподарських підприємств, які успішно працюють, мають партнерські господарські зв'язки, досить ємні ринки збуту своєї продукції, платоспроможність і кредитоспроможність. Окрім цього, сільськогосподарські підприємства мають можливість прямої купівлі-продажу матеріально-технічних ресурсів за рахунок власних грошових накопичень (третій варіант).

Модель кредитування поставок сільськогосподарських підприємств матеріально-технічними ресурсами через систему агропромислових холдингів прийнятна для великих агропромислових холдингів, виробничих об'єднань, оскільки у їх створенні відбувається концентрація матеріальних і фінансових ресурсів засновників, здатних інвестувати не лише свої власні кошти, а й залучати великі банківські кредити для постачання поточної виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств запасними частинами. Крім того, агропромислові холдинги мають можливість вибирати постачальника ресурсів і мати прямі зв'язки із промисловими підприємствами, що здешевлює вартість матеріально-технічних ресурсів [2].

Система матеріально-технічного постачання, на наш погляд, повинна бути поліваріантною, оскільки кожна модель може мати плюси і мінуси і має бути застосована в кожному окремому випадку з урахуванням ситуаційних чинників конкретного підприємства. Щоб отримати об'єктивну оцінку і вибрати оптимальне інвестиційне рішення, нами проведено розрахунок ефективності придбання матеріально-технічних ресурсів у разі можливого використання різних варіантів джерел інвестування і терміну надання кредиту (з урахуванням сезонності виробництва) – 8 місяців (табл. 1).

Таблиця 1 – Вартість придбання матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами за видами джерел інвестування, грн

Показники	Власні джерела	Банківський кредит	Комерційний кредит
Ціна матеріально-технічних ресурсів заводу-виробника	1000	1000	1000
Торгова націнка заводу-виробника (25% від ціни)	250	250	250
Разом вартість матеріально-технічних ресурсів з урахуванням торгової націнки	1250	1250	1250
Вартість транспортування (3%)	37,5	37,5	37,5
Разом вартість матеріально-технічних ресурсів з урахуванням транспортних витрат	1287,5	1287,5	1287,5
Оформлення кредитного договору (2% від суми кредиту)	-	25,8	-
Разом вартість матеріально-технічних ресурсів з урахуванням оформлення кредитного договору	1287,5	1313,3	1287,5
Сума відсоткової ставки за кредит (18%), субсидована (6%)	-	157,6	-
Величина ризику неповернення (30%)			386
Знижка за своєчасність розрахунку (7%)	90		
Разом вартість матеріально-технічних ресурсів з урахуванням відсоткової ставки за кредит	1197,5	1470,9	1673,5
Подорожчання, % до вартості матеріально-технічних ресурсів заводу-виробника	19,75	47,09	67,35

Джерело: розрахунки автора.

Наведені розрахунки таблиці свідчать, що вартість придбання матеріально-технічних ресурсів за рахунок банківського кредиту збільшується порівняно з ціною реалізації заводом-виробником на 47,1%. При цьому збільшують вартість покупки: додаткові витрати на оформлення кредитної угоди (оформлення кредитних документів, застави, документів на страхування майна), а також витрати із транспортування матеріально-технічних ресурсів.

За комерційного кредитування вартість придбання ресурсів збільшується на 67,4%, але перевагою цієї угоди є те, що це є кредиторська заборгованість, тобто є необов'язковим до своєчасного розрахунку, не вимагається застава, не сплачуються відсотки по кредитах, відсутній контроль за сплатою кредиторської заборгованості.

Купівля матеріально-технічних ресурсів за рахунок власних коштів є вигідною, оскільки існують системи знижок за своєчасність здійснення розрахунків тощо.

Проте, сезонність виробництва сільськогосподарської продукції та прояв деструктивних явищ в економіці країни призводить до того, що сільськогосподарські товаровиробники змушені користуватися і комерційним кредитом.

Обґрунтовані нами моделі забезпечення сільськогосподарських підприємств в умовах дефіциту грошових коштів і сезонності сільськогосподарського виробництва дозволяють забезпечити оборотними ресурсами виробничий процес з метою відтворення технічної бази сільськогосподарських підприємств і, як наслідок, своєчасного здійснення всіх сільськогосподарських робіт.

Висновки. Кредитні ресурси мають бути більш доступними для товаровиробників галузі, щоб повністю задовольнити їх потреби в матеріально-технічних ресурсах для проведення сезонних робіт. При цьому система кредитування повинна забезпечувати умови для прибуткової роботи сільськогосподарських товаровиробників і своєчасного погашення наявних заборгованостей. Для цього необхідна державна підтримка розвитку системи кредитування сільськогосподарських товаровиробників, а саме: удосконалення системи пільгового кредитування, запровадження системи посередницького кредитування, розвиток сільськогосподарських кредитних кооперативів та товарного кредитування. Державна підтримка у сфері матеріально-технічного постачання має бути направлена не тільки на лізинг, але й на вирішення комплексу питань, пов'язаних із фінансуванням поточних витрат на формування достатнього оборотного капіталу в сільськогосподарському підприємстві. На нашу думку, державні заходи слід першочергово спрямувати на розвиток механізму доступного залучення банківських кредитів сільськогосподарськими підприємствами в умовах сезонності сільськогосподарського виробництва (зниження процентних ставок, пільгове кредитування, забезпечення застави, спрощення системи одержання кредитів та ін.), а також адресну підтримку територій з високою інвестиційною активністю.

На регіональному рівні пріоритетним напрямом слід вважати розширення територіальної мережі дилерських організацій, які є не тільки посередником у просуванні матеріально-технічних ресурсів від постачальника до споживача, але і виступають потенційними кредиторами їх виробничої діяльності.

У свою чергу, сільськогосподарські підприємства як повноправні учасники товарно-грошових відносин (а не тільки споживачі) повинні створювати необхідні умови залучення капіталу для фінансування своєї діяльності. Організація ефективного фінансового менеджменту на підприємствах дозволить грамотно управляти фінансовими ресурсами, сприяти розвитку прозорого фінансового й управлінського обліку з метою надання достовірної інформації потенційним інвесторам, здатним вкладати вільні кошти у галузь сільського господарства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Хауха Н. М. Етапи розвитку, стан та перспективи техсервісного обслуговування сільськогосподарської техніки в АПК / Н. М. Хауха // Продуктивність агропромислового виробництва. - 2009. - № 12. - С.100–107.
2. Белявцев М. І. Інфраструктура товарного ринку / М. І. Белявцев, Л. В. Шестопалова. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 416 с.
3. Бланк И. А. Управление финансовыми ресурсами / И. А. Бланк. – М.: Омега-М, 2011. – 768 с.
4. Формування витрат виробництва сільськогосподарської продукції та їх моніторинг у передових країнах / [Шпичак О. М. [та ін.]; за ред. О. М Шпичака. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. - 204 с.
5. Марцишевська Ю. Л. Роль фінансово-кредитного забезпечення підприємств аграрного сектору / Ю. Л. Марцишевська // Економіка АПК. – 2009. - № 5. – С. 98-100.
6. Крамаренко І. С. Кредитне забезпечення аграрних підприємств: стан, проблеми, перспективи / І. С. Крамаренко // Бізнес-навігатор. – 2010. – № 3(20). Електронні наукові фахові видання / Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/biznes/2010_3/2010/03/100321.pdf

Приоритетные направления усовершенствования кредитной политики сельскохозяйственных предприятий Л. М. Сатыр

В статье определена необходимость совершенствования кредитной политики в определении сбалансированных пропорций инвестирования в основной и оборотный капитал сельскохозяйственных предприятий, разработаны модели принятия решений менеджерами аграрных предприятий касательно выбора возможностей инвестирования для удешевления в рабочем состоянии материально-технической базы, на основании чего обоснован выбор оптимальных инвестиционных решений через расчет эффективности приобретения материально-технических ресурсов при различных вариантах источников инвестирования и сроков предоставления кредитов.

Ключевые слова: кредитная политика, инвестиционное решение, товарный кредит, модель кредитования.

Priority directions of improvement credit lines policy of agricultural enterprises improving

L. Satyr

In article identified the necessity of improvement of the monetary policy in determining of the balanced proportions of investments in fixed and working capital of agricultural business units, developed by managers of agricultural business units models of decision making to made a right choice of optimal investments to keep in working condition the material-technical base. Justified the choice of optimal investment decisions through calculation of efficiency purchase of the material-technic sources in depends of different variants of investments sources and optimal terms of loans.

Key words: credit policy, investment decisions, trade credit, lending model.

УДК 005.336.3:006

БУРЯК Р.І., канд. екон. наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ

У статті визначено сутність категорії «концепція», запропоновано авторське визначення поняття «концепція управління якістю». Обґрунтовано теоретико-методологічні підходи щодо еволюції концепцій управління якістю. На основі узагальнення, систематизації та аналізу підходів до періодизації і вивчення концепцій управління якістю встановлено основні тенденції та закономірності їх розвитку. Розроблено класифікацію концепцій управління якістю.

Ключові слова: якість, управління якістю, концепція, концепція управління якістю, всеохоплюючий (загальний) менеджмент якості (TQM), міжнародні стандарти ISO серій 9000 та 14000, система менеджменту підприємства.

Постановка проблеми. Управління якістю в аспекті управлінської діяльності на підприємстві почало достатньо широко застосовуватись з впровадженням технічного контролю якості на інспекційному рівні ще на початку XX століття. У кінці XIX століття на виробництві існував так званий індивідуальний контроль якості, за якого один працівник, або ж невелика група працівників були відповідальними за виготовлення всього виробу та його якість.

Проте, впродовж тривалого періоду часу загальне управління підприємством намагалися адаптувати до систем менеджменту якості (до 80-х років XX ст.). У кінці XX століття була сформована методологія всеохоплюючого (загального) менеджменту якості (TQM), яка передбачала тісний взаємозв'язок загального управління підприємством та менеджменту якості. Згідно із цією концепцією управління якістю розглядається як складова частина загальної системи менеджменту підприємства та охоплює всі його підрозділи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальні основи концепції та теорії управління якістю містяться у працях відомих зарубіжних вчених: Е. Демінга, Д. Джурана, К. Ісікави, Й. Кондо, Т. Конті, Ф. Кросбі, Г. Тагучі, Т. Конті, А. Фейгенбаума, Д. Харрінгтона, Ю.П. Адлера, О.В. Глічева, В.А. Лапідуса та багатьох інших.

У розвиток прикладних концепцій управління якістю, системного управління якістю діяльності аграрних підприємств свій вклад внесли: І.Г. Венецький, В.П. Галушко, О.Д. Гудзинський, А.М. Должанський, В.В. Єфімов, Й.С. Завадський, С.Д. Ільєнкова, А.М. Довжин, П.Я. Калита, О.М. Карпенко, М.Г. Круглов, В.І. Кривощоків, І.І. Мазур, В.О. Мозолук, О.І. Момот, В.Ю. Огвоздін, В.В. Окрепілов, С.К. Фомічов, І.І. Чайка, М.І. Шаповал та багато інших.

Однак, в Україні на більшості підприємств, у тому числі й аграрних, фактично відсутній системний підхід до управління якістю, тому проблема вивчення та впровадження сучасних концепцій управління якістю і передового досвіду провідних країн світу у цій сфері є надзвичайно актуальною. Питання системного підходу до управління якістю є недостатньо вивченими та потребують подальших досліджень.

Метою дослідження є визначення змісту категорії «концепція», аналіз сутності поняття «концепція управління якістю», обґрунтування теоретико-методологічних підходів щодо еволюції концепцій управління якістю, розроблення класифікації концепцій управління якістю.

Результати дослідження та їх обговорення. Провідний російський вчений у сфері управління якістю В.В. Окрепілов слушно зазначає, що основні вимоги щодо якості містяться у стандартах на продукцію (діяльність, послугу), а також у запитав споживачів. Виходячи з цього,

управління якістю має забезпечити впевненість у виконанні вказаних вимог, що передбачає здійснення контролю, як процесу, так і результатів діяльності щодо якості. Таке емнісне тлумачення поняття «управління якістю» дозволяє стверджувати, що ця діяльність виникла одночасно із початком трудової активності людей на землі. Безперечно, форми і способи цього управління були зовсім різними і за тисячолітню історію людства зазнали численних видозмін і переоцінки цінностей [4].

Отже, з часом форми і способи управління якістю набули концептуального змісту, а теоретико-методологічні підходи стосовно управління якістю поступово сформувались у вигляді концепцій.

Наразі, проаналізуємо сутність поняття «концепція». Вільна інтернет-енциклопедія Вікіпедія пропонує наступне визначення: «Концепція, також концепт (лат. *conceptio* – розуміння) – система поглядів на ті чи інші явища, процеси; спосіб розуміння, трактування певних явищ, подій; ідея певної теорії». Термін вживають також для позначення головного задуму в науковій, художній, політичній та інших видах діяльності людини [10].

У економічному словнику зазначено, що «Концепція – це система поглядів, те або інше розуміння явищ, процесів; єдиний, визначальний задум» [11]. Великий енциклопедичний словник пропонує наступне визначення: «Концепція (від латинського *conceptio* – розуміння, система) – певний спосіб розуміння, тлумачення будь-яких явищ, основний погляд, керівна ідея для їх висвітлення; провідний задум, конструктивний принцип різних видів діяльності» [9].

Отже, більшість визначень тлумачать концепцію саме як систему поглядів на ті чи інші явища, процеси, або ж певний спосіб розуміння, тлумачення будь-яких явищ, основний погляд. Проаналізувавши зазначені вище теоретичні підходи щодо розуміння терміна «концепція», пропонуємо авторське визначення поняття «концепція управління якістю»: Концепція управління якістю – це система поглядів щодо управління якістю; певний спосіб розуміння, тлумачення процесів управління якістю; керівна ідея для висвітлення теоретико-методологічних аспектів управління якістю.

Виходячи з цих позицій, проаналізуємо систему поглядів щодо управління якістю, або ж розвиток концепцій управління якістю. Провідні іноземні та вітчизняні вчені у сфері управління якістю виділяють певні етапи у процесі еволюції цієї категорії.

На основі узагальнення, систематизації та аналізу підходів до періодизації і вивчення концепцій управління якістю нами встановлено основні тенденції та закономірності їх розвитку.

Вивченням проблем еволюції концепцій управління якістю займалися відомі вітчизняні і зарубіжні вчені: О.М. Карпенко, В.Є. Сицко, І.І. Мазур, В.Ю. Огвоздін, С.Д. Ільєнкова, В.В. Єфімов, М.І. Шаповал та багато інших.

О.М. Карпенко виділяла п'ять етапів розвитку концепцій управління якістю [2]. Класифікація, розроблена О.М. Карпенко [2], є досить повною. Однак, вона не відображує ще одного етапу розвитку концепцій управління якістю, а саме – індивідуального контролю якості, який існував до кінця XIX ст.

І.І. Мазур виділяє п'ять послідовних фаз у процесі еволюції управління якістю [3]:

1. *Фаза відбракування* виникла у 70-х роках XIX століття на підприємствах, що виробляли зброю, як ідея стандартної якості – вироби збиралися не з підігнаної одна до одної деталей, а з випадково вибраних з партії, тобто взаємозамінних деталей. Величезний вклад у розвиток цієї фази внесли американські автомобілебудівники – Генрі Мартін Леланд (засновник компанії «Камілак») і Генрі Форд.

2. *Фаза контролю якості* почала функціонувати з 20-х років XX століття як спроба якщо не вирішити, то ослабити протиріччя у формі, притаманній попередній фазі розвитку управління якістю. Цей етап сформували розробки американського дослідника В. Шухарта, а саме його метод побудови контрольних карт. Статистичні методи, запропоновані Шухартом, дали управлінням інструмент, який дозволив зосередити зусилля не на тому, як виявити і вилучити непридатні вироби до їх відвантаження покупцю, а на тому, як збільшити вихід придатної продукції у технологічному процесі.

3. *Фаза управління якістю* почалася з 1950 р. Американські вчені Едвард Демінг та Джозеф Джуран розробили для японської промисловості програму, основна ідея якої виражалася наступним чином: «Основа якості продукції – якість праці і якісне управління на всіх рівнях, тобто така організація роботи колективів людей, коли кожен робітник отримує задоволення від своєї праці». Місце концепції недопущення неякісної продукції до споживача і концепції збільшення виходу придатних виробів зайняла концепція «Zero defects» («Нуль дефектів»).

4. *Фаза менеджменту якості* зародилась у середині 60-х років ХХ ст. як розвиток ідей попередньої фази у напрямі більш повного задоволення потреб споживачів. Всеохоплюючий (загальний) менеджмент якості (TQM) поступово прийшов на зміну концепції загального (тотального) контролю якості. Формування цієї фази тісно пов'язано з розвитком світового ринку товарів і послуг, різким посиленням конкуренції на цьому ринку, а також появою серії нових міжнародних стандартів на системи якості – стандартів ISO серії 9000 (1987 р.), які суттєво вплинули на менеджмент і забезпечення якості.

5. *Фаза якості середовища* сформувалась у 90-ті роки ХХ століття. У цей період значно посилюється вплив суспільства на підприємства, а вони, у свою чергу, почали все більше враховувати суспільні інтереси. Це зумовило розроблення міжнародних стандартів ISO серії 14000, які встановлювали вимоги до систем менеджменту з погляду захисту навколишнього середовища і безпеки продукції. Крім акценту на екологію у системах якості 90-х років ХХ століття було посилено увагу до зацікавлених сторін [3].

На наш погляд, класифікація етапів еволюції концепцій управління якістю, запропонована І.І. Мазуром [3], є достатньо вичерпною. Проте, у цій класифікації не відображено сучасний період розвитку управління якістю у розвинутих країнах світу, який ми пропонуємо назвати – *фаза якості життя*.

С.Д. Ільєнкова в історії розвитку документованих систем якості виділяє п'ять етапів, які представлено у вигляді п'яти зірок якості [7].

На нашу думку, періодизація еволюції концепцій управління якістю сформована С.Д. Ільєнковою [7] у вигляді п'яти зірок якості, є досить актуальною та повною. П'ять зірок якості практично відповідають п'яти фазам розвитку концепцій управління якістю, запропонованим І.І. Мазуром [3]. П'ята зірка якості, що представляє якість як задоволення вимог і потреб суспільства, власників (акціонерів), споживачів і службовців, є аналогічною фазі якості середовища.

Проте, виходячи з наших міркувань, у цій класифікації, як і у розглянутих вище, не відображено сучасний період розвитку управління якістю у розвинутих країнах світу, тобто *фаза якості життя*. Метою цієї фази є не лише задоволення вимог і потреб суспільства, власників (акціонерів) підприємств, споживачів і персоналу організацій, а, в першу чергу, забезпечення високого рівня життя людей, завдяки досягненню синергійного ефекту у відносинах підприємств із зацікавленими сторонами (персоналом, акціонерами, споживачами та суспільством). А для споживачів на цьому етапі розвитку управління якістю в економічно розвинутих країнах світу на перший план виходять не лише матеріальні, але й духовні та культурні цінності.

Відомий вітчизняний вчений у галузі якості М.І. Шаповал виділяв шість етапів еволюції концепцій управління якістю [8].

Етап 1. Індивідуальний контроль якості. Цей етап характеризувався застосуванням індивідуального контролю якості, який використовували до кінця ХІХ ст. При цьому відповідальність за виготовлення всього виробу покладалася на одного працівника, або ж невелику групу. Якість продукції забезпечувалася за допомогою повного контролю робітником якісних параметрів виробів та результатів своєї праці. При цьому працівникам потрібно було виконувати роботу згідно із певною моделлю (шаблоном, кресленням тощо).

Етап 2. Цеховий контроль якості (застосовувався з початку ХХ ст.). Його поява була обумовлена поглибленням внутрішньовиробничого поділу праці і розвиненням промислового виробництва. Характерною ознакою цього етапу є розподіл функцій та відповідальності щодо якості не лише між окремими працівниками, але й керівником. Цеховий контроль здійснювався на основі принципів наукового менеджменту, автором яких був провідний американський вчений у сфері менеджменту Ф. Тейлор.

Етап 3. Приймальний контроль якості. Розвиток масового виробництва, збільшення кількості промислових підприємств, нарощування обсягів виробництва продукції перед Другою світовою війною стали причиною відмежування технічного контролю, до моменту його оформлення у самостійний вид діяльності, від виробничих операцій, тобто забезпеченню якості виробничих процесів сприяли нові підходи щодо технічного контролю.

Етап 4. Статистичний контроль якості. Концептуальними засадами такого підходу є математична статистика та теорія ймовірності. Характерними ознаками цього етапу є заміна суцільного контролю вибірковою та використання контрольних карт В. Шухарта.

Етап 5. Комплексне управління якістю. Завдяки формуванню служб якості на підприємствах вдалося усунути подвійну підпорядкованість працівників, які відповідають не лише за виробництво продукції, але й повинні оцінювати її якість, тобто п'ятим етапом прийнято вважати просування від звичайного контролю якості до управління якістю. Саме досягнення заданого рівня якості продукції було цільовим орієнтиром комплексного управління якістю.

Етап 6. Забезпечення якості на базі стандартів ISO 9000. Цей етап виник наприкінці 80-х років XX століття з появою міжнародних стандартів ISO серії 9000. Згідно із цією методологією створення на підприємстві високоефективних і результативних систем якості, які відповідають положенням стандартів ISO 9000, є гарантією того, що вимоги споживачів будуть дійсно задоволені. [8].

Незважаючи на те, що періодизація, розроблена М.І. Шаповалом [8], є досить детальною, він, на наш погляд, залишив поза увагою декілька важливих етапів розвитку концепцій управління якістю, а саме: етап всеохоплюючого (загального) менеджменту якості та етап (фазу) якості життя.

Виходячи із зазначеного вище ми пропонуємо власну класифікацію періодів розвитку концепцій управління якістю (рис. 1).

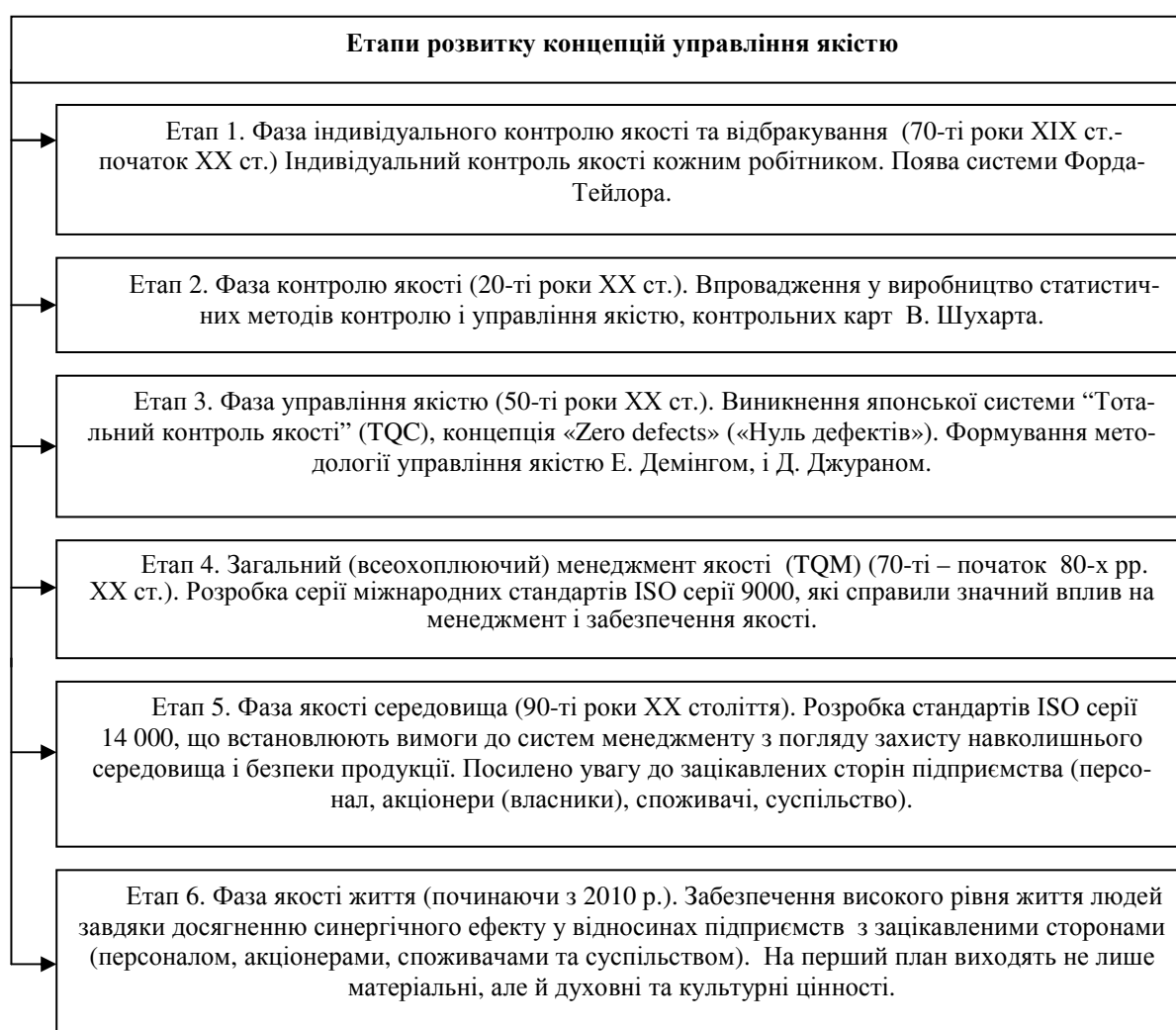

Рисунок 1. Етапи розвитку концепцій управління якістю

Джерело: розроблено автором на основі [3].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У сучасних умовах успішне функціонування аграрного підприємства багато в чому залежить від того, наскільки швидко воно вміє адаптуватися до постійно мінливого ринкового оточення в умовах динамічного конкурентного сере-

довища. Важливим концептуальним аспектом у цьому зв'язку є визначення ефективних інструментів виконання ключових функцій управління: аналізу стану підприємства і зовнішнього середовища; узгодження й досягнення цілей; інформаційного забезпечення прийняття рішень; управління якістю.

Концепція управління якістю діяльності аграрних підприємств – це система уявлень про стратегічні цілі і пріоритети розвитку цих підприємств у сфері управління якістю, найважливіші напрямки і засоби реалізації зазначених цілей.

Управління якістю передбачає, що для отримання якісної продукції необхідно забезпечити дотримання відповідних якісних параметрів у процесі виробництва. Для максимально повного задоволення потреб споживачів і відповідно, отримання прибутку, всі підрозділи підприємства мають бути орієнтовані на забезпечення належної якості продукції і процесів та зобов'язані повною мірою реалізовувати загальну політику у сфері якості.

Проблема вивчення та впровадження сучасних концепцій управління якістю і передового досвіду провідних країн світу у цій сфері на вітчизняних аграрних підприємствах є надзвичайно актуальною, тому питання застосування системного підходу до управління якістю потребують подальших поглиблених досліджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Должанський А.М. Системи управління якістю: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А.М. Должанський, Н.М. Очеретна, І.М. Ломов. – Дніпропетровськ: Свідлер А.Л., 2009. – 390 с.
2. Карпенко Е.М. Менеджмент качества: [учебное пособие для студентов специальности “менеджмент” учреждения, обеспечивающих получение высшего образования] / Е.М. Карпенко, С.Ю. Комков. – Минск: ИВЦ Минфина, 2007. – 208 с.
3. Мазур И.И. Управление качеством: Учебное пособие / И.И. Мазур, В.Д. Шапиро. / Под ред. И.И. Мазура. – М.: Высш. шк., 2003. – 334 с.
4. Окрепилов В.В. Управление качеством: Учебник для вузов / В.В. Окрепилов; 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Экономика, 1998. – 639 с.
5. Пархоменко В.М. Еволюція систем управління якістю: діалектичний підхід / В.М. Пархоменко// Вісник Житомирського державного технологічного університету. №1 (51) – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ztu.edu.ua/ua/science/publishing/visnik/econom/1_51/19.pdf.
6. Сіменко І.В. Якість систем управління підприємствами: методологія, організація, практика: монографія/ І.В. Сіменко; М-во освіти і науки України: Донець. нац. ун-т. економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк: [ДонНУЕТ], 2009. – 394 с.
7. Управление качеством: учебник для вузов / [Ильенкова С.Д., Ильенкова Н.Д., Мхитарян В.С. и др.]; под общ. ред. С.Д. Ильенковой. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 334 с.
8. Шаповал М.І. Менеджмент якості: Підручник / М.І. Шаповал [3-тє вид., випр. і доп.] – К.: Знання, КОО, 2007. – 471 с.
9. Большой энциклопедический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mirslivarej.com/content_bes/koncepcija-29626.html.
10. Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Концепція>.
11. Экономический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mirslivarej.com/content_eco/koncepcija-2862.html.

Еволюція концепцій управління якістю

Р.І. Буряк

В статті определена сутність категорії «концепція», предложено авторское определение понятия «концепция управления качеством». Обоснованы теоретико-методологические подходы к эволюции концепций управления качеством. На основе обобщения, систематизации и анализа подходов к периодизации и изучению концепций управления качеством установлены основные тенденции и закономерности их развития. Разработана классификация концепций управления качеством.

Ключевые слова: качество, управление качеством, концепция, концепция управления качеством, всеобщий менеджмент качества (TQM), международные стандарты ISO серий 9000 и 14000, система менеджмента предприятия.

The evolution of concepts of quality management

R. Buriak

The essence of the category "concept" has been defined. Author's definition of "the concept of quality management" has been proposed. Theoretical and methodological approaches to the evolution of the concepts of quality management have been substantiated. The basic trends and patterns of quality management concepts have been analyzed, according to the analysis and systematizations of approaches to the study of the concept of periodization. The classification of the quality management have been developed.

Key words: quality, quality management, concept, concept of quality management, Total Quality Management (TQM), international standards ISO 9000 and 14000, system of management of a company.

КРУШКІН Є.Д., д-р екон. наук

НІЦЕНКО В.С., канд. екон. наук

Одеський державний аграрний університет

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті розглянуто основні проблеми, визначено основні пріоритети, завдання розвитку сільських територій. Запропоновано створення спеціалізованого «Фонду короткострокового кредитування виконаних робіт (послуг) і заробітної плати» та механізм реалізації його формування та використання для цілей розвитку сільських територій. Сформовано і обґрунтовано основні напрямки розвитку сільських територій.

Ключові слова: сільські території, проблеми розвитку, аграрне страхування, кредитування, фінансування, зайнятість.

Постановка проблеми. Для сталого розвитку агропромислового комплексу (АПК) (сільських територій) особливу увагу необхідно приділити подоланню соціального занепаду села і забезпечення комплексного соціально-економічного розвитку сільських територій. При цьому одночасно повинні вирішуватися дві групи завдань: перша – прискорення вирішення гостро актуальних соціальних проблем аграрного сектору економіки як середовища життєдіяльності третини громадян України; друга – формування виробничої і соціальної сфер сільських територій на основі багатofункціональної моделі розвитку, яка притаманна постіндустріальним країнам.

З цього приводу А. Руснак зазначає, що важливе значення має формування та реалізація цілеспрямованої політики розвитку сільських територій. Механізм державного регулювання функціонування і розвитку сільських територій доцільно розглядати як сукупність видів та способів дій суб'єкта регулювання, які ґрунтуються на базових принципах та реалізації функцій, забезпечуючи з використанням певних форм, методів та способів досягнення визначеної мети та розв'язання протиріч. Соціально-економічні функції держави визначають напрями її діяльності, завдання та цілі, а механізм державного регулювання забезпечує способи їх реалізації [4].

Тому важливим завданням сьогодення є розробка і запровадження основних напрямів та механізм сталого розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням соціально-економічного розвитку сільських територій присвячені праці вітчизняних науковців-аграрників: В. Андрійчука, О. Бородіна, Ю. Губені, С. Кваші, О. Крапивко, О. Могильного, О. Павлова, А. Руснака, П. Саблука та інші. Відповідні питання розкриті в їхніх працях.

Крім наукового доробку у вирішення нагальних проблем на селі, вагоме значення приділяється й нормативно-правовому забезпеченню розвитку сільських територій.

Так, в Україні на різних етапах розроблялися й приймалися концепції, програми розвитку сільських територій, серед яких: Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року», направлена на забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності [2]; Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року» від 3 лютого 2010 р. № 121-р (втратила чинність), яка направлена на забезпечення сталого розвитку сільських територій, підвищення рівня життя сільського населення, охорону навколишнього природного середовища, збереження природних, трудових і виробничих ресурсів, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва [3]; програми регіонального розвитку сільських територій країни, що розробляються і приймаються відповідними обласними радами із залученням науковців. Так, наприклад, на Сумщині розробили довгострокову Програму розвитку сільських територій області. Документ створювався робочою групою Сумської обласної ради та вченими Сумського національного аграрного університету протягом декількох місяців і тепер має стати базовим для розвитку сільських територій усього регіону. Сумщина стала однією з перших областей, де запрацює подібна програма [1].

Метою дослідження є виділення соціально-економічних та інфраструктурних проблем розвитку сільських територій, на їх основі формування основних напрямків та механізму реалізації розвитку сільських територій.

Результати досліджень та їх обговорення. Традиційне село завжди було багатофункціональним, тільки в дещо іншому значенні, ніж сьогодні. Колишня багатофункціональність полягала в тому, що крім виробництва сільськогосподарських продуктів, його жителі виготовляли значну частину засобів виробництва (господарський інструмент, корми, будівельні матеріали та ін.), самі забезпечували потрібними їм засобами споживання, а також виробничими і побутовими послугами. Така багатофункціональність, насамперед, була зосереджена навколо сільськогосподарських підприємств і виходила з характеру селянського господарства. Традиційний селянин змушений був бути, в силу обставин, багатофункціональним.

Сучасний багатофункціональний розвиток полягає у впровадженні в сільський простір нових функцій, не пов'язаних із сільським господарством. Головною метою багатофункціонального розвитку сільських територій є незмінне поліпшення умов життя, праці та відпочинку селянських родин, надання несільськогосподарських послуг (сільський або екологічний туризм). Рушійною силою такого розвитку може бути модернізація або формування нової суспільно-економічної інфраструктури на селі, яка буде сприяти розвитку несільськогосподарської діяльності на сільських територіях за одночасного розширення зайнятості місцевого населення. Акцентування традиційним селом нових, неаграрних функцій, сприятиме зниженню безробіття, а також розвитку підприємництва, яке є однією з умов виробничо-економічного зростання.

Практика свідчить, що багатофункціональний розвиток сільських територій в розвинених країнах був результатом дії багатьох структур, особливо якщо цей процес стосувався слаборозвинених регіонів, регіонів з високим рівнем безробіття чи незадовільною інфраструктурою.

Створенням нових робочих місць, нових джерел доходів сільського населення, розвитком підприємництва (тобто господарською активізацією сільських територій) займаються спеціалізовані урядові агентства за підтримки бюджетного фінансування. Свої пропозиції також висловлюють суспільні структури, приватні організації, які співпрацюють з місцевими адміністраціями.

В Україні і в країнах Європейського Союзу (ЄС) можна виділити сільські райони, що розвиваються динамічно і швидко, де населення, яке проживає, отримує доходи вищі, ніж у середньому по країні. Проте частка таких територій в державному масштабі незначна. Більшість сільських територій складають райони господарської стагнації, або так звані «райони неперспективні», які розглядалися владними органами як непотрібні через їх територіальне розташування, тоді як економічний розвиток міст відбувався швидкими темпами.

Необхідно відзначити, що політика країн ЄС спрямована на збереження територіальних одиниць, що сприяє їх розвитку, залучає різноманітні структурні фонди, програми, про що свідчать високі життєві стандарти сільського населення та його побутові умови.

Концентрація робочих місць несільськогосподарського виробництва в містах сприяла розвитку маятникових міграційних процесів. У містах відзначається житлова криза, збільшуються витрати на будівництво нової інфраструктури.

Реалізація концепції багатофункціонального розвитку сільських територій повинна стати предметом розгляду урядових структур і відповіддю на існуючі труднощі, а також на затяжну кризову ситуацію в українському селі.

Завданнями місцевих органів влади та центральних державних органів, на сучасному етапі розвитку суспільства, на нашу думку, є створення сприятливих умов для розвитку різних форм малого і середнього підприємництва, в інтересах істотного розвитку сільських територій.

Стратегічним завданням аграрної політики держави в економічній сфері, передусім, є формування ефективного конкурентоспроможного агропромислового виробництва, яке зможе забезпечувати продовольчу безпеку країни та нарощування експорту окремих видів сільськогосподарської продукції та продовольства. Основою для підвищення ефективності виробництва в АПК та доходів сільського господарства є зростання технологічного рівня аграрного виробництва, впровадження ресурсозберігаючих та екологічно чистих технологій, підтримка відповідних досліджень і введення системи консультування в сільському господарстві.

Безпосередньо в сільському господарстві для призупинення спаду виробництва необхідно:

- здійснити фінансове оздоровлення, в тому числі за рахунок реструктуризації заборгованості сільськогосподарських товаровиробників бюджетам усіх рівнів, державних позабюджетних фондів, постачальникам паливно-енергетичних ресурсів;

- прискорити розробку і впровадження нових механізмів господарювання, які забезпечували б прискорену адаптацію підприємств, що функціонують на сільських територіях, до ринкових умов, а також економічні умови для оптимізації цінових співвідношень між продукцією сільськогосподарства та інших галузей економіки країни;

- створити державні резервні продовольчі фонди, в першу чергу зерна, і організувати державне регулювання їх ринків;

- організувати спеціалізовану фінансову систему обслуговування товаровиробників АПК, в тому числі, систему короткострокового кредитування діяльності підприємств;

- забезпечити мобілізацію державних кредитних ресурсів і створити відповідні умови для залучення приватних інвестицій у виробництво сільськогосподарської техніки. Створити умови для широкого використання лізингу необхідної підприємствам техніки на сприятливих умовах;

- відновити, з урахуванням ринкових відносин, систему страхування в сільському господарстві;

- розробити заходи щодо відновлення структур, які могли б передавати сільськогосподарську техніку на договірних умовах підприємствам для використання.

На сучасному етапі основне завдання державної аграрної політики в Україні полягає в забезпеченні наукових та інноваційних начал призупинення спаду і нарощування обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції сільськогосподарських підприємств. Для вирішення цих завдань необхідно визначити пріоритети в аграрній науці та інноваційній діяльності на найближчу перспективу, зокрема, передбачити перебудову соціально-економічних відносин, розвиток сільських територій, вітчизняного сільськогосподарського машинобудування та технічного сервісу, розширення застосування біотехнологій та енергозбереження.

Серйозні зміни потрібно здійснити на ринку мінеральних добрив і хімічних препаратів. Для цього необхідно ввести гнучке регулювання рівня експортних митних ставок і з урахуванням зміни світових цін зробити внутрішній ринок, як мінімум, рівнопривабливим із зовнішнім.

Основними пріоритетами наукового забезпечення розвитку тваринництва слід вважати:

- поліпшення існуючих і виведення нових вітчизняних порід і типів молочної і м'ясної худоби з генетичним потенціалом, відповідно 8-10 тис кг молока від корови на рік і 1300-1500 г середньодобових приростів;

- прискорене формування галузі спеціалізованого молочного і м'ясного скотарства, зменшення питомої ваги яловичини в структурі м'ясних ресурсів з 70 до 48-50% і відповідне збільшення частки свинини з 20 до 30% і м'яса птиці – з 9 до 15%;

- розробку та впровадження сучасних конкурентоспроможних технологій виробництва тваринницької продукції;

- забезпечення галузі вітчизняними ветеринарними препаратами на рівні не менше 90% від потреби, профілактика особливо небезпечних хвороб.

На державному рівні необхідно підтримувати технологічне переозброєння переробної промисловості. Це забезпечить прискорення розвитку ринкової інфраструктури та підвищення конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських підприємств на внутрішньому ринку. Слід також відновити на новій технологічній основі потужності підприємств тракторного і сільського машинобудування, розвивати довгострокові партнерські відносини з міжнародними корпораціями, які вже освоїли ринок України, укладати з ними стратегічні договори для виробництва запасних частин і перенесення максимальної частини відтворювального процесу в нашу країну.

Успішна діяльність агропромислового комплексу значною мірою залежить від формування і функціонування внутрішнього аграрного ринку та його інфраструктури, створення ефективної маркетингової мережі руху сільськогосподарської продукції від виробника до споживача, яка б забезпечувала паритетність економічних інтересів виробників, переробників і споживачів.

Одночасно з використанням законів ринкової економіки, слід прийняти закони прямої дії: функціональні, що стосуються всіх продуктових ринків – оптових, міських, фірмової торгівлі. Предметні закони, що стосуються конкретних продуктових ринків, – зерна, цукру, молока, м'яса та ін.

Необхідно розробити і здійснювати, на державному і регіональному рівнях, цільові продуктові програми.

Потрібен новий підхід до формування внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції та продовольства. Слід здійснювати моніторинг цін і своєчасно вживати заходів щодо вдосконалення цінових співвідношень, зберігаючи принцип формування ринкової ціни на основі попиту і пропозиції.

Вступ України до СОТ вимагає подальшого вдосконалення інфраструктури аграрного ринку, створення ефективних систем регулювання та інформаційно-аналітичного забезпечення його учасників, удосконалення статистики та прогнозування, а також форм реалізації аграрної продукції, сприяння експортній діяльності товаровиробників і розширення державної підтримки зовнішнього маркетингу, підвищення аграрного та екологічного іміджу України.

Однією з найважливіших складових підвищення ефективності аграрного виробництва є фінансове забезпечення підприємств АПК, включаючи кредитування, податкові відносини, фінансову підтримку сільськогосподарських товаровиробників, страхування. Саме ці фактори, за визнанням міжнародних експертів, на 80% формують ринкове середовище, без яких цивілізований ринок не може існувати.

Пріоритетним з перерахованих складових фінансових проблем є кредитування, що обумовлено специфікою сільськогосподарського виробництва, яке певним чином впливає на кредитні відносини та сутність якого полягає в тривалому циклі виробництва, що припускає потребу в кредитах в певні періоди року, а також залучення кредитних ресурсів на відносно тривалий період.

Кредитне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників важливо формувати на ринкових принципах, але з елементами державного регулювання як цілісну систему кредитування агропромислового виробництва. Вона повинна передбачати наступне:

1. Банківське кредитування – запровадження механізмів стимулювання надання середньо- і довгострокових кредитів комерційними банками та іншими кредитно-фінансовими структурами сільськогосподарським підприємствам з використанням коштів Державного бюджету.

2. Позабанківське кредитування – розширення комерційного кредитування, стимулювання розвитку реалізації сільськогосподарської продукції за форвардними контрактами, використання тендерної форми обслуговування бюджетних кредитів, розробка механізмів мікrokредитування.

3. Введення іпотечного кредитування під заставу землі з реально діючим механізмом її вилучення у разі неповернення кредитів.

4. Кредитну інфраструктуру – формування Аграрного банку і фінансово-промислових груп за участю комерційних банків, створення умов для формування й функціонування гарантійних фінансово-кредитних установ.

5. Створення кредитних кооперативів та кооперативних банків, а також розвиток кредитних спілок на селі.

6. Механізми гарантування повернення кредитів – організація державної реєстрації нерухомості, розвиток оцінювальної та страхової діяльності, заставу майна і, особливо, земельних ділянок, страхування фінансових ризиків комерційних банків і т.д.

Враховуючи специфіку фермерських господарств, об'єктом їх оподаткування повинен бути валовий дохід, але стягувати податок слід тільки з тієї його частини, яку фермер використовує на власне споживання. За такого підходу буде дотримуватись рівність умов оподаткування для всіх форм господарювання. Оскільки фермер сам визначає пропорції розподілу валового доходу, буде створюватися стимул для капіталізації прибутку. У відповідності з цією вимогою доцільно розробляти облік і звітність у фермерських господарствах.

Потребує істотного перегляду відношення до місцевих податків. Не можна спрощено підходити до системи місцевого оподаткування тільки тому, що кошти від нього не надходять до державного бюджету. Вона вже й тепер займає важливе місце в системі місцевого самоврядування, а в перспективі роль і значення місцевих податків будуть зростати. Тому відповідним має бути і ставлення до їх організації.

Страховий захист сільськогосподарського виробництва – важливий елемент системи фінансово-кредитного забезпечення аграрної сфери. Незважаючи на це, страховий ринок в аграрній сфері залишається найменш розвиненим, що обумовлено низкою як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. Одна з них, яка стосується не тільки аграрного сектору, – малорозвиненість страхового бізнесу.

Основними критеріями розвитку системи аграрного страхування повинні бути: прозорість і довіра між учасниками страхового ринку, можливість врахування інтересів всіх його учасників – за розробки нових страхових продуктів; добровільність участі в системі страхування, за умови регламентації дій учасників страхового ринку.

Структурно система аграрного страхування має включати наступних учасників:

- сільськогосподарських товаровиробників, які будуть отримувати страхові послуги;
- страхові організації, що надають послуги сільськогосподарським товаровиробникам;

- державні установи, що реалізують політику держави щодо страхового захисту сільськогосподарських товаровиробників;

- допоміжні організації – професійні та громадські об'єднання, експортно-правові структури.

Основною проблемою аграрного страхування на цьому етапі його становлення є відсутність концептуального бачення розвитку цього сегменту ринку. Тому розробка концепції розвитку страхування сільськогосподарських ризиків – першочергове завдання наукових установ. Паралельно з її розробкою повинно здійснюватися вдосконалення відповідних нормативно-правових актів, які б забезпечували, насамперед, прозорість субсидування страхових премій та реальне відшкодування завданих стихійними лихами збитків.

Специфіка сільськогосподарського виробництва вимагає виваженої державної політики протекціонізму. У більшості країн з ринковою економікою основною метою такої політики є підтримка прибутковості сільськогосподарського виробництва та стабільної економічної ситуації в галузі, забезпечення продовольчої безпеки, належних умов для конкурентоспроможних виробників у міжнародному поділі праці, запобігання негативних процесів міграції та ін. Для цього застосовуються різні підходи і механізми, але переважаючим для більшості країн є бюджетне фінансування, яке дозволяє на більш якісному рівні здійснювати планування фінансових ресурсів, зосереджувати їх на пріоритетних напрямках розвитку агропромислового виробництва для досягнення максимальної ефективності фінансових інвестицій.

Основними принципами розробки та фінансового забезпечення програм мають стати:

• вибір головних напрямів і пріоритетів, розробка науково обґрунтованих і збалансованих програм;

• цілеспрямованість, обумовленість і гарантованість фінансування програм;

• концентрація ресурсів на стратегічних напрямках;

• комплексний підхід до виділення ресурсів у технологічно відповідному періоді і певних обсягах для реалізації показників програми;

• системність механізмів державного фінансового регулювання;

• рівноправний доступ сільськогосподарських товаровиробників усіх форм власності, залучених до виконання програми, до фінансових, кредитних, матеріально-технічних та інших ресурсів.

Одним з найважливіших напрямків підвищення ефективності агропромислового виробництва є вдосконалення економічного механізму АПК. Загально визнано, що земля, її родючість – один з головних ресурсів, незамінне джерело існування людства, його добробуту і доходів. Ігнорування вартості землі і не введення її в економічний оборот країни призводять до інвестиційної, кредитної та інноваційної непривабливості сільськогосподарського виробництва.

Не менш важливою є розробка аграрною наукою рекомендацій з розвитку на селі виробничих відносин ринкового змісту як основи аграрної політики держави. Такі відносини без земельних відносин не виправдали себе, тому прийшов час зробити їх повноцінними. Без власника засобів виробництва і результатів праці не може бути товарно-грошових відносин – ринкового змісту виробничих відносин. Навпаки, будуть розвиватися необов'язковість, безвідповідальність, неплатежі, бартер та ін.

Серед основних елементів механізму, що впливає на рівень фінансового забезпечення сільського господарства, провідна роль належить ціновому механізму. Саме від рівня цін на сільськогосподарську продукцію, насамперед, залежить можливість підвищення заробітної плати працівників аграрного сектору, ефективного використання банківських кредитів, своєчасної сплати податків і зборів, страхування врожаїв і т.д. Основою формування цін в ринкових умовах виступає співвідношення попиту і пропозиції продукції.

Що стосується вдосконалення управління АПК, то тут зусилля владних структур і наукових працівників повинні бути націлені на:

- формування системи управління сільськими територіями, наближеної до стандартів ЄС;

- розвиток мережі професійних і міжпрофесійних об'єднань з відповідними повноваженнями з метою захисту і збалансування інтересів їх засновників та звільнення органів виконавчої влади від невластивих їм функцій;

- визначення уповноваженого державного органу з питань розвитку сільських територій;

- напрям діяльності органів виконавчої влади на вдосконалення стратегічного аналізу, прогнозування, моніторингу та здійснення контрольних функцій.

Важливим напрямом аграрної політики України є розвиток сільських територій. Проблема відновлення і розвитку сільських територій відповідно до вимог ЄС в науковому і в прикладному аспектах надзвичайно складна. Її вирішення потребує як тривалого часу, так і значних витрат. Одним з найбільш актуальних напрямків вирішення цієї проблеми є формування системи адресного забезпечення розвитку сільських територій через організацію аграрного державного банку даних (інформації) для розробки стратегічних (на 10-15 років) програм.

Висновки та пропозиції. Нині на порядок денний висуваються проблеми докорінної зміни житлової політики, розвитку житлового будівництва, головним чином, за рахунок коштів громадян, іпотечного кредитування та ін.

При цьому важливо зберегти систему забезпечення житлом найменш захищених верств населення, яка повинна фінансуватися з державного та місцевого бюджетів.

Предметом особливої уваги повинні бути стимулювання приватного будівництва на селі, підтримка молодіжного житлового будівництва.

Активна житлова політика, перехід до широкомасштабного житлового будівництва – вагомий чинник оздоровлення економіки, інтенсифікації розвитку внутрішнього ринку, посилення його соціальної спрямованості.

Серед напрямків розвитку сільських територій, що потребують першочергового вирішення, доцільно виділити:

1. Розвиток транспортного обслуговування сільських територій.
2. Поліпшення соціально-економічного стану села.
3. Підвищення рівня зайнятості сільського населення.
4. Працевлаштування молодих фахівців агропромислового комплексу на перше робоче місце.
5. Підвищення зацікавленості молоді працювати на селі.
6. Додаткові джерела й механізм формування фінансових ресурсів для реалізації заходів 1-5-го напрямків розвитку сільських територій (не обумовлені в напрямках 1-5).
7. Підвищення соціально-економічної результативності використання комунальної власності сільських громад.

1. Розвиток мережі транспортного обслуговування сільських територій

Для розвитку сільських територій необхідно в короткі терміни створити мережу доріг, що забезпечують комфортний проїзд до всіх населених пунктів круглий рік. Забезпечити постійні вантажні та пасажирські перевезення необхідними транспортними засобами, які повинні працювати за розкладом, залежно від обсягів потоків вантажів і пасажирів.

Для експлуатації та обслуговування об'єктів дорожньої мережі необхідно:

- 1.1. Законодавчо встановити протяжність доріг:
 - сільських територій;
 - обласних і районних центрів.
- 1.2. Законодавчо встановити, що для експлуатації доріг сільських територій здійснюється обслуговування спеціалізованими дорожніми службами відповідних сільських територій.
- 1.3. Законодавчо встановити, що дорожній збір, включений у вартість паливно-мастильних матеріалів, зібраний на сільській території, повністю передається до фонду експлуатації дорожньої мережі сільської території.
- 1.4. Законодавчо встановити, що дорожній збір, зібраний на території районних і обласних центрів, в містах з населенням більше 75000 жителів, розподіляється між районними, обласними і сільськими територіями, пропорційно питомій вазі доріг відповідної території в загальній протяжності доріг області (району).
- 1.5. Фінансування утримання доріг сільських територій здійснюється за рахунок цільового фонду утримання доріг сільської території, утвореного за рахунок надходжень, зазначених у пунктах 1.1-1.4, і 100% штрафів, зібраних на сільській території за порушення правил дорожнього руху.
- 1.6. Адміністративно-територіальні органи управління (районні, обласні), здійснюють аудиторський контроль цільового використання на сільській території, грошових коштів, переданих до фондів експлуатації доріг сільських територій.
- 1.7. Для вирішення проблем розвитку дорожньої мережі державного значення уряд виділяє фінансові ресурси з бюджету країни.

2. Поліпшення соціально-економічного стану села

Відновити виробничі та соціально-побутові об'єкти сільських територій, що існували раніше: школи, медичні заклади, торгову мережу, клуби, бібліотеки, культурно-розважальні комплекси і т.п.

Забезпечити сільські території надійним транспортним обслуговуванням, електропостачанням, водопостачанням, газопостачанням, сучасним зв'язком, поштовим обслуговуванням і т.д.

Сприяти житловому будівництву, в т.ч. житлового фонду, запрошувати фахівців високої кваліфікації (бакалаврів, спеціалістів і магістрів) для роботи на селі.

Для поліпшення соціально-економічного стану села необхідно здійснити такий комплекс заходів:

2.1. Розпорядженням Уряду або Законом України встановити нормативну рентабельність за видами продукції, що реалізуються, видами виконуваних робіт і послуг для підприємств та організацій аграрної галузі.

Зобов'язати галузеве міністерство видавати на кожний календарний період наказ про рівень нормативної рентабельності за видами продукції, що реалізуються, виконуваних робіт і послуг для підприємств та організацій аграрної галузі.

2.2. Встановити нормативи розподілу чистого прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства (організації), що направляються підприємством (організацією) у власні цільові фонди, наприклад, у такій пропорції:

- на розвиток виробництва – 20%;
- на утримання і розвиток соціальної сфери підприємства – 30% (у тому числі – 10% на будівництво службового житла підприємства та розвиток комунальної сфери підприємства);
- на матеріальне стимулювання (преміювання) персоналу підприємства – 30% (за економічними результатами діяльності підприємства за кожен календарний період (місяць, квартал, рік);
- на виплату доходу на вкладений капітал – 10%;
- резервний фонд – 5%.

Встановити, що у разі отримання підприємством чистого прибутку в сумі, що перевищує розраховану за нормативами суму перевищення, спрямовувати у фонд будівництва службового житла, для залучення фахівців для роботи на селі і надання їм матеріальної допомоги (у т.ч. «підйомні») на облаштування (розподіл суми перевищення між цільовими фондами підприємства проводити за погодженням з трудовим колективом).

2.3. Встановити аудиторський контроль цільового використання коштів цільових фондів і відповідальність посадових осіб за нецільове використання коштів цих фондів.

2.4. Встановити, диференційований по регіонах нормативний рівень рентабельності активів підприємств (організацій), що функціонують на сільських територіях.

3. Підвищення рівня зайнятості сільського населення

Для підвищення рівня зайнятості сільського населення, як відомо, існує два шляхи:

- збільшення кількості робочих місць;
- надання роботи жителям сільської місцевості, які з об'єктивних причин не можуть працювати на підприємствах (стан здоров'я, вік і т.д.) і в організаціях, але можуть виконувати роботу в домашніх умовах, паралельно з веденням домашнього господарства.

Для підвищення рівня зайнятості сільського населення необхідно здійснити такий комплекс заходів:

3.1. Створити виробничі та обслуговуючі кооперативи.

Відновити тваринницькі об'єкти (ферми) через реконструкцію розпайованого майна, сховищ сільгосппродукції, поливних і тепличних господарств і т.д.

Підтримувати малотоварні господарства.

Створити при аграрних університетах навчально-практичні центри, в яких навчати особливостям роботи в ринкових умовах.

Створити структури, що надають консультативні послуги «малотоварним» господарствам.

Підготувати необхідні документи щодо фінансового забезпечення перерахованих структур і прийняти їх на державному рівні.

3.2. Для підвищення рівня зайнятості сільського населення економічно доцільно великим виробникам продукції птиці, кролівництва передавати в домашні господарства сільських територій, на умовах субпідряду, курчат, кроликів та інших дрібних тварин.

Все необхідне для цього обладнання передавати домашнім господарствам в кредит. Великі виробники повинні монтувати на садибах клітини, годівниці, жолоби і т.д., спеціальним транспортом розвозити молодняк і комбікорми. Така домашня ферма не вимагає значного догляду. Вирощений молодняк до товарного стану здавати великому виробнику для подальшої переробки і реалізації.

Пропонована технологія збільшує пропозицію продукції на ринку, знижує витрати виробництва продукції і підвищує зайнятість сільського населення.

3.3. Заборонити, законодавчо, рентабельно працюючим підприємствам (організаціям) скорочення чисельності персоналу.

4. Працевлаштування молодих фахівців агропромислового комплексу на перше робоче місце

4.1. Зобов'язати місцеві органи влади сільських територій:

- здійснювати належний контроль, надання першого робочого місця молодим фахівцям, що навчалися в навчальних закладах країни за направленнями господарств сільських територій;

- молодим фахівцям, що навчалися в навчальних закладах країни на бюджетній основі, видавати направлення на роботу на перше робоче місце.

4.2. На законодавчій основі молодим фахівцям, що закінчили державні аграрні університети країни на контрактній основі, надати пріоритетне право займати вакантні посади в господарствах і організаціях сільських територій.

5. Підвищення зацікавленості молоді у роботі на селі

Для підвищення зацікавленості молоді працювати на селі необхідно законодавчо:

- зобов'язати підприємства (організації) сільських територій надавати молодим фахівцям службове житло (строком на 2-3 роки) на період придбання житла або облаштованості земельної ділянки й індивідуального будівництва житла;

- зобов'язати місцеві органи влади виділяти молодим фахівцям, що працюють на підприємствах, в організаціях і в господарствах сільських територій, з оформленням права власності, земельні ділянки для індивідуального житлового будівництва;

- укладати з молодими фахівцями договори-зобов'язання їх роботи в сільській місцевості не менш ніж на 10 календарних років;

- установити, що молодий фахівець, що працює на сільській території й уклав строковий договір-зобов'язання для придбання житла або будівництва індивідуального житла, за його заявою. Він одержує пільговий іпотечний кредит (під 2-3% річних, на весь період дії договору іпотеки) строком на 10 років. Розмір кредиту до вартості облаштованості земельної ділянки й будівництва житла повинен становити не менше 80-85%. Іпотечний кредит видавати молодому фахівцеві на незаставній основі.

5.1. Нерозподілений чистий прибуток підприємств (організацій), що функціонують на сільській території, за підсумками роботи за рік, передавати персоналу цих підприємств пропорційно внеску його в результати роботи цих структур (наприклад, пропорційно відпрацьованому часу в звітному році й отриманій у цьому періоді працівником заробітної плати).

6. Додаткові джерела й механізм формування фінансових ресурсів для реалізації заходів 1-5 напрямків розвитку сільських територій (не обумовлені в напрямках 1-5)

6.1. Для економіки аграрних підприємств останніх років характерно: наявність у балансах підприємств значної кредиторської й дебіторської заборгованості; уповільнене проходження платежів через банківську систему; нестача кредитних фінансових ресурсів, через що їх «дорожнеча».

Недостатнє й несвоєчасне кредитування розвитку аграрних підприємств.

Ці й інші недоліки в діяльності можна виключити, якщо створити систему короткострокового кредитування основної діяльності цих підприємств – під розрахункові документи в дорозі, за виконані роботи. Створити умови підприємствам для одержання «дешевих» короткострокових кредитів під виконані підприємствами роботи (послуги) і заробітну плату.

Проблему стабілізації економіки підприємств, на нашу думку, можна й потрібно вирішити шляхом створення спеціалізованого «Фонду (при одному або декількох обслуговуючих банках підприємства (організації) сільської території) короткострокового кредитування виконаних робіт (послуг) і заробітної плати» (далі в тексті «Фонд») за участю на паях підприємств у банку, в якому вони обслуговуються, наприклад «Аграрному банку».

Джерелом фінансових ресурсів для формування Фонду можуть бути:

- пайові внески підприємств, які користуються послугами *Фонду*, – в обсязі резервного фонду;
- доходи *Фонду* від надання короткострокових кредитів під виконані роботи (послуги) і заробітну плату;
- доходи *Фонду* по вексельних, факторингових операціях і надання банківських гарантій;
- штрафи за порушення строків повернення кредитів і строків платежу по виконаних підприємствами роботах (послугах);
- зовнішні кредитні ресурси, одержувані банком, що обслуговує *Фонд*.

Усі перераховані фінансові ресурси реальні.

В Установчому договорі *Фонду* мають бути зафіксовані джерела формування й поповнення *Фонду*:

1. Участь на паях підприємств у формуванні *Фонду* – у розмірі 5 % чистого прибутку, що залишається в розпорядженні підприємств (в обсязі резервного *Фонду* підприємства, сформованого за рахунок чистого прибутку).

У міру поповнення *Фонду* коштами від його діяльності, сума коштів, вкладених підприємствами за створення *Фонду*, може бути повернута підприємствам (як показують розрахунки по закінченні 2,5 років).

2. Платежі за надання *Фондом* короткострокових кредитів під розрахункові документи в до-розі й заробітну плату строком на один місяць, з розрахунку 6 % річних.

3. Платежі за надання підприємствам гарантій, за векселями, які випускаються господарством (з розрахунку 5 % річних). Обсяг розрахунків на першому етапі функціонування *Фонду* з використанням векселів можна прийняти в розмірі 15 % вартості робіт (послуг), виконуваних підприємствами протягом фінансового року. У міру стабілізації роботи *Фонду*, обсяги розрахунків з використанням векселів можуть збільшуватися до 50-60 % і більше відсотків, вартості робіт (послуг), виконуваних підприємствами протягом фінансового року.

4. Платежі за надання *Фондом* гарантій і участь *Фонду* у факторингових операціях. Ця плата може бути прийнята в розмірі 3-5 % річних від суми факторингових операцій. На першому етапі функціонування *Фонду*, факторингові операції можуть бути здійснені по 10-20 % сум дебіторської заборгованості підприємств.

5. Штрафи по простроченій дебіторській заборгованості з розрахунку 6 % річних.

За розрахунками може бути прийнято, що 20 % доходів підприємств оплачується із простроченим строком – більше одного місяця. Ця ставка штрафу може бути диференційована, залежно від строків надходження платежів від клієнтури підприємства (за виконані підприємством роботи).

6. Банк, що бере участь у *Фонді* й обслуговує його, може залучити кредитні ресурси з інших банків для поповнення *Фонду*.

Переваги системи короткострокового кредитування діяльності сільськогосподарських підприємств:

1. Участь підприємств у системі короткострокового кредитування.
2. Скорочення сум дебіторської й кредиторської заборгованості.
3. Розширення повноважень банків і держави в контролі над проходженнями платежів за виконані підприємствами роботи (послуги).
4. Підприємства будуть мати можливість одержувати одночасно з наданням платіжних документів в обслуговуючий банк – фінансові кошти.
5. На банківських рахунках підприємства потрібно очікувати збільшення сум обігових коштів.
6. Виключаються випадки несвоєчасної виплати заробітної плати.
7. Система піддається масштабуванню й може бути застосована для інших областей матеріального виробництва.
8. Функціонування *Фонду* істотно сприяє прискоренню проходження платежів між виробником і споживачем, що буде сприяти розвитку сільських територій.

Доходи від функціонування *Фонду* доцільно направляти на розвиток транспортного обслуговування сільських територій.

Законодавчо зобов'язати підприємства і організації, що функціонують на сільській території, перераховувати 10 % понад нормативний прибуток до фонду розвитку сільських територій.

Встановити щоквартальний податковий контроль відповідності: темпу приросту доходів, податку на прибуток, що розраховується від суми балансового прибутку, у місцевий і центральний

бюджет. Суми, виявлені як слідство порушення податкового законодавства, передавати до Фонду розвитку сільських територій.

7. Підвищення соціально-економічної результативності використання комунальної власності сільських громад¹

Повноцінна реалізація прав сільських громад щодо володіння, користування та розпорядження об'єктами комунальної власності, використання їх потенціалу як чинника сільського розвитку потребує вирішення нагальних проблем, серед яких найсуттєвішими є:

- проведення інвентаризації об'єктів комунальної власності, здійснення їх вартісної оцінки та розробка програм підвищення соціальних стандартів сільських населених пунктів з обов'язковим вказуванням графіків здійснюваних робіт, обсягів та джерел фінансування, персональної відповідальності посадових осіб місцевого самоврядування за виконання запланованих заходів та цільове використання коштів;

- координація діяльності та консолідація матеріально-технічних, фінансових, кадрових ресурсів сільських, районних та обласних рад щодо підвищення якості обслуговування об'єктів спільної власності, які перебувають в управлінні обласних та районних рад, але розташовані на території сільських громад;

- визначення та встановлення меж земельних ділянок державної та комунальної власності, проведення інвентаризації та нормативно-грошової оцінки земель сільських населених пунктів, своєчасне оперативне реагування на зміни в сфері земельних відносин, що дозволить нарощувати джерела грошових надходжень до місцевих бюджетів через використання механізмів оренди та приватизації земель;

- посилення наглядових повноважень та відповідальності місцевих органів самоврядування щодо збереження природно-ресурсного потенціалу сільських територій, що передбачає розробку та впровадження нормативних, організаційних, фінансових важелів та інструментів їх впливу в межах правової компетенції на еколого-економічні процеси, що протікають на селі;

- уточнення існуючих меж сіл, оновлення та розробка генеральних планів їх забудови, що дозволяє комплексно оцінювати природно-економічні умови, проводити технічно-економічне обґрунтування реконструкції та будівництва житлових, господарських, інфраструктурних споруд, покращувати морально-психологічний клімат на селі через урегулювання земельних конфліктів між членами сільських громад.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. На Сумщині запрацює довгострокова Програма розвитку сільських територій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244938335.

2. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-п>.

3. Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету міністрів України від 3 лютого 2010 р. № 121-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-р>.

4. Руснак А.В. Державне регулювання функціонування і розвитку сільських територій / А.В. Руснак // Вісник Полтавської державної аграрної академії [Серія: «Економічні науки»]. – Випуск 3. Том 2. – 2011. – С. 100-103.

Основные направления и механизм реализации развития сельских территорий

Е.Д. Крушкин, В.С. Ниценко

В статье рассмотрены основные проблемы, определены основные приоритеты, задачи развития сельских территорий. Предложено создание специализированного «Фонда краткосрочного кредитования выполненных работ (услуг) и заработной платы» и механизм реализации его формирования и использования для целей развития сельских территорий. Сформированы и обоснованы основные направления развития сельских территорий.

Ключевые слова: сельские территории, проблемы развития, аграрное страхование, кредитование, финансирование, занятость.

The main directions and mechanism of implementation of rural development

E. Krushkin, V. Nitsenko

In article based the main problems, identified key priorities, objectives of rural development. Proposed the creation of a «specialized «Fund» short-term loans of works (services) and wages» and implementation mechanism of its formation and use for rural development. Formed and validated guidelines for rural development.

Key words: rural areas, development issues, agricultural insurance, loans, financing, employment.

¹ Пункт 7 складений проф. Сахацьким М.П. і доц. Запшою Г.М.

ВОЛКОВ С.С., аспірант

volkovstas1987@mail.ru

Науковий керівник – ШУБРАВСЬКА О.В., д-р екон. наук, професор

Національна академія наук України

ДУ «Інститут економіки та прогнозування»

СТАЛЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В КОНТЕКСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті представлено загальну характеристику земельного фонду України, у т.ч. виявлено структуру деградованого фонду. Досліджено поняття сталого землекористування, встановлені основні проблеми, що позначаються на сталості землекористування в контексті сільськогосподарського розвитку. Запропоновані заходи щодо раціоналізації структури земельних угідь та методи екологічно безпечного використання сільськогосподарських земель, збереження їх продуктивного потенціалу.

Ключові слова: стале землекористування, оптимізована структура землекористування, земельні угіддя, деградація, консервація.

Постановка проблеми. У світлі прагнення людства перейти до сталого розвитку, загальна концепція якого була оголошена на Міжнародному форумі ООН з навколишнього середовища і розвитку в червні 1992 р. у Ріо-де-Жанейро, наскрізним принципом є досягнення балансу між потребами в ресурсному забезпеченні теперішнього покоління та потребами майбутніх поколінь. Україна задекларувала власні наміри переходу до сталого розвитку прийняттям проекту Концепції сталого розвитку (1997 р.) [5]. При цьому мається на увазі, що соціально-еколого-економічні компоненти розвитку в умовах відповідного техногенного навантаження не перевищуватимуть здатності навколишнього природного середовища до самовідновлення, а суспільство має усвідомити першочерговість екологічних пріоритетів. Звичайно, ця вимога безпосередньо стосується й землі як одного з компонентів природного середовища, що в поєднанні з іншими (вода, повітря, сонячне випромінювання) забезпечує існування суспільства й усього живого. Кількісно-якісні зміни земельних ресурсів можуть спричинити негативний вплив на життєзабезпечення людей (погіршення їх здоров'я, порушення умов господарської діяльності, спрямованої на задоволення життєво необхідних потреб і т.д.). Тому від раціонального використання земельних угідь як головного засобу сільськогосподарського виробництва залежить як сільськогосподарський розвиток, так відповідно і продовольча безпека країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми продовольчої безпеки країни, ефективності формування і використання компонентів природно-ресурсного потенціалу в Україні в контексті сталого розвитку висвітлювали в своїх працях такі науковці і практики: В. Андрійчук, О. Веклич, Л. Дейнеко, Б. Данилишин, Д. Крисанов, Б. Пасхавер, Н. Скурська, В. Трегобчук, О. Шубравська та ін. Водночас значно менше уваги приділяється сталому землекористуванню в контексті забезпечення ефективного сільськогосподарського виробництва.

Мета і завдання дослідження – визначення сутності сталого землекористування, виявлення проблем, що обмежують його впровадження в Україні, й обґрунтування заходів щодо забезпечення сталого землекористування.

Матеріал і методика дослідження. Інформаційною базою дослідження є наукові праці вітчизняних вчених-економістів та публікації в науковій періодиці. В ході дослідження використовувалися абстрактно-логічний, історичний і системний підходи.

Результати досліджень та їх обговорення. За різними оцінками експертів, землі України здатні забезпечити продуктами харчування 140-145 млн осіб [12]. Станом на 01.01.2012 р. загальна територія України становила 60354,9 тис. га, з яких 41557,6 тис. га (68,86%) – сільськогосподарські угіддя, у т.ч. рілля займає 32,5 млн га (78,1%), що в загальній структурі значно перевищує аналогічний показник країн Європи та США (табл. 1).

Натомість частка природних кормових угідь в загальній площі сільськогосподарських площ становить всього 1%, що значно менше ніж у більшості європейських країн, у яких цей показник коливається в межах 30-40%, а у Великій Британії і США він взагалі становить 63 і 56% відповідно [11]. Такі показники є наслідком надто високого рівня освоєння і навантаження на сільськогосподарський ґрунтовий покрив, що значно підвищує імовірність поширення ерозійних процесів та деградації земельного фонду держави.

Таблиця 1 – Порівняльна структура сільськогосподарських угідь України та інших країн

Країни	Усього с.-г. угідь, млн га	У тому числі	
		рілля, млн га / % у складі с.-г. угідь	природні кормові угіддя, млн га / % у складі с.-г. угідь
Україна	41,6	32,5 / 78,1	7,9 / 19
Велика Британія	17,6	5,7 / 32,4	11,1 / 63,1
США	426,9	173,5 / 40,6	239,2 / 56
Білорусь	9,4	5,6 / 59,6	3,1 / 33
Росія	210,2	122,6 / 58,3	78,0 / 37,1

Джерело: Сучасна земельна політика України / Юрченко А.Д., Греков Л.Д., Мірошніченко А.М., Кузьмін А.В. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 260 с.

Поряд з цим, Україна характеризується високим рівнем питомої забезпеченості сільськогосподарськими угіддями і поступається за цим показником лише Канаді, Росії, Білорусії та США (а за рівнем забезпеченості ріллею – лише Канаді та Росії) (рис. 1).

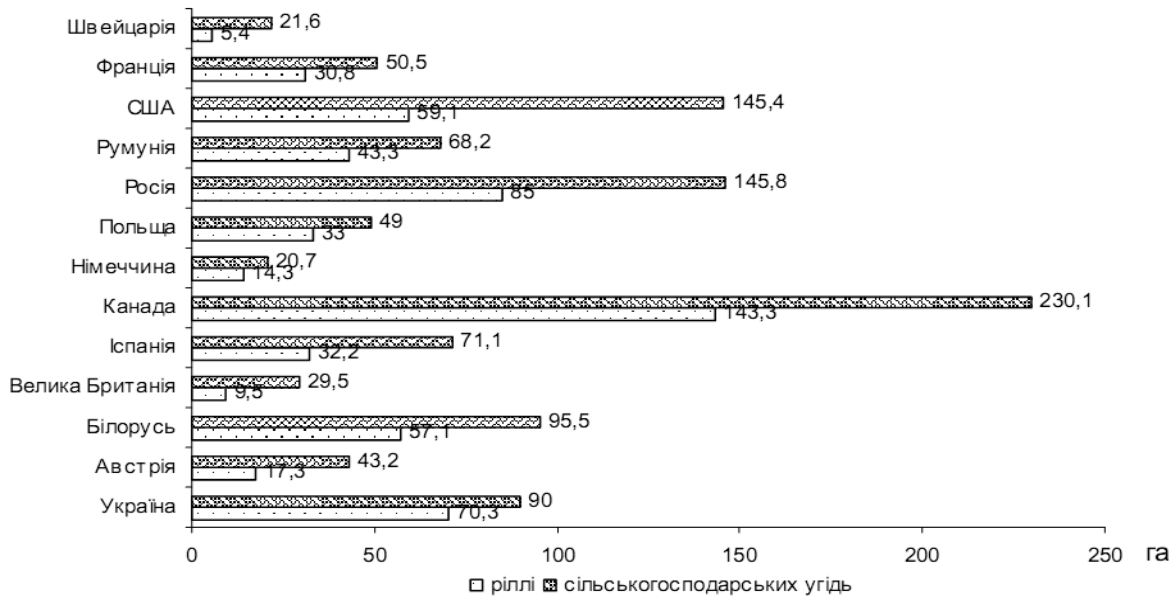

Рисунок 1. Забезпеченість сільськогосподарськими угіддями та ріллею населення України і країн світу, га на 100 осіб

Джерело: розраховано автором за даними Державного агентства земельних ресурсів України.

Аналіз показав, що порівняно високий рівень придатності для вирощування усіх традиційних для України зернових культур мають 29,5 млн га (93,8% загальної площі орних земель), з яких землі, цілком придатні для вирощування озимої пшениці, становлять 27,1 млн га, ячменю – 28,1, кукурудзи – 17,6, соняшнику – 14,3, цукрових буряків – 7,0 млн га [3].

Натомість, на фоні деградації, забруднення і загального виснаження значна частина сільськогосподарських угідь України, а це близько 1,7 млн га (або 4,1% загальної площі сільськогосподарських угідь) піддані вітровій ерозії (дефляції) і 13,3 млн га (32%) – водній ерозії, а понад 2 млн га угідь (4,8%) зазнали спільної дії водної й вітрової ерозії. Понад 20% території України забруднено різними токсичними сполуками, у т. ч. значні площі забруднено радіоактивними ізотопами. Негативні геологічні явища поширені більш ніж на 50% території України [8]. Каталізатором такого стану є порушення оптимальної структури посівних площ, що призвело до виснаження ґрунтового покриву. Впливає на це й високий рівень рентабельності виробництва окремих сільгоспкультур (передусім це стосується насіння соняшнику, рівень рентабельності виробництва якого у 2011 р. становив 57%), а також спеціалізація великих господарюючих суб'єктів на вирощуванні експортоорієнтованих сільгоспкультур зернової групи, що спричинило зростання площ посівів зернових та зернобобових культур у загальній посівній площі від 45 у 1990 р. до майже 60% у 2011 р. [10].

Така ситуація йде в розріз із принципами сталого розвитку, оскільки повністю відсутня оптимальна збалансованість між економічною й екологічною ефективністю використання земельних угідь в Україні. Засобом вирішення проблеми може і має стати формування землекористування на позиціях сталого розвитку в контексті забезпечення сільськогосподарського розвитку.

Стаття 1 Закону України «Про землеустрій» [2] містить дефініцію «стале землекористування», що трактується як «форма та відповідні до неї методи використання земель, що забезпечують оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій». Землеустрій є механізмом формування сталого землекористування із позиції оптимізації господарського використання земель, природних ресурсів і навколишнього середовища. Саме оптимізація земельного фонду сільськогосподарського призначення (ст. 23 Земельного кодексу України) [4] в контексті балансування екологічної, економічної (господарської) ефективності є реальним заходом з боку держави на шляху до сталого розвитку.

Першочерговим завданням у цьому контексті є забезпечення державою виконання агровиробниками вимог Постанови КМУ від 11 лютого 2010 р. № 164 «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах».

Досить поширеним у світі інструментом оптимізації сільськогосподарських угідь є їх консервація. Посилення позиції держави щодо консервації деградованих і малопродуктивних земель, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним, – пріоритетне завдання державної політики у сфері аграрного землекористування, виконання якого сприятиме забезпеченню сталості і водночас еколого-економічної ефективності аграрного виробництва.

Поряд з цим, необхідно підвищувати загальну культуру землеробства. Переважна більшість сільгоспвиробників використовує традиційні технології вирощування культур, які передбачають обов'язковість оранки ґрунтового покриву, що призводить до порушення його структури та втрати вологи, розвитку ерозійних процесів. Натомість більш наукоємна та трудомістка технологія безпліцевого обробітку з поєднанням прийомів обробітку ґрунту із сівою в єдиному технологічному циклі (No-till система), що виключає оранку ґрунту, не набула широкого розповсюдження в Україні. Така технологія забезпечує підвищення продуктивності праці у землеробстві у 4 рази, економію пально-мастильних матеріалів, металу, амортизаційних витрат машинно-тракторного парку і зниження сумарних витрат на 1 га за нинішніх світових цін на 50-90 дол. США порівняно з традиційною технологією [9].

Необхідно також підвищувати загальний рівень внесення органічних та мінеральних добрив для уникнення дефіциту поживних речовин в ґрунтах. Так, у 2011 р. на 1 га посівної площі було внесено 0,5 тонн органічних добрив, тоді як для досягнення бездефіцитного балансу гумусу на Поліссі на 1 га ріллі необхідно щорічно вносити 13-14 тонн таких добрив, в Лісостепу – 11-12, Степу – 8-9, у т.ч. на зрошуваних землях – 11-13 тонн [6].

Реалізація запропонованих заходів дозволить зменшити сільськогосподарське навантаження на природні ресурси, перш за все, знизить рівень розораності земельного фонду України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Стале землекористування в контексті сільськогосподарського розвитку за своєю суттю – складна, багатоаспектна, важлива проблема, від ефективного вирішення якої великою мірою залежить продовольча й екологічна безпека держави не лише в коротко-, але й в довгостроковому періоді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Добряк Д. Теоретичні засади сталого розвитку землекористування у сільському господарстві / Д. С. Добряк, А. Г. Тихонов, Н. В. Гребенюк. – К.: Урожай, 2004. – 136 с.
2. Закон України «Про землеустрій» : від 22 травня 2003 року № 858-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>, вільний. – Назва з екрану.
3. Заяць В. Розвиток ринку сільськогосподарських земель : монографія / В.М. Заяць – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 166 с.
4. Земельний кодекс України : від 25 жовтня 2001 року № 2768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>, вільний. – Назва з екрану.
5. Концепція сталого розвитку України // Світ. – 1997. – № 12. – С. 5–7.
6. Маракулін П.П. Земля та раціональне її використання. / П.П. Маракулін, О.А. Бугуцький. – К.: Урожай, 1983. – С. 25.
7. Осипчук С. Еколого-економічна модель сталого розвитку землекористування України на середньострокову перспективу / С. Осипчук // Землеустрій і кадастр. – 2005. – № 1. – С. 45–61.
8. Осипчук С. Сучасний стан сільськогосподарських угідь України та заходи його поліпшення / С. Осипчук, Й. Дорош. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 77.121.11.22/ecolib/6/33.doc, вільний. – Назва з екрану.
9. Россоха В.В. Економічний потенціал землі та проблеми його визначення в ринкових умовах господарювання / В.В. Россоха // Трансформація земельних відносин до ринкових умов : Збірник матеріалів Одинадятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 26-27 лют. 2009 р. / Редкол.: П.Т. Саблук та ін.. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – С.135.
10. Сільське господарство України за 2011 рік. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України. – 2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>, вільний. – Назва з екрану.
11. Сучасна земельна політика України / Юрченко А.Д., Греков Л.Д., Мірошниченко А.М., Кузьмін А.В. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 260 с.
12. Третяк А.М. Земельні ресурси України та їх використання / Бабміндра Д.І., Третяк А.М. – К.: ТОВ «ЦЗРУ», 2003. – 143 с.

Устойчивое землепользование в контексте сельскохозяйственного развития Украины

С.С. Волков

В статье представлена общая характеристика земельного фонда Украины, выявлена структура деградированного фонда в общей его массе. Исследовано понятие устойчивого землепользования, выявлены основные проблемы, которые сказываются на устойчивом землепользовании в контексте сельскохозяйственного развития. Предложены мероприятия по рационализации структуры земельных угодий и методы безопасного использования сельскохозяйственных земель и сохранения их продуктивного потенциала.

Ключевые слова: устойчивое землепользование, оптимизированная структура землепользования, земельные угодья, деградация, консервация.

Steady land use in the context of agricultural development in Ukraine

S. Volkov

The scientific article presents an overview of land resources of Ukraine, including revealed the structure of degraded fund. The concept of sustainable land use, set the main problems that affect the sustainability of land use in the context of agricultural development. Found that government policies on land use in agricultural production in the future should be aimed at improving the efficiency of agricultural land use, sustainable use of agricultural land, the introduction of new technologies into the practice of tillage and other agronomic measures for the conservation and improvement of soil fertility, fight against erosion processes, optimization of agricultural land by the withdrawal of intensive cultivation unproductive and degraded lands. Proposed measures to rationalize the structure of the land and ecologically safe methods of use of agricultural land, maintaining their productive potential.

Key words: sustainable use of land resources, land optimized structure, land, degradation, conservation.

УДК 339.13.024:637.1

ЗУБЧЕНКО В.В., аспірантка

Науковий керівник – **ВАРЧЕНКО О.М.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ФАКТОРИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА

У статті здійснено теоретико-методичне обґрунтування процесів інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Розглянуто інтенсифікацію як напрям розвитку молочного скотарства, що сприятиме нарощенню обсягів виробництва продукції за найменших витрат матеріально-грошових і трудових ресурсів. Автором узагальнено систему факторів інтенсифікації у галузі молочного скотарства. Обґрунтовано основні напрями інтенсифікації молочного скотарства щодо підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва на основі комплексного використання факторів інтенсифікації та впровадження науково-технічних досягнень. Доведено необхідність комплексної реалізації пріоритетних факторів інтенсифікації галузі молочного скотарства на інноваційній основі для забезпечення сталого розвитку галузі.

Ключові слова: інтенсифікація, молочне скотарство, економічна ефективність.

Постановка проблеми. Молочне скотарство займає одне із провідних місць у галузях АПК, значення якого визначається не лише високою часткою у виробництві валової продукції, але й істотним впливом на економіку сільського господарства та рівнем забезпечення населення продуктами харчування. Однак, у нинішніх умовах проявляються стримувальні фактори розвитку молочного скотарства. Це, насамперед: незадовільний фінансовий стан сільськогосподарських підприємств, їх низька технологічна і технічна оснащеність, недостатній рівень державної підтримки, диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію і матеріально-технічні ресурси, які, в свою чергу, зумовили руйнування тваринницьких приміщень та зростання безробітних на селі.

Отже, в умовах, що склалися, актуальним є пошук нових, стійких факторів розвитку та активізації процесу інтенсифікації виробництва. Розвиток молочного скотарства на інтенсивній основі має стати пріоритетним напрямком, що сприятиме нарощенню обсягів виробництва продукції за найменших витрат матеріально-грошових і трудових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема інтенсифікації виробництва знайшла відображення у працях вітчизняних науковців, зокрема В.Г. Андрійчука [4], В.П. Мертенса [5], А.М. Стельмащука [6] та багатьох інших. У галузі молочного скотарства цій проблемі присвячено праці П.С. Березівського, В.Н. Зимовця, М.С. Віткова, М.К. Пархомця [7–10] та інших. Проте окремі питання щодо дослідження факторів інтенсифікації молочного скотарства залишаються актуальними і потребують поглибленого вивчення.

Метою дослідження є узагальнення сучасних тенденцій розвитку молочного скотарства та обґрунтування пріоритетних напрямів його розвитку на основі реалізації інтенсивних факторів виробництва щодо досягнення сталого розвитку галузі.

Матеріали та методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували праці зарубіжних та вітчизняних науковців щодо питань інтенсифікації галузі молоч-

ного скотарства. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: діалектичний, абстрактно-логічний, графічний, узагальнення та порівняння, метод структурного аналізу.

Результати досліджень та їх обговорення. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що класифікація факторів і показників інтенсифікації наведена у працях багатьох авторів. Проте поняття «фактор» і «показник» мають різні тлумачення. Одні автори розмежовують ці поняття, інші, навпаки, використовують терміни як синоніми.

Зазначимо, що слово «фактор» у перекладі з латини – «діючий», який характеризує конкретну рушійну силу інтенсивного розвитку [8]. Внутрішній зміст процесу розвитку проявляється через фактор, і через нього всебічно розкриваються рушійні сили інтенсифікації.

Фактор і показник інтенсифікації – терміни не рівнозначні. У показниках фіксуються кількісна і якісна сторони досягнутого рівня розвитку або динаміка зміни фактора. Один фактор може бути охарактеризований кількома показниками, але може існувати й поєднання фактора й показника. Наприклад, фондоозброєність є фактором інтенсифікації та її показником. Водночас цей об'єднаний показник можна розглядати через розрахунок енергоозброєності, електроозброєності праці, озброєності силовими й робочими машинами. Кожний окремих показник характеризує будь-яку кількісну або якісну сторону фактора.

Більшість економістів до факторів інтенсифікації сільського господарства відносять «платні» фактори, що пов'язані з додатковими вкладеннями [4, 9]. У 1970-ті роки до них належали й «безкоштовні» фактори інтенсифікації (рівень агротехніки, організаційно-економічні й біологічні фактори, кваліфікація працівників тощо). Деякі автори до факторів інтенсифікації відносять також виробничі відносини й методи господарювання, оскільки «безкоштовне» походження їх є спірним [10, 11]. Адже досконаліша агротехніка, науково обґрунтована організація виробництва, раціональна спеціалізація й підвищення кваліфікації працівників вимагають додаткових витрат. Система виробничих відносин не є прямим чинником інтенсифікації, але сприяє або, навпаки, гальмує науково-технічний прогрес.

Головним рушійним фактором інтенсифікації є науково-технічний прогрес, який охоплює сферу організації виробництва й управління, виробничу й соціальну інфраструктуру. Він реалізується через чотири головні групи факторів інтенсифікації. Перша група – це новітні засоби, що підвищують родючість ґрунтів і продуктивність тварин, що виражається у підвищенні врожайності, виході продукції з 1 га й продуктивності худоби. Друга група скорочує витрати праці або поліпшує умови роботи. Третя група забезпечує вирішення попередніх завдань, а четверта – повне використання трьох груп факторів і всього накопиченого виробничого потенціалу.

До першої групи належать мінеральні добрива; біостимулятори, засоби захисту рослин від бур'янів і шкідників; високоврожайні сорти й високопродуктивні тварини; матеріальні й грошові вкладення на проведення агрозоозаходів з обробітку ґрунту, забезпечення раціонального водного режиму, захисту ґрунтів від ерозії, тварин від хвороб і догляду за ними; вкладення у засоби виробництва, що забезпечують збереження і якісну переробку сільськогосподарської продукції.

До другої групи факторів, що скорочують витрати й поліпшують умови праці, належать засоби комплексної механізації, автоматизації, комп'ютеризації, роботизації, електрифікації сільського господарства; ремонтна база, транспорт і зв'язок, дорожня мережа; капіталовкладення у будинки й споруди, обладнання, що підвищує продуктивність праці й поліпшує умови праці й відпочинку працівників.

До третьої групи факторів належать: витрати на підготовку кваліфікованих кадрів сільськогосподарського виробництва, що забезпечують функціонування факторів першої й другої груп; витрати на підготовку наукових кадрів, розвиток мережі наукових установ, пов'язаних із підвищенням ефективності дії факторів обох груп.

Четверту групу утворюють соціально-економічні фактори, які створюють сприятливі умови для найкращого використання всього накопиченого потенціалу, а також простір для прискореного впровадження досягнень науки й техніки в сільське господарство й інші галузі АПК. Факторами цієї групи є власність та її подальший розвиток, наприклад створення кооперованого й інтегрованого виробництва, селянських (фермерських) господарств, внутрішньогосподарських кооперативів; оптимізація розміру й структури галузей виробництва, економічне стимулювання розвитку інтенсифікації через госпрозрахунок, самофінансування підприємств, ціни, системи кредитування й бюджетного фінансування, економічний механізм відносин із переробними підприємствами, агросервісом й з учасниками кооперації; удосконалення організаційних форм управління сільськогосподарським виробництвом; соціально-побутові умови працівників сільського господарства; конкуренція між трудовими колективами; еквівалентність цін на промислову й сільськогосподарську продукцію.

Розподіл факторів на групи має умовний характер, а тому деякі фактори можна віднести до двох різних груп. Проте цей розподіл є необхідним для правильного розуміння взаємозв'язку всіх факторів інтенсифікації. Це важливо для створення економічних умов переорієнтації господарського механізму на прискорення науково-технічного прогресу, сприйняття всієї економіки, раціональне використання всього виробничого потенціалу сільського господарства й галузей АПК.

Фактори інтенсифікації зв'язані та впливають із сутності цілей її проведення. Це дає можливість регулювати рівень інтенсифікації й виявляти напрями підвищення її економічної ефективності відповідно до поставленої мети й наявних ресурсів [12].

Існує ряд думок із приводу факторів інтенсифікації. Так, І.А. Мінаков виділяє три групи факторів: фактори першої групи визначають ріст і стійкість виробництва продукції (у рослинництві – це застосування добрив, удосконалення агротехнічних методів насінництва та ін.); фактори другої групи забезпечують зниження витрат праці у виробництві (механізація й електрифікація, удосконалення організації й оплати праці); фактори третьої групи створюють сприятливі умови для ефективного використання виробничих ресурсів (спеціалізація, концентрація й кооперація, удосконалення форм власності й господарювання). На нашу думку, зазначені фактори, є швидше за все, напрямами інтенсифікації [13].

Водночас, І.Я. Петренко, П.І. Чужинів виділяють наступні основні фактори інтенсифікації виробництва: корінна перебудова економічних відносин; збереження вирощеної продукції, зменшення її втрат; хімізація сільського господарства; меліорація земель; освоєння інтенсивних ресурсозберігаючих технологій [14]. Наведена система факторів також є напрямами проведення інтенсифікації, причому докорінна перебудова економічних відносин і освоєння інтенсивних ресурсозберігаючих технологій – це комплексні програми, тоді як збереження вирощеної продукції, хімізацію й меліорацію можна назвати окремими заходами.

У ряді досліджень до факторів інтенсифікації сільського господарства відносять процеси, пов'язані з ростом основних і обігових фондів. Прихильники цієї теорії виключають із факторів інтенсифікації форми організації виробництва й праці, механізм господарювання та управління, і обґрунтовують це тим, що вони є загальними для виробництва в цілому. На думку деяких вчених, наявність додаткових вкладень засобів та предметів праці є достатньою гарантією стійких темпів інтенсифікації та ефективності. Однак дослідження останніх років показали, що залучення додаткових ресурсів не означає ріст ефективності виробництва [15].

Інтенсифікація сільського господарства здійснюється разом з розвитком продуктивних сил галузі, в основі якого знаходиться удосконалення технічних засобів і, в першу чергу, машинних систем, широке застосування промислових методів праці і виробництва, засобів хімізації, принципово нових механізованих технологій в рільництві і тваринництві, підвищення кваліфікації та професійної майстерності кадрів тощо.

За словами І.І. Лукінова, суттєві зрушення в зростанні продуктивності сільськогосподарської праці і ефективності виробництва можуть бути досягнуті лише за умови забезпечення сільського господарства всіма необхідними компонентами (системами машин і обладнанням, добривами, комбікормами та іншими промисловими виробами) під потокову з автоматизованим управлінням машинну технологію виробництва сільськогосподарської продукції та на основі використання найбільш продуктивних сортів і гібридів рослин, порід і гібридів тварин, найбільш досконалих форм організації, управління і стимулювання [16].

Всяке поліпшення, зазначав К. Маркс, все одно – чи в землеробстві, чи в промисловості, полягає в тому, щоб виробляти більше за допомогою тієї самої кількості праці, в тому, щоб виробляти стільки ж і навіть більше за допомогою меншої кількості праці. Досягнення науки і техніки революційно впливають не тільки на підвищення родючості землі і подальше перетворення рослинного і тваринного світу, забезпечуючи більш високу його продуктивність і пристосованість до машинного виробництва, але і на весь організаційно-технологічний процес в сільському господарстві, індустріалізуючи його за типом масового конвеєрного виробництва за мінімуму затрат живої праці та зменшення залежності від негативного впливу погодних факторів [17].

Ми поділяємо думку Ситника В.П., що у нинішніх умовах необхідно вивчити дію системи факторів інтенсифікації виробництва на інноваційній основі, а також теоретичні та практичні дослідження питань розробки наукових гіпотез щодо ведення галузі з урахуванням зональних особливостей, організаційно-технологічних аспектів, а також людського фактору [18].

Систему факторів інтенсифікації, які мають прояв у галузі молочного скотарства, пропонуємо об'єднати у такі групи: 1) природно-біологічні; 2) техніко-технологічні; 3) організаційно-економічні; 4) соціально-побутові; 5) екологічні (рис. 1).

Рисунок 1. Основні фактори інтенсифікації молочного скотарства

Джерело: розробка автора.

На нашу думку, молочне скотарство необхідно розглядати як галузь, якій властиві організаційно-економічні особливості, що зумовлені впливом біоекономічних факторів. Специфіка розвитку галузі на сучасному етапі полягає у наступному: продукція галузі виробляється і реалізується ритмічно впродовж року, що забезпечує рівномірне надходження виручки від реалізації молока. Продукція молочного скотарства належить до товарів першої необхідності і незалежно від соціально-економічної ситуації на неї завжди є споживчий попит. Економіка галузі специфічна за способом формування затрат: висока частка постійних затрат, рівень яких не змінюється залежно від обсягів виробленої продукції (утримання тваринницьких приміщень та інших основних фондів, страхові та орендні платежі та ін.), і змінні, тісно пов'язані із масштабами виробництва (затрати на корми, ветеринарні препарати, транспортування і реалізацію продукції).

Зазначимо, що порівняно з іншими галузями молочне скотарство має великі труднощі у відновленні поголів'я худоби, оскільки на відтворення необхідно великі кошти і час. Продукція галузі надходить, обробляється, зберігається і реалізується щоденно, тому її втрати у разі порушення хоча б одного ланцюга знижують якість продукції. Молочне скотарство є сферою трудової діяльності, впливає на соціальне облаштування, демографічну ситуацію і образ життя сільського населення, у зв'язку із цим доцільно забезпечити ефективне функціонування галузі з погляду його соціальної захищеності.

Висновки. Основними факторами інтенсифікації молочного скотарства у сучасних умовах є: використання інтенсивних ресурсозберігаючих технологій виробництва продукції, удосконалення племінної роботи, використання перспективних високопродуктивних порід корів, удосконалення форм організації та мотивації праці, зниження втрат продукції, зміцнення кормової бази, сучасне проведення зооветеринарних заходів. До пріоритетних факторів інтенсивного ведення молочного скотарства, які забезпечують збільшення обсягів виробництва молока, фахівці відносять покращення селекційно-племінної роботи та інтенсифікацію відтворення стада корів, раціональну організацію кормової бази, збалансовану годівлю худоби, впровадження інноваційних технологій у молочне скотарство.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
2. Мертенс В.П., Шпигало В.Е., Пастушенко А.І., Стельмашук А.М. Інтенсифікація виробництва і соціальний розвиток села / В.П. Мертенс, В.Е. Шпигало, А.І. Пастушенко, А.М.Стельмашук – К.: Урожай, 1986. – 152 с.
3. Стельмашук А.М. Економічний механізм прискорення інтенсифікації виробництва / А. М. Стельмашук // Економіка України. – 2005. – № 4. – С. 38–43.
4. Березівський П. С. Напрями інтенсифікації розвитку сільськогосподарських підприємств / П. С. Березівський, Н. П. Особа, З. П. Березівський // Економіка АПК, 2009. – № 6. – С. 18–25.
5. Зимовець В.Н. Інтенсифікація молочного скотарства та його економічна ефективність / В. Н. Зимовець // Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – С. 416-420.
6. Вітков М.С. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі: Монографія / М.С. Вітков. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 220 с.
7. Пархомець М.К. Наукове забезпечення ефективного розвитку молочного скотарства України (науково-практичні рекомендації) / М.К. Пархомець, О.М. Павленко / За ред. д-ра екон. наук, проф. М.К. Пархомця. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 41 с.
8. Большая советская энциклопедия. Второе издание / Б.А. Введенский, А.А. Зворыкин, Л.С. Шаумян; под ред. Б.А. Введенского. – М.: Большая советская энциклопедия, 1956. – Том 44. – 664 с.
9. Ткаліч О.В. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва / О.В. Ткаліч // Економіка АПК. – 2009. – №12 (180). – С. 8-12.
10. Вітков М.С. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва в перехідний період до ринку/ М.С. Вітков // Економіка АПК. – 2009. – №2 (168). – С. 17-20.
11. Уланчук В.С. Вдосконалення спеціалізації – фактор інтенсифікації тваринництва в аграрному виробництві / В.С. Уланчук, Н.В. Оляднічук : зб. наук. праць Уман. держ. аграр. ун-ту. – Умань, 2008. – Вип. 67. – Ч. 2 : Економіка. – С. 47-54.
12. Бурлака С.В. Послідовна інтенсифікація – визначальний чинник зростання ефективності молочної індустрії / С.В. Бурлака // Продуктивність агропромислового виробництва: Науково-практичний збірник. – НДІ „Украгропром-продуктивність”. – 2011. – № 19. – С. 45-51.
13. Экономика отраслей АПК / И.А. Минаков, Н.И. Куликов, О.В.Соколов и др.; под ред. И.А. Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464 с.
14. Петренко І.Я., Чужинов П.І. Економіка сільськогосподарського виробництва / І.Я. Петренко, П.І. Чужинов. – Алма-Ата: Кайнар, 1992 – 212 с.
15. Економіка сільського господарства: Навч. посібник / В.К. Збарський, В.І. Мацибора, А.А. Чалий та ін.; за ред. В.К. Збарського і В.І. Мацибори. – К.: Каравела, 2009. – 264 с.

16. Лукинов И.И. Эволюция экономических систем / И.И. Лукинов. – М.: Экономика. – 2002. – 567 с.
17. Маркс К. Злиденність філософії. Відповідь на «Філософію злиднів» пана Прудона / Маркс К. і Енгельс Ф.: Твори. Пер. з 2-го рос. вид. Т. 4. – К. : Держполітвидав УРСР, 1959. – С.45.
18. Ситник В.П. Впровадження наукових розробок у виробництво: стан і перспективи / В.П. Ситник // Економіка АПК : Міжнародний науково-виробничий журнал. – 2005. – № 2. – С. 3-7.

Факторы интенсификации молочного скотоводства

В.В. Зубченко

В статье осуществлено теоретико-методическое обоснование процессов интенсификации сельскохозяйственного производства. Рассмотрена интенсификация как направление развития молочного скотоводства, способствующее наращиванию объемов производства продукции при наименьших затратах материально-денежных и трудовых ресурсов. Автором обобщена система факторов интенсификации в отрасли молочного скотоводства. Обоснованы основные направления интенсификации молочного скотоводства по повышению эффективности производства продукции животноводства на основе комплексного использования факторов интенсификации и внедрения научно-технических достижений. Доказана необходимость комплексной реализации приоритетных факторов интенсификации отрасли молочного скотоводства на инновационной основе для обеспечения устойчивого развития отрасли.

Ключевые слова: интенсификация, молочное скотоводство, экономическая эффективность.

Factors of intensification of suckling cattle breeding

V. Zubchenko

The theoretical methodical ground of processes of intensification of agricultural production is carried out in the article. Intensification as direction of development of the suckling cattle breeding which influences the increase of production of goods volumes at the least charges materially money and labour resources is considered System of factors of intensification in industry of the suckling cattle breeding is generalized by the author. Grounded basic directions of intensification of the suckling cattle breeding on the increasing of efficiency of goods production of stock-raising on the basis of the complex use of intensification factors and introduction of scientific and technical achievements are grounded. The necessity of complex realization of the priory factors of branch intensification of the suckling cattle breeding on the innovative basis for the providing of the branch development.

Key words: intensification, suckling cattle breeding, economic effectiveness.

УДК 631.155

КРИВОРУК Б.М., здобувач

Науковий керівник – **ВАРЧЕНКО О.М.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АПК: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті доведено необхідність поєднання ринкового та державного економічного регулювання агропродовольчого виробництва, адекватного сучасним трансформаціям на вітчизняному та світовому ринках агропродовольства. Узагальнено зарубіжний досвід ринкового і державного регулювання агропродовольчого ринку та розроблено пропозиції щодо можливого адаптування його до умов нашої країни. Систематизовано та визначено дієвість існуючих заходів державного економічного регулювання агропродовольчого ринку, запропоновано пропозиції щодо модернізації форм, методів і механізмів державного економічного регулювання у вітчизняній практиці.

Ключові слова: аграрний сектор, державне регулювання, сільське господарство, державна підтримка, аграрний ринок.

Постановка проблеми. Ринкова економіка являє собою певну систему, що функціонує за об'єктивними законами. Невід'ємним атрибутом цієї системи є ринкове саморегулювання – автоматичний вплив ринкового механізму взаємодії попиту та пропозиції, цінової конкуренції на обсяги виробництва і продажу товарів (робіт, послуг), рівень споживання, ефективність виробництва, мотивацію працівників.

Обґрунтовуючи роль держави в економіці, вчені й політики посилаються на дві симетричні теорії. Так, прихильники державної активності виходять з „провалу ринку”, а неоконсерватори обґрунтовують необхідність приватизації і дерегулювання, роблячи наголос на „провал держави”. Обидва підходи, без сумніву, мають право на існування, але абсолютизація дії ринкових або сил державного регулювання так само, як і їхня недооцінка, не мають достатніх підстав. Розвиток ринкової економіки в другій половині ХХ ст. виявив тенденцію розширення масштабів діяльності й посилення ролі держави в економічній сфері. При цьому мета держави в ринковій економіці – не корегувати ринковий механізм, а створювати умови для його вільного функціонування. Слід зазна-

чити, що у провідних країнах роль держави у сфері виробництва поступово скорочується, а у сфері розподілу і в питаннях формування економічної політики вона має тенденцію до зростання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню державної підтримки аграрного сектору економіки присвячено праці провідних вчених економістів-аграрників, серед яких О.М. Варченко, П.І. Гайдуцький, В.М. Гесць, С.М. Кваша, І.Г. Кириленко, В.Я. Месель-Веселяк, О.М. Могильний, П.Т. Саблук, О.М.Шпичак та багато інших. Однак, у нинішніх умовах формування важелів державної підтримки необхідно здійснювати з урахуванням змін зовнішнього середовища функціонування товаровиробників галузі та їх внутрішніх можливостей.

Метою дослідження є узагальнення світового досвіду щодо використання економічних важелів регулювання агропродовольчого виробництва у провідних країнах та обґрунтування напрямів його використання у вітчизняній практиці.

Матеріали та методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували праці зарубіжних та вітчизняних науковців щодо питань державного регулювання агропродовольчого ринку. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: діалектичний, абстрактно-логічний, узагальнення та порівняння, метод структурного аналізу.

Результати дослідження та їх обговорення. Найбільш розвинені системи державного регулювання економіки склалися в країнах Західної Європи (насамперед, у країнах – членах Європейського Союзу), в Японії, у ряді держав Південно-Східної Азії доводять, що немає і не може бути ефективною соціально орієнтованою ринковою економікою, яка ґрунтується на сучасних науково-технічних досягненнях без активної регулювальної ролі держави. Таких прикладів у світовій практиці немає. Водночас наслідки відходу держави зі сфери регулювання ринкових відносин добре відомі. Приклад України може бути переконливим свідченням того, до чого може призвести витіснення держави зі сфери економіки.

Нині практично жодна з країн з розвинутою ринковою економікою не обходиться без регулювання сільського господарства та продовольчого комплексу в цілому. Державна підтримка сільськогосподарського виробництва за кордоном є потужним важелем проведення економічної та фінансової політики в сільському господарстві.

Цілі державного регулювання сільського господарства провідних країн включають в себе: підвищення продуктивності через впровадження і раціоналізацію виробництва, раціональне використання усіх виробничих факторів, особливо робочої сили; забезпечення зайнятості в аграрному секторі та відповідного рівня життя сільського населення; стабілізацію ринків сільськогосподарської продукції; гарантоване постачання сировини та продовольства на внутрішній ринок; забезпечення постачання агропродовольчої продукції споживачам за доступними цінами.

Для здійснення цих функцій державні органи використовують комплекс економічних інструментів, набір яких визначається національними особливостями розвитку сільського господарства, рівнем продуктивних сил, позиціями країни на світовому агропродовольчому ринку та іншими факторами.

У країнах з розвинутою ринковою економікою сільське господарство займає незначну частку у валовому внутрішньому продукті. Водночас, разом із суміжними галузями аграрний сектор відіграє суттєву роль. У США, наприклад, частка агропродовольчого комплексу у ВВП становить 13%, а зайнятості населення країни – 17% [1].

На сільське господарство України приходить ще менше валового внутрішнього продукту. Незважаючи на зниження за останні роки частки сільського господарства в економіці країни (із 24,4% у 1990 р. до 9,6% у 2011 р.), значення цієї галузі зростає завдяки її багатофункціональності. У агропродовольчому секторі зайнято 16,8% працюючих у всій економіці; сільське населення становить 31,5% загальної його чисельності, тобто кожен четвертий громадянин проживає в селі.

У зарубіжних країнах державна підтримка сприймається суспільством як природна компенсація неминучих втрат агропродовольчої галузі в умовах ринку. На її функціонування держави щороку виділяють великі кошти. Так, категорія прямих платежів у системі показників державної підтримки сільського господарства на Заході включає широкий спектр: компенсаційні платежі; страхові та відшкодувальні платежі, платежі у вигляді фінансування закупівель ресурсів для виробництва; субсидії в розрахунок на одиницю площі, або поголів'я худоби і т.д. За оцінками Організації економічного співробітництва та розвитку, на останній вид платежів у розвинених країнах припадає 2/3 загальної бюджетної підтримки, що необхідно активно використовувати для визначення обсягів фінансування сільського господарства [4].

На сьогодні як субсидування витрат фермерських господарств в багатьох країнах можна відзначити виплати по відсотках за використання банківських кредитів, витрати на надання допомоги фермерам-початківцям та на покриття частини витрат фермерам, що ведуть виробництво в несприятливих природних умовах. Все більшого значення набувають бюджетні витрати на укрупнення сільськогосподарських підприємств, меліорацію земель, розвиток інфраструктури сільських територій. Практика показує, що зі збільшенням зв'язку прямих платежів з умовами виробництва, збільшується ефект від їх впливу. Тому нами пропонується для оптимізації механізму розподілу державної підтримки методика на основі показника ефективності використання сільгоспугідь [1].

Прямі платежі здійснюються в усіх країнах організації економічного співтовариства та розвитку, проте їх рівень і структура серйозно диференційовані по країнах з урахуванням природно-кліматичних та економічних умов, принципів аграрної політики. Так, у структурі витрат на підтримку сільського господарства найбільша частка прямих платежів спостерігається у Норвегії, Австралії, США та ЄС. У їх структурі найбільша частина припадає на галузі рослинництва в США, Канаді та країнах ЄС, а на галузі тваринництва – у північних країнах: Фінляндії, Норвегії, Швейцарії. Підтримка тут поширюється, як правило, на райони з гіршими умовами виробництва [5].

Нині у провідних країнах прямі державні субсидії виробникам покликані, в першу чергу, не стимулювати виробництво, а підтримувати рівень доходів виробника, а також забезпечувати здійснення структурної, соціальної і регіональної політики, не пов'язаної безпосередньо з виробництвом, але яка забезпечує поліпшення якості життя. Цей принцип покладено в основу реформування єдиної аграрної політики країн Європейського Союзу і він повинен стати основним для України.

У провідних країнах із розвинутою ринковою економікою вельми висока ступінь впливу держави на формування виробничої інфраструктури (здійснення великих меліоративних проєктів, заходів з рекультивациі земель, створення дорожньої транспортної мережі, будівництво ліній електропередач). Здійснення подібних проєктів було не під силу навіть великим об'єднанням фермерів. Тільки держава в змозі вкладати великі кошти на підтримку родючості ґрунтів, будівництво системи доріг, ліній електропередач.

На першому місці в зарубіжній системі державного регулювання сільського господарства знаходиться підтримання цін, що забезпечує стабільність доходів виробників і цінову рівновагу у відносинах сільського господарства із суміжними галузями. За цим напрямком витрачається до 60% всіх субсидій. На другому місці – прямі виплати фермерам (23%), на третьому – решта видів підтримки (17%) [2].

Із урахуванням внутрішніх позицій істотна частина бюджету витрачається на підтримання низького рівня цін на сільгосппродукцію і продовольство (у вигляді субсидій фермерам). Ці витрати компенсуються споживачами за рахунок високих податків. Зовнішній вектор політики полягає у виборі цінової політики та протекціонізму, що створюють умови, за яких надлишок виробництва продовольства скорочує імпорт і сприяє експорту субсидованих товарів. Величезні витрати з бюджету ЄС на підтримку ринків сільськогосподарської продукції за рахунок підтримки ринкових цін значною мірою мають інфляційні наслідки, за що в кінцевому підсумку розплачується споживач. В основі реформи єдиної аграрної політики лежить велика соціальна спрямованість для сільськогосподарських виробників, оскільки прямі виплати в своїй основі представляють своєрідну форму соціального забезпечення, що є актуальним для значної частини сільських територій України [4].

Серед держав з високою ефективністю аграрного виробництва найбільшу увагу привертає США, де агропродовольче виробництво належить до сфери стратегічних інтересів, а його продукція становить стратегічний ресурс держави. Основою державного впливу на сільськогосподарське виробництво є створення умов для ефективного фінансового забезпечення аграрного сектору, при цьому ставка робиться на самостійність сільськогосподарських підприємств у зазначених питаннях.

У США регулювання сільського господарства здійснюється за кількома програмами, реалізованими на федеральному рівні. Одна з них – кредитування фермерів під майбутню продукцію, головним чином, сезонного надходження (зерно, бавовна, тютюн, арахіс тощо). Приблизно за рік до збирання врожаю фермер представляє у товарно-кредитну корпорацію відомості, під яку кількість майбутньої продукції він хотів би отримати кредит. Встановлюється ціна одиниці продукції на рівні 85% від середньої ринкової ціни за останні 5 років. На основі цієї ціни за кількістю запропонованої продукції визначається сума, що виплачується фермеру у вигляді кредиту. Фермер

у будь-який час може повернути цей кредит і реалізувати продукцію за вищою ціною. Він може залишити гроші й у себе, але тоді заявлена продукція стає власністю товарно-кредитної корпорації, що видала кредит. Отже, фермер поряд з гарантованим ринком збуту має можливість за рахунок попередньої оплати продукції своєчасно фінансувати витрати з її виробництва [1].

За спеціальною програмою здійснюється підтримка доходів фермерів. На кожен рік американський конгрес встановлює майже із 20 видів сільськогосподарської продукції так звані «цільові ціни». Якщо фактична ринкова ціна продукції виявилася для фермерів нижче цільової, то фермер отримує субсидію в розмірі недоотриманої суми, якби продукція була реалізована за цільовою ціною. За рахунок субсидій, що виплачуються за цією програмою, фермерам і в цілому сільському господарству США забезпечується потужна державна підтримка.

У США активно здійснюється програма підтримки експорту сільськогосподарської продукції. Наприклад, ціни на зерно пшениці на ринку нижче, ніж внутрішні ціни. Різниця між ціною, за якою пшениця закуплена у фермерів, і ціною на ринку покривається експортерам субсидіями з бюджету.

Державна підтримка експорту бюджетними субсидіями полегшує вирішення проблеми надлишків продукції, забезпечує більш повну зайнятість населення, збільшує доходи фермерів. У США здійснюється також програма консервації земель, метою котрої є стримування зростання виробництва сільськогосподарської продукції. Міністерство сільського господарства контролює розміри посівних площ, виходячи з можливостей реалізації продукції, воно встановлює завдання щодо скорочення посівних площ. Участь фермерів у цій програмі є добровільною. Якщо фермер не бажає бути її учасником, то засіває скільки завгодно, але тоді державних субсидій не отримує.

У США успішно діє система сільськогосподарського кредиту і низький рівень безнадійних боргів (близько 1%). В останні роки значну частку в кредитуванні сільського господарства США займають страхові компанії: від 10 до 20% у загальному обсязі, кредитів що надаються аграрній сфері. У разі кредитування аграрного виробництва в США гарантією повернення наданих кредитних ресурсів є застава нерухомого майна сільськогосподарських товаровиробників.

Особливе значення у політиці формування продовольчої безпеки США належить державним програмам продовольчої допомоги бідним групам населення, в США їх діє близько 15 [1]. У зв'язку з цим, держава відмовляється від функцій безпосереднього регламентування та адміністрування, делегує права господарювання (розпорядження та користування засобами виробництва) безпосередньо самим виробничо-господарським одиницям. Отже, залишаючи за собою функції контролю і регулювання, держава перетворюється на одностороннього економічного партнера підприємств і об'єднань. У зв'язку з цим, формується нова функція держави – регулювання економіки з метою створення сприятливого економічного середовища для ефективного функціонування первинних ланок.

Заслуговує на увагу практика державного регулювання агропродовольчого сектору Японії, де основними причинами порівняно низької ефективності галузі є дрібні розміри господарюючих суб'єктів та існуюча система підтримки цін на аграрну продукцію. Нині уряд взяв новий курс, спрямований на укрупнення господарств і поетапне зниження цін. У Японії, починаючи з моменту реформ, були прийняті відповідні нормативні акти, які передбачають поетапне введення ринкових принципів, створення умов для розвитку конкуренції. Основний напрямок цих законів – забезпечення з боку держави умов для формування господарств, які зможуть витримати конкуренцію імпортової продукції. З погляду економічної політики агропродовольчий сектор Японії отримує надійний і потужний захист в аспекті субсидування та протекціоністської політики.

Водночас, у Китаї фінансове забезпечення агропродовольчого сектору здійснюється Сільськогосподарським банком Китаю і системою сільськогосподарських кооперативів. Близько половини всіх кредитів призначені для потреб технічного забезпечення закупівель та транспортування агропродукції, 12% – направляється на підтримку ділової активності у несільськогосподарських зонах, зокрема на фінансування підприємств, які розташовані у містах, але забезпечують при цьому діяльність досліджуваного сектору [6].

Одночасно державі доводиться брати на себе безпосереднє господарювання у тих сферах, де застосування приватного та асоційованого капіталу є неефективним. Держава проводить господарську діяльність стосовно заповнення економічних ніш з несприятливими умовами відтворення, життєво важливих для функціонування і розвитку економіки в цілому. Широкого поширення отримала практика «санації» галузей і підприємств, що опинилися тимчасово збитковими в процесі технічного оновлення постійного капіталу.

За кордоном застосовуються різноманітні заходи державного регулювання і підтримки сільськогосподарства. Оскільки досвід формування та реалізації аграрних політик закордонних країн показує їх високу ефективність, доцільно порівняти основні вихідні умови створення нової української аграрної політики з основними зарубіжними аналогами.

За всіма основними параметрами агропродовольча політика України істотно відрізняється від тих, що діють у провідних країнах світу, та демонструє свою недостатню ефективність. Її результатом стало не лише різке скорочення обсягів виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, а й нестійке положення сільськогосподарських підприємств. Виходячи з цих відмінностей, повинні істотно відрізнятись і стратегічні цілі державного регулювання. Для України глобальною метою є підвищення рівня самозабезпечення продовольством, забезпечення ефективного розвитку галузі та формування експортного потенціалу.

Нині у провідних країнах відбувається перебудова сформованих моделей державної підтримки сільськогосподарства. Зміна механізмів державного регулювання полягає у скороченні прямих виплат на продукцію і збільшенні державних витрат на розвиток сільських територій. Так, у США реалізують політику, яка базується на тому, що бюджетні виплати (субсидії) визначаються встановленим рівнем доходів фермерів. В Європейському економічному співтоваристві почали розподіляти бюджетні кошти, виходячи із площі земельних угідь, їх розташування і якості. Напрями підтримки сільськогосподарства змінюються і відповідно до правил СОТ. За такого підходу держави орієнтуються до мінімізації втрат від скорочення підтримки агропродовольчого сектору, а за рахунок реструктуризації заходів підтримки державам вдається підвищити її віддачу.

Висновки. Система заходів щодо регулювання і підтримки агропродовольчої сфери у провідних країнах не є постійною. Вона вдосконалюється під впливом економічних, політичних, соціальних та інших факторів. Але в усіх змінах щодо регулювання розвитку сільськогосподарства чітко простежується економічна підтримка сільськогосподарського товаровиробника. Виходячи з того, що нинішні умови формування агропродовольчої політики України істотно відрізняються від тих, що склалися у провідних країнах, суттєво відрізняються і стратегічні цілі державного регулювання. Для України глобальною метою є підвищення рівня самозабезпечення продовольства та ефективності агропродовольчого виробництва, а також формування експортного потенціалу. Отже, для України перспективною є агропродовольча політика, спрямована на розширення внутрішнього ринку продовольства за рахунок підтримки попиту, забезпечення конкурентоспроможності галузі та розв'язання соціальних проблем на селі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ульяновченко Ю.О. Державне регулювання аграрного ринку в країнах ЄС і США: досвід для України / Ю.О. Ульяновченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeBu/2007-2/doc/5/05.pdf>.
2. Левченко Н.М. Принципи державного регулювання розвитку АПК в умовах інтеграції до європейського простору / Н.М. Левченко // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарPI НАДУ Магістр, 2011. – № 1 (32). – С. 145–149.
3. Юрчишин В.В. Деякі узагальнення і проблеми сучасної аграрної політики / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2007. – №4. – С.3–12.
4. Шевченко Н.О. Особливості державного регулювання аграрного сектору економіки в країнах ЄС / О.Н. Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_upravl/2011_2/18.pdf
5. Шевченко Н.М. Принципи державного регулювання розвитку АПК в умовах інтеграції до європейського простору / Н. М. Шевченко [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/doc/6/03.pdf>
6. Самусь Г.І. Необхідність державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки України / Г.І. Самусь [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_6/46.pdf

Мировой опыт государственного регулирования АПК: уроки для Украины

Б.М. Криворук

В статье доказана необходимость сочетания рыночного и государственного экономического регулирования агропродовольственного производства, адекватного современным трансформациям на отечественном и мировом рынке агропродовольства. Обобщен зарубежный опыт рыночного и государственного регулирования агропродовольственного рынка и разработаны предложения относительно возможной адаптации его к условиям нашей страны. Систематизированы и определены действенность существующих мер государственного экономического регулирования агропродовольственного рынка, предложены способы модернизации форм, методов и механизмов государственного экономического регулирования в отечественной практике.

Ключевые слова: аграрный сектор, государственное регулирование, сельское хозяйство, государственная поддержка, аграрный рынок.

World experience of governmental control of APC: lessons for Ukraine

B. Krivoruk

The necessity of combination of the market and state economic adjusting of agroproductive production, adequate to the modern transformations at the domestic and world market of agroproductivity is well-proven in the article. Foreign experience of the market and state adjusting of agroproductive market and suggestions developed in relation to its possible adaptation to the terms of our country are generalized. Effectiveness of existent measures of government economic control of agroproductive market is systematized and suggestions as for modernization of forms, methods and mechanisms of government economic control, in domestic practice are offered.

Key words: agrarian sector, governmental regulation, agriculture, state support, agrarian market.

УДК 338.43:664.1

ДОРОНІН А.В., старший науковий співробітник
ННЦ "Інститут аграрної економіки"

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА БІОЕТАНОЛУ З ПРОДУКЦІЇ ПЕРЕРОБКИ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ В УКРАЇНІ

У статті досліджено можливості і ефективність виробництва біоетанолу з продукції переробки цукрових буряків в Україні. Наведена собівартість виробництва біоетанолу з меляси та цукрового буряку. Це дозволить вирішити низку стратегічних завдань: організувати виробництво екологічно чистого альтернативного джерела енергії, утилізувати надлишки виробленої сільськогосподарської продукції та побічну продукцію аграрно-промислового виробництва, створити нові робочі місця й вирішити соціально-економічні проблеми жителів невеликих міст чи селищ, збільшити прибутки підприємств та забезпечити додаткові надходження до бюджету, знизити залежність України від імпорту енергоносіїв, Розрахований прогноз на 2012/13 МР виробництва цукру з цукрового буряку і перспективи переробки меляси на біоетанол в Україні.

Ключові слова: економічна ефективність, біоетанол, цукрові буряки, продукція переробки цукрових буряків, цукор, меляса.

Постановка проблеми. У світі для виробництва біоетанолу використовують цукро- і крохмалевмісні сільськогосподарські культури та продукти їх переробки, зокрема продукцію цукробурякового виробництва. Цукробурякова галузь України завжди відігравала вагомий роль в економіці країни і соціальному розвитку суспільства. Разом з тим, в умовах загострення проблеми забезпечення нашої держави енергоносіями доречно прискорити та урізноманітнити виробництво альтернативних видів палива, зокрема біоетанолу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати дослідження напрямів диверсифікації продукції цукробурякового виробництва та шляхів відродження цукробурякової галузі висвітлені у наукових працях вітчизняних учених О. Варченко, М. Коденської, Ю. Лупенка, В. Месель-Веселяка, М. Роїка, В. Бондара, А. Фурси, М. Ярчука та інших.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення можливості виробництва біоетанолу із продукції переробки цукрових буряків, яка б забезпечувала найвищу економічну ефективність його виробництва в Україні.

Результати досліджень та їх обговорення. Виробництво біоетанолу здійснюється на спиртових і цукрових заводах, переобладнаних для цього виробництва. На цукрових заводах можливе виробництво за кількома напрямками. Перший – на цукровому заводі монтують цех з виробництва біоетанолу. Завод виробляє цукор за існуючою технологією, а з меляси – біоетанол. Другий напрям – передбачається тільки виробництво біоетанолу з цукрових буряків. Найбільший вихід біоетанолу забезпечується після переробки 1 т меляси – 300 л, відповідно 1 т цукрових буряків – 100 л (табл. 1).

Таблиця 1 – Вихід продукції після переробки цукрових буряків*

Переробка цукрових буряків	Вихід цукру	Вихід меляси	Вихід біоетанолу	
25,6 т	3,277 т	1 т	0,237 т	300 л
1 т	0,128 т	0,039 т	0,009 т	11,7 л
7,8 т	1 т	0,3 т	0,072 т	91,26 л
1 т	-	-	0,079 т	100 л

*Джерело: розрахунок автора.

Розрахункова собівартість виробництва біоетанолу з меляси азеотропною ректифікацією становить 7794 грн/т біоетанолу, а витрати на переробку 1 т меляси – 1120 грн (табл. 2), відповідно з цукрових буряків – 11680,4 грн/т біоетанолу, витрати на переробку 1 т цукрових буряків – 373 грн (табл. 2, 3).

Таблиця 2 – Розрахунок собівартості виробництва біоетанолу з меляси в Україні*

Показник	У розрахунку на:				У % до загал.
	1 л біоетанолу, грн	1000 л біоетанолу, грн	1 т біоетанолу, грн	1 т меляси, грн	
Сировина, грн	2,424	2424,2	3068,7	728	39,4
Всього доп. матеріали, грн	0,392	392,0	497,4	117,9	6,37
Заробітна плата з нарахуваннями, грн	0,814	814,0	1030,3	244,2	13,22
Паливо, грн	2,017	2016,6	2552,7	604,9	32,76
Електроенергія, грн	0,196	196,0	248,1	58,8	3,18
Амортизація, грн	0,113	113,4	143,6	34,0	1,84
Інші витрати, грн	0,200	200,0	253,2	60,0	3,25
Всього затрат на переробку, грн	3,732	3732,0	4725,3	1120	60,6
Собівартість, грн	6,156	6156,2	7794,0	1846,91	100

*Джерело: розрахунок автора.

Таблиця 3 – Розрахунок собівартості виробництва біоетанолу з цукрових буряків в Україні*

Показник	У розрахунку на:				У % до загал.
	1 л біоетанолу, грн	1000 л біоетанолу, грн	1 т біоетанолу, грн	1 т буряків, грн	
Сировина, грн	5,50	5500	6955,1	550	39,4
Всього доп. матеріали, грн	0,392	392,0	497,4	117,9	6,37
Заробітна плата з нарахуваннями, грн	0,814	814,0	1030,3	244,2	13,22
Паливо, грн	2,017	2016,6	2552,7	604,9	32,76
Електроенергія, грн	0,196	196,0	248,1	58,8	3,18
Амортизація, грн	0,113	113,4	143,6	34,0	1,84
Інші витрати, грн	0,200	200,0	253,2	60,0	3,25
Всього затрат на переробку, грн	3,732	3732,0	4725,3	373	60,6
Собівартість, грн	9,227	9227,0	11680,4	922,6	100

*Джерело: розрахунок автора.

У перспективі з 1 т меляси може бути одержано 237 кг, або 300 л біоетанолу вартістю 2607 грн за витрат 1848 грн, економії 759 грн і рівня рентабельності 41 % (табл. 4).

Таблиця 4 – Ефективність переробки меляси на біоетанол*

1. Використання як товарної продукції		Із розрахунку на 1 т меляси	
Собівартість 1 т меляси, грн	728	Вихід біоетанолу, кг	237
Реалізаційна ціна, грн	950	- літрів	300
Прибуток, грн	222	Вартість (11 грн за кг), грн	2607
Рівень рентабельності, %	30		
2. Використання для виробництва біоетанолу, грн		Вартість виробленої продукції – всього, грн	
Собівартість 1 т меляси, грн	728	Витрати на виробництво, грн	1848
Витрати на переробку, грн	1120	Економія (прибуток), грн	759
Усього витрат, грн	1848	Рівень рентабельності, %	41

*Джерело: розрахунок автора.

З 1 т цукрових буряків може бути одержано 79 кг, або 100 л біоетанолу вартістю 869 грн за витрат 813 грн, економії 56 грн і рівня рентабельності 7 % (табл. 5).

Таблиця 5 – Ефективність переробки цукрових буряків на біоетанол*

1. Використання як товарної продукції		Із розрахунку на 1 т цукрових буряків	
Собівартість 1 т цукрових буряків, грн	440	Вихід біоетанолу, кг	79
Реалізаційна ціна, грн	600	літрів	100
Прибуток, грн	160	Вартість (11 грн за кг), грн	869
Рівень рентабельності, %	36		
2. Використання для виробництва біоетанолу, грн		Вартість виробленої продукції – всього, грн	869
Собівартість 1 т цукрових буряків, грн	440	Витрати на виробництво, грн	813
Витрати на переробку, грн	373	Економія (прибуток), грн	56
Усього витрат, грн	813	Рівень рентабельності, %	7

*Джерело: розрахунок автора.

Налагодження виробництва біоетанолу, зокрема із продукції переробки цукрових буряків, дозволить вирішити низку стратегічних завдань: організувати виробництво екологічно чистого альтернативного джерела енергії, утилізувати надлишки виробленої сільськогосподарської продукції та побічну продукцію аграрно-промислового виробництва, створити нові робочі місця й вирішити соціально-економічні проблеми жителів невеликих міст чи селищ, збільшити прибутки підприємств та забезпечити додаткові надходження до бюджету, знизити залежність України від імпорту енергоносіїв, забезпечити стабільне замовлення на сільськогосподарську та продукцію її переробки, освоювати нові ринку збуту для продукції цукробурякового виробництва [1].

Розрахунки на 2012/13 МР дають підстави стверджувати про можливість ефективного виробництва цукру в обсязі 1800 тис. т та біоетанолу з меляси – 152 тис. т, відповідно рівень рентабельності – 18 % (табл. 6).

Таблиця 6 – Ефективність виробництва цукру та біоетанолу з меляси в Україні*

Показник	Прогноз 2012/13 МР
Переробка цукрових буряків, тис. т	16000
Повна собівартість 1 т цукрових буряків, грн	387,2
Загальні витрати на виробництво цукрових буряків, які перероблено, млн грн	6195,2
Виробництво цукру, тис. т	1800
**Розрахункова собівартість 1 т цукру, грн	6237,3
**Вартість переробки 1 т цукрових буряків на цукор, грн	277,8
Загальні витрати на переробку цукрових буряків в Україні, млн грн	4444,8
Середня оптово-відпускна ціна 1 т цукру, грн	6500
Загальний дохід від реалізації цукру в Україні, млн грн	11700
Вихід меляси, тис. т	640
Виробництво біоетанолу з меляси, тис. т	152
Витрати на переробку 1 т меляси, грн	1120
Загальні витрати на переробку меляси в Україні, млн грн	716,8
Середня оптово-відпускна ціна 1 т біоетанолу, грн	11000
Загальний дохід від реалізації біоетанолу в Україні, млн грн	1668,5
Загальні витрати на виробництво цукрових буряків, переробки їх на цукор та меляси на біоетанол, млн грн	11356,8
Загальний дохід від реалізації цукру та біоетанолу, млн грн	13368,5
Прибуток, млн грн	2011,7
Рівень рентабельності, %	18

*Джерело: розрахунок автора.

Довідково:

Середня оптово-відпускна ціна 1 т спирту, грн 43952

Середня оптово-відпускна ціна 1 т бензину (А 95), грн 12510

** За даними НАЦУ “Укрцукор”

Витрати на переробку – вираховується вартість сировини

Передбачуване прогнозом до 2020 р. значне нарощування виробництва сільськогосподарської продукції створює сприятливі умови для розвитку альтернативної енергетики [2]. За рахунок ви-

робництва біопалива можна забезпечити задоволення попиту на цю продукцію за нижчою ціною та підвищення ефективності підприємств цукробурякової галузі.

Висновки. Для забезпечення ефективного виробництва продукції цукробурякової галузі необхідно підвищувати продуктивність цукрових буряків, переобладнати цукрові заводи з метою зменшення втрат цукру в процесі переробки та зберігання коренеплодів, підвищення виходу цукру та виробництва біоетанолу. Для забезпечення потреби цукру на внутрішньому ринку, необхідно здійснювати виробництво біоетанолу з меляси безпосередньо на цукрових заводах України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Коденська М. Ю. Передумови розвитку та інвестування біоетанолової галузі у цукробуряковому виробництві / М. Ю. Коденська : матеріали міжнар. наук.-техн. конф. цукровиків України [“Цукробурякове виробництво в умовах реформування національної економіки”], (м. Київ, 27–28 берез. 2012 р.) – К. : Цукор України, 2012. – С. 193–199.

2. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / [за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка]. – [2-ге вид., переробл. і допов.] – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 218 с.

Эффективность производства биоэтанола из продукции переработки сахарной свеклы в Украине

А.В. Доронин

В статье исследованы возможности и эффективность производства биоэтанола из продукции переработки сахарной свеклы в Украине. Это позволит решить ряд стратегических заданий : организовать производство экологически чистого альтернативного источника энергии, утилизировать излишки выработанной сельскохозяйственной продукции и побочную продукцию аграрно-промышленного производства, создать новые рабочие места и решить социально-экономические проблемы жителей небольших городов или поселков, увеличить прибыли предприятий и обеспечить дополнительные поступления в бюджет, снизить зависимость Украины от импорта энергоносителей. Приведена себестоимость производства биоэтанола из патоки и сахарной свеклы. Рассчитан прогноз на 2012/13 МГ производства сахара из сахарной свеклы и перспективы переработки патоки на биоэтанол в Украине.

Ключевые слова: экономическая эффективность, биоэтанол, сахарная свекла, продукция переработки сахарной свеклы, сахар, патока.

The efficiency of bioethanol production from sugar beet processing in Ukraine

A. Doronin

It was investigated the possibilities and efficiency of bioethanol production from sugar beet processing in Ukraine. It was given the cost price of bioethanol production from molasses and sugar beet. It was calculated the forecast of sugar production from sugar beet molasses and the perspectives for bio-ethanol processing for 2012/13 MY in Ukraine.

Key words: economic efficiency, bioethanol, sugar beet, sugar beet processing products, sugar, molasses.

УДК 659.2:631.1

РОГОЗА Н.А., ст. викладач

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ІНФОРМАЦІЯ У СИСТЕМІ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ АГРОПРОМИСЛОВИМ КОМПЛЕКСОМ

У статті визначено та обґрунтовано роль, місце та структура управлінської інформації в системі ресурсного забезпечення управління АПК. Досліджено інформацію як ресурс, що необхідний для управління, визначення та оптимізації інформаційних потоків, їх класифікації за певними ознаками. Визначено види інформації, що надають можливість для проведення її оцінки за допомогою комплексного і системного підходів. Запропоновані критерії оцінки якості управлінської інформації.

Ключові слова: інформація, ресурсне забезпечення, агропромисловий комплекс, оцінка якості інформації, класифікація інформації, інформаційні системи.

Постановка проблеми. Інформаційне забезпечення – одна з найважливіших складових ресурсного забезпечення управління, якість якого є визначальним фактором обґрунтованості управлінських рішень і ефективності функціонування економіки країни, галузі, регіону, окремого суб'єкта господарювання.

Явища реального світу і процеси, що відбуваються у суспільному виробництві, об'єктивно відображуються за допомогою інформації, потоки якої реально існують поряд із потоками робочої сили, матеріалів і знарядь праці. Подібно речовині й енергії, інформацію можна створювати, обробляти, зберігати, передавати, використовувати.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Роль інформації в сучасних процесах управління досліджували у своїх працях, зокрема, Н.С. Голобуцький, М.І. Долішній, Завізената О.П., І.В. Сергієнко, В.В. Ткачук, І.М. Криворучко, М.Ф. Кропивко, Ю.В. Уманський О.Б. Шевчук та інші.

Мета дослідження – визначення та обґрунтування ролі, місця та структури управлінської інформації в системі ресурсного забезпечення управління агропромисловим комплексом.

Результати дослідження та їх обговорення. Керівники різних ланок державного управління від 50 до 90 % свого часу витрачають на комунікації.

Професор Кропивко М.Ф. зазначав, що інформація в силу її зростаючого впливу на ефективність суспільного виробництва, розглядається як один із ресурсів виробництва. Дійсно, якщо проаналізувати ознаки, характерні для інших ресурсів, то виявляється, що:

- без використання інформації (технічної, економічної, ділової тощо) неможливо організувати жодне виробництво;
- інформація має вартість, на її створення витрачається праця, інші ресурси, вона є предметом купівлі – продажу. В суспільстві існує потреба в економії витрат на використання інформації в процесі виробництва;
- кількість інформації, яка використовується на одиницю продукції, поряд з іншими показниками, характеризує технологічний рівень виробництва [2].

Законом України «Про інформацію» визначені такі галузі інформації: політична, економічна, духовна, науково-технічна, соціальна, екологічна, міжнародна. До основних видів інформації віднесені: статистична інформація; адміністративна інформація (дані); масова інформація; інформація про діяльність державних органів влади та органів місцевого і регіонального самоврядування; правова інформація; інформація про особу; інформація довідково-енциклопедичного характеру; соціологічна інформація [1].

Отже, економічна галузь інформації поєднує інформацію про суспільні процеси виробництва, розподіл, обмін та споживання благ (матеріальних і нематеріальних) і застосовувану для управління цими процесами. Останнє визначає необхідність виділення підвиду економічної інформації – управлінської інформації, яка використовується в будь-якій соціальній або економічній системі [3]. Також можна відзначити, що інформація необхідна для процесу управління – це сукупність необхідних нових та інших сучасних та репрезентативних даних, які сприятимуть якісній реалізації управлінських функцій та побудові ефективних моделей управління.

Слід зауважити, що на результати управлінської діяльності негативно впливає як нестача інформації, так і її надлишок. Тому дослідження інформації як ресурсу, необхідного для управління, визначення та оптимізації інформаційних потоків, класифікації їх за ознаками – важлива складова управління взагалі, і управління АПК зокрема [4].

Система ресурсного забезпечення управління АПК ставить за мету підвищення ефективності управлінської діяльності.

Процес управління не можна повністю зводити до перетворення інформації. Його зміст значно більший. Дія на людину – це не стільки акт передачі їй інформації, скільки складний соціально-психологічний процес взаємодії людей, який вміщує такі фактори, як обов'язок, волю, авторитет, мораль та ін. Одна й та ж інформація по-різному діє на різних людей. І це через те, що не тільки інформація діє в процесі управління, а людина діє на людину, по-різному використовуючи при цьому інформацію як основу і засіб дії, залежно від того, хто або що є об'єктом дії.

Роль інформації неоднакова для різних етапів або стадій процесу управління. На одних етапах управління важливий обсяг інформації, її види, можливості одержання нової, додаткової інформації, на других – її рух, на третіх – можливості її обробки. Так, для визначення мети управління важливий обсяг інформації, її новизна, цінність, повнота тощо. Для оцінки ситуації найбільше значення мають види інформації, що визначають можливість комплексного і системного підходів до цієї оцінки, а надалі – до розробки управлінських рішень. На стадії розробки управлінських рішень і аналітичної діяльності велику роль відіграють можливості обробки відібраної для прийняття рішення інформації, що залежать від форми її представлення.

Отже, склад інформації, яка потрібна в процесі управління, залежить від місця її виникнення і виду діяльності, на який спрямовано управлінське рішення.

Тому управлінську інформацію пропонується класифікувати за такими ознаками.

За місцем виникнення:

- вхідна інформація – надходить в систему управління ззовні і використовується як первинна інформація для виконання економічних та управлінських функцій;
- вихідна інформація – формується всередині системи управління та надходить до зовнішнього середовища (в іншу систему).

За видом діяльності:

- планова – включає прогнози (передбачувані) або настановні (задані) значення контрольованих показників управління;
- нормативно-правова – містить організаційні і нормативні матеріали або посилання (вказівки) на них, які регламентують участь в соціально-економічних відносинах, в тому числі виконання бізнес-процесів;
- розпорядча – включає вказівки і відповідні документи, які дозволяють координувати дії підсистем та засобів досягнення мети, а також корегувати загальні напрямки дій системи управління;
- облікова – відображає фактичні значення запланованих показників на визначений час;
- звітно-статистична – відображає результати діяльності системи за визначений період (для вищих органів управління, органів державної статистики тощо) у формі формалізованих статистичних показників, розрахованих з визначеною періодичністю;
- аналітична – включає результати зіставлення фактичних значень контрольованих показників управління з плановими, а також закономірності, виявлені за результатами економічної діяльності.

Різні види управлінської інформації виконують неоднакову роль у системі управління. Так, планова, розпорядча і нормативна інформація прямо пов'язані з виробництвом, а облікова, статистична і аналітична інформація є засобом зворотного зв'язку. В загальному обсязі такої інформації питома вага інформації, що виконує функції прямого зв'язку, становить близько 24%, а зворотного зв'язку – 76%.

Отже, інформація, яка необхідна процесу управління, залежить від місця її виникнення і виду діяльності, на який спрямовано управлінське рішення. Вона включає майже всі види інформації, визначені законом, і ще декілька видів, без яких неможливо уявити управління такою великою складною системою, як АПК України і, зокрема, регіональним АПК.

У цілому інформаційне забезпечення процесу управління структурними одиницями АПК і всієї аграрної галузі має бути систематизоване за принципом зручності використання для вирішення завдань управління відповідного рівня, простоти й оперативності його поповнення й корегування, логічності формування масивів даних, орієнтації на фахівця-керівника, що не володіє спеціальними знаннями у сфері програмування.

Критерії оцінки якості, запропоновані до сучасної управлінської інформації, повинні ґрунтуватися на тих параметрах і властивостях, яким вона повинна відповідати, щоб суб'єкт господарювання в мінімально короткий термін міг розробити й прийняти оптимальні моделі управління в АПК. Із цих позицій стає можливим виділити критерії оцінки якості управлінської інформації, які, на наш погляд, пропонується поділити на базові (первинні) та вторинні, що знаходяться у тісному взаємозв'язку.

До базових (первинних) критеріїв слід віднести: достовірність, достатність, оперативність, актуальність, правову коректність інформації.

До вторинних критеріїв віднесено: комплексність, можливість кодування, надійність, багаторазове використання, адресність інформації.

Під час ситуації найбільше значення мають види інформації, що визначають можливість комплексного і системного підходів до цієї оцінки, а надалі – до розробки управлінських рішень.

Ефективність використання управлінської інформації значною мірою визначається рівнем організованості суб'єктів управління та досконалістю їх інформаційних систем, покликаних забезпечувати інформаційні потреби органів управління АПК на всіх ієрархічних рівнях.

Висновки. Таким чином, управління з повною підставою можна розглядати як процес цілеспрямованого перетворення вихідної інформації про стан й умови функціонування об'єкта управління на управлінську інформацію про раціональний шлях досягнення цим об'єктом бажаного стану в майбутньому. Забезпечення систем управління АПК повною й надійною інформацією у потрібний час – центральна й найбільш складна проблема організації процесу управління. Структура накопиченої інформації, яка використовується в процесі управління, повинна відповідати організаційно-управлінській структурі галузі, її функціональності, управлінським схемам, а також системі документообігу, що вже склалася.

Визначення ролі, місця та структури управлінської інформації у системі ресурсного забезпечення управління агропромисловим комплексом дало змогу з'ясувати її важливість під час орга-

нізації ефективного функціонування АПК. Але доцільно, з одного боку, уточнити мету, завдання інформаційного забезпечення, класифікацію інформації, рівнів її одержання та використання, а з іншого боку, встановити кількісні і якісні критерії оцінки її якості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України про інформацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
2. Кропивко М.Ф. Інформація в управлінні агропромисловим виробництвом / М. Ф. Кропивко. – К., 2001. – 251с.
3. Красноперов К.М. Информационные технологии и системы: использование адекватной терминологии / К.М. Красноперов // Научно-техническая информация. Серия 1. Организация и методика информационной работы. – 2006. – № 4. – С. 1-3.
4. Завієсна Н.С. Інформаційна ефективність функціонування регіональних економічних систем [Електронний ресурс] / Н.С. Завієсна. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2010_35/Zm/8PDF.pdf.
5. Уманський Ю.В. Інформація як основа інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління / Ю.В. Уманський // Економіка і держава. – 2007. – № 11. – С. 87-88.
6. Ткачук В.В. Роль керівника в регулюванні інформаційних потоків управлінського процесу / В.В. Ткачук // Економіка АПК. – 2008. – № 11. – С. 9-11.

Информация в системе ресурсного обеспечения управления агропромышленным комплексом

Н. А. Рогоза

В статье определены и обоснованы роль, место и структура управленческой информации в системе ресурсного обеспечения управления АПК. Исследована информация как ресурс, необходимый для управления, определения и оптимизации информационных потоков, их классификации по определенным признакам. Определены виды информации, которые дают возможность для проведения ее оценки с помощью комплексного и системного подходов. Предложены критерии оценки качества управленческой информации.

Ключевые слова: информация, ресурсное обеспечение, агропромышленный комплекс, оценка качества информации, классификация информации, информационные системы.

Information in the system resource management software agriculture

N. Rogoza

The article defines and substantiates the role, place and structure of management information system resource management software APC. Researched information as a resource that need to control, identification and optimization of information flows and their classification according to certain criteria. The types of information that provide an opportunity for its evaluation through a comprehensive and systematic approach. Proposed criteria for assessing the quality of management information.

Key words: information resource provision, agriculture, quality assessment information classification, information systems.

УДК :631.11:338.432

КОРОВЕЦЬКА Л.А., аспірантка

Науковий керівник – **МАЗУР С.А.**, канд. екон. наук

Вінницький національний аграрний університет

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ МЕХАНІЗМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СИСТЕМІ АПК

У статті розглядаються науково-теоретичні проблеми сутності та змісту механізму господарювання в сільськогосподарському виробництві, наводяться класифікаційні ознаки складових цього механізму, пропонуються підходи до удосконалення та реалізації на практиці форм і засобів впливу на характер економічного відтворення в рамках запропонованого механізму господарювання. Розглянуто економічну суть поняття «механізм господарювання», а також проблеми функціонування механізму господарювання в агропромисловому комплексі у контексті забезпечення продовольчої безпеки населення. Показано структуру господарського механізму та основних його складових, а також особливості функціонування в сучасних умовах господарювання з врахуванням глобалізаційних процесів в світовій економіці.

Ключові слова: механізм, господарський механізм, економічний механізм, форми, методи, функції, засоби впливу, структури, управління.

Постановка проблеми. Трансформація економічної системи України, що пристосовується до ринкових умов господарювання, потребує відповідного перегляду і доопрацювання окремих положень економічної науки. Одним із таких положень, якому вітчизняні дослідники приділяють значну увагу, є категорія «механізм регулювання економічної діяльності».

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що питанням зазначеної тематики присвячено чимало досліджень вітчизняних вчених-аграрників, серед яких найбільшою глибиною виділяються праці: П. І. Гайдучького, Ф.В. Зінов'єва, І.І. Лукінова, П.М. Макаренка, М.Й. Ма-

ліка, А.Г. Мазура, В.Я. Месель-Веселяка, В.В. Юрчишина та багато інших. Водночас система існуючих механізмів господарювання потребує подальшого вивчення і удосконалення.

Мета дослідження – узагальнення теоретичних основ сутності та змісту механізмів господарювання в аграрному виробництві в умовах системних трансформаційних змін.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань використовувалися наступні методи та прийоми: монографічний і графічний – для комплексного вивчення сучасного стану та особливостей функціонування господарського механізму.

Результати дослідження та їх обговорення. У вітчизняній економічній науці термін «механізм» почав активно вживатися із 70-х років ХХ ст. Виділялися різні модифікації механізмів: економічний, господарський, фінансовий, кредитний, валютний, ціновий, організаційний, мотиваційний, бюджетний, інвестиційний тощо без достатньо аргументованих розмежувальних ознак між ними. Цілком очевидно, що цю сукупність механізмів слід класифікувати і відповідним чином обґрунтувати їх спільність і відмінності. Змістовний аналіз публікацій на таку тематику дозволяє виділити декілька теоретичних підходів стосовно предмета дослідження. Зокрема, в економічній енциклопедії під редакцією С.В.Мочерного [1], господарський механізм трактується як система основних методів і важелів використання економічних законів, вирішення суперечностей суспільного способу виробництва та реалізації власності. При цьому робиться акцент на двох основних способах реалізації дії економічних законів: 1) через ринковий стихійний механізм; 2) через свідоме і планомірне створення найсприятливіших умов для використання прогресивних тенденцій у дії цих законів. По суті такий же підхід ми знаходимо і в зарубіжних публікаціях [2], де під господарським механізмом розуміється певна система організації суспільного виробництва, в яку входять форми, методи та інструменти регулювання суспільного відтворення у відповідності з економічними законами цієї суспільно-економічної формації. Автори вважають, що кожній історично визначеній суспільно-економічній системі притаманний свій, специфічний, органічно пов'язаний з характером пануючих суспільних відносин господарський механізм. На управлінській складовій стосовно розподілу відносин власності, характеризуючи поняття господарського механізму, наголошує О.Михайленко, вважаючи, що це система прямих і зворотних зв'язків, які мають характер інформаційних потоків, управлінських рішень та організаційно-адміністративної діяльності економічних суб'єктів [3]. На наш погляд, в цьому визначенні прослідковується спрощення змісту економічного механізму до системи управління економікою та виробничих відносин, пов'язаних із безпосереднім виробництвом.

Інший відомий дослідник [4], навпаки, пропонує визначення господарського механізму як «... певної системи організації суспільного виробництва, в яку входять форми, методи та інструменти регулювання суспільного відтворення у відповідності з економічними законами певної суспільно-економічної формації». Така система визначається ним як поєднання стихійного організованого ринку з державним економіко-правовим регулюванням і оформленням господарських відносин. Здебільшого ми також схилиємось до цього погляду.

Викладені вище судження та визначення поняття «господарський механізм» дають підстави для деяких проміжних теоретичних узагальнень:

1. Господарський механізм реалізовує дію економічних законів розвитку суспільного виробництва конкретної суспільно-економічної формації.

2. Конкретний прояв господарського механізму згідно зі способами дії економічних законів здійснюється через ринковий стихійний механізм і свідоме створення найсприятливіших умов для використання прогресивних тенденцій в дії цих законів.

3. Використання економічних законів у дії господарського механізму здійснюється через ринкове і державне регулювання економіки і науково обґрунтовану економічну політику.

4. Головними функціями господарського механізму є: використання економічних законів; розв'язання соціально-економічних суперечностей; реалізація відносин власності; всебічний розвиток людини, її потреб та інтересів; узгодження економічних інтересів окремих індивідів, колективів та соціальних груп.

Зважаючи на сутність господарського механізму як форми реалізації дії економічних законів, можна визначити основні з них. Очевидно це будуть: закон ринкового саморегулювання, закон територіального поділу праці та закон реалізації форм власності. Тоді є можливість окреслити складові змісту господарського механізму (рис.1).

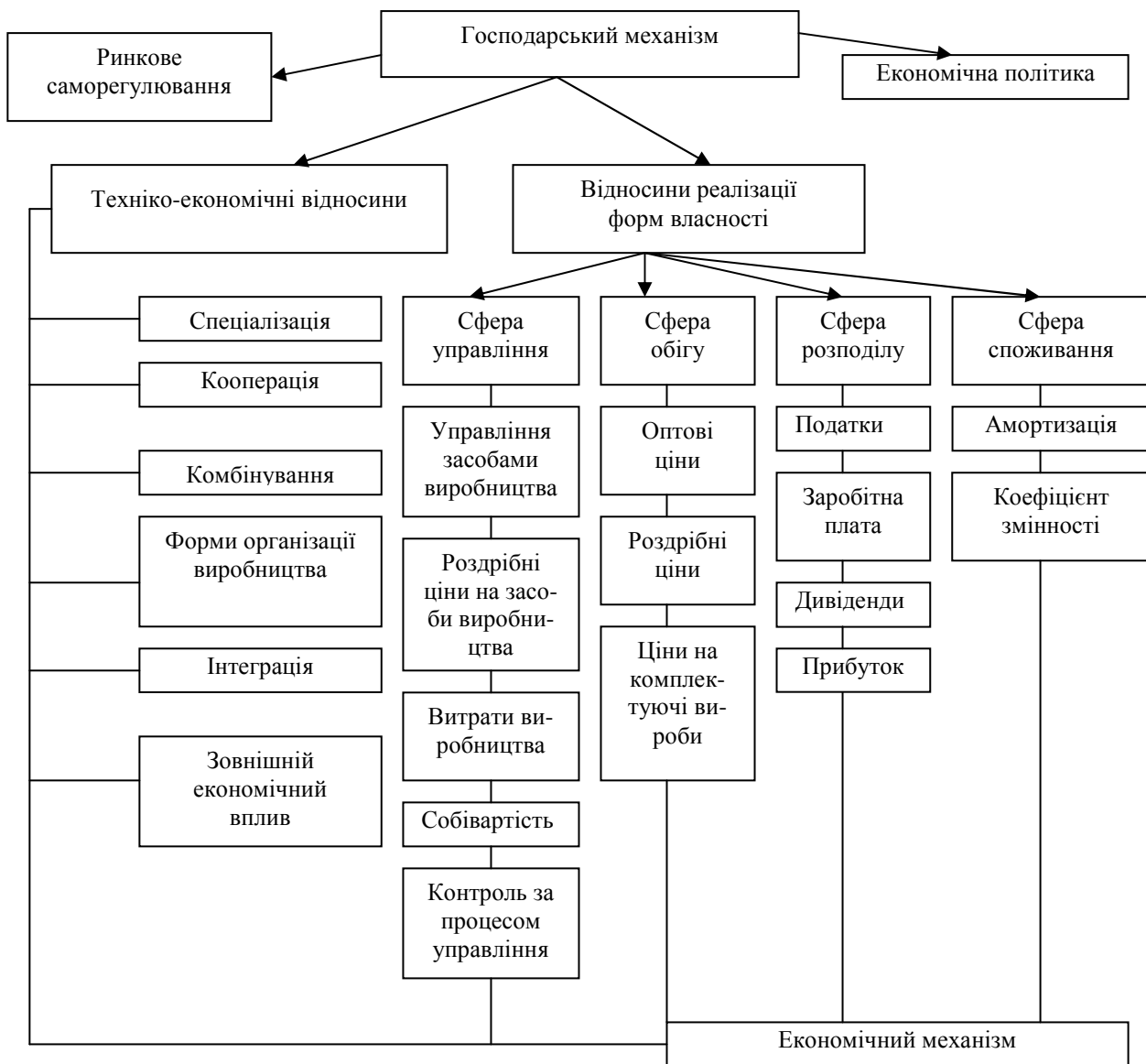

Рисунок 1. Структура господарського механізму

Як видно із рис. 1, у потенційному плані господарський механізм ринкової економіки призначений реалізовувати регулюючу функцію закону вартості. На практиці ця дія проявляється на трьох рівнях: макроекономічному (як регулятор пропорцій суспільного виробництва), регіональному та мікроекономічному (визначення діяльності окремих підприємств).

На рівні макроекономіки товарне господарство саморегулюється за допомогою ринково-конкурентної підсистеми господарського механізму. У товарній економіці конкуренція на ринку є головним і універсальним інструментом, який не лише виявляє кількісні та якісні зміни у сукупному попиті та сукупному пропонуванні, але призводить (за допомогою коливань ринкових цін та прибутку) до необхідних змін відповідних пропорцій [7].

На регіональному рівні процеси регулювання формуються як синтез ринкової конкуренції і дії органів влади і управління з дотримання оптимальних пропорцій економічного відтворення економіки регіону здебільшого за рахунок власного ресурсного забезпечення.

На рівні мікроекономіки, в межах окремої приватної власності, виробничі процеси регулюються в результаті свідомого, планомірного управління ними, встановлення та підтримки таких якісних та кількісних відносин між окремими підрозділами підприємства (або групи підприємств, що входять в певну фірму), які обумовлюються технологічними або іншими особливостями виробництва.

Стосовно економічного механізму господарювання в економічній теорії також не існує єдиного бачення. В одних публікаціях [5] цю категорію тлумачать як системоутворювальне співвідношення державного регулювання і господарського механізму підприємств, що забезпечує реалізацію інтересів окремих працівників, колективу, населення держави, трансформуючись на рівні підприємств у господарський механізм. За ствердженням інших дослідників [6], економічний механізм господарювання включає в себе механізми, які регулюють економічну діяльність підприємства – механізми організаційної побудови, планування, фінансування, ціноутворення, стимулювання, кредитування, обліку і контролю, внутрішніх і зовнішніх відносин та інше.

Завадський Й. С. взагалі вважає, що економічний механізм включає в себе систему методів управління і є складовим елементом господарського механізму [7]. Доведення чи спростування цих думок очевидно слід шукати в руслі системної економічної теорії. На наш погляд, в основі формування економічного механізму лежить економічний закон відособлення спеціалізованих товаровиробників. Зовнішніми формами прояву цього закону можна вважати юридичні особливості соціально-економічного відособлення та ринкові структури, які є адекватними з рівнем розвитку продуктивних сил. Іншими словами, частина господарського механізму (реалізація форм власності), "обростаючи" економіко-юридичними формами, мотиваційними системами, організаційним упорядкуванням структур, формами та методами управління і контролю виступає як економічний механізм, який, в свою чергу, створює процес формування, розвитку і удосконалення механізму господарського. На практиці ця конструкція перетворюється на конкретно-політичну форму (рис. 2).

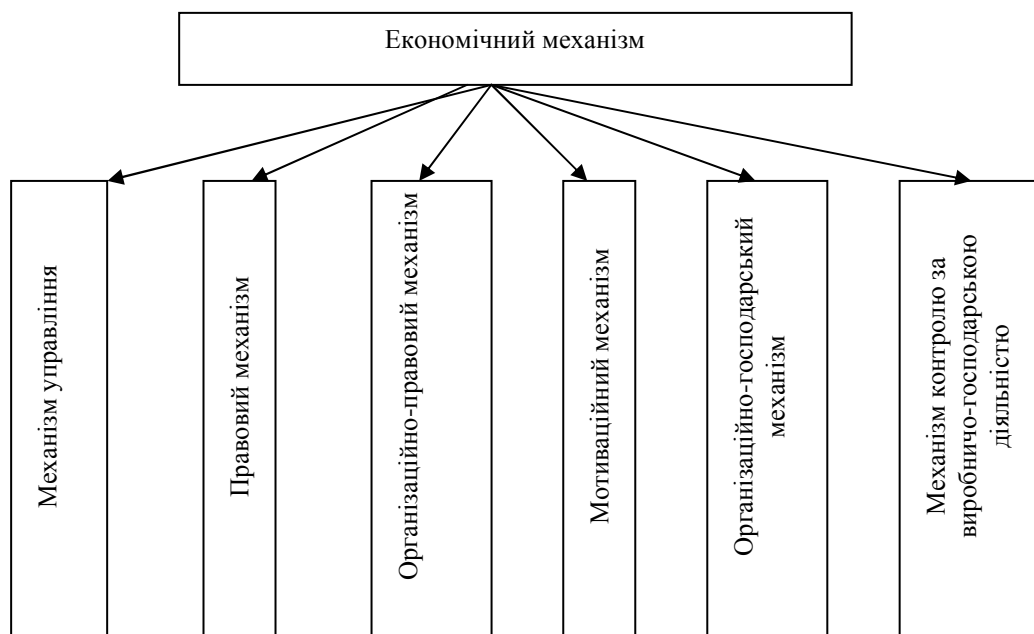

Рисунок 2. Структура економічного механізму господарювання

Сукупну дію елементів економічного механізму (згідно з рис. 2) на конкретному підприємстві слід направити на:

- а) забезпечення ефективного стійкого розвитку основного, обслуговуючого і допоміжного виробництва;
- б) скорочення матеріально-грошових витрат і витрат продукції на усіх етапах виробництва, зберігання і переробки;
- в) більш повне використання ресурсного потенціалу;
- г) освоєння досягнень науково-технічного прогресу, вирішення соціальних потреб.

Проектування теорії механізмів на аграрну сферу дозволяє науково окреслити механізм господарювання в галузях АПК (рис. 3).

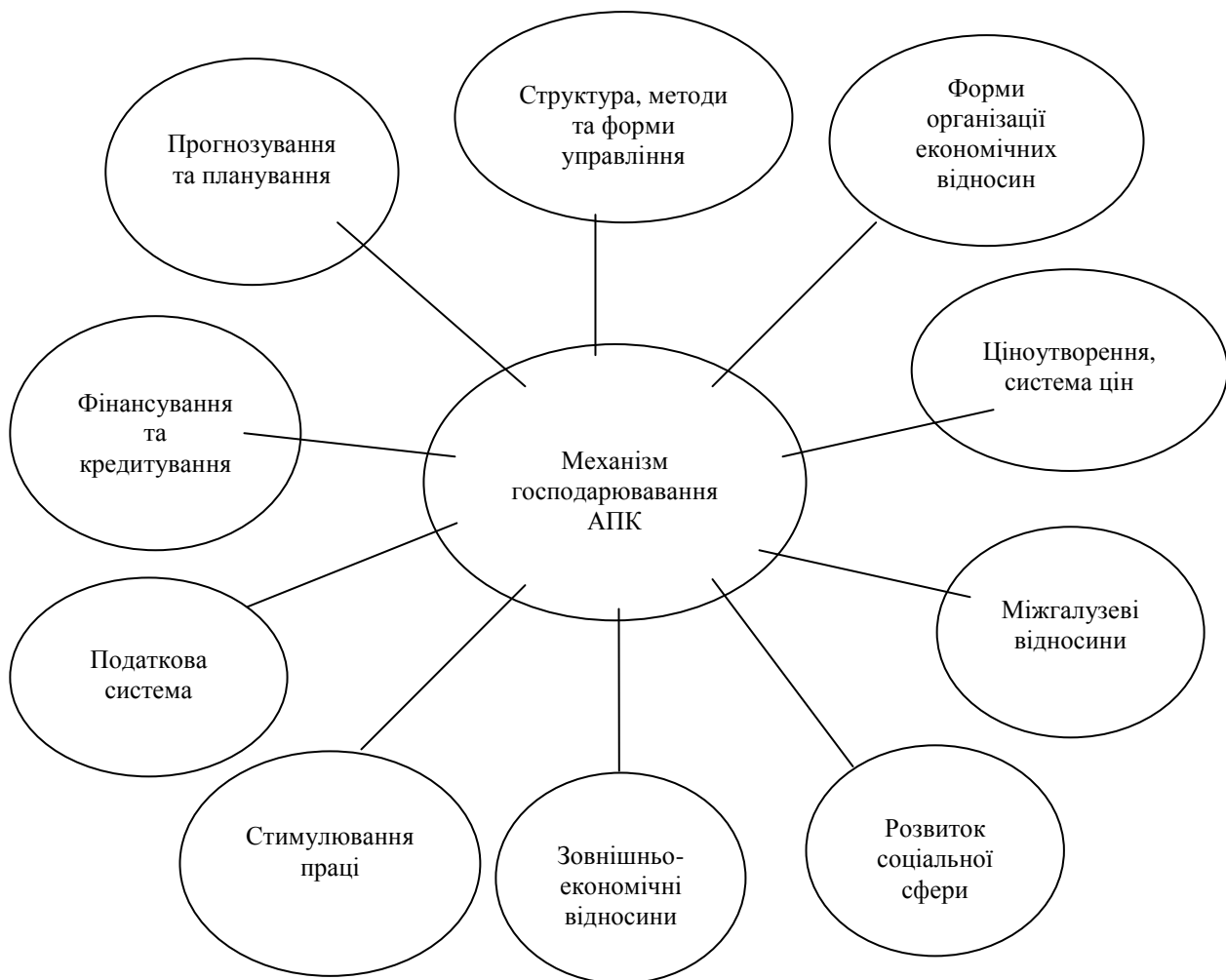

Рисунок 3. Структура механізму господарювання АПК

Як видно з рис. 3, механізм господарювання у сільському господарстві являє собою сукупність взаємозалежних економічних структур, форм і методів господарювання, важелів і методів регулювання, що забезпечують здійснення відтворювального процесу в аграрній сфері. Аналіз сутності механізму господарювання дозволяє визначити, як мінімум, два його найважливіших аспекти. По-перше, багаторівневість його формування: у масштабах всієї країни, окремого регіону, адміністративного району, підприємства в цілому, виробничого підрозділу. По-друге, дія механізму господарювання АПК поширюється на рівні, починаючи з того, на якому він сформований, і далі – на більш низькі рівні. При цьому здійснюється поєднання усіх елементів господарської системи: внутрішньогосподарські відносини, міжгалузєва взаємодія, врахування впливу соціальних інститутів, зовнішнього впливу тощо.

Основною складовою механізму господарювання в АПК слід вважати державне регулювання аграрної сфери, оскільки воно забезпечує рівність доходів на рівні витрати ресурсів. Водночас важливе значення має і регіональний аспект. Тут створюються і функціонують відтворювальні цикли виробництва підгалузєй АПК, формуються регіональні ринки і ринкова інфраструктура.

Проте визначальна роль у функціонуванні господарського механізму належить його внутрішньогосподарському аспекту, який включає: забезпечення оперативної економічної самостійності структурних підрозділів, створення рівних умов господарювання, розробку нормативів розподілу прибутку, запровадження системи внутрішньогосподарських розрахунків на основі розрахункових і планово-облікових цін, застосування економічних санкцій у відносинах між підрозділами тощо.

Висновки. Викладене вище науково-теоретичне обґрунтування сутності та змісту механізмів впливу на економічну діяльність дозволяє констатувати, що:

- використання економічних законів розвитку відповідної формації здійснюється через господарський механізм впливу на елементи економічної системи та виробничі відносини, або відносини економічної власності;

- за своїм змістом господарський механізм – це система основних форм, методів і важелів використання економічних законів, вирішення суперечностей суспільного способу виробництва та реалізації власності;

- господарський механізм реалізує дію економічних законів розвитку через два основних способи: ринковий стихійний механізм і через свідоме і планомірне створення найсприятливіших умов економічної діяльності за рахунок державного регулювання економіки і здійснення виваженої економічної політики;

- поняття "господарський механізм" ширше за поняття "економічний механізм" на складову саморегульованого ринку, і навпаки, економічний механізм ширше ніж механізм господарський за рахунок конкретизації управлінських, організаційних, мотиваційних, правових, фінансово-господарських та контрольних аспектів впливу на характер діяльності господарюючих суб'єктів;

- механізм господарювання системи АПК – це конкретизація загального підходу використання дій економічних законів у специфічній сфері господарської діяльності; він включає в себе сукупність взаємозалежних економічних структур, форм і методів господарювання, що забезпечують здійснення відтворювального процесу в аграрній сфері;

- механізм господарювання системи АПК характеризується багаторівністю: у масштабах всієї країни, окремого регіону, адміністративного району, підприємства та виробничого підрозділу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.2./ Ред. кол.: С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр "Академія", 2001. – 848 с.
2. Якокка Л. Кар'єра менеджера. / Пер. з англ. // Л. Якокка – М.: Прогрес, 1991. – 384 с.
3. Михайленко О. Методологічні аспекти структурування національної економіки і національного ринку / О. Михайленко // Економіка України. – №5. 2003. – С. 60-66.
4. Хозяйственный механизм общественных формаций / Под общ. ред. Л.И. Абалкина – М.: Мысль, 1984. – 269 с.
5. Ніколаєнко С.С. Концепція господарського механізму в сучасній економічній науці // Регіональні перспективи. – №6 (25). – 2002. – С. 21.
6. Бідняк М.Н. Організація управління: Навчальний посібник. / М.Н. Бідняк – К.: А.С.К., 2003. – 176 с.
7. Завадський Й.С. Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК. / Й.С. Завадський – К.: Вища школа, 1992. – 366 с.

Сущность и содержание механизма хозяйствования в системе АПК

Л.А. Коровецька

В статье рассматриваются научно-теоретические проблемы сущности и содержания механизма хозяйствования в сельскохозяйственном производстве, приводятся классификационные признаки составляющих этого механизма, предлагаются подходы к совершенствованию и реализации на практике форм и средств воздействия на характер экономического воспроизводства в рамках предложенного механизма хозяйствования. Рассмотрена экономическая сущность понятия «механизм хозяйствования», а также проблемы его функционирования в агропромышленном комплексе в контексте обеспечения продовольственной безопасности населения. Показана структура хозяйственного механизма и основных его составляющих, а также особенности функционирования в современных условиях хозяйствования с учетом глобализационных процессов в мировой экономике.

Ключевые слова: механизм, хозяйственный механизм, экономический механизм, формы, методы, функции, средства воздействия, структуры, управления.

The essence and content management mechanism in the system APC

L. Korovetska

The article reviews research and theoretical problems of the nature and content management mechanism in agricultural production, classification features are the components of this mechanism, the proposed approaches to improve and implement in practice, forms and means of influencing the nature of economic reproduction in the proposed mechanism of management. The economic essence of the concept of "economic mechanism". The author considers the problem of the functioning of the economy in agriculture in the context of food security of the population. The structure of the economic mechanism and its main components and features of the functioning of the modern business environment, taking into account the processes of globalization in the world economy.

Key words: mechanism, economic mechanism, the economic mechanism, forms, methods, functions, leverage, structure, management.

УДК 636.5/.6"313"(477)

ДІДЕНКО С.В., здобувач

Науковий керівник – **ВАРЧЕНКО О.М.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

РОЗВИТОК ЛОГІСТИЧНО-ЗБУТОВИХ ЛАНЦЮГІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ЯЄЧНОГО ПТАХІВНИЦТВА

У статті розглянуто основи функціонування українського ринку продукції яєчного птахівництва, основні чинники, що впливають на побудову логістично-збутових зв'язків на ринку продукції, що досліджується із врахуванням

глобалізаційних процесів у світовій економіці та вступу України до СОТ. Автором проаналізовано переваги запровадження в галузі ячного птахівництва логістичної концепції SCM, яка передбачає використання системного підходу та інтегрованого планування за управління всіма потоками ТМЦ та грошових коштів. У статті здійснено теоретико-практичну оцінку функціонування логістично-збутових ланцюгів реалізації продукції ячного птахівництва як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Значну увагу приділено дослідженню ефективності функціонування фірмової торгівлі як альтернативи існуючим каналам товароруку від виробника до споживача.

Ключові слова: ячне птахівництво, фірмова торгівля, збут, логістичний центр.

Постановка проблеми. Забезпечення населення високоякісними продуктами харчування є стратегічним завданням агропромислового комплексу України. Скорочення виробництва та зниження купівельної спроможності населення призвело до значного зменшення споживання молока, м'ясопродуктів і яєць. Потреба у білках тваринного походження задовольняється менше як наполовину.

За цих умов постало невідкладне завдання щодо нарощування виробництва високобілкових продуктів харчування, насамперед, за рахунок розвитку тваринницьких галузей. З організаційно-технологічних можливостей та термінів віддачі капітальних вкладень найбільш мобільним є птахівництво, яке порівняно з іншими галузями тваринництва відзначається скоростиглістю, високими коефіцієнтами відтворення поголів'я і використання кормового протеїну, нижчою енергоємністю, більш високим рівнем механізації і автоматизації виробничих процесів, а також можливим поліпшенням якісного складу продукції необхідними вітамінами. Разом з тим, в організаційно-технологічному розвитку тваринницьких галузей птахівництво є галуззю, яка найбільшою мірою відповідає умовам застосування інтегрованої моделі "селекція–споживач кінцевої продукції", спрямованої на тісне поєднання всіх ланок виробничого процесу і забезпечення економічних інтересів учасників спільної діяльності в одержанні високих результатів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У контексті сучасних проблем розвитку птахівництва в Україні для глибокого вивчення методологічного і методичного підґрунтя розробки названої проблеми були проаналізовані наукові публікації, присвячені розвитку птахівництва в Україні, зокрема, праці А. Архипова, Ю. Байдевятова, С. Боголюбського, П. Болотнова, В. Лукьянова, Д. Вермеля, В. Власова, В. Волошина, Б. Данилишина, В. Ярмолицького, О. Костенка, В. Глазуна, Г. Дулевської, С. Єрохіна, М. Зубця, І. Лукінова, В. Пабата, С. Паєнка, І. Попова, В. Трегобчука, І. Хасанова, О. Царенка, А. Байдевятова та інших.

У процесі досліджень проаналізовані складні і суперечливі процеси розвитку аграрного сектору економіки, його галузей, у тому числі птахівництва в ринковій економіці, які висвітлені в роботах П. Борщевського, Л. Дейнеко, П. Бойченко, Т. Сахацької, І. Бистрякова, А. Вальдмана, П. Сурая, І. Іонова, М. Сахацького, А. Вербовикова, С. Дорогунцова, А. Гальчинського, В. Гейця, А. Кінаха, В. Гончарова, В. Ларіонова, Т. Гуренко, П. Саблука, Н. Мазуренко, Б. Панасюка, А. Приходько, І. Юхновського та інших.

Мета дослідження – здійснити оцінку логістично-збутових ланцюгів на ринку продукції ячного птахівництва та запропонувати шляхи підвищення рівня їх ефективності.

Матеріали і методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувався діалектичний метод пізнання, включаючи в себе такі складові, як системний та комплексний підхід, аналіз і синтез, індукція і дедукція та комплексний підхід. Стаття ґрунтується на працях вітчизняних та зарубіжних вчених та нормативно-правових актах України.

Результати дослідження та їх обговорення. Стрімкий розвиток у великих містах країни мережі супермаркетів стимулює виробників формувати союзи з головними роздрібними продавцями. Нині досить ефективним методом просування товару є безпосередня взаємодія товаровиробника з торговельними точками. У великих супермаркетах і магазинах виробники намагаються домовитися про брендний мерчандайзинг [1]. При цьому товар одного виробника розміщується локально, що привертає до нього особливу увагу покупців. У цьому випадку важливо укласти довгостроковий договір про поставку продукції, тому тут надається перевага великим підприємствам, що зможуть забезпечити безперебійне її постачання на досить тривалий період.

Торговельні мережі зацікавлені у співпраці з регіональними виробниками і постачальниками птахівничої продукції, які зможуть гарантувати якісний товар за прийнятною ціною і добре зарекомендували себе на ринку.

Важливим чинником підвищення ефективності виробництва продукції птахівництва є запровадження принципів логістики розподілу. Вона охоплює весь ланцюг системи розподілу: маркетинг, транспортування, складування. Основною метою системи розподілу є доставка товару в потрібний час і потрібне місце, належної якості, в необхідній кількості, із найменшими витрата-

ми. На нашу думку, запровадження принципів логістичної концепції SCM (Supply Chain Management) вимагає інтеграції підприємств галузі з підприємствами суміжних галузей.

Концепція SCM передбачає використання системного підходу та інтегрованого планування, а також управління всім потоком кормів, матеріалів, племінної та товарної продукції ячного птахівництва різних напрямків від постачальників, через підприємства виробників товарної та племінної продукції, розподільчі центри до кінцевих як індивідуальних, так і корпоративних споживачів продукції птахівництва, тобто всього ланцюга поставок (ЛП).

Початковим етапом побудови системи управління ЛП в ячному птахівництві, на нашу думку, повинна стати інтеграція племінних птахівничих господарств з підприємствами-виробниками кормів і устаткування. На цьому етапі слід вирішити комплекс завдань, пов'язаних з вибором форми організації коопераційних відносин, визначення ролей, зон відповідальності, вироблення системи стратегічних цілей співпраці на основі довгострокових договірних взаємин [2]. Найбільш складною з технічного боку є побудова єдиної інформаційної системи, яка повинна забезпечувати доступ до інформації всіх учасників системи, з метою синхронізації та актуалізації даних про існуючі і потенційні потреби і запаси в ЛП.

Наступним етапом є інтеграція з товарними підприємствами галузі, заснована на комплексному обслуговуванні їм племінної продукції (корму, обладнання, технології, що поставляється). Причому слід зазначити, що ініціатором цих процесів мають бути саме племінні підприємства. Необхідно зазначити, що промислові птахівницькі підприємства, стаючи учасниками створюваної логістичної системи (ЛС), вибирають інтеграційну стратегію розвитку, яка передбачає використання принципів аутосорсінга. У разі ухвалення цього рішення необхідна значна зміна організаційної та виробничої структури підприємства, що дозволить підприємству інтегруватися в єдине інформаційне поле ЛЗ [3]. На цьому етапі важливо оцінити можливості та ризики, що виникають унаслідок участі підприємства-кандидата в ЛП. На рис. 1 представлені основні етапи бізнес-процесу інтеграції промислового птахопідприємства ЛП.

Рисунок 1. Основні етапи бізнес-процесу інтеграції птахівничого підприємства в ЛП

Завершальним етапом побудови ЛП буде інтеграція до неї підприємств-переробників і роздрібною торгівлі. Цей етап є найменш складним в силу того, що сучасні тенденції розвитку вітчизняного ритейлу припускають використання великих регіональних розподільчих центрів, які в змозі ефективно працювати практично з усіма товарними групами і володіють інформаційними системами з високою здатністю їх адаптації до специфіки зовнішніх умов існування.

Необхідно уточнити, що все відзначене вище стосується логістично-розподільчих центрів класу А (складська будівля побудована за сучасними технологіями з використанням високоякісних матеріалів з легких конструкцій, антипиловим покриттям підлоги, повністю регульованим температурним режимом, тепловими завісами на доках, автономною електростанцією, тепловим вузлом, системою центрального кондиціонування або припливно-витяжною вентиляцією, оптико-волоконною телекомунікацією, достатньою територією для відстою та маневрування транспорту, розташуванням поблизу центральних магістралей) [4]. Як приклад можна навести діяльність оптово-торгових фірм «Дуглас», «Гермес». Нині у всіх розвинених країнах майже весь оборот зовнішньої торгівлі, а також більша частина внутрішнього товарообігу здійснюються через регіональні логістичні центри. Вони мають важливе значення для підтримки економічного потенціалу країни.

Основними завданнями за планування та впровадження в систему товароруху на ринку яєць птиці регіонального логістичного розподільчого центру є:

1. Підвищення ефективності транспортних зв'язків за рахунок підвищення рівня узгодженості роботи різних видів транспорту.

2. Організація комплексного обслуговування клієнта.
3. Збільшення потужності для транспортування продукції.
4. Оптимізація схем розрахунків між учасниками логістичних ланцюжків.
5. Оптимізація завантаження транспортних інфраструктур.
6. Скорочення часу доставки вантажів за рахунок зменшення простоїв на стикових пунктах, а також поліпшення використання транспортних засобів і транспортного устаткування.

Нині можна чітко сформулювати основні функції цих центрів:

1. Надання можливості керуючому відділу закуповувати великі партії товарів для підтримки оптимального асортименту в обслуговуючих роздрібних магазинах, за рахунок чого досягаються мінімальні закупівельні ціни, прискорюється оборотність товарних запасів і зростання роздрібних продажів.

2. Оптимізація торговельно-технологічних і складських операцій з метою зниження експлуатаційних та інших витрат.

3. Оптимізація транспортних потоків, що дозволяє знижувати нераціональне використання транспорту.

4. Оптимізація контролю якості товарів, підтвердження відповідності (сертифікація) і т.д.

На стадії реалізації продукції птахівництва можлива організація надання додаткових видів послуг: митне оформлення; ветеринарний огляд; сертифікація птахівничої продукції; розфасовка продукції птахівництва; маркування продукції птахівництва; відповідне зберігання птахівничої продукції клієнта [5].

Логістичний розподільчий центр із постачання яєць птиці повинен мати відповідну інфраструктуру забезпечення щонайменше двома видами транспорту, центр обробки даних, склад зі спеціальним устаткуванням і вантажно-розвантажувальними пристроями, а також кваліфікований персонал, що має відповідну підготовку.

За впровадження у процес товароруку продукції нових, більш прогресивних форм обслуговування можна домогтися скорочення термінів доставки, транспортно-складських та інших витрат на доставку продукції від виробника до кінцевого споживача.

Використання регіональних розподільчих центрів птахопідприємствами, що входять в ЛП, значно скоротить витрати з доставки своєї продукції за рахунок формування оптимальних транспортних партій продукції різних виробників, її упаковки та маркування. Це дасть можливість згладжувати нерівномірності виробництва та розподілу готової продукції і на якісно новому рівні будувати партнерські відносини з підприємствами-переробниками, а також роздрібними торговельними мережами, отримавши можливість контролювати роздрібні ціни на свою продукцію.

Розвиток розподільчих центрів продукції яєчного птахівництва в області вимагає запровадження сучасних нових холодильних камер, складських приміщень із сучасними технологічними рішеннями щодо упаковки продукції, сортування і зберігання птахівничої продукції.

Очевидно, що для розробки адекватної поведінки птахівничих підприємств на ринку необхідні на регіональному рівні моніторинг попиту і пропозиції на продукцію на основних цільових ринках та відповідне інформаційне забезпечення учасників по усьому ланцюгу виробництва та реалізації продукції. Необхідною умовою цивілізованого функціонування розподільчих центрів на рівні регіону є створення реєстру птахівничих підприємств з метою підвищення їх відповідальності за якість та безпеку виробленої продукції.

Наступним кроком у підвищенні ефективності товароруку від виробника до споживача є розвиток мережі фірмової торгівлі. Через організацію фірмових магазинів окремі виробничі підприємства намагаються вийти із кризової ситуації, в якій вони знаходяться в останні роки. Однак непоодинокі випадки, коли під маркою фірмового магазину в містах відкриваються підприємства найрізноманітнішого профілю. У зв'язку з цим слід, на нашу думку, виділити поняття "фірмовий магазин" і вимоги, яким він повинен відповідати, оскільки підробка під фірмовий магазин дезорієнтує покупців, дискредитує саму систему фірмової торгівлі [6].

Фірмовий магазин – це торгова організація будь-якої організаційно-правової форми (або її структурного підрозділу), предметом діяльності якої є роздрібна або дрібнооптова торгівля різними товарами певної номенклатури, відповідними виробничому профілю її засновників, поставальників. Фірмовий магазин організує зразкову торгівлю і сервісне обслуговування товарів своєї номенклатури. Він повинен мати фірмове найменування, фірмовий знак, фірмову упаковку для

товарів, що продаються, фірмовий одяг для своїх працівників, виконаний в єдиному стилі з рекламним оформленням засновників або комерційної організації, структурним підрозділом якої магазин є. Таким чином, перш за все, підприємство фірмової торгівлі відрізняється приналежністю до певної фірми, підприємства-виробника або виробник.

У сфері споживчих товарів товарними знаками має маркуватися, як правило, упаковка товарів. Крім того, тара-упаковка художньо оформляється в певному фірмовому стилі, який пов'язується в підсвідомості покупця з тим або іншим виробником. І якщо одного разу покупцеві доведеться вибирати з двох і більше однотипних товарів, то він вибере товар з найбільш відомою і добре зарекомендованою фірмовою символікою.

Наявність фірмових атрибутів (фірмові стиль, знак, колір та ін.) значною мірою сприяє рекламі фірми в цілому.

Магазин фірмової торгівлі як самостійний господарюючий суб'єкт створюється як юридична особа в порядку і на умовах, встановлених Цивільним кодексом України і законами, прийнятими на його основі, з ініціативи його засновників (учасників): господарських товариств, виробничих кооперативів, державних і муніципальних підприємств, спільних підприємств, іноземних фірм та інших господарюючих суб'єктів, що виробляють і поставляють товари народного споживання.

Функції фірмової торгівлі схожі з функціями звичайної торгівлі і полягають у реалізації споживчої вартості товарів доведенням їх від виробника до споживача та реалізації грошової вартості товарів (зміна товарної форми вартості на грошову). Проте головною метою фірмової торгівлі є розширення ринку збуту і збільшення обсягу продажу товарів, що виробляються фірмою. Досягнення цієї мети сприятиме досягненню цілей самої фірми, спрямованих на збільшення виробництва і посилення позицій фірми на споживчому ринку.

Завдання фірмової торгівлі обумовлені її цілями і включають у себе: вивчення кон'юнктури ринку; вивчення та формування попиту на товари; ефективний вплив на проведену роботу з оновлення, поліпшення асортименту і підвищення якості товарів; забезпечення високої культури обслуговування, передпродажної підготовки товарів, доставки їх покупцям, побудови та встановлення виробів у випадках, передбачених нормативними актами, проведення консультацій та надання інших послуг; впровадження прогресивних торговельно-технологічних процесів з врахуванням досягнень науки, техніки, передового зарубіжного та вітчизняного досвіду.

Соціальна ефективність фірмової торгівлі характеризується високою здатністю виконувати завдання з організації споживання товарів, зниження сукупних витрат на споживання за рахунок вивчення кон'юнктури ринку, чинити вплив на товарну пропозицію через свої господарські зв'язки з виробниками споживчих товарів, її впливом на формування попиту населення.

Організація зразкової торгівлі із застосуванням досягнень науки і техніки, впровадженням нових технологій продажу товарів сприяє підвищенню культури обслуговування, скороченню витрат часу на обслуговування покупців, що призводить до зниження витрат споживання.

Більш високий рівень оплати праці, ніж у звичайній торгівлі, дозволяє фірмовій торгівлі, з одного боку, підвищити рівень життя своїх співробітників, з іншого – збільшує їх зацікавленість у збереженні роботи і тим самим сприяє підвищенню продуктивності праці, посиленню віддачі від кожного працівника, підвищенню зацікавленості продавців у швидкому та якісному обслуговуванні покупців.

Впровадження у фірмовій торгівлі нової техніки і технологій тягне за собою перебудову самого виробництва або введення в технологію виробництва кардинальних змін (встановлення ліній для фасування товарів, впровадження штрих-кодування, установка ліній для виробництва нової, раніше невироблюваної продукції, затарювання продукції в тару-обладнання і т.д.), впливає на зміну в інших галузях: машинобудування – випуск нового обладнання, що відповідає сучасним вимогам і досягненням НТП, автомобілебудування – створення транспорту, призначеного для перевезень товару в тарі-обладнанні, створення малогабаритного малотоннажного транспорту для організації перевезень маленькими партіями, на виробництво пакувальних матеріалів та ін.

Крім того, економічна ефективність фірмової торгівлі на регіональному рівні проявляється у прискоренні процесу обігу споживчих товарів. Скорочення часу товароруку до мінімуму: виробник – фірмова торгівля – споживач, зниження рівня товарних запасів (зважаючи на специфіку роботи фірмових магазинів) сприяє прискоренню товарообігу і, як наслідок, прискорює відтворювальний цикл, що в свою чергу призводить до підвищення ефективності підприємства.

Економічна ефективність фірмової торгівлі на регіональному рівні характеризується розвитком промисловості регіону, посиленням економічних і господарських зв'язків між регіонами. Відкриття фірмових магазинів викликає зростання споживання основних споживчих товарів за рахунок того, що в магазинах фірмової торгівлі більш низькі ціни, а отже, впливає на рівень життя населення регіону.

Фірмова торгівля призводить до зміцнення становища підприємств-виробників, забезпечує ринок збуту, а значить, стабільність і прибутковість. Для місцевих бюджетів, які залежать, в першу чергу, від податкових платежів промислових підприємств, стабільність і прибутковість останніх відіграють важливу роль. Тому місцева влада зацікавлена у розвитку фірмової торгівлі як одного із факторів підвищення добробуту свого регіону.

Економічна ефективність фірмової торгівлі на рівні підприємств має кілька аспектів. По-перше, ліквідація централізованого фондового розподілу поставила виробників перед необхідністю вирішення завдання щодо прискореної реалізації своєї продукції. В умовах ринку виробник може реалізувати товар або через оптові підприємства, або безпосередньо через роздрібну мережу, або через свої фірмові магазини, або через інші канали товароруку.

По-друге, важливим аспектом фірмової торгівлі є те, що магазини, що є структурними підрозділами підприємств-виробників, не мають свого розрахункового рахунку і тому вся виручка, одержувана такими фірмовими магазинами, інкасується на поточний рахунок підприємства, у підпорядкуванні якого вони знаходяться.

Вирішення завдань фірмової торгівлі та забезпечення ефективності її функціонування вимагають проведення цілеспрямованої діяльності з вивчення ринку, оскільки підприємство-виробник для прийняття рішень з вироблення продукції в планованому періоді має володіти достовірною і об'єктивною інформацією про стан ринку збуту, про зміни, що відбуваються на ньому, про ставлення споживачів до продукції фірми, про їхні побажання щодо зміни якості, ціни, функціональності товару, про наявність конкурентів на ринку збуту, їх слабкі і сильні сторони. Для успішної роботи фірма має добре знати кон'юнктуру ринку, на якому вона реалізує свій товар. А оскільки кон'юнктура ринку постійно змінюється, то її вивчення має носити постійний, системний характер. Звичайні магазини не можуть займатися вивченням купівельного попиту заради одного зі своїх постачальників, оскільки на це потрібні час, кошти і фахівець, який міг би провести дослідження на належному рівні. І навіть якщо б звичайний магазин вивчив думку своїх покупців і конкурентне середовище у своєму оточенні, то на ці результати не можна було б покладатися.

Мережа фірмової торгівлі сприяє чутливому реагуванню підприємства на зміни, що відбуваються на ринку, з тим, щоб, з одного боку, визначати найбільш перспективні напрямки розвитку виробництва, а з іншого боку, через свою фірмову торгівлю виробник бере участь у формуванні попиту населення, оскільки в магазинах фірмової мережі є більше можливостей для представлення покупцям нових товарів та послуг, а кваліфіковані продавці та консультанти можуть не просто запропонувати товар, але й докладно розповісти про його переваги перед іншими видами продукції, про способи його приготування або використання.

Підтримуючи такий низький рівень торговельної націнки, птахопідприємство прагне до збільшення своєї частки на споживчому ринку області, до гарантованої реалізації виробленої ним продукції. Саме з цією метою проводиться планування торгової націнки, магазини націлені на реалізацію максимального обсягу продукції й забезпечення своєї беззбитковості.

Логістичні системи дозволяють інтегрувати, координувати і забезпечувати рівновагу її складових, до яких належать транспортування, управління запасами, складування, вантажопереробка, упаковка. Це досягається супроводом товарного потоку інформаційними, фінансовими і нормативно-правовими потоками.

Висновки. Необхідно зазначити, що зацікавленість у побудові логістичного ланцюга і максимальний ефект від його впровадження може бути отриманий там, де всі учасники ринку від виробництва продукції птахівництва до її реалізації працюватимуть на кінцевий результат. А це досягається саме в інтегрованих формуваннях, оскільки взаємна координація виробничої та торговельної діяльності дозволяє взаємодіючим сторонам завчасно погоджувати ринкові ціни, організувати їх ритмічну доставку, а також безперервність виробництва і реалізації, зниження транспортних витрат, регулярність грошових взаєморозрахунків, тому організація таких формувань є одним із напрямів підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на ринку продукції птахівництва.

Розвиток логістичної структури на птахівничих підприємствах передбачає:

- впровадження сучасних нових холодильних камер, складських приміщень із сучасними технологічними рішеннями стосовно упаковки, сортування і зберігання продукції птахівництва;
- розвиток торгівлі охолодженим м'ясом птиці у вигляді тушок, їх частин і напівфабрикатів, для чого необхідно розробити технології щодо продовження термінів придатності цих продуктів в охолодженому стані, в тому числі зі спеціальною упаковкою, що дозволяє довести до споживача продукцію високої якості і збільшити радіуси її доставки;
- здійснення моніторингу попиту і пропозиції на продукцію птахівництва в регіоні;
- створення птахопідприємствами мережі фірмової торгівлі;
- створення транспортно-розподільчої мережі та парку транспортних засобів;
- розробка програми інформаційного забезпечення руху продукції птахівництва від виробника до споживача;
- створення реєстру птахопідприємств з різним циклом виробництва з метою підвищення їх відповідальності за якість і безпеку продукції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вергійчук А.І. Стан птахівництва в Україні / А.І. Вергійчук // Ефективне птахівництво. – 2008. – № 11(47). – С. 4-5.
2. Ярошенко Ф. О. Птахівництво України: стан, проблеми і перспективи розвитку/ Ф.О. Ярошенко – К.: Аграрна наука, 2004. – 506 с.
3. Гуцин В. В. Современные проблемы птицеперерабатывающей отрасли и пути их решения / В. В. Гуцин // Птица и птицепродукты. – 2006 – № 6. – С. 13-15.
4. Волова Л. А. Техническое обеспечение логистики на предприятиях мясной промышленности / Л. А. Волова, В. А. Малков // Мясная индустрия. – 2006. – №4. – С. 11-14.
5. Денин Н. В. Роль качества в повышении эффективности производства и реализации птицеводческой продукции / Н. В. Денин // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2003.– № 1.– С. 21–24.
6. Полонець В. Реалізація маркетингових стратегій: проблемні зони та шляхи їх подолання / В. Полонець // Маркетинг в Україні. – 2008. – № 4. – С. 7–11.

Развитие логистическо-сбытовой цепи реализации продукции яичного птицеводства

С. В. Диденко

В статье рассмотрены основы функционирования украинского рынка продукции яичного птицеводства, рассмотрены основные факторы, влияющие на построение логистически-сбытовых связей, которые на рынке продукции исследуются с учетом глобализационных процессов в мировой экономике и вступления Украины во ВТО. Автором проанализированы преимущества внедрения в отрасли яичного птицеводства логистической концепции SCM, которая предусматривает использование системного подхода и интегрированного планирования при управлении всеми потоками ТМЦ и денежных средств. В статье дана теоретико-практическая оценка функционирования логистически-сбытовых цепей реализации продукции яичного птицеводства как на внутреннем, так и на внешнем рынках. Значительное внимание уделено исследованию эффективности функционирования фирменной торговли как альтернативе существующим каналам товародвижения от производителя к потребителю.

Ключевые слова: яичное птицеводство, фирменная торговля, сбыт, логистический центр.

The development of logistics and supply chain of the poultry egg production

S. Didenko

In the article the basic operation of the Ukrainian market of egg products of poultry, the basic factors affecting the logistic and marketing relationships in the market with the products studied accounting processes of globalization in the world economy and Ukraine's accession to the WTO. The author analyzes the benefits of the introduction of the industry's egg poultry logistics concept SCM, which involves the use of a systematic approach and integrated planning for the management of all flows of goods and materials and cash. In this paper theoretical and practical evaluation of the functioning of logistic value chain of the poultry egg production in the domestic and foreign markets. Considerable attention was paid to the efficiency of the company trade as an alternative to the existing channels of goods from producer to consumer.

Key words: egg poultry, own trade, marketing, logistics center.

УДК 658.14/.17.011.47

ЗЛЕНКО О.В., здобувач

Науковий керівник – **ЛАЙКО Д.О.**, д-р екон. наук
ННЦ «Інститут землеробства»

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті здійснюється оцінка теоретичних підходів щодо управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств. Особлива увага надається дослідженню фінансової стійкості агроформувань та прискоренню оборот-

ності обігових коштів, що є першочерговою задачею і важливим напрямом підвищення ефективності використання фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах. Описано основні шляхи скорочення витрат оборотного капіталу. Розглянуто методи управління запасами, розрахунками з дебіторами та нарахування амортизації. Висвітлено функціонування підприємств в умовах фінансової незалежності від зовнішніх позикових джерел.

Ключові слова: фінансові ресурси, фінансова стійкість, сільськогосподарське підприємство, управління.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки найважливішим елементом фінансової системи держави є фінанси підприємств, специфіка функціонування яких полягає в тому, що вони обслуговують процес первинного розподілу валового внутрішнього продукту, а також створюють умови для забезпечення процесу виробництва необхідними матеріальними, трудовими і, головним чином, фінансовими ресурсами. Фінансові ресурси є одним із найважливіших елементів відтворювального процесу, що забезпечують платоспроможність підприємства. Тому в кризовій ситуації проблема забезпечення платоспроможності постає для керівництва підприємства на перший план, а удосконалення методів і форм управління фінансовими ресурсами є головним завданням фінансової політики підприємства.

Проблема управління фінансовими ресурсами підприємства аграрного сектору економіки є складною і багатогранною, оскільки підприємству необхідно забезпечувати разом із платоспроможністю і дохідністю, а також кругообіг фінансових ресурсів має специфічні для галузі особливості. Тому підприємства у ході формування і використання фінансових ресурсів повинні виконувати різні завдання з огляду на протиріччя між платоспроможністю і дохідністю: з одного боку, збільшувати обсяг фінансових ресурсів для забезпечення постійної платоспроможності підприємства, а з іншого боку – забезпечувати ефективність виробництва продукції та її конкурентоздатність через їх раціональне використання. Таким чином, від ефективності управління фінансовими ресурсами залежить фінансовий стан підприємства і його місце в ринковому середовищі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нині фінансові можливості підприємства характеризуються такими поняттями, як дохід, кошти, фінансові ресурси. Чіткого розмежування між ними в науковій літературі дотепер немає, що породжує плутанину як у теорії, так і на практиці. Питання фінансових відносин, фінансових ресурсів взагалі і фінансових ресурсів підприємства зокрема досліджувалися в працях багатьох провідних вчених-економістів. Значний внесок у рішення цієї проблеми внесли: Аллахвердян Д.А., Баренгольд С.Б., Баранкін В.П., Бланк І.А., Буряковський В.В., Волков А.М., Гаретовський М.В., Гуйда Т.В., Дем'яненко М.Я., Костіна Н.І., Кузьмінський З.В., Опарін В.М., Окунєва Л.П., Пасхавер Й.С., Павлюк К.В., Поддєрьогін А.М., Поляк Г.Б., Родіонова В.М., Рибак В.В., Сенчагов В.К., Сичев М. Г., Чупіс А.В., Шахова Г. Я. та інші. Проте більшість вчених отождожують фінансові ресурси підприємства з їхніми джерелами формування, включаючи в їхній склад прибуток, амортизаційні відрахування і т.п. Але, на нашу думку, розгляд фінансових ресурсів підприємства як активу, за допомогою якого можливе погашення зобов'язань, що виникли, розв'язало б проблему кількісного і якісного розмежування понять “фінансові ресурси підприємства” і “джерела фінансових ресурсів підприємства”, а також створило б умови для оперативного управління фінансовими ресурсами підприємств як його активами.

Мета дослідження – здійснити оцінку теоретичних підходів до управління фінансових ресурсів та запропонувати авторське бачення щодо їх застосування у сучасних умовах діяльності сільськогосподарських підприємств.

Результати дослідження та їх обговорення. У функціонуванні сільськогосподарських підприємств центральне місце займає виробництво сільськогосподарської продукції. Саме на цій основі можливе досягнення продовольчої безпеки країни на сучасному етапі. Нині у провідних країнах світу підтримують високий рівень самозабезпечення: США і Франція – понад 100%, Німеччина – 93, Італія – 78, навіть бідна на родючі ґрунти Японія – 40%. Для України рівень продовольчої незалежності становить близько 30%.

Отже, в умовах, що склалися, необхідними і пріоритетними напрямками щодо підвищення ефективності використання фінансових ресурсів підприємств сільського господарства, на наш погляд, є:

- раціональне використання оборотних засобів;
- ефективне управління виробничими запасами;
- управління основними засобами і нематеріальними активами;
- організація і управління фінансовою стійкістю.

Кожному з цих напрямків притаманні свої інтереси, які, як правило, повинні збігатися між собою з метою стабілізації та підвищення ефективності функціонування підприємств аграрного сектору [1].

Виходячи з викладеного вище, розглянемо більш докладно ці напрямки. По-перше, сільсько-господарські підприємства у процесі своєї діяльності крім власного капіталу залучають значні позикові кошти, що пов'язано зі специфікою виробництва, а саме – наявністю тимчасового розриву в платіжному обороті, що є наслідком коливань протягом року в кругообігу обігових коштів, а також всього капіталу (сезонність відтворення обумовлює нерівномірність виробничих витрат і надходження виручки на банківські рахунки виробників сільськогосподарської продукції) [2]. Значна тривалість виробничого циклу, часті перерви у виробничому процесі і, як наслідок, значне незбігання часу виробництва та робочого періоду вимагають додаткових вкладень коштів під час перерв у процесі виробництва, спричинених природними умовами. Все це викликає гостру необхідність підвищення ефективності використання фінансових ресурсів та фінансової стійкості. Ефективність використання фінансових ресурсів характеризується оборотністю активів і показниками рентабельності. Отже, ефективність управління можна підвищувати, зменшуючи термін оборотності і підвищуючи рентабельність за рахунок зниження витрат і збільшення виручки. Прискорення оборотності обігових коштів не вимагає капітальних витрат і призводить до зростання обсягів виробництва та реалізації продукції [3].

Прискорення оборотності обігових коштів є першочерговою задачею і важливим напрямом підвищення ефективності використання фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах і досягається такими шляхами:

1. На стадії створення виробничих запасів – впровадження економічно обґрунтованих норм запасу; наближення постачальників сировини, напівфабрикатів, комплектуючих виробів до споживачів; широке використання прямих довготривалих зв'язків; розширення складської системи матеріально-технічного забезпечення, а також оптової торгівлі матеріалами та обладнанням; комплексна механізація і автоматизація вантажно-розвантажувальних робіт на складах.

2. На стадії незавершеного виробництва – прискорення науково-технічного прогресу (впровадження прогресивної техніки і технології, особливо безвідходної і маловідходної, роботизованих комплексів, роторних ліній, хімізація виробництва); розвиток стандартизації, уніфікації, типізації; вдосконалення форм підприємства промислового виробництва, застосування більш дешевих конструкційних матеріалів; вдосконалення системи економічного стимулювання; економічного використання сировинних і паливно-енергетичних ресурсів; збільшення питомої ваги продукції, що користується підвищеним попитом.

3. На стадії обігу – наближення споживачів продукції до її виробників; вдосконалення системи розрахунків; збільшення обсягу реалізованої продукції внаслідок виконання замовлень по прямих зв'язках, дострокового випуску продукції.

Отже, один зі способів економії оборотного капіталу, а отже підвищення його оборотності, полягає в удосконаленні управління запасами, з яких можна віднести до іншого напрямку підвищення ефективності фінансових ресурсів [4].

Інший шлях прискорення оборотності оборотного капіталу полягає у зменшенні рахунків з дебіторами. Рівень дебіторської заборгованості визначається багатьма факторами: вид продукції, ємність ринку, ступінь насиченості ринку певною продукцією, прийнята в підприємствах система розрахунків та ін. Управління дебіторською заборгованістю передбачає, перш за все, контроль за обіговістю коштів у розрахунках.

Третій шлях скорочення витрат оборотного капіталу полягає в кращому використанні грошових коштів. Таким чином, з позиції теорії інвестування кошти являють собою один з окремих випадків інвестування в товарно-матеріальні цінності [5]. Тому до них застосовуються загальні вимоги. По-перше, необхідний базовий запас грошових коштів для виконання поточних розрахунків. По-друге, необхідні певні кошти для покриття непередбачених витрат. По-третє, доцільно мати певну величину вільних грошових коштів для забезпечення можливого чи прогнозованого розширення діяльності.

До грошових коштів можна застосувати моделі, розроблені в теорії управління запасами, які дозволяють оптимізувати їх величину. Для цього необхідно оцінити: загальний обсяг грошових коштів та їх еквівалентів; яку частку слід тримати на розрахунковому рахунку, а яку у вигляді високоліквідних цінних паперів; коли і в якому обсязі здійснювати взаємну трансформацію грошових коштів і високоліквідних активів.

У західній практиці найбільше поширення отримали модель Баумоля і модель Міллера-Орра. Безпосереднє застосування цих моделей у вітчизняну практику поки ускладнено через інфляційні процеси, нерозвиненість ринку цінних паперів тощо. Ще одним важливим інструментом підвищення ефективності використання фінансових ресурсів є управління основними засобами підприємства та нематеріальними активами.

Основним питанням в управлінні ними є вибір методу нарахування амортизації. Відповідно до положень Податкового кодексу України, підприємство має право вибрати один з методів нарахування амортизації.

Найпоширеніший – рівномірний метод нарахування амортизації, що базується на нормативному терміні служби основних засобів. Норми амортизаційних відрахувань встановлюються, виходячи із фізичного і морального термінів служби засобів праці і висловлюють нормативний термін відшкодування їх вартості. Економічно обґрунтоване визначення величини амортизаційних відрахувань вимагає правильної вартісної оцінки основних засобів, періодично виникає потреба в переоцінці основних засобів з метою визначення їх відновної вартості та приведення у відповідність з реальними економічними умовами [6].

Іноді застосовують метод прискореної амортизації, який передбачає, що основна сума амортизації нараховується в перші роки експлуатації. Це не тільки дозволяє прискорити оновлення основних фондів, але і є методом зниження інфляційних витрат.

Метод прискореної амортизації забезпечує швидке відшкодування значної частини витрат, вираш за рахунок фактора часу.

Амортизаційні відрахування, отримані внаслідок застосування цього методу, мають строго цільове призначення. У разі їх використання не за призначенням додаткові суми амортизаційних відрахувань, відповідні розрахунку за прискореним методом, включаються до оподаткованого прибутку.

Іншим пріоритетним напрямком для управління та підвищення ефективності використання фінансових ресурсів доцільно своєчасно здійснювати систематичний аналіз фінансової стійкості, оскільки він дозволяє проводити оцінку величини і структури активів і пасивів. Це необхідно, щоб відповісти на питання: наскільки підприємство незалежне з фінансового погляду, росте чи знижується рівень цієї незалежності і чи відповідає стан активів і пасивів завданням її фінансово-господарської діяльності.

Між статтями активу і пасиву балансу існує тісний взаємозв'язок. Кожна стаття активу балансу має свої джерела фінансування. Для довгострокових активів джерелом фінансування є, як правило, власний капітал і довгострокові позикові кошти (можливо також формування довгострокових активів і за рахунок короткострокових кредитів банку). Оборотні (поточні) активи утворюються як за рахунок власного капіталу, так і за рахунок короткострокових позикових коштів. Залежно від джерел формування загальної суми поточних активів (обігових коштів) можна поділити на дві частини:

- змінну, яка створена за рахунок короткострокових зобов'язань підприємства;
- постійну, тобто постійний мінімум поточних активів (запасів і витрат), який утворюється за рахунок власного капіталу.

Нестача власного оборотного капіталу призводить до збільшення змінної і зменшення постійної частини поточних активів, що свідчить про посилення фінансової залежності підприємства і нестійкість його положення.

Фінансова стійкість підприємства характеризується системою абсолютних і відносних показників. Мета такого набору показників – оцінка ступеня незалежності підприємства від випадковостей, пов'язаних не тільки з умовами ринкового середовища, але зі звичайними зривами договорів, неплатежами і т.п. Показники, які характеризують незалежність по кожному елементу активів і по майну в цілому, дають можливість виміряти, чи достатньо стійке аналізоване підприємство у фінансовому відношенні.

Для аналізу фінансової стійкості є питання про те, які абсолютні і відносні показники відображають сутність фінансового стану.

Найбільш узагальнювальним абсолютним показником фінансової стійкості є відповідність або невідповідність (надлишок або нестача) джерел коштів для формування запасів і витрат. При цьому мається на увазі забезпеченість джерелами власних і позикових коштів, за винятком кредиторської заборгованості й інших пасивів.

Для характеристики джерел формування запасів і витрат використовуються кілька абсолютних показників, що відображають різний ступінь охоплення різних видів джерел: наявність власних джерел для формування обігових коштів; наявність власних оборотних і довгострокових позикових джерел коштів для формування запасів і витрат; загальна величина основних джерел коштів для формування запасів і витрат.

Трьом показникам наявності джерел коштів для формування запасів і витрат відповідають три показники забезпеченості запасів і витрат:

- надлишок або нестача власних джерел для формування оборотних коштів; надлишок або нестача власних і довгострокових позикових джерел для формування оборотних коштів;
- надлишок або нестача загальної величини основних джерел для формування запасів і витрат.

Визначення трьох показників запасів і витрат джерелами коштів для їх формування дозволяє класифікувати фінансові ситуації за ступенем їхньої стійкості.

Виділяють чотири типи фінансових ситуацій, яким відповідають такі значення трикомпонентного показника типу фінансового стану підприємства:

- абсолютна фінансова стійкість, що представляє крайній тип фінансової стійкості (1, 1, 1);
- нормальна стійкість, яка гарантує його платоспроможність (0, 1, 1);
- нестійкий фінансовий стан характеризується наявністю порушень фінансової дисципліни, перебоями в надходженні грошових коштів на розрахунковий рахунок, зниженням прибутковості діяльності підприємства. Він пов'язаний із порушенням платоспроможності. При цьому, проте, зберігається можливість відновлення рівноваги поповненням джерел власних коштів за рахунок прискорення оборотності запасів і додаткового залучення довгострокових кредитів і позикових коштів в обіг підприємства (0, 0, 1);
- кризовий фінансовий стан – підприємство знаходиться на межі банкрутства, оскільки в цій ситуації грошові кошти, короткострокові фінансові вкладення підприємства не покривають навіть його кредиторської заборгованості і прострочених позик (0, 0, 0).

У сучасних умовах функціонування підприємств велике значення набуває фінансова незалежність від зовнішніх позикових джерел. Запас джерел власних коштів – це запас фінансової стійкості підприємства за умови, що його власні кошти перевищують позикові.

Фінансова стійкість оцінюється за співвідношенням власних і позикових коштів, за темпами накопичення власних коштів у результаті виробничої та фінансової діяльності, співвідношення мобільних та іммобілізованих коштів підприємства, достатнім забезпеченням матеріальних оборотних засобів власними джерелами.

Висновки. Отже, ефект управління фінансовими ресурсами прямо залежить від структури капіталу підприємства, яка може сприяти або перешкоджати зусиллям підприємства щодо збільшення її активів. Вона також прямо впливає на норму прибутку, оскільки компоненти прибутку з фіксованим відсотком, що виплачуються за борговими зобов'язаннями, не залежать від прогнозованого рівня активності підприємства. Якщо підприємство має високу частку боргових виплат, можливі труднощі з пошуком додаткових капіталів.

Гнучкість у зміні структури капіталу може бути необхідним елементом стійкого фінансового стану підприємства. Зазвичай легше домовитися про короткострокові позики, ніж про середньо- і довгострокові. Короткостроковий капітал може забезпечити очікувані і неочікувані коливання потоку грошових коштів, тоді як середній довгостроковий капітал потрібен, в основному, для тривалих проектів (наприклад, програми закордонної експансії).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гудзь О. Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств / Гудзь О. Є. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 450 с.
2. Кобилкіна С.В. Вдосконалення методики оцінки фінансового стану сільськогосподарських підприємств за прогнозування можливого їх банкрутства / С. В. Кобилкіна, О. М. Кобилкін: зб. матеріалів III Всеукраїнської наук.-практич. конф. вчених, викладачів та практичних працівників [Розвиток фінансової системи України в умовах ринкових трансформацій] (Вінниця, 16–17 лют. 2006 р.). – Вінниця: Книга-Вега, 2006. – Т. 2. – С.40–43.
3. Ковалів В. Вплив фінансової кризи на сільськогосподарське виробництво / В. Ковалів, Л. Луців // Вісник Львівського національного аграрного університету: зб. наук. пр.– 2009. — №16(2) [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol.
4. Брейли Р. Принципы корпоративных финансов: Пер. с англ. / Брейли Р., Майерс С. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 1997. – 1120 с.
5. Крушвиц Л. Финансирование и инвестиции. Неоклассические основы теории финансов. / Л. Крушвиц – СПб.: Питер, 2000. – 400 с.
6. Лобанова Е.Н. Финансовый менеджер. / Лобанова Е.Н., Лимитовский М.А. – М.: ООО Издательско-консалтинговая Компания «ДеКА», 2000. – 400 с.

Теоретические основы управления финансовыми ресурсами сельскохозяйственных предприятий
А.В. Зленко

В статье проводится оценка теоретических подходов к управлению финансовыми ресурсами сельскохозяйственных предприятий. Особое внимание уделяется исследованию финансовой устойчивости агроформирований и ускорению оборачиваемости оборотных средств, что является первоочередной задачей и важным направлением повышения эффективности использования финансовых ресурсов сельскохозяйственных предприятий в современных условиях. Описаны основные пути сокращения издержек оборотного капитала. Рассмотрены методы управления запасами, расчетов с дебиторами и начисления амортизации. Освещены функционирования предприятий в условиях финансовой независимости от внешних заемных источников.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, финансовая устойчивость, сельскохозяйственное предприятие, управление.

Theoretical Foundations of financial management of agricultural enterprises

A. Zlenko

The article assesses theoretical approaches to the financial management of agricultural enterprises. Particular attention is paid to the study of financial sustainability of agricultural enterprises and accelerate the turnover of working capital that a priority and an important area of improving the efficiency of the financial resources of agricultural enterprises in the modern world. We describe the main ways to cut costs of working capital. The methods of inventory control, accounts receivable and depreciation. Deals with the functioning of enterprises in the financial independence from external debt sources.

Key words: financial resources, financial stability, agricultural enterprise management.

УДК 330.341.1:631.95.001.76

СОКОЛЬСЬКА Т.В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГО-БЕЗПЕЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

У статті висвітлено економічні аспекти збереження родючості ґрунтів як основи екологічно безпечного землекористування. Досліджені основні тенденції та дано оцінку існуючому стану використання, відтворення та охорони земельних ресурсів в Україні, визначено напрями удосконалення організаційно-економічних механізмів управління, використання та охорони земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: земля, земельні ресурси, деградація ґрунтів, гумус, вітрова ерозія, охорона земель, сталий розвиток, землекористування.

Постановка проблеми. Природний ресурс – земля, без якого неможливе матеріальне виробництво, нарівні з трудовими ресурсами, капіталом і науково-технічним прогресом вважається базовим ресурсом країни, важливим чинником економічного зростання та мірилом продовольчої безпеки будь-якої держави.

Україна має значні земельні активи, площа яких складає 60354,9 тис.га, з яких 70,9 % – землі сільськогосподарського призначення. Однак ефективність використання цих активів неухильно зменшується, підвищуються темпи деградації землі. Сумарні втрати гумусу внаслідок мінералізації (окиснювальної деструкції) та ерозії ґрунтів щороку становлять 32-33 млн тонн, що еквівалентно 320-330 млн тонн органічних добрив, а еколого-економічні збитки через ерозію перевищують 9,1 млрд гривень. Зниження родючості земель та їх меліоративна невпорядкованість, величезні масштаби й інтенсивність деградації ґрунтів зумовлюють щорічно недобір 10-12 млн тонн сільськогосподарської продукції [1]. При цьому заходи щодо підвищення родючості земель мають епізодичний характер, а починаючи з 1990 року, практично не здійснюються. В умовах безконтрольного землекористування, за відсутності критеріїв розмежування власності на природні ресурси, неузгодженості та суперечливості земельного законодавства, проблема зберігання екологічного потенціалу викликає серйозне занепокоєння. На часі постала проблема збереження екологічного потенціалу сільських територій та земель сільськогосподарського призначення через використання економічних важелів. Для сталого економічного зростання і сталого розвитку потрібна розробка та впровадження специфічних економічних і правових механізмів, які мають стимулювати ощадливе, а не виснажливе землекористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню зазначених вище проблем були присвячені праці таких відомих вчених: В.Я. Амбросова, Г.Д. Гуцуляка, А.С. Даниленка, В.Я. Мельсель-Веселяка, П.Т. Саблука, М.А. Хвесика та ін. Їхні дослідження, спрямовані на реформування земельних відносин, становлення приватного власника на землі, розробку нормативно-грошової та економічної оцінки землі, формування раціональних типів господарств, орендних відносин тощо, мають важливе практичне значення для аграрного сектору, разом з тим, досі залишаються невирішеними питання умов посилення внеску земельних активів в економічне зростання і сталий розвиток країни через дієві методи регулювання землекористування, спрямовані на збільшення національного багатства та добробуту за одночасного збереження довкілля.

Екологічне питання особливо гостро постало в сучасних умовах, коли власники капіталу поставили акцент на прибуток без урахування соціальної потреби в прийнятному для людини природному середовищі. Це може обернутися вкрай негативними екологічними наслідками в майбутньому, а загальний еколого-економічний збиток незіставний з короткостроковими вигодами.

Мета дослідження – розробка теоретико-методологічних засад формування системи еколого-безпечного землекористування, спрямованої на економічне зростання та сталий розвиток вітчизняної агросфери.

Методика досліджень. Для теоретичного узагальнення наукових концепцій, розробок і пропозицій, присвячених проблемам інновацій та економічного росту, нами було використано системно-аналітичний метод наукових досліджень. Для визначення основних напрямів еколого-безпечного землекористування використано проблемно-орієнтований метод дослідження.

Результати дослідження та їх обговорення. Невпинна деградація ґрунтів, зменшення гумусу та поживних речовин, їх руйнування та втрати в результаті водної та вітрової ерозії та ряд інших причин посилюють тривожні сигнали щодо руйнування земельно-ресурсного потенціалу вітчизняної агросфери. Це значною мірою пов'язано із розбалансованою, неефективною аграрною політикою, яка розглядає землю, в першу чергу, як нерухомість, незважаючи на те, що земля як природний ресурс здавна вважається загальнонаціональним надбанням, виключає будь-які природоохоронні обмеження за її використання.

Доведено, що проблеми деградації ґрунтів зумовлені недотриманням технологій обробітку культур (системи сівозмін у землеробстві), замість науково обґрунтованого чергування сільгоспкультур їх розташовують на полях, орієнтуючись на зростаючий попит і підвищення ціни, тобто нині в Україні, сільськогосподарське виробництво здійснюється практично в умовах повної відсутності державного і громадського контролю за використанням сільськогосподарських угідь, чітко встановлених екологічних обмежень і природоохоронних вимог щодо збереження ґрунтів. Існуючі державні програми розвитку сільського господарства не забезпечують стимулів у користувачів земель сільськогосподарського призначення до збереження ґрунтової родючості.

За результатами дослідження компанії Kleffmann Group, сільськогосподарські товаровиробники в 2011 році найбільше переймалися закупівельними цінами, на другому місці була загальна економічна ситуація, на третьому – погодні умови [3], тобто проблеми екологізації та безпечного землекористування «загубилися» в складних умовах виживання вітчизняної агросфери. Незважаючи на те, що в останні роки спостерігається позитивна динаміка основних показників аграрного виробництва в Україні (рис. 1), такий економічний підйом не можна назвати самодостатнім, а економічний ріст стійким та довготривалим, оскільки він значною мірою забезпечується за рахунок крупних великотоварних агропідприємств – агрохолдингів та сприятливої кон'юнктури світових сировинних ринків, а найвигідніші з погляду стратегічних завдань інвестиції в сучасні технології, інновації і науку практично не здійснюються. А це позбавляє країну шансів на шляху до якісно нового середовища проживання.

Рисунок 1. Динаміка обсягу сільськогосподарського виробництва (у відсотках до попереднього року)

Замість сталого розвитку всіх складових аграрної сфери відбувається майже одновекторна спрямованість на реалізацію інтересів капіталу, з метою одержання «ефекту масштабу», деформацію структури сільськогосподарського виробництва внаслідок скорочення тваринництва, скорочення працівників, монокультуризацію. Так, з року в рік комерційні культури займають 80-90% у структурі посівів сільгосп підприємств у АР Крим, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській, Одеській та Херсонській областях. Враховуючи кон'юнктуру світового ринку і високі закупівельні ціни на технічні культури, можна передбачити, що ріпак, соя, кукурудза і соняшник будуть переважати і надалі. Захоплення цими культурами призведе до того, що не розвиватиметься тваринництво, а в ґрунті не накопичуватимуться органічні речовини. В Україні у 2010 р. нараховувалося до 50 агрохолдингів (найбільше їх в Полтавській, Черкаській та Київській областях і переважна їх більшість з іноземним капіталом), які у сукупності контролюють близько 6 млн га, або майже 18,5% площі ріллі, в тому числі більше 30% ріллі сільськогосподарських підприємств [2]. А 2011 рік став черговим роком розширення земельних банків агрохолдингів і роком зростання їх кількості. Розмір українських агрохолдингів починається із площі 10 тис. га і сягає 400 тис. га [3]. Основною метою їх діяльності є отримання прибутку стрімким нарощуванням посівів ріпаку, 90% якого припадає на експорт до Європи (котра у рамках зелених технологій переробляє його на біодизель, тоді як високі ціни на бензин в разі збільшують собівартість вітчизняної аграрної продукції). За один рік ріпак забирає з гектара посівної площі в середньому 100-150 кг азоту, 30-50 – фосфору та 80-120 кг калію. Така ситуація здається нам схожою на ту, що спостерігалася до 30-х років у США, з виникненням монополій і корпорацій, які реалізовували свої економічні інтереси. На той час екологічні проблеми у вигляді серйозних програм урядом не ставились, проблеми перманентно накопичувались, ерозивні процеси наростали, і в 1930 році вилились в екологічну проблему у вигляді пилової бурі, тобто це приклад, коли економічне зростання без урахування екологічних інтересів дає серйозні негативні наслідки для навколишнього середовища, для суспільства в цілому.

А нині США мають унікальний досвід державного регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва, де екологічна компонента стоїть на першому місці. В європейських країнах першочерговими є питання захисту навколишнього середовища та екології, в них застосовують досить жорсткий контроль за аграрним виробництвом саме з погляду екології. Згідно із чинним законодавством, за недотримання вимог зі збереження родючості накладаються значні економічні та інші санкції, тому іноземний інвестор агрохолдингів намагається перенести вирощування енергетичних культур, зокрема ріпаку, в інші держави, до прикладу, в Україну. Адже в нас відсутня стратегія розвитку вирощування таких культур, немає відповідальності за порушення структури сівозміни. При цьому ще й вирощування ріпаку дотується по 50 грн за кожен гектар. Сільгоспвиробники не перераховували до бюджету податок на додану вартість, а ПДВ експортерам, які вивозили насіння за кордон [4]. Європейська комісія планує збільшити дотацію з виробництва тих видів біопалива, котрі не пов'язані з експлуатацією земельних ресурсів, наприклад водоростей та побутових відходів.

Причиною значного погіршення стану ґрунтів є також їх ерозія, зокрема, в Україні водної й вітрової ерозії зазнало понад 14,9 млн га сільськогосподарських угідь (35,2 % їхньої загальної площі). Виникли серйозні проблеми із поповненням біоенергетичного потенціалу ґрунтів. Сумарні втрати гумусу внаслідок мінералізації (окиснювальної деструкції) та ерозії ґрунтів щороку становлять 32-33 млн тонн, що еквівалентно 320-330 млн тонн органічних добрив, а еколого-економічні збитки через ерозію перевищують 9,1 млрд гривень [5].

За останні 15 років площа кислих ґрунтів збільшилася на 2,4 млн га, у тому числі на ріллі – на 1,5; тих, які піддані водній ерозії – 2,4, засолених – 1,0; земель із солонцевими комплексами – 3,9, заболочених і перезволожених – 1,0; зарослих чагарником і дрібноліссям – 0,5 млн га. Вміст гумусу в ґрунтах України за цей період знизився у середньому на 20 %. [1]. Разом з тим, ефект від використання таких угідь поступається середньоєвропейським показникам. Якщо врожайність зерна в Україні у кращі роки ледве перевищувала 30 ц, то у Нідерландах – понад 80 ц/га, Франції та Німеччині – 70 ц/га, Австрії, Великобританії, Данії, Швейцарії – 60 ц/га [6]. Таким чином, сільськогосподарське землекористування в Україні підійшло до небезпечної межі, слідом за якою виникає загроза невіправних екологічних та економічних процесів. Існуюча державна політика з охорони земель слабозвинена, незважаючи на те, що перші кроки до виправлення ситуації були зроблені ще у 1991 році, коли був прийнятий Земельний Кодекс України (та новий Земельний Кодекс України 2001 р.), котрий здавалося б відкривав широкі можливості для формування класичних загальноприйнятих у цивілізованому світі земельних відносин. Також Законом України “Про основні засади державної аграрної політики

на період до 2015 року” передбачено вирішення питань забезпечення охорони земель, підвищення родючості ґрунтів та екологічної безпеки сільських територій через здійснення комплексу заходів відповідно до проектів землеустрою, однак нині вони не працюють. Зокрема, у Законі України «Про державний бюджет на 2011 рік» було передбачено 15 тис. грн. на докорінне поліпшення земель науково-дослідних господарств, що, звичайно, в масштабах України є мізерною сумою. Втім, у 2012 та 2013 роках навіть цієї суми не передбачено, хоча у Земельному Кодексі України система раціонального використання земель розглядається як така, що повинна мати природоохоронний, ресурсозберігаючий, відтворювальний характер і передбачати збереження ґрунтів, обмеження негативного впливу на них, а також на рослинний і тваринний світ, геологічні породи, водні джерела та інші компоненти навколишнього середовища [7].

У Державному бюджеті України на 2013 рік передбачено виділення коштів 8313533,7 тис. грн на Міністерство аграрної політики та продовольства, з них 903 716,8 тис. грн – на Державне агентство земельних ресурсів України (країни ЄС витрачають 25% свого бюджету сільського розвитку на управління земельними ресурсами та боротьбу зі зміною клімату), проте не виділено окремо, скільки коштів держава має спрямувати на економічне стимулювання заходів щодо охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів, хоча на сайті Міністерства розміщено проект постанови КМУ про порядок економічного стимулювання використання та охорони земель і підвищення родючості. В такій ситуації порятунком для продовольчої безпеки України може стати цілковитий перехід до сталого землекористування через запуск в дію системи еколого-економічного регулювання землекористування, створення та практичного застосування єдиних методичних принципів проведення земельної й одночасно природоохоронної політики, котра через економіко-правові інструменти здійснює регулювання земельних ресурсів. Користувачі земельних ресурсів мають усвідомити важливість екологічного фактору сталого розвитку агросфери, держава повинна за допомогою конкретних програм забезпечити усунення протиріч між короткочасними економічними вигодами і довгостроковими завданнями економічного росту через становлення нових економічних і правових заходів, стимулюючих ошадливе та невиснажливе землекористування.

Необхідно пам'ятати, що на відновлення родючості ґрунтів потрібно значно більше часу і коштів порівняно зі своєчасним проведенням заходів підтримання їх якісного стану.

Висновки. Незважаючи на розроблену 2013 р. «Стратегію розвитку аграрного сектору економіки» (на період до 2020 року [8]), в Україні, на жаль, спостерігається стійка тенденція погіршення якісного стану ґрунтів. Зменшуються запаси гумусу, безповоротно виносяться поживні речовини, відбувається їх підкислення, засолювання, деструктуризація. За таких умов створюється реальна загроза подальшої інтенсивної деградації ґрунтового покриву – основного засобу аграрного виробництва. Тому для забезпечення сталого землекористування ми вважаємо за необхідне негайно перейти до виконання прийнятих програм, що дозволить модернізувати аграрну сферу, зорієнтувати її ринок через досягнення результативних цільових показників сільського розвитку.

Наприклад, державна підтримка може надаватися лише тим товаровиробникам, які дотримуються сівозмін, здійснюють заходи з недопущення деградації ґрунтів, науково обґрунтовано застосовують мінеральні добрива, засоби захисту рослин та пестициди.

За дотримання правил і вимог сталого агрогосподарювання сільгоспвиробник може розраховувати на одержання бюджетних коштів підтримки за будь-якою державною програмою.

Водночас на нинішньому етапі розвитку нашої держави за відсутності бюджетних коштів необхідно на законодавчому рівні радикально підвищити екологічну відповідальність усіх суб'єктів господарської діяльності, природокористувачів і природозабруднювачів. За порушення вимог ресурсо-екологічної безпеки мають реально діяти покарання, адміністративна, економічна й кримінальна відповідальність за заподіяну екологічну шкоду. Оскільки розвиток аграрного виробництва в Україні не може відбуватися переважно на засадах екстенсивного та виснажливого землекористування, пріоритет має надаватися органічному землеробству, збереженню природних ресурсів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Земельна реформа та шляхи її реалізації. – Хмельницький: Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій. – 2012. – 102 с.
2. "Країна рухається навмання, наосліп. Хіба за таких умов можна вдало кудись інтегруватися?". – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://gazeta.ua/articles/opinions-journal>.
3. Мазур Є. Українські аграрії мають самі створювати собі погоду / Є.Мазур // Агробізнес сьогодні. – №12(259) червень 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.agro-business.com.ua>.
4. Баца В. «Ріпакова ейфорія»: чи витримає її наша земля? / В. Баца. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://vilne.org.ua>.

5. ШОК! Україна вже втратила 30% чорноземів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.land-ukraine.com>.

6. Головка Г. Земля чекає дбайливих господарів / Г. Головка, О. Маслак// Агробізнес сьогодні. – №15-16(238-239), серпень 2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.agro-business.com.ua>.

7. Земельний Кодекс України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.uazakon.com>.

8. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / За ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. – 182 с.

Формирование системы эколого-безопасного землепользования

Т.В. Сокольская

В статье освещены экономические аспекты сохранения плодородия почв как основы экологически безопасного землепользования. Исследованы основные тенденции и дана оценка существующего состояния использования, воспроизводства и охраны земельных ресурсов в Украине и определены направления совершенствования организационно-экономических механизмов управления, использования и охраны земель сельскохозяйственного назначения.

Ключевые слова: земля, земельные ресурсы, деградация грунтов, гумус, ветровая эрозия, охрана земель, постоянное развитие, землепользование.

Forming up ecologically safe land tenure system

T. Sokolska

The paper highlights economic aspects of soil fertility preservation as a basis of safe land tenure. The main tendencies are studied and estimation of the existing state of the applying, reproduction and protection of land resources in Ukraine, ways of improving organizational and economic management mechanisms improvement, use and protection of agriculture soils.

Key words: land, land resources, soils degradation, humus, wind erosion, lands protection, sustainable development, land tenure.

УДК 456.78.09

ГОНТАРУК Я.В., здобувач

Науковий керівник – **МАЗУР С.А.**, канд. екон. наук

Вінницький національний аграрний університет

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ОБСЯГІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ГЛОБАЛІЗОВАНИХ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ РИНКАХ

У статті досліджено обсяги виробництва основних видів продукції харчової промисловості (м'ясо великої рогатої худоби, молоко, цукор, олія) Вінницької області, що зумовлено присутністю значних потужностей харчової промисловості АПК. Визначено основні напрями її експорту. Запропоновано заходи, які дадуть можливість збільшити частку харчових підприємств на глобалізованих агропродовольчих ринках.

Ключові слова: готова продукція, глобалізація, міжнародні ринки продуктів харчування.

Постановка проблеми. Зростання кількості підприємств харчової промисловості на світових ринках агропродовольства є невід'ємною передумовою розвитку процесів глобалізації. Дослідження структури обсягів реалізації продовольства за межами держави дасть можливість визначити найбільш перспективних партнерів для розвитку торговельних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження функціонування харчових підприємств на глобалізованих ринках продовольства ґрунтовно досліджено у працях Бабенка А.А., Криворучка В.І., Месель-Веселяка В.Я., Мостового Г.І., Саблука П.Т. та ін. Проте подальших досліджень потребують питання, пов'язані зі співробітництвом з найбільш перспективними імпортерами продовольства переробної промисловості АПК Вінницької області, що і зумовлює актуальність цього дослідження.

Мета дослідження – визначення обсягів реалізації продукції харчової промисловості Вінницької області на світових ринках агропродовольства, розгляд географічної структури експорту та розробка заходів, які сприятимуть зростанню частки переробної промисловості АПК на глобалізованих ринках продуктів харчування.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано методи: статистико-економічний – для опрацювання масиву статистичних та емпіричних даних та монографічний – для детального вивчення окремих елементів досліджуваного явища на прикладі конкретних об'єктів.

Результати дослідження та їх обговорення. Харчова промисловість Вінницького регіону є однією з найбільш експортно орієнтованих галузей області. Це зумовлено як наявністю розвинутого сільського господарства, так і достатньою кількістю переробних підприємств АПК. За останні роки, незважаючи на кризові явища в економіці, відбувалось досить значне зростання обсягів виробництва продовольства (табл. 1).

Таблиця 1 – Обсяги виробництва основних видів продукції харчової промисловості

Продукція	Вироблено за 2012р.	2012 до 2011 рр., %	Відхилення 2012 від 2011 рр.
Яловичина і телятина свіжі (парні) чи охолоджені, т	14356	114,9	1865
Яловичина і телятина морожені, т	923	126,1	191
Напівфабрикати м'ясні, т	3958	80,2	-978
Соки натуральні, т	14611	109,1	1216
Олія соняшникова нерафінована, т	147779	117,0	21480
Маргарин, т	51499	94,7	-2900
Молоко оброблене рідке, т	320557	119,0	51188
Масло вершкове, т	13645	125,1	2739
Спреди та суміші жирів, т	3222	73,8	-1144
Сири жирні, т	6541	94,2	-402
Молоко і вершки, т	1476	118,6	231
Борошно, т	171320	105,5	9002
Крупи, т	9100	145,4	2842
Вироби хлібобулочні, т	52993	87,8	-7378
Цукор білий кристалічний, т	338266	76,2	-105736
Вироби кондитерські з цукру, т	56616	104,2	2284
Спирт етиловий неденатурований, тис. дол	2308,7	90,8	-234,8

Джерело: [2]

Присутність значних потужностей харчової промисловості АПК в області дає їм можливість експортувати частину своєї продукції. Протягом останніх років, в основному, за кордон реалізувалась молочна продукція, соняшникова олія та спиртні напої (табл.2).

Таблиця 2 – Обсяги експорту основної продукції харчової промисловості Вінницької області в натуральному і вартісному вираженні

Назва товару	Одиниці виміру	2011 р.		2012 р.	
		кількість	вартість тис. дол. США	кількість	вартість тис. дол. США
М'ясо великої рогатої худоби (яловичина)	кг	347470,0	1677,0	1092871,0	5119,3
Молоко і молочні продукти	кг	4825193,0	5764,1	6099950,5	8348,2
Масло вершкове та інші молочні жири	кг	71607,0	263,5	76660,5	286,6
Сири	кг	771957,0	3700,3	251905,6	1294,5
Олія соняшникова	кг	123215177,0	141930,8	101145829,4	112953,0
Цукор білий	кг	2405000,0	1747,2	23079850,0	15189,7
Кондитерські вироби з цукру	кг	330097,0	388,0	109762,9	127,7
Хліб, кондитерські вироби	кг	8552,0	18,1	39944,3	65,3
Спирт етиловий неденатурований	кг	810849,0	949,0	343112,0	341,8
Спирт етиловий неденатурований	л 100 % спирту	970018,0	-	409260,0	-
Горілка	кг	16483423,0	24388,8	9828520,2	16791,4
Горілка	л 100 % спирту	3615388,7	-	2178534,9	-
Всього		X	199451,5	X	168960,7

Джерело: [2]

Зниження обсягів експорту в 2012 році спостерігалось за рахунок зменшення реалізації спиртних напоїв, олії та молочної продукції. Це спричинено, насамперед, політикою РФ щодо молочної продукції з України.

Основною продукцією харчової промисловості Вінницької області, що реалізується на світових ринках, є олія, спиртні напої та маргарин (табл.3).

Основним імпортером соняшникової олії, виробленої на Вінниччині, є Китай та ЄС, маргарину – країни СНД, а спиртних напоїв – країни СНД та Німеччина. Для нарощування обсягів продажів основної експортоорієнтованої продукції харчової промисловості Вінницької області доцільно розвивати співробітництво саме з основними експортерами не лише на рівні підприємств, але і на рівні держав.

Загальні обсяги експорту усіх видів продукції харчової промисловості у загальній вартості експорту регіону складають понад ¼ (табл. 4). Враховуючи обсяги експорту сільськогосподарсь-

кої продукції, загальні обсяги продукції АПК складають близько половини загального об'єму експорту області.

Таблиця 3 – Експорт груп або окремих видів товарів за країнами світу за січень-листопад 2012 року

Найменування	Одиниця виміру	Кількість	Вартість, тис. дол. США
Олія соняшникова,			
всього	кг	101145829,4	112953,0
I. Країни СНД	кг	7375729,2	8971,0
II. Інші країни світу	кг	93770100,2	103982,0
Європа	кг	30503083,6	32211,0
Азія	кг	47294233,1	53855,0
Китай	кг	26571250,0	31397,2
Америка	кг	12237308,0	14239,1
Маргарин			
всього	кг	13694774,0	22539,3
I. Країни СНД	кг	12367802,0	20264,9
Азербайджан	кг	5782460,0	10955,9
Молдова	кг	2039182,0	3180,0
РФ	кг	2492500,0	3464,1
II. Інші країни світу	кг	1326972,0	2274,4
Цукор			
всього	кг	23079850,0	15189,7
I. Країни СНД	кг	21484850,0	14167,9
Казахстан	кг	13434850,0	8943,7
II. Інші країни світу	кг	1595000,0	1021,8
Спирт етиловий неденатурований, спиртні напої			
Всього	кг	13043129,9	22247,4
	л 100 % спирту	2837925,5	
I. Країни СНД	кг	8411381,0	15093,5
	л 100 % спирту	1796246,5	
II. Інші країни світу	кг	4631748,9	7153,9
у т.ч.	л 100 % спирту	1041679,0	
Європа	кг	2288158,8	3569,7
	л 100 % спирту	509700,1	
Німеччина	кг	810774,5	1499,8
	л 100 % спирту	178074,7	

Джерело: [2]

Таблиця 4 – Товарна структура зовнішньої торгівлі Вінницької області за січень-листопад 2012 року

Назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт			Імпорт		
	тис.дол. США	у % до січня- листопада 2011р.	у % до загального обсягу	тис.дол. США	у % до січня- листопада 2011р.	у % до загального обсягу
Усього	592906,6	98,7	100,0	465490,3	132,9	100,0
Продукти тваринного походження	16193,0	98,0	2,7	17548,0	93,4	3,8
Продукти рослинного походження	81918,5	170,2	13,8	13961,4	93,3	3,0
Готові харчові продукти	142945,6	107,5	24,1	5419,2	75,5	1,2
у т.ч. алкогольні і без- алкогольні напої та оцет	23947,0	53,2	4,0	243,5	407,6	0,1

Джерело: [2]

Оскільки область є аграрно-індустріальною і обсяги експорту – досить значні, спостерігається перевищення обсягів експорту над імпортом. Проте для подальшого збільшення обсягів експорту доцільно розвивати, насамперед, переробну галузь АПК області.

Висновки. Отже, зовнішню торгівлю товарами переробної промисловості АПК Вінницької області слід розвивати у найбільш перспективних напрямках як ЄС, так і країни СНД. Найдоці-

льніше розробити плани реалізації продукції, яка є найбільш перспективною для реалізації, а саме горілчані вироби та олії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабенко А.А. Продовольственная безопасность Украины и ее регионов / Збірник наук. праць Луганськ. нац. аграрн. ун-ту. (За ред. В.Г. Ткаченка). – Луганськ: Вид-во ЛНАУ, 2005. – № 51 (74). // Серія “Економ. науки”. – С. 19.
2. Економічне і соціальне становище Вінницької області за 2012 рік. Головне управління статистики у Вінницькій області. – Відпов. за випуск Ігнатів С.Н., Шевченко О.В. – 75 с.
3. Крисанов Д. Пріоритети аграрної сфери та їх реалізація в умовах економічної кризи. / Д. Крисанов // Економіка України. – 2004. – № 11. – С.53-57.
4. Криворучко В.І. Розвиток овочівництва в Україні [текст] / В.І. Криворучко // Економіка АПК. – 1999. – №1. – С. 117-123.
5. Месель-Веселяк В.Я. Реформування аграрного сектору України: здобутки і проблеми / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 3-8.
6. Мостовий Г.І. Агробізнес: державне регулювання: монографія. / Г.І. Мостовий – Харків: Основа, 2002. – 300 с.
7. Саблук П.Т. Глобалізація і продовольство / П.Т.Саблук, Г. Білорус, В.І. Власов. – К.: Київ:ННЦ „ІАЕ”, 2008. – 632 с.

Структурний аналіз об'ємів реалізації продукції харчової промисловості Вінницької області на глобалізованих агропромислових ринках

Я.В. Гонтарук

В статті досліджено об'єми виробництва основних видів продукції харчової промисловості (мясо великого рогатого скота, молоко, цукор, масло) Вінницької області, що обумовлено присутністю значительних потужностей харчової промисловості АПК. Визначено основні напрями її експорту. Предложено заходи, які дозволять збільшити частку харчової продукції на глобалізованих агропродовольствених ринках.

Ключові слова: готова продукція, глобалізація, міжнародні ринки продуктів харчування.

Structural analysis of sales of food products Vinnytsia region globalized agricultural markets

Y. Gontaruk

The article examines the output of major food products (meat of cattle, milk, sugar, oil) Vinnytsia region, due to the presence of large capacity food agriculture. The main directions of its exports. The measures that will enable enterprises to increase the share of food in the globalized agricultural markets.

Key words: finished products, globalization, international food markets.

УДК 330.322:336

СТАРИЧЕНКО М.А., здобувач

Науковий керівник – **ВАРЧЕНКО О.М.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ

У статті узагальнено підходи щодо визначення сутності понять «інвестиційний потенціал» та «інвестиційна привабливість». Автором систематизовано особливості прояву інвестиційної привабливості на рівні країни, регіону та підприємства. Визначено основні складові інвестиційної привабливості аграрних підприємств та встановлено зв'язок між ними. Ідентифіковано чинники формування інвестиційного клімату сільськогосподарських підприємств. Досліджено вплив економічних умов функціонування й розвитку галузі сільського господарства на інвестиційну привабливість конкретного суб'єкта. Обґрунтовано необхідність розробки заходів щодо підвищення інвестиційної привабливості підприємств аграрного сектору.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна привабливість, державна підтримка, аграрний сектор.

Постановка проблеми. Нині формування інвестиційної привабливості відіграє вагомий роль в активізації інвестиційних процесів. Поняття «інвестиційна привабливість» в економічній літературі з'явилося нещодавно, проте його трактування характеризується значною різноманітністю. Така неоднозначність та багатовекторність зумовлює відмінне сприйняття та розуміння змістового наповнення інвестиційної привабливості. Багатоваріантність у тлумаченні інвестиційної привабливості надалі ускладнює її діагностику, оскільки різне змістове наповнення категорії зумовлює різні підходи до її оцінювання та ідентифікування. З огляду на це, виникає необхідність в обґрунтованому уточненні змісту поняття “інвестиційна привабливість”.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки висвітлено у працях відомих вітчизняних вчених: І.О. Бланка [1], Дуки А.П. [2], В.К. Збарського [3], В.В. Ковальова [4], М.І. Кісіля [5], М.Ю. Коденської, П.Т. Саблука [6] та багатьох інших. Однак окремі сторони проблеми залишаються актуальними й потребують подальшого дослідження.

Метою дослідження є теоретико-методичне обґрунтування напрямів формування інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств і розробка практичних рекомендацій щодо її підвищення.

Матеріали та методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували праці зарубіжних та вітчизняних науковців. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: діалектичний, графічний, абстрактно-логічний, узагальнення та порівняння, метод структурного аналізу.

Результати досліджень та їх обговорення. У процесі дослідження нами виявлено, що термін «інвестиційна привабливість» зустрічається в економічній літературі не дуже часто. Як правило, економісти та інші фахівці пов'язують його із такими виразами, як інвестиційний клімат, інвестиційна політика, інвестиційний потенціал, інвестиційний рейтинг та ін.

Необхідно зазначити, що «інвестиційна привабливість» як особлива економічна категорія розглядається економістами та фахівцями органів управління на макро- і мікрорівнях, а також на рівні галузі в цілому й окремого господарюючого об'єкта (підприємства). Поряд із терміном «інвестиційна привабливість» використовуються споріднені категорії: «привабливість бізнесу»; «привабливість можливостей», «привабливість інвестицій», «привабливість галузі», «привабливість продуктової пропозиції», «привабливість стратегії» тощо.

Серед науковців поширена думка, що інвестиційну привабливість доцільно розглядати по вертикалі: країна, регіон, галузь, підприємство, інвестиційний проект. При цьому інвестиційна привабливість характеризується через поєднання ознак, засобів, можливостей, що зумовлюють у сукупності потенційний платоспроможний попит на інвестиції в країні, регіоні, галузі і т.д. Залежно від часового горизонту аналізу, управління і прогнозування вона може бути поточною і перспективною. Вважаємо, що такий підхід ускладнює процедуру ідентифікації чинників привабливості, їх кількісну та якісну оцінку, оскільки той чи інший об'єкт інвестування внаслідок дії регіональних і галузевих особливостей, географічного положення та інших чинників матиме різну інвестиційну привабливість.

Поділяємо слухність думки про те, що інвестиційна привабливість регіону є об'єктивними передумовами для інвестування і кількісно виражається в обсязі капітальних вкладень, які можуть бути залучені в регіон, з урахуванням сформованого у ньому інвестиційного потенціалу і рівня інвестиційних ризиків [2].

Інвестиційна привабливість регіону – поняття віртуальне, оскільки бажане не завжди відповідає дійсності. Оцінюючи інвестиційну привабливість певного регіону, рейтингові агентства враховують не лише природний і виробничий потенціал, наявність трудових і фінансових ресурсів, але й отримані (як правило, в результаті опитувань) оцінки політичної ситуації в ньому, рівень корупції чиновників, судового захисту підприємництва на території тощо. Причому думки опитуваних можуть бути полярними залежно від їх особистого досвіду взаємодії зі структурами державної влади.

Для інвесторів, що приходять в регіон, важливі не декларативна, а реальна підтримка (особливо на етапі становлення бізнесу), рівень компетентності чиновників, з якими інвесторові доведеться контактувати, передбачуваність дій органів влади. Отже, поняття «інвестиційна привабливість регіону» розглядається як сукупність багатьох об'єктивних ознак, засобів і обмежень, що зумовлюють можливість залучення інвестицій в регіон.

Як зазначає О.В. Бражко, інвестиційна привабливість у загальному сенсі – це інтегральна характеристика, достатня соціально-економічна, організаційно-правова, морально-психологічна і суспільно-політична зацікавленість суб'єкта інвестиційної діяльності вкладати свої кошти у той або інший об'єкт [7].

Вважаємо, що інвестиційна привабливість регіону – це сукупна характеристика окремих територій країни з погляду інвестиційного клімату, рівня розвитку інвестиційної інфраструктури, можливостей залучення фінансових ресурсів, що істотно впливають на формування прибутковості засобів, які вкладаються, та інвестиційних ризиків [8]. Наведене вище дозволяє зробити висновок про те, що поняття «інвестиційна привабливість» означає наявність таких умов інвестування, які впливають на переваги інвестора у виборі певного об'єкта інвестування. Об'єктом інвестування може бути окремий проект, підприємство, місто, область, регіон, країна.

В.М. Хобта обґрунтовує положення про те, що «інвестиційна привабливість підприємства як об'єкта інвестування є важливим показником, під яким слід розуміти його інтегральну характеристику з погляду наявного стану, можливостей розвитку, обсягів і перспектив отримання і розподілу прибутку, ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості підприємства, ділової активності та рентабельності. Вона поєднує у собі дані про ступінь очікуваної доходності, ризикованості та ліквідності потенційного капіталовкладення» [9].

Інвестиційна привабливість підприємства формується на кількох щаблях. Це рівень держави, регіону, галузі та безпосередньо підприємства. Визначити, який із зазначених рівнів з погляду впливу на інвестиційну привабливість є домінантним, а який менш важливий досить складно. З

ієрархічної сторони найвищим є рівень факторів, що формують державну компоненту інвестиційної привабливості, далі розміщені чинники, що обумовлюють привабливість регіону та галузі, яка ієрархічно знаходиться на тому ж рівні, що й регіон. Нижній щабель формують фактори інвестиційної привабливості підприємства.

На наше переконання, інвестиційна привабливість підприємства характеризується ефективністю використання ресурсного потенціалу майна, платоспроможністю, фінансовою стійкістю, його спроможністю до економічного зростання, підвищення прибутковості капіталу, техніко-економічного рівня виробництва, якості та конкурентоспроможності продукції. Інвестиційну привабливість підприємства необхідно розглядати через перспективність, вигідність, ефективність і мінімізацію ризиків інвестиційних вкладень у його розвиток.

Розрізняють абсолютну інвестиційну і порівняльну інвестиційну привабливість регіону, галузі (останнє припускає порівняння з показниками інвестиційної привабливості інших регіонів, галузей).

Інвестиційна привабливість країни визначається великими консалтинговими компаніями або спеціалізованими державними установами. При цьому основну увагу приділяють ролі підприємства щодо збереження та економічного розвитку потенціалу країни, забезпечення технологічної та економічної її безпеки, досягнення пріоритетів світового науково-технологічного розвитку тощо.

Оцінку інвестиційної привабливості підприємства на рівні регіону здійснюють територіальні органи державної влади і відповідно її критеріями є: місце підприємства на регіональному ринку, вплив на соціально-економічний розвиток регіону, ставлення територіальних органів державної влади до досліджуваного об'єкта тощо. Така оцінка дозволяє формувати ефективну регіональну інвестиційну політику. Інвесторами, як правило, виступають регіональні органи державної влади або великі фінансово-кредитні компанії, які залучають інвесторів через гарантії з боку держави.

Інвестиційна привабливість підприємств на рівні галузі визначається з огляду на необхідність відділення галузевих підприємств, здатних самостійно здійснювати відтворювальний процес від підприємств, що потребують дотацій з боку держави або пільгового кредитування процесів оновлення виробництва. Така характеристика дозволяє будувати інвестиційну стратегію розвитку галузі.

Отже, кожному об'єкту інвестиційного ринку притаманна власна інвестиційна привабливість. Інвестиційна привабливість підприємства, крім врахування власного потенціалу, формується під впливом галузі, регіону та країни. У свою чергу, сукупність підприємств утворює галузь, яка впливає на інвестиційну привабливість цілого регіону, а із привабливості регіонів формується привабливість країни.

Поняття «інвестиційна привабливість» має в економічній літературі ряд подібних виразів: «інвестиційний клімат», «інвестиційний імідж». Так, на думку Н.В. Єгошина, «інвестиційний клімат – це сукупність політичних, економічних, соціальних і юридичних умов, що максимально сприяють інвестиційному процесу; можливості, рівні для вітчизняних і іноземних інвесторів; однакові за привабливістю умов для вкладення капіталів у національну економіку» [10].

Більшість фахівців розглядають інвестиційний клімат (від англ. *investment climate*) як економічні, політичні, фінансові умови, що впливають на надходження внутрішніх і зовнішніх інвестицій в економіку країни, тобто інвестиційна привабливість будь-якої галузі, підприємства багато в чому визначається загальним інвестиційним кліматом [11].

Отже, під інвестиційним кліматом розуміють середовище, в якому відбуваються інвестиційні процеси. Формується інвестиційний клімат під впливом політичних, економічних, юридичних, соціальних та інших чинників, що визначають умови інвестиційної діяльності в країні (галузі, регіоні, конкретному підприємстві) і зумовлюють рівень ризику інвестицій. Оцінки інвестиційного клімату коливаються в широкому діапазоні – від сприятливого до несприятливого. Сприятливим вважається клімат, який забезпечує активну діяльність інвесторів, стимулює приплив капіталу. Несприятливий клімат підвищує ризик для інвесторів, що призводить до відтоку капіталу й уповільнення інвестиційної діяльності.

Складовими інвестиційної привабливості прийнято виділяти інвестиційний потенціал та інвестиційний ризик. Так, Матвієнко П.В. зазначає, що інвестиційний потенціал регіону – це сукупність наявних у регіоні чинників виробництва і сфер вкладення капіталу, тобто це кількісна характеристика, що враховує основні макроекономічні характеристики, насиченість території факторами виробництва (природними ресурсами, робочою силою, основними фондами, інфраструктурою тощо), споживчий попит населення та інші показники [12].

Також інвестиційний потенціал розглядають як сукупність інвестиційних ресурсів, складових тієї частини накопиченого капіталу, яка представлена на інвестиційному ринку у формі потенційного інвес-

тиційного попиту, що має можливість перетворитися на реальний інвестиційний попит і забезпечує задоволення матеріальних, фінансових та інтелектуальних потреб відтворення капіталу.

Зазначимо, що інвестиційна привабливість і ризик нерозривно пов'язані між собою і спільно використовуються у визначенні рейтингу країни, регіону, галузі, підприємства й інвестиційного проекту.

На інвестиційну привабливість впливають дві групи чинників: регіональні та об'єктні. До чинників, що формують інвестиційний клімат, доцільно віднести: політичні – визначають можливість втрат інвестицій внаслідок дестабілізації ситуації в країні-реципієнті інвестицій (наприклад, оголошення дефолту через зовнішні борги), політичної взаємодії між країною-реципієнтом і країною – потенційним інвестором, загальнополітичної ситуації в регіоні та у світі; економічні – визначають сучасний економічний стан розвитку території, рівень фіскального навантаження на певній території, стратегічні можливості регіонального ринку; нормативно-правові – передбачають додержання нормативних законів, підзаконних актів, що характеризують діяльність не лише законодавчих, але і виконавчих органів влади; інфраструктурні – визначають забезпеченість регіону об'єктами виробничої і соціальної інфраструктури та їх доступністю; природоохоронні – включають інформацію про ступінь забрудненості території відходами (негативний вплив екологічного чинника на бізнес) і дані про витрати на природоохоронні заходи; демографічні – чисельність і щільність населення, статеві-вікова характеристика, зайнятість населення, тривалість життя, можливість міграції робочої сили; природно-кліматичні (географічні) – економіко-географічне положення регіону, його кліматичні умови, можливість появи надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру (смерч, повінь, снігопад, землетрус).

Будь-який регіон володіє ресурсами, які впливають на інвестиційну привабливість. Ресурси – це об'єкти, що характеризуються потенційною можливістю їх участі у виробництві та споживанні. Серед ресурсних факторів, що впливають на інвестиційний клімат, доцільно виділити: природні – поділяються на відтворювані (лісові та сільськогосподарські), а також невідтворювані. До невідтворюваних відносять мінеральні ресурси органічного (нафта, газ) і неорганічного (руда; корисні копалини) походження, а також земельні та водні ресурси; виробничі – обсяги виробництва промислової і сільськогосподарської продукції; фінансові – розглядаються як прибутковість підприємств і організацій, а також через обсяги наданих кредитів та їх доступність; інтелектуальні – визначаються через розвиток науки, освіти, культури, наявності організацій, що ведуть НДДКР. Інтелектуальні ресурси – це досвід, спеціалізація, освіта і культурний рівень населення регіону.

Об'єктні чинники характеризують інвестиційні об'єкти за кінцевими результатами господарської діяльності, які включають якісні та кількісні відмінності певного виробничого об'єкта від інших компаній за певний період. З цього формулювання випливає, що оцінку інвестиційної привабливості можна охарактеризувати, як, по-перше, аналітичну процедуру розрахунку ступеня потенційної ефективності капіталовкладення і, по-друге, як висновок у кількісному аспекті щодо рівня та динаміки показників, що відображає ступінь привабливості підприємства стосовно вкладання коштів.

Отже, можна стверджувати, що одним із важливих засобів оптимального досягнення цілей інвестування, який забезпечує виконання функцій механізму управління інвестиціями, є оцінка інвестиційної привабливості, яка відіграє роль з'єднувальної ланки між етапом аналізу й етапом прийняття рішення про інвестування. Основною ж метою оцінки інвестиційної привабливості є синтез узагальнювальних висновків, кількісним відображенням яких є інтегральний показник. На базі певних висновків потенційний інвестор має можливість вибору найкращого підприємства-реципієнта, а підприємство – можливість вжити певних заходів для покращення свого економічного стану.

З метою підвищення інвестиційної привабливості підприємств аграрної сфери економіки доцільно забезпечити реалізацію наступних умов: сприяти розвитку сучасних інвестиційних інструментів і технологій, які оптимізують фінансові потоки та знижують ризики у галузі, що зумовлені особливостями руху інвестицій і дією ринкових інструментів; управляти ризиками – процесами, які мають своєю метою зменшити або компенсувати втрати для об'єкта інвестування за настання несприятливих умов.

Більшість дослідників, що займаються економічними проблемами аграрного виробництва, відстоюють думку, що базова галузь АПК – сільське господарство – є інвестиційно непривабливою. Серед основних причин вони називають, насамперед, складний фінансово-економічний стан більшості сільськогосподарських підприємств, що не дає змоги формувати інвестиційні ресурси за рахунок власних засобів, але і породжує низьку інвестиційну привабливість аграрної сфери, що, у свою чергу, ускладнює процес залучення інвестицій із зовнішніх джерел [3].

На підставі узагальнення різних підходів і поглядів до розуміння категорії «інвестиційна привабливість» можна зробити висновок про їх неоднорідність, що зумовлено процесами, які відбу-

ваються в галузях національного господарства і, найголовніше, з огляду на різний інвестиційний потенціал та інвестиційний ризик. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне розкрити економічний зміст інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств, яке є складною сукупністю організаційних заходів, нормативно-правових актів і фінансово-економічних інструментів та механізмів за безпосередньої участі держави, яка виділяє бюджету кошти, що забезпечує прибутковість аграрного виробництва та знижує інвестиційні ризики, що зумовлює спроможність суб'єктів галузі до економічного росту, підвищення конкурентоспроможності на аграрному ринку та сталого розвитку через об'єднання фінансових ресурсів.

Висновки. На інвестиційну привабливість конкретного суб'єкта безпосередньо впливають економічні умови функціонування й розвитку галузі сільського господарства. Крім того, через привабливість підприємства як складової частини інвестиційної привабливості галузі виявляється узагальнена характеристика щодо перспективності, вигідності, ефективності та мінімізації ризику вкладення інвестицій. Нині існує необхідність обґрунтування й розробки заходів щодо підвищення інвестиційної привабливості з метою реалізації продовольчої та енергетичної безпеки держави. Зважаючи на важливість цієї вимоги, у країні слід створювати економічні, організаційні, фінансові та правові умови для ведення вітчизняними сільськогосподарськими товаровиробниками розширеного відтворення як за рахунок власних ресурсів, так і залучених інвестицій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент : [учебный курс] / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2002. – 448 с.
2. Дука А.П. Теорія та практика інвестиційної діяльності. Інвестування: навч. посіб. / А. П. Дука. – К.: Каравела, 2008. – 432 с.
3. Збарський В.К. Особливості стимулювання процесів інвестування в агропромисловому комплексі / В.К. Збарський // Інноваційна економіка, 2012. – № 8 [34]. – С. 8–11.
4. Ковальов В.В. Державне регулювання інвестиційної діяльності в аграрній сфері / В.В. Ковальов. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 182 с.
5. Панорама інвестиційної привабливості АПК України / [М.І. Кисіль, Т.В. Мацибора, С.П. Іващук та ін.]; пер. з англ. Мелколм Андервуд. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 122 с.
6. Саблук П.Т., Коденська М.Ю. Концептуальні засади розробки і реалізації інвестиційних програм в аграрно-промисловому виробництві / П.Т. Саблук, М.Ю. Коденська. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 46 с.
7. Бражко О.В. Особливості формування оцінки інвестиційної привабливості економіки / О. В. Бражко // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 12. – С. 16–20.
8. Борсук О.М. Зарубіжний досвід формування сільськогосподарської кредитної кооперації як основної ланки у фінансовому кредитному забезпеченні аграрного виробництва / О.М. Борсук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 5 (108). – С. 102-105.
9. Хобта В.М. Управління інвестиціями: навч. посіб. / В. М. Хобта. – Донецьк: ДонНТУ, 2006. – 394 с.
10. Егошин Н.В. Інвестиції. Организация, управление, финансирование: Учебник для студентов вузов. – М.: ФГНУ «Росинформагротех», 2005. – 364 с.
11. Демчук Н.І. Ефективність механізму створення інвестиційного середовища в Україні / Н. І. Демчук // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 11. – С. 3–6.
12. Матвієнко П.В. Покращення інвестиційного клімату – пріоритетне завдання державного управління / П.В. Матвієнко // Економіка та держава. – 2006. – № 11. – С. 57–61.

Инвестиционная привлекательность как экономическая категория

Н.А. Стариченко

В статье обобщены подходы к определению сущности понятий «инвестиционный потенциал» и «инвестиционная привлекательность». Автором систематизированы особенности проявления инвестиционной привлекательности на уровне страны, региона и предприятия. Определены основные составляющие инвестиционной привлекательности аграрных предприятий и установлена связь между ними. Идентифицированы факторы формирования инвестиционного климата сельскохозяйственных предприятий. Исследовано влияние экономических условий функционирования и развития отрасли сельского хозяйства на инвестиционную привлекательность конкретного субъекта. Обоснована необходимость разработки мероприятий по повышению инвестиционной привлекательности предприятий аграрного сектора.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная привлекательность, государственная поддержка, аграрный сектор.

Investment attractiveness as economic category

M. Starychenko

The approaches on the determination of essence of concept “investment potential” and “investment attractiveness” are generalized in the article. The features of display of investment attractiveness at the level of country, region and enterprise are systematized by the author. The basic constituents of investment attractiveness of agrarian enterprises are determined and connection between them is set. The factors of forming of investment climate of agricultural enterprises are identified. The features of display of investment attractiveness are systematized at the level of country, region and enterprise. Influence of economic conditions functioning and development of agricultural branch on the investment attractiveness of concrete subject are investigated. The necessity of development of measures on the increase of the investment effectiveness of enterprise of agrarian sector is grounded.

Key words: investment, investment attractiveness, governmental support, agrarian sector.

ТКАЧЕНКО К.В., аспірантка

Науковий керівник – ВАРЧЕНКО О.М., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВІДНОСИН МІЖ КОНТРАГЕНТАМИ ЗА РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕРНА

У статті узагальнено особливості збуту зерна сільськогосподарськими товаровиробниками в Україні. Охарактеризовано відносини між контрагентами та запропоновано методи їх удосконалення. Уточнено причини виникнення проблем за реалізацією продукції в ринкових умовах. Проаналізовано динаміку реалізації зернових та зернобобових культур сільськогосподарськими підприємствами в Україні. Ідентифіковано конфлікти сільськогосподарських підприємств із ринковими контрагентами під час реалізації продукції рослинництва. Досліджено канали реалізації зерна й основні проблеми агрохолдингів щодо зберігання врожаю. Доведено необхідність запровадження складських свідоцтв у господарську практику торговельно-закупівельних організацій як ефективного інструменту передачі права власності на зерно.

Ключові слова: зерновиробники, агропродовольчий ринок, канали реалізації зерна, спеціалізовані елеватори, складські свідоцтва.

Постановка проблеми. Проблема реалізації продукції в ринкових умовах обумовлена наступними причинами: недосконалість ціноутворення, слабкорозвинена інфраструктура, низька ефективність зв'язків у ланцюзі "виробник-споживач", відсутність необхідної інформації про стан ринку, недостатня державна підтримка. Монополізм заготівельників, переробників і торгівлі, стримуючий розвиток конкуренції на внутрішньому ринку, не стимулює насичення його товарами.

Інфраструктура складається з галузей, які надають суб'єктам господарської діяльності матеріальні й нематеріальні послуги, забезпечуючи їх ефективне функціонування. У ринкових умовах з високою конкуренцією та низьким рівнем розвитку інфраструктури сільськогосподарських товаровиробників розвиваються кооперативні відносини у сфері реалізації продукції. У процесі формування елементів інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції велике значення має поєднання ринкового механізму з державним регулюванням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми функціонування національного зернового ринку досліджуються у працях таких українських науковців: В.І. Бойко, Т.М. Гайдук, П.І. Гайдуцький, І.В. Кобута, З.П. Ніколаєва, В.Ю. Протасов, П.Т. Саблук, В.П. Ситник, Л. М. Худолій, О.М. Шпичак та інших. Україна нещодавно ввійшла до трійки найбільших світових зернових експортерів, але її частка на ринку досить мала, тому Україні необхідно зміцнювати свої позиції на світовому ринку зерна. Проте, значно мало уваги приділялося дослідженню проблем відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками і покупцями за реалізації зерна.

Мета дослідження – здійснити оцінювання відносин між контрагентами під час реалізації зерна та запропонувати методи їх удосконалення.

Матеріал і методи дослідження. У роботі використано системний підхід (у разі вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення збуту), структурно-логічний аналіз (за дослідження структурно-динамічних тенденцій зміни кон'юнктури ринку зерна), монографічний метод (для вивчення літературних джерел, нормативно-правових актів і практики діяльності окремих виробників зерна).

Результати досліджень та їх обговорення. Частково регульованими напрямками продажу зерна сільськогосподарськими товаровиробниками є реалізація його заготівельним організаціям, населенню, через продаж та видачу зерна в рахунок оплати праці. Частка цих каналів збуту зерна неухильно скорочується, відповідно збільшується обсяг чисто ринкових напрямів реалізації зерна: за «іншими каналами збуту».

Це свідчить про чітко виражений зсув у структурі реалізації зерна до все більшого домінування суто ринкового сегмента, навіть незважаючи на те, що ціни реалізації зерна заготівельним організаціям за всі ці роки були значно вищими. Їх рівень був вищий і по окремих видах зерна. У роки ринкових перетворень сталася втрата не тільки керованості, але і стабільності зернового ринку, виражена в різкій динаміці ринкових цін на зерно та продукти його переробки, посилення спекулятивних тенденцій в торгівлі ними, прихованому адміністративному обмеженні ринкового руху зерна в окремих суб'єктах [1].

Вибір каналу реалізації зерна визначається різними чинниками, до яких, зокрема, можна віднести: обсяги товарних партій, споживчі властивості зерна, рівень цін та умови розрахунку, транспортні витрати на його перевезення тощо.

Протягом останніх років відбулися певні трансформаційні зміни щодо каналів збуту та реалізації вирощеного врожаю зернових культур сільськогосподарськими підприємствами – основного товаровиробника.

Основним каналом збуту для більшості сільськогосподарських товаровиробників України стала реалізація за «іншими каналами збуту». Оскільки за двадцятирічний період ринкових перетворень біржова торгівля зерном не отримала належного розвитку в країні, то основний обсяг товарного зерна реалізується за ринковими каналами збуту, минаючи біржі [2]. Для цих каналів характерні неорганізованість, кількісна та цінова інформаційна непрозорість, високі транзакційні витрати, слабе використання принципів логістики (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка та структура реалізації зернових та зернобобових культур сільськогосподарськими підприємствами

Рік	Реалізовано тис. т.	З нього за напрямками реалізації									
		переробним підприємствам		населенню в рахунок оплати праці		пайовикам у рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток)		на ринку через власні магазини, ларки, палатки		За іншими напрямками	
		тис. т.	%	тис. т.	%	тис. т.	%	тис. т.	%	тис. т.	%
1990	18498,8	14868,7	80,4	2441,2	13,2	-	-	582,1	-	606,8	3,2
1995	13108,8	4911,0	37,5	3973,0	30,3	-	-	2509,3	-	1715,5	13,0
2000	10725,6	427,7	4,0	2214,3	20,6	-	-	3734,6	34,8	4349,0	40,5
2001	16967,3	368,1	2,2	2733,7	16,1	2167,4	12,7	3004,5	17,7	-2994,7	-17,6
2002	18979,4	450,3	2,4	2163,1	11,4	2376,7	12,5	3064,5	16,1	13301,5	70,1
2003	8999,2	353,0	3,9	911,4	10,1	1178	13	1222,5	13,6	6512,3	72,4
2004	16698,1	1069,3	6,4	1142,3	6,9	2090,8	12,5	1901,8	11,4	12584,7	75,4
2005	19458,4	1021,0	5,2	910,5	4,7	2032,6	10,5	1941,3	10	15585,6	69,5
2006	17814,2	824,9	4,6	659,6	3,7	18117,2	10,2	1757,3	9,9	12741,4	71,5
2007	13965,4	710,8	5,1	377,1	2,7	1526,6	10,9	1209,3	8,7	10094,8	72,3
2008	24763,1	1085,3	4,4	371,5	1,5	2286	9,2	1953,4	7,9	19066,7	77
2009	31686,3	1239,6	3,9	311,2	1	2349,1	7,4	2100,9	6,6	25685,3	81,1
2010	23661,6	8060	3,4	223,8	0,9	2262,6	9,6	1683,6	7,1	18685,5	79
2011	286090	1038,5	3,6	149,8	0,5	2370,9	8,3	1407	4,9	23642,5	82,7

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України.

Для більшості суб'єктів господарювання основним документом, що підтверджує торгові угоди, є договори купівлі-продажу зерна, зміст яких часто має довільну форму, створюючи тим самим певні труднощі у вирішенні сторонами спірних питань. Частина зерна реалізується і без укладання договорів, оскільки багато сільськогосподарських товаровиробників не мають власних зерносковищ і не об'єднані в збутові кооперативи, що давало б їм можливість формувати великі товарні партії зерна вищої якості, знижувати витрати обігу. Крім того, вони слабо оснащені зерноочисною і зерносушильною технікою, що не дозволяє їм у період збирання врожаю зернових культур доводити зерно до базисних кондицій, а за можливості їх післязбиральної доробки, в умовах відсутності біржової торгівлі зерном за стандартизованим контрактами реалізувати його за ціною, що відшкодовує додаткові витрати у разі підвищення якості зерна [3]. Це змушує їх основний обсяг товарного зерна продавати в сезон збирання врожаю за заниженими цінами торговим посередникам або агентам великих зернових компаній за готівковий розрахунок, не несучи при цьому витрат на транспортування і доробку зерна. Певною мірою орієнтації на названий вище канал сприяв і значно вищий рівень закупівельних цін.

Ще одним значним блокуючим фактором у розвитку зернового ринку та збуту зерна є робота елеваторів і хлібоприймальних підприємств. Поспішне акціонування підприємств зберігання зерна в більшості випадків різко погіршило стан їх матеріально-технічної бази, яка в дореформений період постійно підтримувалася переважно новим будівництвом за рахунок централізованих державних капітальних вкладень [4]. Тільки одна п'ята частина елеваторів з технічного забезпечення наближається до світового рівня, а інша їхня частина потребує модернізації, без якої неможливо істотно поліпшити умови зберігання зерна та підвищити його якість. При цьому близько десяти провідних компаній контролюють майже четверту частину елеваторів. Одночасно спостерігається висока собівартість зберігання зерна, оскільки елеватори завантажені менш ніж на половину. У результаті значна частина врожаю зернових культур залишається в господарствах,

які мають одну третину загальної ємності, більшість з яких не здатні самостійно нормально зберігати зерно, що призводить до необґрунтованих його високих втрат і зниження якості.

Так, 28% українських агрохолдингів взагалі не мають потужностей для зберігання врожаю. При цьому багато холдингів хоч і мають зерносховища, все ж не забезпечені ними повністю. Навіть підприємства топ-десятки холдингів (за обсягами земельних угідь) не можна назвати цілком забезпеченими своїми зерносховищами й елеваторами. В цілому ж 77 холдингів (із земельним банком понад 10 тис. га) дефіцит потужностей зі зберігання відчувають 22 компанії, з них 11 свою продукцію експортують. Через відсутність власних елеваторів ці підприємства вдаються до послуг великих трейдингових компаній [5].

Сезон 2012-2013-го рр., за свідченнями експертів, обіцяє стати переломним для елеваторної галузі. По-перше, активно зростає кількість нових та відремонтованих елеваторів. Нині потужності з одночасного зберігання на складах в Україні сягають 58 млн тонн, зокрема на сертифікованих складах – 31 млн, на несертифікованих – 27 млн. По-друге, активно просувається питання стосовно зміни підходів до сертифікації підприємств, що зберігають зернові культури, чому, без сумніву, сприяє недавня відміна щорічної обов'язкової сертифікації складів.

Останнім часом збільшується і кількість дрібних зерновиробників, які намагаються заощадити на елеваторах, облаштовуючи місце для зберігання на своїх територіях. Водночас нові спеціалізовані елеватори, що надають послуги зі зберігання продукції, відчувають потребу в клієнтах. Слід відзначити, завантаження таких елеваторів нині сягає лише 46% від максимально можливо-го. Більше того, у другій половині сезону на елеваторах зберігається приблизно 20-25% збіжжя.

У зв'язку зі скороченням державних закупівель зерна і приватизацією елеваторів і хлібоприймальних підприємств, перед сільськогосподарськими товаровиробниками гостро постала проблема зберігання зерна. Якщо раніше майже всі витрати зі зберігання і транспортування зерна на елеватор або хлібоприймальний пункт несла держава, то тепер їх змушені оплачувати самі сільськогосподарські товаровиробники, зберігаючи його у власних, часто непристосованих зерносховищах, або оплачуючи оренду ємностей елеваторів і хлібоприймальних підприємств.

За таких обставин, визначальним для формування територіальних меж ринку є вплив витрат на транспортування зерна від виробника до зерносховища. На його розмір суттєвий вплив мають – вартість залізничних перевезень, висока вартість палива, необхідність перевезення на зберігання великих обсягів щойно зібраного зерна, за умови обмеженості кількості придатних транспортних засобів. При цьому транспортні витрати є найбільш впливовим фактором у виборі зерносховища навіть у порівнянні з цінами на його послуги.

Як і раніше, невирішеною проблемою розвитку зернового ринку залишається організація оформлення, укладення та виконання договорів, які є основним правовим документом, що підтверджує акт передачі. На вітчизняному зерновому ринку фактично відсутній комплекс затверджених торгових правил зерном і продуктами його переробки, що тягне за собою численні порушення під час укладання та виконання угод. Не задіяні також повною мірою узгоджені типові контракти (договори) на закупівлю зерна (за винятком контракту на закупівлю зерна до аграрного фонду) з уніфікованим понятійним апаратом, що створює додаткові труднощі під час розгляду спорів у арбітражному суді. Не налагоджений механізм справляння заборгованості по неплатежах, немає спеціалізованого арбітражного суду, а наявна універсальна система державного арбітражу не володіє всіма тонкощами ведення зернової торгівлі, є тривалою за часом, оскільки відсутня єдність у стандартах на зерно. Тому додаткові труднощі викликають численні порушення у визначенні якісних показників зерна в бік їх заниження елеваторами і хлібоприймальними підприємствами. Як і раніше, багато сільськогосподарських товаровиробників не мають необхідного лабораторного обладнання для проведення аналогічних аналізів. З розвитком зовнішньоекономічних зв'язків багато складнощів виникає в питаннях відповідності нормативних документів різних зарубіжних країн [6].

Після розгляду відносин з підприємствами системи заготівлі зерна 76% керівників і 64% фахівців відзначили, що сформована практика розрахунків робить не вигідною для господарства реалізацію зерна за схемою «поле – елеватор». Через відсутність можливості зберігати зерно у себе, підприємства змушені погоджуватися на умови, які диктуються власниками елеваторів. Керівники відзначають низький рівень цін на реалізовану продукцію. Найбільш вигідні ціни для реалізації зерна складаються в зимово-весняний період, а сільськогосподарські підприємства продають його у міру появи покупця, тобто за цінами нижче можливих. Не маючи реального уявлення про стан справ на агропродовольчому ринку і про ціни на сільськогосподарську сировину, підприємства укладають договори не з найбільш вигідними і надійними покупцями, а з тими, хто «прийшов першим».

У відносинах із хлібоприймальними підприємствами існують недоліки організаційного порядку: знижується під час приймання якість зерна (кількість клейковини, вага, засміченість зерна та інші параметри) – заготівельні організації отримують від цього додатковий прибуток, а господарства несуть втрати. Для контролю за працівниками, що визначають якість зерна, сільгосптоваровиробники змушені відправляти своїх представників на елеватори, внаслідок чого виникають додаткові матеріальні і трудові втрати (табл. 2).

Окрім того, одним із найбільш ефективних інструментів поповнення оборотних засобів й управління ціновими ризиками на ринку зерна є використання практики випуску, обігу та погашення складських свідоцтв, які оформляються на власників товару в момент завезення його на сертифікований склад. Товарні запаси зерна, які знаходяться на сертифікованих складах, можуть бути матеріальним забезпеченням кредиту.

Таблиця 2 – Конфлікти, які виникають у сільськогосподарських підприємств у процесі взаємодії з ринковими контрагентами за реалізації продукції рослинництва

Зміст проблеми	Втрачені ресурси			
	матеріальні	трудові	фінансові	продукція у фізичному обсязі
1. Труднощі, що не дозволяють організувати реалізацію зерна за схемою «поле – елеватор». Господарства змушені витратити кошти на сушильне господарство, механізацію токів, зайві обсяги перевезень	+	-	+	+
2. Конфлікти через визначення якості зерна. Господарство змушене направляти для контролю свого представника		+	+	+
3. Підприємство не одержує інформацію про графіки приймання зерна через відсутність координації в пікові періоди, мають місце черги на елеваторах	+	+	+	

Досвід зарубіжних країн свідчить, що складські свідоцтва на зерно використовуються як: ефективний інструмент передачі права власності на зерно при торговельно-закупівельних організаціях (при цьому право власності передається на папері через відповідний запис у складському свідоцтві, а зерно не підлягає фізичній перевалці і залишається на складі); застави під час оформлення кредиту в банку чи іншій фінансовій установі; на товарних біржах у разі здійснення механізму постачання наявного зерна відносно строкових контрактів, торгівля якими здійснюється на біржі.

Висновки. Складські свідоцтва сприятимуть забезпеченню надійної, чіткої й оперативної процедури зміни права власності на товар без його фізичного переміщення, а виробники зерна й усі учасники зернового ринку можуть знайти надійні джерела фінансування своїх господарських операцій й обирати вигідний період для збуту зерна. Окрім того, складські свідоцтва сприяють: зниженню цінових коливань на зерно; підвищенню ефективності й прозорості функціонування товарних складів (елеваторів); стимулюють зниження втрат під час зберігання; зменшують ризик для банків; підвищують прозорість зернового ринку, а також сприяють розвитку системи поширення ринкової інформації в зерновому секторі економіки країни.

Для того, щоб в Україні запровадження складських свідоцтв було успішним, необхідно реалізувати ряд заходів: відпрацювати відповідну законодавчу базу; активізувати функціонування ринку сільськогосподарських товарів із численними його учасниками (виробники, переробні та торгові підприємства), що призведе до підтримання балансу попиту та пропозиції і формуванню цін на товари, які віддзеркалюють структуру витрат (включно витрати на зберігання); забезпечити надійність й ефективність функціонування складських приміщень (елеваторів); організувати ефективно діючу систему сертифікації, інспектування і моніторингу складських приміщень (елеваторів); створити компенсаційний фонд і забезпечити систему гарантій виконання; домогтися довіри з боку банків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Решетняк В. Зерновой рынок и большая политика – игра по правилам боев без правил / В. Решетняк // Зерно: Журнал современного агропромышленника. – 2011. – № 11.
2. Шпичак О.М. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України / О.М. Шпичак, О.М. Боднар, І.В. Кобута; за ред. О.М. Шпичака. – К.: Нічлава, 2009. – 406 с.
3. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990-2001) / За ред. О.М. Шпичака. – К.: ІАЕ, 2002. – 499 с.
4. Голомша Н.С. Конкурентоспроможність зернових на аграрному ринку / Н.С. Голомша // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С.83-87.

5. Український клуб аграрного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agribusiness.kiev.ua/uk/press/1349853795>

6. Копитець Н. Г. Передумови формування ринкової системи збуту та реалізації сільськогосподарської продукції / Н. Г. Копитець // Економіка АПК. – 2004. – № 6. – С. 118-125.

Организационно-экономические принципы формирования взаимоотношений между контрагентами при реализации зерна

К.В. Ткаченко

В статье обобщены особенности сбыта зерна сельскохозяйственными товаропроизводителями в Украине. Обоснованы отношения между контрагентами и предложены методы их усовершенствования. Уточнены причины возникновения проблем при реализации продукции в рыночных условиях. Проанализирована динамика реализации зерновых и зернобобовых культур сельскохозяйственными предприятиями в Украине. Идентифицированы конфликты сельскохозяйственных предприятий с рыночными контрагентами во время реализации продукции растениеводства. Исследованы каналы реализации зерна и основные проблемы агрохолдингов относительно хранения урожая. Доказана необходимость внедрения складских свидетельств в хозяйственную практику торгово-закупочных организаций как эффективно-го инструмента передачи права собственности на зерно.

Ключевые слова: зернопроизводители, агропродовольственный рынок, каналы реализации зерна, специализированные элеваторы, складские свидетельства.

Organizational-economic principles of forming of mutual relations between contractors during realization of grain

K. Tkachenko

The features of sale of grain by agricultural commodity producers in Ukraine are generalized in the article. The relations between contractors are described and the methods of their improvement are offered. Reasons of origin of problems are specified for realization of products in market conditions. The dynamics of realization of corn cultures by agricultural enterprises in Ukraine is analysed. The conflicts of agricultural enterprises with market contractors are identified during realization of products of plant-grower. The ductings of realization of grain and basic problems of agroholdings in relation of harvest storage are investigated. The necessity of introduction of ware-house certificates is well-proven for economic practice of trade organizations as effective instrument of transfer of proper right on grain.

Key words: grain producers, ductings of realization of grain, specialized elevators, ware-house certificates.

УДК 339.133.024: 378.4:338.431

ХОМЕНКО О.М., аспірант

Науковий керівник – **ДАНИЛЕНКО А.С.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ФОРМУВАННЯ СПОЖИВЧОГО ПОПИТУ НА ОСВІТНІ ПОСЛУГИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ АГРАРНОЇ ОСВІТИ

У статті обґрунтовано основні заходи стимулювання попиту на послуги вищої аграрної школи. Сформульовано модель ефективного маркетингового механізму регулювання попиту на освітні послуги вищих навчальних закладів аграрного профілю, яка надає дієвий спосіб впливу на вибір абітурієнтами освітньої стратегії, та безпосередньо впливає на споживчі переваги, підсилює цінність затребуваних на ринку праці напрямків підготовки й спонукає абітурієнтів до вибору спеціальності відповідно до регіональних потреб у трудових ресурсах. Розглянуто інструменти маркетингу (товарна і цінова політика, доступність послуг, персонал, матеріальне забезпечення) як структурного елементу механізму регулювання споживчого попиту на послуги аграрних закладів вищої освіти. Висвітлено групи факторів, що впливають на процес регулювання попиту на освітні послуги.

Ключові слова: споживчий попит, освітні послуги, інструменти маркетингу, методи просування.

Постановка проблеми. Успішна адаптація постачальників освітніх послуг до запитів споживачів у рамках невизначеного й динамічного середовища потребує ефективного маркетингового механізму регулювання попиту на послуги вищої аграрної освіти, який забезпечить найкращі кінцеві результати у нинішніх умовах. Інерційне формування споживчого попиту на професійні освітні послуги у довгостроковому періоді призводить до серйозних деформацій ринку трудових ресурсів. У зв'язку із цим, великого значення набуває розробка такого механізму, який сприяв би підвищенню рівня відповідності інтересів абітурієнтів та роботодавців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню питань формування споживчого попиту на освітні послуги аграрних закладів вищої освіти присвячено праці відомих вчених, серед яких: Д.В. Бондаренко, Л. Головій, А.Я. Дмитрів, Я.В. Зоська, О.А. Кратт, Т.Б. Решетілова, Г.О. Черніченко [1-7] та інші. Водночас, окремі заходи стимулювання попиту на освітні послуги аграрних закладів вищої освіти на сьогодні залишаються недостатньо розкритими та потребують поглибленого дослідження.

Метою дослідження є створення маркетингового механізму регулювання споживчого попиту на освітні послуги вищих навчальних закладів аграрного профілю з метою досягнення динамічної відповідності інтересів усіх учасників відносин на ринку послуг на взаємовигідній основі.

Матеріал і методика досліджень. У процесі наукового дослідження використовувались, насамперед, такі методи як абстрактно-логічний, структурно-функціональний, економіко-статистичний, монографічний, порівняльний аналіз.

Результати досліджень та їх обговорення. Процес формування попиту на освітні послуги визначається безпосередньо волевиявленням кожного абітурієнта, на підставі оцінки своїх здібностей, знань, життєвих планів. Волевиявлення потенційного абітурієнта має усвідомлений характер, що означає досить чітку уяву останнього про напрямок підготовки, або потенційного постачальника освітньої послуги про такі параметри, як профіль (технічний, гуманітарний), місце розташування (на території регіону, за його межами), форма власності вишу (державний, недержавний), форма навчання (очна, заочна, дистанційна, екстернат).

Зрозуміло, що під час усвідомлення вибору абітурієнтом майбутнього навчального закладу або напрямку підготовки неможливо уникнути імпульсивного вирішення цієї проблеми. Вважаємо, що дієвим способом впливу на вибір абітурієнтами освітньої стратегії може стати маркетинговий механізм, який безпосередньо впливає на споживчі переваги, підсилює цінність затребуваних на ринку праці напрямків підготовки й спонукає абітурієнтів до вибору спеціальності відповідно до регіональних потреб у трудових ресурсах.

Під механізмом регулювання попиту на послуги вищого навчального закладу (ВНЗ) розуміють безліч взаємодіючих елементів, що перебувають у взаємозв'язку й взаємозалежності та утворюють цілісну освіту (рис. 1). Ідеєю створення механізму є приведення у відповідність вибору абітурієнтів зі структурою потреб. Вихідними елементами запропонованої моделі є принципи, керуючись якими забезпечується успішність реалізації всього механізму. Основою їх розробки є результати проведеного кон'юнктурного аналізу ринку освітніх послуг ВНЗ аграрної освіти й виявлені під час маркетингового дослідження особливостей попиту.

Зупинимось більш детально на ключових принципах:

1. Принцип диференціації маркетингових зусиль. Означає різну реакцію споживачів освітніх послуг на пропозицію вишів. Урахування цих відмінностей і орієнтація вищої школи на конкретні групи споживачів є однією з умов функціонування ВНЗ аграрної освіти. Тому цей принцип є важливим регулюванням попиту на послуги ВНЗ, що дозволяє врахувати особливості конкретних груп споживачів і окремих регіональних ринків трудових ресурсів.

2. Принцип комплексності. Процес формування попиту на послуги ВНЗ має комплексний характер, що виражається у взаємозалежності факторів, які впливають на вибір абітурієнтів, що призводить до необхідності врахування всіх факторів і умов, спроможних вплинути на споживчі переваги (ситуація на ринку праці, демографічні процеси, здібності особистості тощо).

3. Принцип динамічної відповідності. Розглядає підтримку рівноваги між попитом на послуги вищої школи й потребами ринку праці в динаміці. Співвідношення цих двох показників постійно коливається, а рівновага, що досягається, якщо й має місце, то досить швидкоплинна. Головною умовою дотримання цього принципу є наявність зворотного зв'язку між суб'єктами ринку професійних освітніх послуг і адекватна реакція на виявлені зміни. Вважаємо, що саме цей принцип має відігравати координуючу роль у маркетинговому механізмі впливу на споживчий вибір.

4. Принцип подолання соціальної інертності. В його основі лежить запобігання традиційності професійного самовизначення абітурієнтів в умовах формування думки найближчого оточення. Для цього необхідні маркетингові зусилля щодо перерозподілу переваг абітурієнтів на користь потреб «нової» економіки.

5. Принцип безперервності. Внаслідок мінливості споживчих переваг і потреб економіки країни й регіону виникає необхідність регулярного вивчення споживчих переваг з метою адаптації до них пропозиції освітніх установ.

6. Принцип системності. Розглядає сукупність джерел інформації, що здатні охарактеризувати купівельний попит. До основних із них належать: статистична інформація, дані міністерств і відомств, відомості, отримані у результаті проведення опитувань тощо.

7. Принцип орієнтації на прогнозний попит. Головна ідея – пропозиція вишів, яка повинна формуватися не із поточних інтересів індивіда й запитів ринку праці, а із прогнозів, що базуються на дослідженнях й аналізі тенденцій розвитку науково-технічного середовища, що прогнозуються на перспективу.

Об'єктом впливу на ринку послуг ВНЗ виступає попит на освітні послуги, який необхідно сформувати в динамічну відповідність із потребами ринку праці за допомогою маркетингового впливу. Як суб'єкти відносин на ринку послуг ВНЗ виступають виші як постачальники освітніх послуг і споживачі, які у свою чергу поділяються на дві групи: прямі – абітурієнти; непрямі – підприємства агробізнесу, держава.

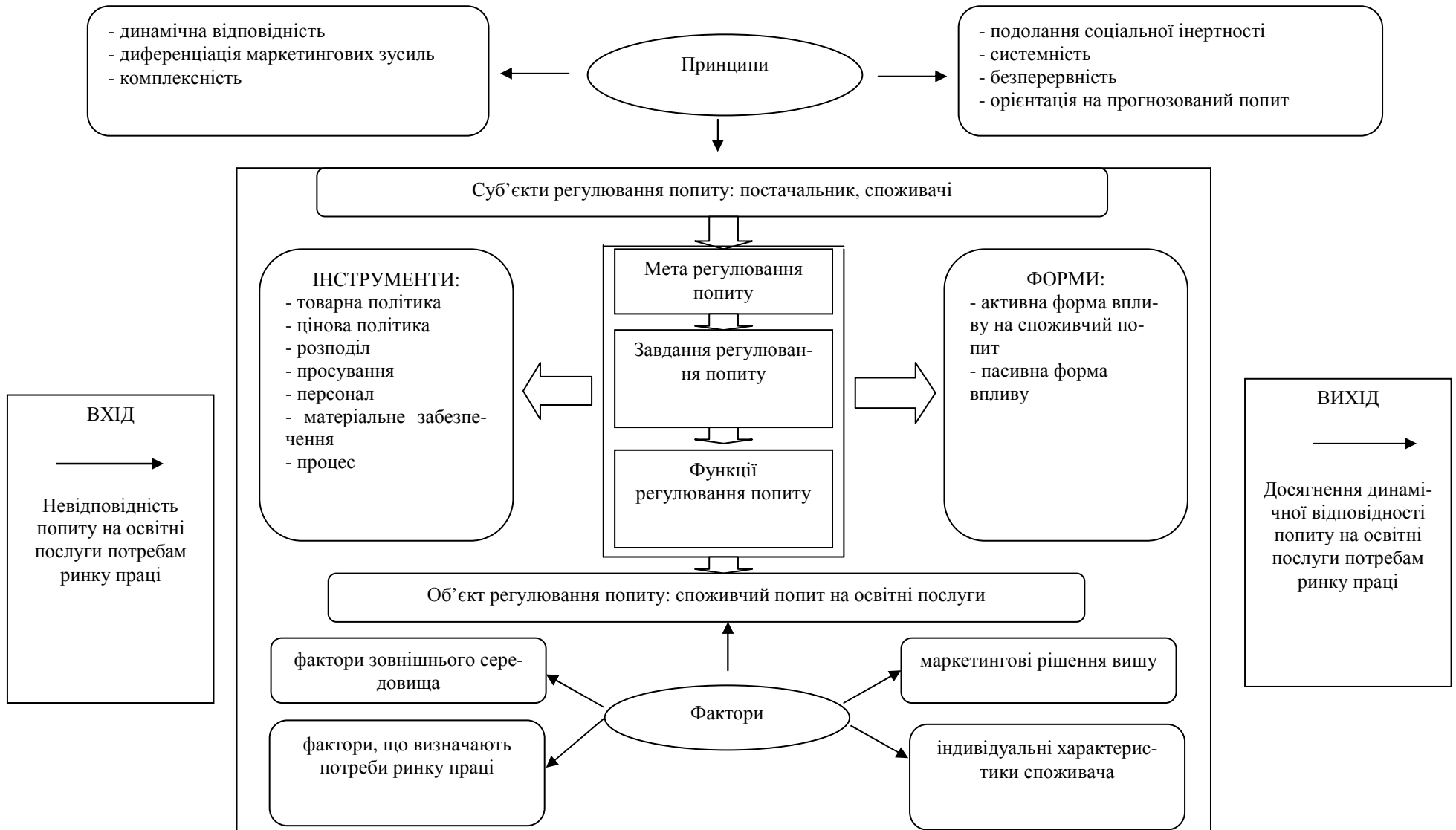

Рисунок 1. Структурно-логічна модель маркетингового механізму регулювання попиту на послуги ВНЗ аграрної освіти

При цьому ряд учених [1-3] вважає, що до суб'єктів також належать: широкі кола посередників (біржі праці, центри зайнятості, органи ліцензування освітніх закладів та ін.), структури, що беруть участь у просуванні послуг ВНЗ. На нашу думку, перераховані вище організації є лише посередниками у стосунках між споживачами й постачальниками освітніх послуг, і являють собою елементи інфраструктури ринку професійних освітніх послуг.

Головною метою створення механізму регулювання попиту, який об'єднує усіх суб'єктів відносин на ринку послуг ВНЗ, є досягнення динамічної відповідності інтересів усіх учасників на взаємовигідній основі [4]. Незважаючи на єдність мети й завдання, які ставлять перед собою суб'єкти відносин, вони різняться (табл. 1), але при цьому всі учасники зацікавлені, щоб механізм впливу на споживчий попит функціонував ефективно й забезпечував динамічну відповідність.

Відмітимо, що наявність численних суб'єктів ринку послуг ВНЗ та їх інтересів суттєво ускладнюють процес взаємодії учасників обміну. Так, перед навчальними закладами, як постачальниками освітніх послуг, постає складне завдання – погодити інтереси трьох суб'єктів: абітурієнтів, держави й роботодавців.

Таблиця 1 – Завдання суб'єктів ринку освітніх послуг ВНЗ

Суб'єкт	Завдання	
	короткострокові	довгострокові
Абітурієнт	Вибрати напрямок підготовки, затребуваний ринком праці, що відповідає здібностям особистості	Одержати гарантії захищеності в майбутньому; належати до значущої соціальної групи; поважати себе й бути авторитетом для інших; реалізувати свої можливості
ВНЗ	Впливати на вибір абітурієнтів для забезпечення планового набору з урахуванням потреб країни й регіону	Вивчати й прогнозувати попит на напрямки підготовки з метою його подальшого коригування
Роботодавець	Впливати на споживчі переваги з метою отримання дипломованих спеціалістів із сучасними знаннями	Отримати гарантію підтримки й розвитку кадрового потенціалу
Держава	Визначити напрямки підготовки й кількість бюджетних місць для забезпечення майбутніх потреб економіки	Досягти розширеного відтворення сукупного особистісного й інтелектуального потенціалу країни й підвищення конкурентоспроможності на світовому рівні

Джерело: складено автором.

Очевидно, що діючи поодиночі й переслідуючи власні інтереси, навчальний заклад не зможе вирішити всіх проблем – забезпечити досягнення динамічної відповідності між споживчим попитом на послуги ВНЗ й потребами роботодавців, подолати соціальну інертність споживчого вибору. У цьому йому повинні допомогти держава, представники регіональних органів влади. Тому побудова маркетингового механізму впливу на споживчий вибір вимагає осмислення процесу взаємодії учасників обміну на ринку послуг вищої освіти.

Кожний суб'єкт вступає у взаємодію з іншими учасниками ринку професійних освітніх послуг для досягнення інтересів двох рівнів. Так, абітурієнт: інтереси першого рівня – одержання вищої професійної освіти, а у ВНЗ інтереси першого рівня – державна фінансова підтримка й залучення абітурієнтів, мотивованих у одержанні освітньої послуги; другого рівня – працевлаштування випускника.

Водночас, у випускника інтереси першого рівня – успішне працевлаштування для отримання відповідного місця у суспільстві, роботодавці до інтересів першого рівня відносять залучення кваліфікованих фахівців необхідної кількості; другого рівня – взаємодія з освітніми закладами як основними постачальниками трудових ресурсів. Держава вбачає інтереси першого рівня у забезпеченні відтворення необхідного кількісного та якісного трудового потенціалу в усіх секторах економіки; другого рівня – у забезпеченні взаємодії із виробничим сектором для підвищення освітнього рівня суспільства.

Таким чином, ВНЗ виступає посередником на ринку послуг вищої школи між державою й абітурієнтами, поєднуючи їх інтереси, і постачальником дипломованих фахівців на ринку праці, а отже, взаємодіє з усіма учасниками обміну.

Зазначимо, що кожний суб'єкт відносин ринку освітніх послуг вищої освіти керується своєю метою, тому головна ідея створення механізму регулювання попиту на послуги ВНЗ полягає в пошуку поєднання інтересів абітурієнтів, вишів, роботодавців і держави [5].

До факторів, що впливають на процес регулювання попиту на освітні послуги, належать: зовнішні фактори; маркетингові рішення освітнього закладу; фактори, обумовлені потребами ринку праці; індивідуальні характеристики покупця.

Серед представлених груп факторів лише індивідуальні характеристики невід’ємні від споживача й впливають на його вибір, тобто внутрішні фактори. Інші фактори належать до категорії непрямих (зовнішніх), але не менш важливих [6]. Інструменти маркетингу, як структурний елемент механізму регулювання споживчого попиту на послуги ВНЗ, включають:

1. Товарну політику навчального закладу, яка повинна відповідати запитам усіх споживачів послуг ВНЗ: абітурієнтів, роботодавців, держави. Для цього навчальним закладам важливо розуміти, які освітні послуги слід розвивати, а які поступово згортати, орієнтуючись на потреби економіки країни. В умовах збільшення кількості навчальних закладів, демографічних проблем і галузевих особливостей регіонів [7], вирішити це завдання можна лише за допомогою держави й регіональних структур, їх максимальної зацікавленості в забезпеченні економічного зростання окремих регіонів і країни в цілому.

2. Цінову політику, диференціація якої дозволяє регулювати обсяг і структуру попиту на різні напрямки підготовки. При цьому навчання студентів на бюджетній основі також супроводжується витратами на проїзд, проживання в гуртожитку, придбання навчальної літератури, що є супутніми витратами й може виступати як елементом залучення споживачів, так і фактором, стримуючим їх активність.

3. Розподіл, що забезпечує доступність послуг ВНЗ для прямого споживача – абітурієнта, за допомогою розвитку мережі філій навчальних закладів. Очевидно, що такий розподіл не може бути безмежним і вимагає втручання держави в процес оптимізації кількості вишів.

4. Просування, роль якого повинна помітно посилитися в умовах недостатньої поінформованості абітурієнтів про затребуваність обраних професій на ринку трудових ресурсів. Володіючи інструментарієм, просування здатне підвищувати привабливість окремих спеціальностей, постачальників освітніх послуг, освіти як однієї з важливих людських цінностей у цілому, формувати попит на послуги ВНЗ, регулюючи його обсяг і структуру, стимулювати або підтримувати попит на освітні послуги.

5. Персонал, як виробник і постачальник освітніх послуг, значення якого не обмежується кваліфікацією й професіоналізмом професорсько-викладацького складу. Для абітурієнтів та їх батьків також важливим є поведінка персоналу, стиль спілкування, ступінь зацікавленості у взаємодії зі споживачами тощо.

6. Матеріальне забезпечення, що дозволяє зменшити невизначеність абітурієнтів у виборі освітньої послуги й вплинути на успішність їх продажів, за допомогою демонстрації матеріально-технічного оснащення вишу, стану приміщень, ліцензій, сертифікатів, навчальних програм тощо.

7. Процес, що включає різні способи надання освітніх й супровідних послуг, наприклад, прийом документів може вимагати візиту абітурієнта до навчального закладу, а може здійснюватися в інтерактивній формі тощо.

Слід відмітити, що в умовах обмеженої кількості абітурієнтів, аграрні заклади вищої освіти повинні приділяти увагу просуванню освітніх послуг, інструментарій якого виходить за межі традиційних методів і вимагає більш активних форм взаємодії із суб’єктами ринку вищої школи – співробітництва.

До загальних методів просування належать:

1. Реклама – це один з основних методів впливу на потенційних покупців освітніх послуг. Носіями освітньої реклами можуть виступати ЗМІ, до яких прихильні потенційні абітурієнти: преса, телебачення, радіо та ін.

2. Стимулюючі заходи. З метою стимулювання продажів освітніх послуг доцільним є використання таких засобів: заохочення абітурієнтів – пільг, компенсацій, призов за перемогу в організованих вищем конкурсах, грантів на навчання, безкоштовного навчання тощо; заохочення роботодавців – проведення конкурсів серед роботодавців, надання пільг за цільовою підготовкою фахівців, рекрутингові послуги тощо.

3. Зв’язок із громадськістю. Формуванню попиту на послуги вищої аграрної освіти можуть сприяти такі напрямки зв’язків із громадськістю: постійний зв’язок (співробітництво) зі ЗМІ; пропаганда освітнього закладу і його послуг; встановлення відносин з державними й регіональними структурами, громадськими організаціями; адекватне реагування на зміну потреб суспільства; підвищення іміджу освітнього закладу.

4. Прямий маркетинг. Основним інструментом прямого маркетингу в сфері освіти може стати створення бази даних споживачів – це постійно поповнюваний банк вичерпних даних про потенційних і реальних споживачів освітніх послуг. Виші можуть використовувати ці бази для ідентифікації групи споживачів, якій можна направити конкретну пропозицію з метою впливу на переваги, що формуються. Для виходу на споживачів освітніх послуг можна скористатися такими ка-

налами: особисті продажі у формі презентацій, відповідей на запитання й укладання договорів на навчання; пряма поштова розсилка листів; використання сучасних засобів комунікацій – телебачення, телефону, комп'ютера.

Зазначимо, що усі перераховані заходи залучають цільову аудиторію й дозволяють ВНЗ заявити про себе, оцінити власні перспективи на ринку освіти, залучити споживачів і ділових партнерів.

Висновки. Безперечно, ВНЗ аграрної освіти пропонують освітні послуги-знання, які затребувані з боку кінцевих споживачів – абітурієнтів, і опосередковано надає результати своєї діяльності на ринку праці у вигляді випускників, споживачами яких стають роботодавці. Таким чином, навчальні заклади освіти присутні на двох ринках – ринку освітніх послуг ВНЗ й ринку праці. На ринок освітніх послуг ВНЗ аграрної освіти виходить з освітніми програмами, диференційованими за напрямками підготовки, а на ринок праці з товаром особливого роду – випускником, що представляє інтерес для роботодавців. Цінність випускника для роботодавця визначається факторами, головним з яких є рівень знань, отриманих у навчальному закладі, або набір компетенцій. Оскільки компетенція – це не лише володіння знаннями, але й можливість їх гнучкого застосування, які залежать від аналітичних, творчих і практичних здібностей студента. Встановлено, що у найбільш загальному вигляді маркетинг навчального закладу може бути представлений як інструмент виявлення конкретних потреб у професійній підготовці фахівців через організацію комплексу досліджень, планування і розробку змісту, методів і форм навчання, налагодження і підтримку довготривалих партнерських зв'язків зі споживачами освітніх послуг.

На наше переконання, ефективний розвиток освітнього закладу, задоволення потреб економіки у кваліфікованих фахівцях вимагає переходу освітніх технологій до виробництва послуг, орієнтованих на досягнення динамічної відповідності інтересів усіх суб'єктів ринку послуг.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко Д. В. Фактори забезпечення виробничої ефективності діяльності вищих навчальних закладів / Д. В. Бондаренко // Проблеми системного підходу в економіці. – 2006. – Вип. 15. – С. 63–68.
2. Головій Л. Суб'єкти з надання освітніх послуг у галузі вищої освіти: про з'ясування сутності поняття "суб'єкти з надання освітніх послуг у галузі вищої освіти", їх класифікація та аналіз нормативно-правової бази / Л. Головій // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 12. – С. 85–87.
3. Дмитрів А. Я. Дослідження тенденцій на ринку послуг вищої освіти: між якістю та демографією / А. Я. Дмитрів // Прометей. – Донецьк: ДЕГ, 2010. – Вип. 1 (31). – С. 238–244.
4. Зоська Я. В. Механізм формування поведінки споживачів послуг у системі вищої освіти / Я. В. Зоська // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури, 2008. – № 75. – С. 224–231.
5. Кратт О. А. Ринок послуг вищої освіти: методологічні основи дослідження кон'юнктури: монографія / О.А. Кратт. – Донецьк: Юго-Восток, 2003. – 360 с.
6. Решетілова Т. Б. Вищий навчальний заклад як суб'єкт ринкових відносин / Т. Б. Решетілова, Л. В. Ямкова // Науковий вісник Національного гірничого університету. – 2004. – № 8. – С. 3–7.
7. Черніченко Г. О. Попит на освітні послуги: шляхи наближення до потреб роботодавців / Г. О. Черніченко, Л. В. Шаульська // Університетські наукові записки. – Хмельницький, 2007. – № 3 (23). – С. 224–230.

Формирование потребительского спроса на образовательные услуги высших учебных заведений аграрного образования

О.М. Хоменко

В статье обоснованы основные меры стимулирования спроса на услуги высшей аграрной школы. Сформулирована модель эффективного маркетингового механизма регулирования спроса на образовательные услуги высших учебных заведений аграрного профиля, которая предоставляет действенный способ влияния на выбор абитуриентами образовательной стратегии, и непосредственно влияет на потребительские предпочтения, усиливает ценность востребованных на рынке труда направлений подготовки и побуждает абитуриентов к выбору специальности в соответствии с региональными потребностями в трудовых ресурсах. Рассмотрены инструменты маркетинга (товарная и ценовая политика, доступность услуг, персонал, материальное обеспечение) как структурного элемента механизма регулирования потребительского спроса на услуги аграрных высших учебных заведений. Освещены группы факторов, влияющих на процесс регулирования спроса на образовательные услуги.

Ключевые слова: потребительский спрос, образовательные услуги, инструменты маркетинга, методы продвижения.

Of consumer demand for educational services in higher educational institutions of agricultural education

O. Homenko

In the article the basic measures to stimulate demand for higher agricultural school. Formulated a model of effective marketing mechanism regulating demand for educational services of higher education institutions of the agricultural profile that provides an effective way to influence the choice of applicants educational strategies and direct impact on consumer preferences, increases the value of demand in the labor market areas of training and encourage students to choose a specialty under regional needs in the workforce. Considered marketing tools (heading and pricing, availability of services, personnel, logistics support) as a structural element of the mechanism of regulation of consumer demand for agricultural higher education. Deals with groups of factors that affect the regulation of demand for educational services.

Key words: consumer demand, educational services, marketing tools, methods of promotion.

КАРМАН О.М., аспірантка

Науковий керівник – СВИНОУС І.В., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ОВОЧІВ В УКРАЇНІ

У статті розглядається проблема функціонування ринку овочів в Україні, що зумовлена виробниками (господарства населення) овочів з низьким рівнем механізації виробничих процесів, недостатнім використанням засобів захисту від шкідників і хвороб. Значна увага приділена проблемі збуту вирощеної продукції сільськогосподарськими товаровиробниками, оскільки товарність в них є дуже низькою внаслідок неможливості сформулювати великі партії продукції для реалізації на оптових ринках. Висвітлено питання складності залучення кредитів, що пов'язують із заставою та неможливістю оформити під заставу майбутній врожай овочів. Розглядаються питання розвитку інфраструктурного забезпечення збуту овочевої продукції.

Ключові слова: сільськогосподарські товаровиробники, овочі, попит, пропозиція, ціна.

Постановка проблеми. Овочі є незамінними продуктами харчування, вони забезпечують нормальну життєдіяльність організму, оскільки сприяють повноцінному обміну речовин. Низька калорійність овочів та їх властивість стримувати перетворення вуглеводів на жири незамінні для дієтичного харчування, тому попит на них щорічно збільшується, а виробництво зростає як у світі, так і в Україні зокрема.

Кінцевою метою овочівництва є ефективна реалізація виробленої продукції, налагодження стійких каналів збуту та задоволення потреб споживачів у найбільш економічно ефективний спосіб. Вибір правильного каналу збуту має принципове значення: від нього може залежати отримання прийнятної ціни та ефективного просування продукції на ринку.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Питання становлення сучасного овочевого ринку розкрито у наукових працях: В.І. Бойка, В.І. Криворучка, П.М. Макаренка, В.Я. Амбросова, В.О. Муковоза, Р.В. Левкіної, А.І. Шумейка, В.В. Лазні, О.В. Федька, І. М. Брюховецького, Н.І. Строченко, О.І. Лебединської та ін. Проте прикладний аспект формування овочевого ринку, особливо під кутом комплексного дослідження системи виробництва, переробки, зберігання і збуту в умовах перехідної економіки, залишається недостатньо вивченим.

Мета дослідження – здійснити оцінку сучасного стану ринку овочів в Україні та запропонувати методи нарощення виробництва вітчизняними товаровиробниками.

Матеріали і методи дослідження. У процесі проведення досліджень використовувались такі методи: діалектичний, абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення і формування висновків); монографічний, групування, системний аналіз (у ході виявлення ефективності та інтенсивності виробництва суб'єктів підприємництва); аналіз рядів динаміки (виробництва, урожайності овочів за регіонами, культурами, категоріями господарств), індексний (аналіз динаміки середньомісячних цін за видами овочевої продукції).

Результати дослідження та їх обговорення. Незважаючи на зростання обсягів виробництва овочевої продукції, Україна продовжує активно купувати овочі за кордоном. Причина полягає у невмілому маркетингу, відсутності стандартів якості та слабкій підтримці держави. Україна виробляє більше овочів, ніж споживає, але обсяги експорту залишаються мізерними [1]. За останні три роки Україна вийшла на виробництво близько 10 млн тонн овочів за внутрішнього споживання близько 7 млн тонн. Обсяги експорту зростають, але залишаються незначними у порівнянні з обсягами виробництва. Так, наприклад, виробництво картоплі в 2012 році склало 23 млн тонн, а експорт – всього трохи більше 2 тис. тонн; моркви – 0,9 млн тонн і 3 тис. тонн відповідно, капусти – 1,92 млн тонн і 4,55 тис. тонн, цибулі – 1,14 млн тонн і 19 тис. тонн. Поставки при цьому здійснюються більшою мірою в країни СНД, особливо в Росію. Асортимент продукції дуже обмежений, тому обсяги імпорту не знижуються. У 2012 році імпорт овочів скоротився в натуральному вираженні від 150,8 до 84,3 тис. тонн (-44%), проте в грошовому вираженні зріс з \$ 93,5 млн до \$ 108 млн (+15,5%). Імпорт в Україну овочів здійснюється в основному, із Туреччини (44% всього обсягу), Голландії (10%), Польщі (10%), Іспанії (11%), Китаю (5%). Найбільшим попитом користуються огірки, помідори та солодкий перець, на частку яких припало до 95% від усього імпорту. Поряд з тим, багато видів овочів і коренеплодів, які майже на 100% імпортуються, цілком можуть вирощуватися в Україні.

Україна зорієнтована на виробництво овочів "борщового набору" (морква, цибуля, буряк, капуста). Спостерігається парадоксальна ситуація: вже два роки поспіль виробники зазнають збитків і тим не менше продовжують вирощувати овочі "борщового набору", спричиняючи їх перевиробництво [2]. Це в свою чергу знижує ринкову ціну на продукцію, змушуючи продавати її набагато нижче собівартості. Наприклад, собівартість вирощування ріпчастої цибулі в минулому році склала 0,7-0,8 грн /кг, а реалізаційна ціна становить 0,3-0,4 грн / кг. Те ж стосується капусти білокачанної (0,7-1 і 0,3 грн/кг відповідно) і пекінської (0,8 і 0,3-0,4 грн/кг) капусти. Хоча багато видів овочів і коренеплодів, в яких відчувається дефіцит, можна вирощувати в Україні. Мова йде про капусту брюссельську, брокколі, рукола, квасолю овочеву і багато інших.

Основними виробниками овочів залишаються господарства населення з низьким рівнем механізації виробничих процесів, з недостатнім використанням засобів захисту від шкідників і хвороб (але це можливо і краще для споживача: отримуємо екологічно чисту продукцію), з витратами праці, значно вищими, ніж на сільськогосподарських підприємствах, а отже, послабленням конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Виробництво овочів в Україні ґрунтується переважно на ручній праці, що є свідченням його низького рівня ефективності [3]. У середньому собівартість згаданої продукції удвічі вища, ніж у сільськогосподарських підприємствах. Проте попит на цю продукцію не втрачається через підвищену її якість.

Анкетне обстеження господарств населення у 2011 році показало, що вирощувати овочі їм вигідно, але, в основному, для внутрішнього споживання, адже товарність в них дуже низька внаслідок неможливості сформувати великі партії продукції для реалізації, а оскільки надлишки продукції вони реалізують на міських базарах без торгових націнок і ПДВ – виробництво незбиткове.

Однак майбутнє за великими спеціалізованими підприємствами, які можуть вирощувати овочі за новітніми технологіями, за нижчої собівартості, в результаті чого продавати свою продукцію за нижчими цінами, тим самим збільшуючи споживання овочів населенням України. Нині це складно зробити через високий рівень трудомісткості цієї галузі, невпевненість у збуті вирощеної продукції, відсутність власних коштів, дорогих кредитів для запуску такого виробництва.

Виробникам овочів складно залучати кредити, оскільки врожай не може розглядатися як застава, оскільки вони є швидкокопсувним продуктом.

Тим не менше, навіть в умовах заморожування інвестиційної активності в цьому секторі не очікується катастрофічних проблем зі зберіганням овочів, оскільки дані про нестачу сховищ сильно перебільшені [4]. Так, потреба у сховищах для картоплі в Україні за врожаєм 20 млн т становить всього 1,2 млн т.

Ціна на продукт формується залежно від пропозиції та попиту. Так, протягом останніх років українці почали споживати більше овочів. У 2012 році споживання склало 162 кілограми на особу проти 153,8 у 2011 році. При цьому пропозиція ринку суттєвих змін не зазнала.

Для того ж, щоб ціна залишалася стабільною, Уряд ініціював низку заходів, спрямованих на розвиток продовольчої інфраструктури. Так, вже зараз в Україні активно працюють 3 оптових ринки сільськогосподарської продукції.

Незважаючи на кризу в галузі, плани стосовно відкриття таких майданчиків у різних регіонах України не були відкладені, а вже існуючі оптові ринки декларують плани щодо їх розширення. Інвестиції, в першу чергу «Столичного», складуть 330 млн грн. Бюджет другої черги проекту – близько 100 млн грн. Ці ринки зможуть стабілізувати ринок і нівелювати різницю в цінах на плодово-овочеву продукцію, яка є в різних регіонах.

Крім того, до 1,4 млн тонн збільшилися ємності картоплесховищ, до 0,9 млн тонн – овочесховищ. Завдяки підтримці держави тільки у минулому році введено в експлуатацію 19 овочесховищ, а це 13 тисяч тонн додаткових ємностей. До 2015 року передбачається збільшити ємності ще на 550 тисяч тонн.

Нині можна констатувати, що найвищі ціни, наприклад, на картоплю, зафіксовані в Севастополі – середня ціна – 2,88 грн/кг та в Києві – 2,49 грн/кг. При цьому, найнижчі ціни на цей вид продукції у Волинській – 1,09 грн/кг, Житомирській – 1,34, Рівненській – 1,42 та Чернігівській областях – 1,44 грн/кг. При цьому, середня ціна по Україні становить 1,82 грн/кг, що на 8,1% нижче від відповідної ціни минулого року.

Ще одним прикладом можуть слугувати ціни на цибулю. Середня її вартість становить 1,85 грн/кг і є на 14,7% нижчою, ніж минулорічна на відповідну дату. Знову ж таки, у Севастопо-

лі ріпчаста коштує 2,70 грн/кг, Києві – 2,70 грн та у Донецькій області – 2,69 грн. При цьому в Кіровоградській області – 1,39 грн/кг, Житомирській – 1,50, Волинській – 1,55 та Херсонській – 1,64 грн за 1 кілограм.

Біологічні особливості овочевих культур і природні умови їх вирощування вимагають раціонального розміщення виробництва. Томат, цибуля, солодкий перець, баклажан – теплолюбні культури – надходять з Півдня, кращі зони для вирощування капусти, моркви, столового буряку – Полісся та Лісостеп, хоча господарства населення вирощують різноманітні овочі на всій території України, але врожайність при цьому різна. Урожайність томата в деяких господарствах Херсонської області сягає 110 т/га, тоді як в середньому по Україні на сільськогосподарських підприємствах вона є менше в 4 рази; цибулі – 94 т/га, у середньому по Україні – 22 т/га.

Досвід Херсонщини свідчить про те, наскільки великі перспективи для країни в цілому, адже, порівняно з країнами Європи та США рівень споживання промислових томатів у нас явно занадто низький. Якщо середньостатистичний українець споживає на рік всього 2,4 кг промислових томатів, то житель країн ЄС і США – 22,5 і 32,5 кг відповідно. Частка промислових томатів у загальному обсязі їх виробництва в Україні складає 16,2%.

Переїняти б ще українським виробникам світовий досвід спеціалізації галузей за принципом «вирощуємо вдома те, що прибутково, а все інше купуємо і перепродуємо». Причина успіху світового овочівництва не в технологіях вирощування, а в організації ринку овочів [5].

Наявність організованого ринку в світі, на який виробники поставляють свою продукцію через надпотужні посередницькі структури, підпорядковуючи діяльність інших, більш слабких експортерів, стало результатом тривалого позитивного досвіду з використанням останніх досягнень науково-технічного прогресу.

Реалізація овочів, на відміну від іншої сільськогосподарської продукції, має ряд особливостей, що виходять зі споживчої вартості самого товару. Овочі як товар характеризуються тим, що їх споживчі властивості зберігаються протягом тривалого часу.

Скасування в 1995 році держзамовлення на закупівлю овочів (до 80% їх валового виробництва) для переробних заводів зруйнувала звичну стабільність овочівників. Негативними в цьому процесі були низькі закупівельні ціни і затримка за розрахунками, що не стимулювало зростання обсягів виробництва, але реалізація була гарантована. На сьогодні виробники овочів вирощують продукцію на свій страх і ризик, адже їм самим доводиться шукати ринок збуту.

Переробні підприємства закуповують у виробників овочі за ціною в 6 разів нижче ринкової. Безумовно, така цінова політика відлякує сільськогосподарських виробників від підприємств-переробників, що відображається на ситуації в усій овочевій галузі. Більшість переробних підприємств, які вижили і продовжують розвиватися, засновані на іноземному капіталі, тому лівова частка кінцевої продукції відразу вивозиться в інші країни, де її можна продати в кілька разів дорожче, ніж на українському ринку. Але цей дохід залишається за кордоном і не потрапляє до українських виробників.

Особливих підходів вимагає робота з роздрібними мережами. Налагодити партнерство з ними можна лише за умови можливості поставок широкого асортименту продукції протягом року. До того ж не просто якісною, а такою, якою хоче бачити її покупець: чистою (вимитою), відкаліброваною, відповідним чином упакованою, нарізаною. Дрібні виробники можуть виявитися конкурентними, якщо знайдуть і зможуть закріпити за собою специфічні ніші на ринку (поставки в інші ресторани преміум-класу, супермаркети). Найбільше овочів реалізується комерційним структурам. Визначено, що переважна кількість продукції реалізується у рахунок погашення грошових та товарних кредитів, що надаються комерційними структурами на початку циклу виробництва на умовах, які передбачають повернення кредитів натурою, що складаються в період збирання врожаю, найнижчим. Як правило, це проявляється у відносинах з господарствами населення. Їх продукція становить майже 90% ємності вітчизняного ринку та надає домінуючу роль у ціноутворенні на регіональному рівні.

Реалізація овочів на міських ринках дозволяє на прямий зв'язок «виробник-споживач» отримувати систематично обігові кошти, але вимагає значних зусиль.

Оцінка каналів реалізації овочів дрібнотоварними сільгоспвиробниками свідчить про те, що ця торгівля ґрунтується на особистих контактах учасників ринку і має стихійний характер. У маркетингових каналах домінують численні посередницькі структури і діють непрозорі схеми збуту. Відсутність централізованих ринків і прозорих торгів об'єктивно створює передумови для цінового хаосу, обумовлює додаткові витрати для споживачів, а також призводить до невинувато низьких доходів виробників, і все це через відсутність виходу товаровиробників з власною продукцією на організовані сільськогосподарські ринки.

Зі 100% овочів, що реалізуються в країні, 80% купуються на відкритих ринках і лише 20% – у ритейлі. Хоча частка торгових мереж відчутно зросла за останні роки (з 10-15% до порядку 20-25% за останні 3-4 роки), цей канал збуту все ще не є основним, як, наприклад, в європейських країнах.

Відсталі технології вирощування, доробки та упакування призводять до того, що українські овочі часто мають не найкращий товарний вигляд попри досить високу собівартість. У результаті українській продукції важко потрапити на полиці. Багато українських виробників просто не можуть забезпечити стабільно високої якості і великих об'ємів. «Кульгас» і процес доробки овочів: охолодження, упаковка, маркування, організація транспортування від постачальника до торгової платформи, перевірка якості, дотримання температурного режиму. Вирішальним фактором у виборі постачальника залишається співвідношення ціни і якості. Буває, що за досить великого попиту місцевої картоплі мережі починають торгувати імпортною картоплею тільки тому, що українська продукція сильно поступається в якості картоплі, що поставляється, наприклад, з Єгипту. При цьому єгипетська картопля може бути навіть дещо дорожчою за українську.

Дефіцит якості українських овочів легко пояснити: 90% виробників овочів є одноосібними господарствами та дрібними фермерами і лише 10% – підприємствами. Для масштабного виходу виробників овочів і фруктів на зовнішні ринки, особливо на ринок ЄС, необхідно, по-перше, укрупнення бізнесу, по-друге, сертифікація процесу вирощування згідно з міжнародним стандартом безпеки Globale Gap, який дозволяє мінімізувати ризики сільськогосподарського виробництва через відстеження всього виробничого циклу.

Висновки. Зважаючи на ринкову ситуацію, деякі сільськогосподарські товаровиробники готові підвищувати рівень якості своєї продукції з використанням сучасних технологій, але здебільшого перешкодою цьому є фінансові проблеми, зокрема довгострокове кредитування.

Як наслідок, вітчизняні товаровиробники, що мають достатній потенціал для вирощування та збуту овочевої продукції (земля, просторне розміщення, людський фактор тощо), а також сприятливі природно-кліматичні умови, не в змозі конкурувати з якіснішою продукцією іноземних виробників, особливо за зовнішнім виглядом.

Для подолання негативних тенденцій необхідно вжити ряд заходів, що передбачають:

1. Розвиток інфраструктури збуту овочів і плодів, у тому числі створення умов для розширення кооперації дрібних товаровиробників.
2. Поширення досвіду впровадження інноваційних передових технологій вирощування овочів і плодів (краплинне зрошення, нові сорти, селекційна робота).
3. Поліпшення насінневої бази.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ручкін О.В. Рівень споживання та сегменти ринків овочів/ О.В. Ручкін, А. М. Рудь // Економіка АПК. – № 11. – 2002. – С. 98-101.
2. Сталхнет-Макеева А. Секрети успіху на ринку плодоовочевої продукції./ А. Сталхнет-Макеева, С. В. Сидоренко // Агросвіт. – №3 – 2003 – С. 36-39.
3. Каленская С.В. Семена – основа аграрных технологий/ С. В. Каленская, З. Д. Сыч // Овощеводство. – 2008. – №7. – С. 18-21.
4. Мороз В.В. Развитие рыночной инфраструктуры в АПК / В.В. Мороз // Економіка АПК. – 2002. – № 3. – С. 82–85.
5. Яровий Г.І. Перспективи розвитку українського овочівництва / Г.І. Яровий, В.П. Рудь, О.О. Кіях // Зб. наук. праць ХНАУ ім. П. Василенка. Сер. «Економічні науки». V Міжнародна науково-практична конференція „Ринкова трансформація економіки АПК” – Х.: ХНУТСТГ, 2007. – Вип. 66. – С. 390-401.

Организационно-экономические основы функционирования рынка овощей в Украине

О.Н. Карман

В статье рассматривается проблема функционирования рынка овощей в Украине, что обусловлено производителями (хозяйства населения) овощей с низким уровнем механизации производственных процессов, недостаточным использованием средств защиты от вредителей и болезней. Значительное внимание уделено проблеме сбыта выращенной продукции сельскохозяйственными товаропроизводителями, так как товарность в них очень низкая вследствие невозможности сформировать крупные партии продукции для реализации на оптовых рынках. Освещены вопросы сложности привлечения кредитов, которые связывают с залогом и невозможностью его оформить под будущий урожай овощей. Рассматриваются вопросы развития инфраструктурного обеспечения сбыта овощной продукции.

Ключевые слова: сельскохозяйственные товаропроизводители, овощи, спрос, предложение, цена.

Organizational and economic foundations of the vegetable market in Ukraine

O. Carman

The problem of the functioning of the market of vegetables in Ukraine because of the producers (private households) vegetables with a low level of mechanization of production processes, the use of inadequate protection against pests and diseases. Considerable attention is paid to the problem of marketing of products grown by agricultural producers, as marketability in them is very low due to impossible to generate large quantities of products for sale on the wholesale markets. The questions of attraction of credits associated with the pledge and his inability to make a future crop of vegetables. The problems of the development of infrastructural support marketing of vegetable production.

Key words: agricultural producers, and vegetables, demand, supply, price.

ОЦІНЮВАННЯ ТА ВИБІР ТОРГОВЕЛЬНИХ ПОСЕРЕДНИКІВ

У статті узагальнено підходи щодо оцінювання та вибору торговельних посередників на основі робіт сучасних вчених. Розглянуто критерії, які застосовують для оцінювання торговельних посередників у процесі їх вибору підприємством-виробником, та визначено їх сутність. Методика досліджень ґрунтується на всебічному охопленні процесу вибору роздрібно-го торговельного посередника, враховуючи думку кінцевого споживача, оскільки саме від нього залежить прибуток підприємства. В роботі уточнено критерії оцінювання торговельних посередників з врахуванням думок кінцевих споживачів. Для визначення посередників з найкращими показниками запропоновано застосування графічного методу з використанням багатокутника «Оцінювання посередника». Для вибору посередника визначено числові інтервали, які може набирати показник «цінність посередника». Розроблено напрямки взаємодії підприємства-виробника з роздрібним торговельним посередником залежно від попадання показника «цінність посередника» в певний числовий інтервал.

Ключові слова: оцінювання та вибір торговельних посередників, критерії оцінювання посередника, цінність посередника.

Постановка проблеми. У сучасних ринкових умовах ефективність діяльності підприємства залежить від якості його збутової діяльності, оскільки саме збутові рішення визначають становище організації на ринку. Організуючи збутові канали, підприємство оцінює та здійснює вибір оптових і роздрібних торговельних посередників. Оскільки в роздрібній торговельній мережі завершується процес доведення товарів від виробника до споживача, дослідження процесу оцінювання та вибору посередників носять актуальний характер. Роздрібні торговці не тільки пропонують покупцю широкий вибір високоякісних товарів, великий перелік послуг, але і використовують при цьому сучасні, зручні для покупця методи продажу, прогресивні системи розрахунку за покупки тощо. Отже, вибір роздрібних торговельних посередників підприємствами-виробниками для збуту своєї продукції повинен відбуватися з врахуванням думок споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації ефективної збутової діяльності знайшли висвітлення в роботах Армстронга Г., Беспягих В. І., Біловодської О. А., Болта Г. Дж., Вінкельмана П., Войчак А. В., Горчелс Л., Еванса Дж. Р., Ель-Ансарі А. І., Марієн Е., Каплана Р. С., Корольчука О. П., Кофлана Е. Т., Крата Я. В., Купера Р., Наумова В. Н., Павленка А. Ф., Пилипчука В. П., Полежаєвої І. О., Проскури Н. В., Оснач О. Ф., Торопкова В. М., Уєста Ч., Уїлер С., Штерна Л. В., Хірш Е. та інших.

У виборі торговельних посередників прийнято використовувати такі критерії: кредитоспроможність, керованість та репутація посередника, асортимент продукції, охоплення ринку, близькість торгової мережі до споживача, участь у програмах просування товару, цінова політика, забезпеченість кваліфікованим персоналом. Більшість з них відповідають стратегічним цілям підприємства, але не враховують думку кінцевого споживача, від якого залежить остаточний вибір товару.

Мета і завдання дослідження – визначення розроблення теоретичних засад вибору посередників на основі думок кінцевих споживачів.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені та вирішені такі основні завдання: визначено критерії оцінювання посередників підприємством-виробником; відібрано критерії оцінювання роздрібних торговельних посередників з врахуванням думок кінцевих споживачів; для оцінювання посередників запропоновано застосування графічного методу, для вибору посередника визначено значення показника «цінність посередника».

Матеріал і методика дослідження. В основу дослідження методичних засад оцінювання та вибору торговельних посередників було покладено матеріали, що відображають результати маркетингової діяльності підприємств харчової промисловості у сфері формування збутової політики.

Методика досліджень ґрунтується на всебічному охопленні процесу вибору посередника і спирається на такі методи досліджень, як системний аналіз та моделювання (у ході формулювання теоретичних узагальнень, висновків); монографічний (для аналізу існуючих методологічних підходів до процесу вибору посередників), розрахунково-конструктивний та експериментальний (для визначення значень показника, що застосовується для вибору посередника) та інші.

Результати досліджень та їх обговорення. Формуючи оптимальні канали розподілу, служба збуту підприємства має здійснити вибір членів каналу, які можуть продавати товари виробника на певному ринку.

Вибір членів каналу – це визначення типів та видів посередників, які працюватимуть у ньому. Вибір посередників, які безпосередньо займатимуться організацією товарного руху продукції

підприємства-товаровиробника, здійснюється в три етапи. На першому етапі шукають потенційних посередників, тобто вивчають чинну систему посередницьких підприємств та організацій, яку можна використати, формуючи канал розподілу, на другому – опрацьовують критерії вибору посередників, а вже на третьому – безпосередньо вибирають посередників, складають і реалізують програму керування ними [4].

Результати досліджень різних джерел з визначеної проблематики дозволили встановити, що в економічній літературі достатньо повно описана методика оцінювання та вибору торговельних посередників підприємством-виробником. Узагальнення попередніх досліджень критеріїв оцінювання посередників представлено у табл. 1.

Таблиця 1 – Критерії оцінювання торговельних посередників підприємством-виробником

Критерії оцінювання посередників	Сутність критерію
Кредитоспроможність	Надання кредитів, вчасна оплата рахунків та повернення коштів.
Керованість	Можливість отримувати інформацію про ринок, споживачів та результати продажу, встановлювати контроль за цінами, керувати подальшим рухом товару.
Перспективність каналів та репутація посередника	Довгострокові тенденції розвитку, програми навчання для власного персоналу, авторитет, стабільність у бізнесі, компетентність.
Асортимент продукції	Наявність конкуруючих, доповнюючих та зіставних товарів.
Охоплення ринку та близькість торгової мережі до споживача	Типи ринків, на яких працює посередник, кількість торгових точок та віддаленість від споживача.
Участь у програмах просування товару	Допомога посередника у просуванні різними засобами (рекламні кампанії, програми зі стимулювання збуту тощо).
Цінова політика	Рівень торгових націнок на преїскурантні ціни.
Забезпеченість кваліфікованим персоналом	Кількість торгових агентів, їх навички зі збуту.

Джерело: розроблено авторами на основі [1,2,3,4,6,7].

На думку авторів, вибираючи критерії, за якими промислові підприємства будуть здійснювати оцінювання роздрібних посередників, потрібно також враховувати думку кінцевих споживачів цих товарів. Адаптовані критерії оцінювання роздрібних торговельних посередників з врахуванням думок кінцевих споживачів представлені в табл. 2.

Таблиця 2 – Критерії оцінювання роздрібних торговельних посередників з врахуванням думок кінцевих споживачів

Критерії оцінювання посередників	Сутність критерію
Наявність широкого асортименту товарів	Задоволення різних потреб споживачів та стимулювання покупця здійснювати свої покупки в одному місці.
Наявність глибокого асортименту товарів	Задоволення потреб різних купівельних сегментів.
Вартість товару	Відповідність встановленої ціни до купівельної спроможності потенційних споживачів.
Умови оплати	Наявність різних форм (готівкової та безготівкової) оплати придбаних товарів, можливість отримання кредиту.
Кваліфікація торговельного персоналу посередника	Знання продавцем товару, правил його експлуатації та способів споживання, тонке розуміння психології покупців, мистецтво демонстрації та пропозиції товарів, вміння рекламувати товар і запропонувати супутні та взаємозамінні товари, швидкість обслуговування, ввічливість і повага до покупця.
Система стимулювання збуту	Можливість дізнатися більше про товар, випробувати його в процесі вибору.
Розмір знижок	Наявність та розмір цінового стимулювання у посередника.
Охоплення ринку магазинами роздрібною мережі	Наявність достатньої кількості торгових підприємств посередника, віддаленість їх від дому та місця роботи споживача.

Джерело: розроблено авторами на основі [1,2,3,4,6,7].

У дослідженні пропонується розглянути питання оцінювання та вибору роздрібних посередників, використовуючи графічний метод. Перелік критеріїв оцінювання посередників відбирається незалежними експертами чи експертами підприємства. Для визначення цінності певного торгового посередника для споживача керівництво фірми розробляє анкети та проводить опитування. В ході дослідження опитуються респонденти – потенційні споживачі продукції підприємства. Спочатку споживачі визначають, який з наведених критеріїв найбільше впливає на їх вибір

торговельного посередника, на основі цих даних розраховується значущість кожного фактору. Далі респонденти оцінюють за запропонованою бальною шкалою кожного із посередників за всіма критеріями. Загальна бальна оцінка посередника за кожним критерієм визначається добутком показника значущості критерію на отриманий ним бал за цим критерієм.

Для визначення цінності роздрібного торговця для споживача, а відповідно і для виробника, застосуємо графічний метод, заснований на побудові багатокутника «Оцінювання посередника».

Підприємству варто розглядати у ролі своїх партнерів тих торговельних посередників, цінність (площа багатокутника) яких буде максимальною. Побудуємо багатокутники «Оцінювання посередників» на основі загальної бальної оцінки кожного з критеріїв та обчислимо їх площі за формулою:

$$S_i = \sum_{i=1}^n \frac{1}{2} \times a \times b \times \sin 45^\circ,$$

де S_i – площа певного багатокутника;

a, b – загальна бальна оцінка попереднього і наступного критеріїв.

Продемонструємо зазначене на умовному прикладі.

Приклад. Результати опитування споживачів за допомогою анкетування зведено в табл. 3.

Таблиця 3 – Бальна оцінка торговельних посередників

Критерії вибору торговельного посередника	Бальна оцінка торговельної мережі		
	торговельна мережа №1	торговельна мережа №2	торговельна мережа №3
1. Широта асортименту	3	4	5
2. Глибина асортименту	3	4	5
3. Вартість товарів	4	2	5
4. Розмір знижок	4	3	4
5. Умови оплати	5	3	5
6. Система стимулювання збуту	4	4	5
7. Кваліфікація торговельного персоналу	5	4	5
8. Охоплення ринку магазинами мережі	4	4	4

Джерело: розроблено авторами.

На основі опитування споживачів визначаємо значущість кожного критерію та розраховуємо загальну бальну оцінку. Результати розрахунку зводимо в табл. 4. Визначимо цінність посередника, розрахувавши площу багатокутників кожної торговельної мережі.

Таблиця 4 – Бальна оцінка торговельних посередників

Критерії вибору торговельного посередника	Значущість фактору, %	Загальна бальна оцінка торговельної мережі					
		Торговельна мережа №1		Торговельна мережа №2		Торговельна мережа №3	
		бали	загальна бальна оцінка	бали	загальна бальна оцінка	бали	загальна бальна оцінка
1. Широта асортименту	15	3	45	4	60	5	75
2. Глибина асортименту	15	3	45	3	45	5	75
3. Вартість товарів	20	4	80	2	40	5	100
4. Розмір знижок	15	4	60	3	45	4	60
5. Умови оплати	5	5	25	2	10	5	25
6. Система стимулювання збуту	5	4	20	3	15	5	25
7. Кваліфікація торговельного персоналу	15	5	75	3	45	5	75
8. Охоплення ринку магазинами мережі	10	4	40	4	40	4	40
Цінність посередника	100		6621		4164		10299

Джерело: розроблено авторами.

Площа багатокутника для торговельної мережі №1:

$$S = 0,3536 \times (45 \times 45 + 45 \times 80 + 80 \times 60 + 60 \times 25 + 25 \times 20 + 20 \times 75 + 75 \times 40 + 40 \times 45) = 6621.$$

Площа багатокутника для торговельної мережі №2:

$$S = 0,3536 \times (60 \times 45 + 45 \times 40 + 40 \times 45 + 45 \times 10 + 10 \times 15 + 15 \times 45 + 45 \times 40 + 40 \times 60) = 4164.$$

Площа багатокутника для торговельної мережі №3:

$$S = 0,3536 \times (75 \times 75 + 75 \times 100 + 100 \times 60 + 60 \times 25 + 25 \times 25 + 25 \times 75 + 75 \times 40 + 40 \times 75) = 10299.$$

Графічне зображення критеріїв цінності роздрібних торговельних мереж представлено на рис. 1.

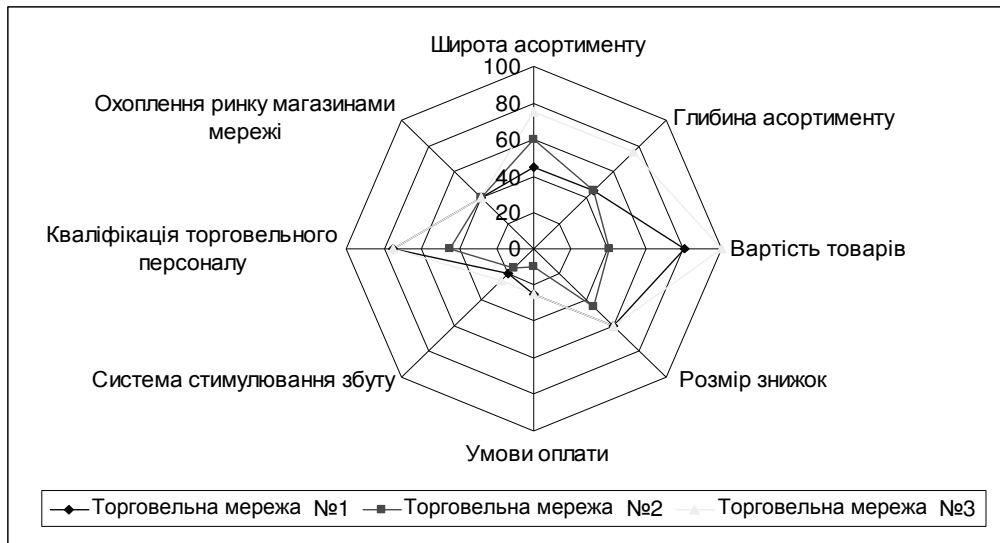

Рисунок 1. Багатокутник «Оцінювання посередників»

Джерело: розроблено авторами.

На основі проведених досліджень визначено, що вибір оптимального роздрібного посередника залежить від величини показника «цінність посередника». Цей показник розраховується як площа багатокутника, побудованого на критеріях вибору торговельного посередника, та може набирати значень від 200 до 14000 одиниць.

Розрахунково-експериментальним шляхом було визначено, що у разі значення показника «цінність посередника» до 4000 одиниць підприємству бажано відмовитися від співпраці з торговельним посередником, оскільки вона не принесе значних результатів. У разі значення показника від 4001 до 9000 одиниць – співпрацю із посередником варто продовжувати, але обмежитися поставками найбільш рентабельних товарів, оскільки оцінка споживачами такого посередника є посередньою, то від співпраці з ним виробникові варто очікувати середній, але стабільний рівень прибутку. За значення показника від 9001 до 14000 одиниць підприємство повинно тісно співпрацювати із посередником, оскільки це має принести великі і стабільні дивіденди.

Із наведених розрахунків видно, що з торговельною мережею № 1 підприємству варто продовжувати співпрацю за жорсткого контролю. Торговельна мережа № 2 має середнє значення показника, але воно наближається до низького рівня, тому буде обрана виробником лише у випадку недостатньої кількості пропозицій. Для подальшої співпраці підприємства з торговельною мережею № 2, їй необхідно вдосконалювати товарну і цінову політику та поліпшити рівень обслуговування споживачів. Третя торговельна мережа має достатньо велику цінність для того, щоб бути обраною підприємством для реалізації продукції. І в цьому випадку саме їй буде віддано перевагу.

Висновки. Запропонований підхід дає можливість всебічно оцінити роздрібного торговельного посередника, враховуючи як інтереси підприємства-виробника, так і думку кінцевого споживача, від переваг якого залежить кінцевий результат реалізації продукції та отримання підприємством прибутку. Визначення можливих інтервалів показника «цінність посередника» дає змогу підприємству зробити правильний вибір на користь тієї чи іншої торговельної мережі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Беспятых В. И. Каналы распределения в системе маркетинга предприятия / В. И. Беспятых, Н. В. Проскура // Актуальные вопросы экономической науки: стратегии регионального развития: Сб. науч. тр. междунар. конф. — Киров, ВГСХА, 2005. — 256 с.
2. Біловодська О. А. Теоретичні основи вибору товаровиробником маркетингового каналу / О. А. Біловодська // Маркетинг: теорія і практика. Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля / Ред. кол. Т.С. Максимова (гол. ред.). – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – С. 34-45.

3. Корольчук О.П. Формування та розвиток вертикальних маркетингових систем в Україні: [монографія] / Корольчук Олександр Петрович – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 216 с.
4. Наумов В. Н. Стратегическое взаимодействие бизнес-субъектов в маркетинговых каналах: автореф. дис. ... д-ра. экон. наук / Наумов Владимир Николаевич. – СПб, 2008. – 37с.
5. Павленко А. Ф. Маркетинг: навчально-методичний посібник / Павленко А.Ф., Войчак А.В. – К.: КНЕУ, 2003. – 246 с.
6. Полежаева І. О. Формування маркетингових каналів розповсюдження продукції підприємствами легкої промисловості: дис. ... наук. ступ. канд. наук: 08.06.01 / Полежаева Ілона Олександрівна. – К., 2007. – 190 с.
7. Coughlan A. T. Distribution Channel Choice in a Market with Complementary Goods / Coughlan A. T. // International Journal of Research in Marketing. – Vol. 4, 1987. – 85-97 pp.

Оценка и выбор торговых посредников

С.Б. Розумей, С.П. Богдан

В статье обобщены подходы к оценке и выбору торговых посредников на основе работ современных ученых. Рассмотрены критерии, применяемые для оценки торговых посредников в процессе их выбора предприятием-производителем и определена их сущность. Методика исследований основывается на всестороннем изучении процесса выбора розничного торгового посредника, учитывая мнение конечного потребителя, так как именно от него зависит прибыль предприятия. В работе были уточнены критерии оценки розничных торговых посредников с учетом мнения конечных потребителей. Для определения посредников с наилучшими показателями предложено применение графического метода с использованием многоугольника «Оценка посредника». Для выбора посредника определены числовые интервалы, которые может принимать показатель «ценность посредника». Разработаны направления взаимодействия предприятия-производителя с розничным торговым посредником в зависимости от попадания показателя «ценность посредника» в определенный числовой интервал.

Ключевые слова: оценка и выбор торговых посредников, критерии оценки посредника, ценность посредника.

Evaluation and selection of resellers

S. Rozumey, S. Bohdan

The article summarizes approaches to the evaluation and selection reseller based on works of contemporary scholars. The criteria that are used by the manufacturer to assess the reseller in their choice was considered and their essence was defined. Research methodology is based on a comprehensive coverage of the selection process retail reseller, considering the end user, as the profits depends on him. There was refined reseller evaluation criteria considering opinions of end users. To determine the mediators of the best indicators proposed use graphical method using polygon "Assessment Facilitator". To select a mediator defined number of intervals that can dial indicator "value of a mediator." Interaction areas of the manufacturer and retail reseller was developed based on hit rate "value facilitator" in a certain numerical range.

Key words: evaluation and selection of resellers evaluation criteria mediator, the mediator value.

УДК 330.341.1

ШИРМА В.В., здобувач

Науковий керівник – **ЗІНОВЧУК В.В.,** д-р екон. наук

Житомирський агроєкологічний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглядається сучасний стан інноваційного забезпечення функціонування сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання та власності. Значна увага приділяється розгляду проблеми відсутності взаємозв'язку між наукою і сільськогосподарським виробництвом, що є однією із перешкод до поширення наукових розробок. Проаналізовано рівень державного фінансування інноваційних проектів у сільському господарстві та їх впровадження у виробництво. Розглядається вплив державного регулювання на організацію інноваційного забезпечення функціонування агропромислових підприємств. Особлива увага звертається на проблеми ефективного використання інформаційних ресурсів. Запропоновані заходи щодо стимулювання впровадження інноваційних продуктів у сільське господарство за допомогою використання прийомів менеджменту науково-дослідних установ.

Ключові слова: інноваційні продукти, наука, сільськогосподарське виробництво, менеджмент, договори.

Постановка проблеми. Одним з основних напрямів забезпечення відтворення матеріально-технічної бази сільськогосподарських товаровиробників у сучасних умовах є широкомасштабне застосування новітніх наукових досягнень у сфері технології та організації виробництва з метою збільшення обсягів і поліпшення якості продукції. Можливості використання інновацій сільськогосподарськими підприємствами досить обмежені внаслідок впливу багатьох чинників: дефіцит фінансових ресурсів; різке підвищення цін на нові засоби виробництва; відсутність регулятивних механізмів, що сприяють поширенню застосування інновацій у сільському господарстві.

Процес масового поширення інноваційних розробок може здійснюватися системно, безперервно і ефективно лише за умови сформованої відповідної інноваційної інфраструктури.

Зазначимо, що інноваційна інфраструктура ще не досягла необхідного рівня розвитку і знаходиться тільки на початковому етапі свого формування, її окремі складові елементи функціонують розрізнено. Питання щодо формування інфраструктури ринку інноваційної продукції для сільськогосподарського виробництва є складним і багатоаспектним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти, пов'язані з розробкою та реалізацією стратегії інноваційної діяльності, її інвестиційного та ресурсного забезпечення, а також інформування сільськогосподарських товаровиробників щодо новітніх розробок сільськогосподарської науки і використання інтелектуальної власності в аграрній сфері, досліджували такі вітчизняні вчені: А.Ф. Бондаренко, А.Н. Бузні, О.Б. Бутнік-Сіверський, М.І. Кісіль, О.В. Крисальний, М.Ф. Кропивко, О.А. Лапко, М.І. Лобанов, П.М. Музика, П.Т. Саблук, М.А. Садиков, С.В. Шолудченко та інші. Проте ряд аспектів стратегії та практики активізації інноваційної діяльності у сільському господарстві в період становлення ринкової економіки залишаються недостатньо вивченими.

Мета дослідження – здійснити оцінку існуючого стану інноваційного забезпечення функціонування сільськогосподарських підприємств та запропонувати шляхи удосконалення просування інноваційних розробок від науки до виробництва

Методи дослідження. Для дослідження теоретичних і методологічних засад інноваційної діяльності – діалектичний метод пізнання та системного підходу, методи синтезу й узагальнень; в аналітичних дослідженнях – індексний, графічний та аналітичний методи, методи оцінки структурних динамічних зрушень, порівнянь і монографічний.

Результати досліджень та їх обговорення. Інноваційні процеси в сільському господарстві мають свою специфіку. Вони відрізняються різноманіттям регіональних, галузевих, функціональних, технологічних і організаційних особливостей, одна з яких полягає в тому, що в сільському господарстві поряд із промисловими засобами виробництва активну участь у виробничому процесі беруть живі організми – тварини і рослини. Розширене відтворення відбувається у взаємодії економічних і природно-біологічних процесів. Тому у процесі управління інноваціями необхідно враховувати вимоги не тільки економічних законів, а й законів природи: рівнозначності, незамінності і сукупності життєвих чинників, законів мінімуму, оптимуму і максимуму [1].

У сільському господарстві можна виділити чотири основні напрями інновацій: селекційно-генетичні, виробничо-технологічні, організаційно-управлінські, економіко-соціоекологічні (табл. 1).

Таблиця 1 – Класифікація типів інновацій у сільському господарстві

Селекційно-генетичні	Виробничо-технологічні	Організаційно-управлінські	Економіко-соціоекологічні
Нові сорти і гібриди сільськогосподарських рослин. Нові породи, типи тварин і кроси птиці. Створення рослин і тварин, стійких до хвороб і шкідників, несприятливих факторів навколишнього середовища	Використання нової техніки. Нові технології обробітку сільськогосподарських культур. Нові індустріальні технології в тваринництві. Науково обґрунтовані системи землеробства і тваринництва. Нові добрива та їх системи. Нові засоби захисту рослин. Біологізація і екологізація землеробства. Нові ресурсно-зберігаючі технології виробництва і зберігання харчових продуктів, спрямовані на підвищення споживчої цінності продуктів харчування	Розвиток кооперації і формування інтегрованих структур. Нові форми технічного обслуговування та забезпечення ресурсами. Нові форми організації та мотивації праці. Нові форми організації та управління. Маркетинг інновацій. Створення інноваційно-консультативних систем у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності. Концепції, методи вироблення рішень. Форми та механізми інноваційного розвитку	Формування системи кадрів науково-технічного забезпечення. Поліпшення умов праці, вирішення проблем охорони здоров'я, освіти і культури трудівників села. Оздоровлення та поліпшення якості навколишнього середовища. Забезпечення сприятливих екологічних умов для життя, праці та відпочинку населення

Економічний механізм розвитку інноваційної діяльності в сільському господарстві включає:

- стратегічне управління інноваціями, спрямоване на розробку заходів, програм, проектів досягнення намічених цілей, виходячи з потенціалу НДДКР, виробничого потенціалу підприємств, зовнішніх і внутрішніх факторів, потреб споживачів у нововведеннях;
- планування інновацій, що включає інструментарій, правила, інформацію і процеси, спрямовані на досягнення кінцевих цілей;

- підтримку і стимулювання інноваційної підприємницької діяльності;
- систему фінансування інноваційних процесів, яка включає багатоканальні джерела надходження фінансових ресурсів, принципи вкладення акумульованих коштів, механізм контролю використання інвестицій, їх зворотність і оцінку ефективності інноваційно-інвестиційних проєктів;
- оподаткування організацій, що створюють і опановують нововведення, страхування інноваційних ризиків;
- стратегічний і тактичний інноваційний маркетинг, спрямований на підтримку конкурентоспроможності суб'єкта господарювання та освоєння нових ринків збуту;
- ціноутворення на інноваційну продукцію (роботи, послуги).

Складність сільськогосподарського виробництва та його специфіка визначають своєрідність підходів і методів управління інноваційною діяльністю, поєднання різних типів інновацій, посилення ролі держави в стимулюванні інновацій. Слід підкреслити, що особливості сільськогосподарського виробництва характеризуються високим рівнем ризиків інноваційних процесів. Ризик фінансування науково-виробничих результатів, ризик тимчасового розриву між витратами і результатами, невизначеність попиту на інноваційну продукцію не зацікавлюють приватних інвесторів вкладати капітал у розвиток сільського господарства.

Забезпеченість сільськогосподарською технікою в розрахунку на 100 га посівів зернових, зернобобових та технічних культур в Україні приблизно в 10–12 разів нижче, ніж у фермерських господарствах західноєвропейських держав, що є істотним гальмом використання інноваційних технологій у рослинництві [2]. За оцінками вчених, у 2011 р. лише 10–15% сільськогосподарських товаровиробників використовували високоефективні ресурсозберігаючі технології. Причина низького рівня ефективності нових технологій часто пояснюється тим, що відсутня система, яка забезпечує інноваційний прогрес. Стримувальним фактором технологічної модернізації сільськогосподарського виробництва залишається його низький технічний рівень [3]. Відсутність конкурентоспроможного вітчизняного сільськогосподарського машинобудування призвела до того, що ринок заповнений імпортною технікою, постачання якої за останні роки за окремими видами машин зросло в 1,8–2 рази. Нині вже більше 50% ринку – це імпортна техніка. Аграрний сектор економіки знаходиться практично в повній залежності від зарубіжних виробників техніки, що, безумовно, буде знижувати і рівень продовольчої безпеки нашої країни. Освоєння наукоємних ресурсозберігаючих технологій дозволяє більш продуктивно використовувати техніку, скоротити витрату пального і мастильних матеріалів (за традиційних технологій їх на 1 га ріллі з урахуванням сучасної структури посівних площ потрібно 60–65 л, а за ресурсозберігаючих – 20–25 л), оптимізувати використання мінеральних добрив, знизити потребу в механізаторських кадрах і підвищити продуктивність праці.

Вкрай низька активність інноваційної діяльності в сільському господарстві також пов'язана з недосконалістю організаційно-економічного механізму освоєння інновацій. Це посилює деградацію галузей комплексу, призводить до зростання витрат і низької конкурентоспроможності продукції, гальмує соціально-економічний розвиток сільської місцевості, різко знижує якість життя на селі. Однією з основних перешкод переходу аграрної економіки на інноваційний розвиток – гостра нестача кваліфікованих кадрів. Зниження асигнувань на науку за роки реформ призвело до значного відтоку молодих вчених [4]. Чисельність вибулих із сільського господарства керівників і фахівців перевищує кількість прийнятих. Причиною цього є те, що близько 60% сільських жителів мають середній грошовий дохід і 35% – дохід нижче прожиткового рівня.

Разом з тим, в галузі є значний науковий потенціал. Освоєння нововведень спостерігається, в основному, на переробних підприємствах і в індустріальних сільськогосподарських підприємствах (в тепличних комбінатах та на птахофабриках). Частка підприємств аграрного сектору, які є найбільш динамічними споживачами інновацій, становить 8–10%. У більшості господарств переважають примітивні методи і технології, застосовуються застарілі сорти сільськогосподарських культур і породи худоби, недосконалі форми організації та управління.

Відхід від інноваційного розвитку пов'язаний, насамперед, з різким зниженням платоспроможного попиту на науково-технічну та наукоємну продукцію у зв'язку з важким фінансовим станом підприємств, різким зниженням обсягу коштів із бюджетних джерел фінансування, неможливістю отримати кредити. Обмеженість ресурсів, що спрямовуються на інновації, створює проблему вибору пріоритетів як за напрямками, так і за суб'єктами інноваційної діяльності.

За останні три роки частка збиткових сільськогосподарських товаровиробників коливалася від 40 до 60%, більшість інших організацій мали низький рівень рентабельності, що значною мірою детерміновано диспаритетом цін на продукцію сільського господарства і промисловості.

Крім того, в галузі відсутні відпрацьовані механізми впровадження розробок, система науково-технічної інформації, відповідна ринковій економіці, немає апробованої ефективної схеми взаємодії наукових установ з виробничими структурами. Дослідження і розробки далеко не в усіх випадках є продуктом, готовим для ефективної реалізації в агропромисловому виробництві. Відсутні структури, що займаються вивченням попиту на інновації. Під час відбору інноваційних проектів не проводиться їх економічна експертиза, не розглядаються показники ефективності освоєння і не відпрацьовуються схеми просування отриманих результатів у виробництво [5].

Оцінка ситуації в сільському господарстві свідчить про те, що активізація інноваційної діяльності без реалізації системи заходів, насамперед фінансового оздоровлення та поетапного відновлення виробництва, стає практично неможливою. Для розвитку інноваційних процесів належить вирішити цілий ряд завдань державної інноваційної політики.

Таким чином, основними факторами, що стримують розвиток інноваційних процесів в сільському господарстві, є:

- диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію;
- дефіцит кваліфікованих робітничих кадрів, керівників і фахівців;
- слабе управління НТП, відсутність тісної взаємодії держави і приватного бізнесу. Різне зниження витрат на аграрну науку, невідповідність кадрів, низька маркетингова робота, низький рівень платоспроможного попиту на інноваційну продукцію;
- різке зниження фінансування заходів щодо освоєння науково-технічних досягнень у виробництві та відповідних інноваційних програм;
- відсутність системи стимулювання розвитку інноваційного процесу в сільському господарстві та ін.

Реформування сільського господарства виходить далеко за межі галузевих проблем, оскільки є не тільки найважливішою частиною народного господарства, а й основою національної безпеки країни. Продовольчу безпеку в країні можна забезпечити стабільною роботою вітчизняного сільгоспвиробника, що реально тільки за розвитку всієї багатокладної економіки сільського господарства. Державна підтримка інноваційної діяльності в сільському господарстві може і повинна здійснюватися як непрямыми методами у вигляді створення сприятливих умов для її розвитку, так і за прямої участі держави цільовим фінансуванням.

Одним із пріоритетів науково-технічної та інноваційної політики в аграрному секторі має стати державна підтримка фундаментальної та прикладної науки з орієнтацією на впровадження наукових розробок у сільгоспвиробництві. Аграрна наука на сьогодні покликана забезпечувати сільськогосподарських товаровиробників новітніми розробками, гарантувати результати їх впровадження за умови авторського супроводу. У цьому зв'язку необхідні тісні контакти між аграрною наукою і сільськогосподарськими товаровиробниками з метою забезпечення передачі адаптованих науково-технічних розробок та їх ефективного впровадження у виробництво.

Необхідні дієві механізми приймання завершених науково-технічних і технологічних розробок та їх відбір вже на рівні інноваційних проектів, необхідних сільськогосподарському виробництву. Технологічне і технічне переозброєння сільського господарства в сучасних умовах є ключовою проблемою забезпечення продовольчої безпеки Україні. Тільки створення сприятливих інституційних умов для інтенсифікації інноваційного процесу та активізації господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, приватного бізнесу та сільських сімей дозволить підняти якість і конкурентоспроможність вітчизняної сільгосппродукції, вивести «довічно» дотований аграрний сектор економіки на шлях сталого та ефективного розвитку потенціалу аграрного сектору.

У цьому контексті видається необхідним у найближчій перспективі створити ефективний механізм просування інновацій. Це може бути рішенням декількох взаємопов'язаних завдань: а) розширення інноваційних пропозицій з боку аграрної науки, б) сприйнятливості до інновацій сільського господарства і формування ефективної «інноваційно-провідної» мережі від науки до виробництва.

Для підвищення інноваційної активності суб'єктів аграрного сектору та інвестиційної привабливості сільськогосподарського виробництва необхідні і консолідовані зусилля з боку органів

влади та аграрного бізнесу, спрямовані на формування інноваційної інфраструктури. Це передбачає реалізацію наступних заходів:

1. Здійснення державою і бізнесом значних капітальних вкладень у підприємства, що визначають науково-технічну та інноваційну політику в аграрному секторі.

2. Стимулювання впровадження результатів досліджень і розробок за допомогою надання фінансових коштів на їх купівлю, оренду чи лізинг.

Як можливі варіанти бюджетного фінансування, на наш погляд, доцільні такі: надання цільових сум з умовою їх повернення через певний час; кредитування на пільговій, довгостроковій основі суб'єктів державно-приватного партнерства на паритетній основі; пайова участь держави в різних інвестиційних проектах і т. д.

3. Реорганізація системи управління аграрного сектору, його служб і відділів при місцевих органах влади з тим, щоб перебудувати командно-адміністративний тип державного управління аграрною сферою в консалтингово-інформаційний, забезпечити суб'єкти господарювання всіх форм господарювання своєчасною інформацією про поточну ситуацію на аграрному ринку, який надає консультаційні, інжинірингові та маркетингові послуги сільськогосподарським виробникам, що дозволить підвищити ефективність діяльності підприємств і значно знизити інноваційно-інвестиційні ризики.

4. Удосконалення нормативно-правової бази інноваційного забезпечення сталого розвитку аграрного сектору.

5. Залучення спілок та асоціацій товаровиробників аграрного сектору до формування інститутів розвитку та реалізації державної інноваційної політики в аграрній сфері.

6. Підготовка фахівців у галузі інноваційного менеджменту для сільського господарства. Розробка заходів щодо їх залучення і закріплення у сільській місцевості.

Таким чином, головним у діяльності держави на сучасному етапі розвитку українського аграрного сектору стає формування інститутів розвитку, які сприяють переходу до інноваційно-орієнтованого соціально-економічного розвитку.

У рослинництві інноваційні процеси слід спрямувати на: збільшення обсягів виробленої рослинницької продукції на основі підвищення родючості ґрунту, зростання врожайності сільськогосподарських культур і поліпшення якості продукції; подолання процесів деградації руйнування природного середовища та екологізацію виробництва; зниження витрати енергоресурсів і зменшення залежності продуктивності рослинництва від природних факторів; підвищення ефективності використання зрошуваних і осушених земель; економію трудових і матеріальних витрат; збереження і поліпшення екології навколишнього середовища. У зв'язку з цим, інноваційна політика в галузі рослинництва повинна будуватися на вдосконаленні методів селекції – створення нових сортів сільськогосподарських культур, які характеризуються високим продуктивним потенціалом, освоєння науково обґрунтованих систем землеробства та насінництва.

Висновки. Вирішення поставлених перед аграрним сектором завдань можливе тільки в руслі інноваційного розвитку. До основних напрямів інноваційної політики належать: забезпечення правового регулювання інноваційного розвитку та захисту інтересів його учасників; здійснення прямої і непрямой підтримки створення та освоєння інновацій; визначення та реалізація пріоритетного розвитку; розвиток ефективних форм партнерства та кооперації, формування організаційно-економічних структур; підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності для сільського господарства; пріоритетний розвиток матеріально технічної бази аграрного сектору; розвиток міжнародного співробітництва в галузі інновацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1 Попович О. С. Основні тенденції в динаміці кадрового потенціалу української науки останнього десятиріччя / О. С. Попович, Т. М. Червінська // Наука та наукознавство. – 2008. – № 3(61). – С. 53–66.

2 Россоха В. В. Інноваційна парадигма управлінської діяльності / В. В. Россоха // Агроінком. – 2005. – Вип.5–6. – С.59–61.

3 Сатыр Л. М. Инновационный фактор повышения производительности сельскохозяйственного производства / Л. М. Сатыр // «Наука в центральной России» – научно-производственный периодический журнал. – № 2. – С. 234–240.

4 Королёва Т. П. Оценка влияния инвестиций в информационные технологии на финансовую устойчивость сельскохозяйственного предприятия / Т. П. Королёва, О. Ю. Якимова // Вестник Марийского государственного технического университета (Экономика и управление). – 2011. – № 2. – С. 43–52.

5 Климов А.В. Формирование среды инновационного развития аграрной сферы региона / А.В. Климов // Научно-практический журнал «АГРО XXI». – М.: Агрорус, 2011. – № 10-12. – С. 11-13.

Организация инновационного обеспечения функционирования сельскохозяйственных предприятий

В. В. Ширма

В статье рассматривается современное состояние инновационного обеспечения функционирования сельскохозяйственных предприятий различных организационно-правовых форм хозяйствования и собственности. Значительное внимание уделяется рассмотрению проблемы отсутствия взаимосвязи между наукой и сельскохозяйственным производством. Проанализирован уровень государственного финансирования инновационных проектов в сельском хозяйстве и их внедрение в производство. Рассматривается влияние государственного регулирования на организацию инновационного обеспечения функционирования агропромышленных предприятий. Особое внимание обращается на проблемы эффективного использования информационных ресурсов. Предложены меры по стимулированию внедрения инновационных продуктов в сельское хозяйство с помощью использования приемов менеджмента научно-исследовательских учреждений.

Ключевые слова: инновационные продукты, наука, сельскохозяйственное производство, менеджмент, договора.

Organising innovation provision of agriculture enterprises functioning

V. Shyrma

The paper deals with modern condition in innovation provision of functioning agriculture enterprises with different forms of organizational and legislative management and property forms. Considerable attention is paid to considering the problem of non-availability of connection between the science and agricultural production which is one of the obstacles on the way to scientific developments propagation.

There has been analyzed the level of state financing of innovation provision of agriculture enterprises and their implementing into practice. The influence of state regulation on organizing innovation provision of agricultural enterprises functioning is considered. Special attention is paid to the problems of efficient use of information resources. Measures on stimulating innovation products implementing into agriculture with scientific research institutions management methods are offered.

Key words: innovation products, science, agricultural production, management, agreements.

ЗМІСТ

Даниленко А.С. Споживання продуктів харчування, як індикатор продовольчої безпеки країни.....	5
Варченко О.М. Методологічні підходи до дослідження кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції та продовольства	10
Куць О.І., Куць Т.В. Сучасний стан та проблеми розвитку підприємств харчової промисловості України	17
Губенко В.І. Міжнародна інтеграція та Україна: минуле і майбутнє	22
Шуст О.А. Сучасний стан та проблеми розвитку ринку продукції м'ясного скотарства	29
Загурський О.М. Стан та перспективи розвитку національного продовольчого ринку	33
Захарченко О.В. Стан та перспективи розвитку ринку зерна в Україні	37
Земський Ю.С., Свиноус І.В., Карпенко А.М. Проблеми організації системи збуту продукції в період становлення зернового ринку України наприкінці XVIII – першої половини XIX ст.	42
Паска І.М. Організаційно-економічні засади збутової діяльності сільськогосподарських підприємств.....	47
Жарун О.В., Ткачук С.П. Розвиток інвестиційно-інноваційної діяльності в АПК.....	53
Скоцик В.Є. Технічне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників: сучасний стан та проблеми вирішення	56
Пархоменко Л.А. Економічна ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту на прикладі СТОВ “Деметра” Уманського району Черкаської області	60
Бабенкова Т.Ю. Принципи формування логістичних систем розподілу сільськогосподарської продукції	65
Ціхановська В.М. Теоретико-методичні засади дослідження кон'юнктури агропродовольчого ринку.....	68
Мазур С.А. Покомпонентна структура та зміст механізмів реструктуризації економіки регіону.....	73
Радько В.І. Заготівля молочної сировини в сучасних умовах розвитку АПК	79
Карпенко А.М. Сучасний стан та проблеми використання сільськогосподарських угідь в Україні ...	82
Кудельський В.Е. Закупівельна ціна на молоко як індикатор відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками і переробними підприємствами	87
Дмитрик О.В. Науково-організаційні засади розвитку сільських територій.....	91
Сидорук Б.О. Основні аспекти вдосконалення системи управління водокористуванням на регіональному рівні	93
Вдовенко Н.М. Методологічне забезпечення державного регулювання аграрного сектору	99
Тернавська І.Б., Уманська В.Г. Продовольча безпека України: стан та перспективи	103
Музичук М.М. Понятійний зміст та сутність реструктуризації як економічної категорії та процесу економічного відтворення в аграрному виробництві.....	107
Сатир Л.М. Пріоритетні напрями удосконалення кредитної політики сільськогосподарських підприємств.....	112
Буряк Р.І. Еволюція концепцій управління якістю	117
Крушкін Є.Д., Ніценко В.С. Основні напрями та механізм реалізації розвитку сільських територій.....	122
Волков С.С. Стале землекористування в контексті сільськогосподарського розвитку України	132
Зубченко В.В. Фактори інтенсифікації молочного скотарства.....	135
Криворук Б.М. Світовий досвід державного регулювання АПК: уроки для України	140
Доронін А.В. Ефективність виробництва біоетанолу з продукції переробки цукрових буряків в Україні	145
Рогоза Н.А. Інформація у системі ресурсного забезпечення управління агропромисловим комплексом	148
Коровецька Л.А. Сутність та зміст механізму господарювання в системі АПК	151
Діденко С.В. Розвиток логістично-збутових ланцюгів реалізації продукції яєчного птахівництва	156
Зленко О.В. Теоретичні засади управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств.....	162
Сокольська Т.В. Формування системи еколого-безпечного землекористування.....	167
Гонтарук Я.В. Структурний аналіз обсягів реалізації продукції харчової промисловості Вінницької області на глобалізованих агропродовольчих ринках.....	171
Стариченко М.А. Інвестиційна привабливість як економічна категорія.....	174
Ткаченко К.В. Організаційно-економічні засади формування відносин між контрагентами за реалізації зерна	179
Хоменко О.М. Формування споживчого попиту на освітні послуги вищих навчальних закладів аграрної освіти.....	183
Карман О.М. Організаційно-економічні засади функціонування ринку овочів в Україні.....	189
Розумей С.Б. Оцінювання та вибір торговельних посередників	193
Ширма В.В. Організація інноваційного забезпечення функціонування сільськогосподарських підприємств.....	197

Наукове видання

Ресстраційне свідоцтво **КВ №15167-3739Р**

Затверджено ВАК України як фахове видання з економічних наук
(Постанова президії ВАК України від 14.10.2009 р. №1–05/4)

Економіка та управління АПК

Збірник наукових праць

Випуск 10 (102)

Редактор *О.М. Трезубова*
Комп'ютерна верстка: *В.С. Горшунова*

Здано до складання 17.05.2013. Підписано до друку 26.06.2013.
Формат 60×84¹/₈. Ум. др. арк. 23,72. Зам. 5860. Тираж 300.
РВІКВ, Сектор оперативної поліграфії БНАУ.
09117, Біла Церква, Соборна площа, 8/1, тел. 33-11-01.